

SUPORT DE CURS

PATROLOGIE

ANUL I

Pr. lect. dr. Ioan Mircea Ielciu

I. Definiție, obiectul și împărțirea Patrologiei.

Aspecte și probleme de metodologie.

Locul și importanța Patrologiei în cadrul disciplinelor teologice.

Patrologia este știința despre Sfinții Părinți. Ea este o disciplină a teologiei creștine, care se ocupă cu studiul sistematic al vieții, operelor și învățaturii Sfinților Părinți și scriitorilor bisericești din primele opt veacuri. E una din disciplinele Teologiei istorice, fiind strâns legată de Istoria bisericească, făcând un capitol separat din ea. Spre deosebire de Istoria bisericească i s-a

dat numele de Patrologie. Titlul acesta a fost folosit pentru prima dată în secolul XVII de către luteranul Johannes Gerhard, profesor la Jena, care a publicat, la 1653, mai multe note ale sale asupra Părinților bisericești, sub numele de: „*Patrologie sive de primitive ecclesiae christianae doctorum vita ac eucubrationibus*”. În aceasta el făcea istorie critică și exegeză a operelor Sfinților Părinți.

Noțiunea de Patrologie rezultă din etimologia cuvintelor grecești $\pi\alpha\tau\eta\rho$ = părinte sau părinți și $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ = cuvânt, tratare, știință (Cuvânt despre părinți).

Patrologia este așadar, o colecție de biografii, ca parte întregitoare sau ca știință auxiliară a istoriei bisericești.

Noțiunea etimologică a patrologiei, cum am definit-o aici, mai cuprinde întreaga sferă ce o are în știința modernă, noțiunea patrologiei. Biserica cinstise ca părinți ai ei mai ales pe sfinții care s-au distins învățând, biografiile lor înfățișează în mod necesar și o mare parte a literaturii bisericești, cea expusă în operele lor. Pornind de aici s-a părut metodic și economic a lărgi patrologia peste întreg domeniul literaturii creștine din timpul Sfinților Părinți, cuprinzând în ea și pe autorii care nu au fost sfinți părinți, dar au fost contemporani cu ei și au lăsat opere care au îmbogățit literatura bisericească din timpul patristic. Această lărgire a cadrului patrologiei este necesară fiindcă unii scriitori bisericești, deși nu au putut să se ridice la rangul de Sfânt Părinte, au influențat prin operele lor formarea culturală și activitatea literară a unor Sfinți Părinți posterior lor (Origen pe Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nissa, ș.a.), așa încât înțelegerea deplină a acestor Sfinți Părinți e ușoară dacă cunoaștem și operele scriitorilor bisericești, din timpul și de dinaintea lor.

Din acest punct de vedere, Patrologia trebuie să se ocupe și de operele ereticilor, odată ce Sfinții Părinți au combătut acele opere. Lărgirea aceasta a Patrologiei peste întreaga literatură bisericească, din timpul patristic mai este necesară și din punct de vedere metodic, fiindcă, dacă

am lăsa la o parte pe acei promotori ai literaturii bisericești care nu au fost Sfinți Părinți, expunerea operei Sfinților Părinți ar fi plină de lipsuri, iar activitatea scriitorilor bisericești omiși nu ar mai fi tratată nicăieri în mod special, ceea ce ar aduce pierderi științei teologice. Istoria bisericească fiind știință mai generală nu poate acorda așa de mult spațiu expunerii literaturii bisericești, cum o poate face Patrologia, știință sau disciplină specială. De aceea în timpul modern sfera noțiunii de Patrologie s-a lărgit extinzându-se nu numai asupra Părinților ci și asupra scriitorilor bisericești din perioada patristică.

Patrologia cuprinde pe toți martorii învățaturii ortodoxe din primele opt veacuri și-i tratează unitar.

Părinții sunt martorii autorizați ai credinței, adică scrierile și viața lor sunt, în general, de acord cu învățătura Bisericii (E. Amann, Pères de L'Eglise, în Dictionnaire de Théologie catholique, XII, 1, col. 1195-1196).

Definiția modernă a patrologiei este: Istoria literaturii vechi creștine sau istoria vechii literaturi bisericești. Prima denumire e folosită mai mult de protestanți și independenți, a doua e folosită mai mult de catolici. Ortodocșii folosesc denumirea de Patrologie dar nu exclud pe nici una din cele două.

Numele Patrologiei e însoțit uneori de acesta al Patristicii. Numele de „Patristică” a avut o întrebuințare ambiguă în sec. XIX. El apare când sinonim al termenului și ideii de Patrologie, când deosebindu-se de acesta și având înțelesul de tratare dezvoltată a învățaturii Părinților.

Studiul patrologiei însă nu se poate face fără a avea în vedere și patristica, fără a expune, într-un mod oricât de sumar și doctrina cuprinsă în scrierile părinților și scriitorilor bisericești. În unele patrologii patristica ocupă chiar un loc considerabil.

Având încă în vedere că învățătura părinților și scriitorilor bisericești a fost tratată – încă din evul mediu – în studii speciale în așa numita „Theologia patristica” (care era o parte a dogmaticii și era numită astfel în opoziție cu „Theologia scholastica sau speculativa”), iar acum e tratată foarte bine și în mod sistematic în Istoria dogmelor sau dogmatica (disciplină teologică dezvoltată din teologia patristică). Istoria dogmelor (dogmatică), arată cum s-au formulat dogmele, urmărind geneza și evoluția lor. Prin aceasta nu trebuie înțeles că dogmele sunt susceptibile de evoluție. Ele evoluează numai în ceea ce privește forma, din cauza greutateii omului de a le formula. Istoria dogmelor e în strânsă legătură cu Patrologia, deoarece dogmele se găsesc în mare parte, expuse în operele Sfinților Părinți, care formează obiectul Patrologiei. De asemenea între Patrologie și Patristică e o strânsă legătură. Cu timpul, denumirea de Patristică nu a mai fost întrebuințată, rămânând numai cea de Patrologie. În general Patrologia face și Patristică.

Patrologul Ioan Gh. Coman arată că „*Patrologia are o valoare și o importanță deosebită pentru teologie și pentru istoria culturii. Ea descoperă și ne pune la îndemână comorile*

considerabile ale Sfintei Tradiții, cel de al doilea izvor relevant al credinței noastre. Patrologia este, prin definiție, studiul Sfintei Tradiții. Reactualizarea învățăturii și vieții creștine din primele opt veacuri este o doctrină vitală și continuă a Bisericii. Neglijarea acestei datorii înseamnă scoaterea unuia din cei doi plămâni ai credinței.” „Ea a oferit și oferă material principal majorității disciplinelor teologice pentru primele opt veacuri creștine, îndeosebi istoriei bisericești, istoriei dogmelor, dogmaticii, exegezei, elocinței sacre, moralei, ascezei, cateheticii, liturgicii și pastoralei. Dreptul bisericesc și istoria religiilor își primesc ajutor serios din partea Patrologiei. Ignorarea acestui rol al Patrologiei, față de celelalte științe teologice au dus și duc la atâtea erori de doctrină și de orientare spirituală.”

Patrologia a oferit teologiei nu numai material, ci și primele elemente pentru elaborarea și organizarea ei ca știință. Puține sunt disciplinele teologice care contribuie la formarea conștiinței preoțești și misionare ca Patrologia. Ea ne înfățișează chipuri de preoți, ierarhi și misionari cum nu au mai avut Biserica decât rareori, după perioada patristică.

Patrologia e depozitara unei considerabile comori de știință și gândire, care alcătuiește un titlu de mândrie pentru Biserică. Această știință și această gândire nu sunt numai elemente structurale ale teologiei creștine, ci ele se înscriu ca achiziții prețioase în registrul de valori ale cugetării filosofice în general. E astăzi lucru verificat că unii din cei mai mari gânditori patristici au adus contribuții filosofice deosebit de originale în problemele: ontologică, cosmologică și antropologică, oricât de mult și-ar fi asimilat filosofia elenică și oricât de mult ar fi reușit să adapteze părți din aceasta punctelor de vedere propriu creștine. Filosofia patristică orientată spiritualist, dar și realist, a răspuns și răspunde pe deplin aspirațiilor omului nou, omului creștin și omului din viitor, pentru că ține seama de toate coordonatele omului adevărat. Soluțiile preconizate de gândirea patristică în problemele sociale sunt demne de luat în seamă.

Patrologia păstrează și respiră duhul libertății harice al sfințeniei, al mărturisirii integrale a lui Dumnezeu, al elanului creator, al ascultării și smereniei desăvârșite, al jertfei necondiționate, al mistuirii vieții pământești de dragul lui Dumnezeu și al oamenilor. E duhul primar în toată puritatea lui, e „plenitudinea duhului creștin”, după cuvântul memorabil al lui Bossuet.

Patrologia prezintă această particularitate prețioasă că ea reprezintă procesul de tranziție dintre două lumi, două civilizații și două literaturi care le exprimă: cea antică și cea medievală. Procesul e foarte complex, dar ceea ce se desprinde limpede este pe de o parte faptul că literatura patristică, odată cu limbile civilizației păgâne – îndeosebi limba greacă și latină – moștenește și majoritatea formelor tehnice de literatură profane, iar pe de alta faptul că ea se orientează spre valori noi, care-i dau o tematică și o perspectivă nouă.

Literatura patristică are și o valoare artistică de netăgăduit.

Ea a influențat puternic literatura evului mediu, care în unele privințe nu e decât o sistematizare sau comentariu al celei patristice, îndeosebi în Răsărit, unde n-a existat un monopol

filosofic, ca acela a lui Aristotel în Apus. Sfinții Părinți au exercitat o influență apreciabilă și asupra diferitelor literaturi moderne, ca de exemplu asupra celei franceze, celei germane, celei ruse, celei italiene, celei anglo-saxone”. (Ioan Gh. Coman, Patrologia, București, 1956, ș.a.).

Sfinții Părinți, scriitori bisericești, scriitori creștini, învățători.

Sfinții Părinți sunt persoane, care prin viața și activitatea lor au meritat și au primit de la Biserică titlul de Sfânt părinte al ei. Ei se numesc și părinți bisericești. Pentru ca să putem numi pe cineva părinte bisericesc, trebuie să avem dovada, că Biserica i-a acordat în mod expres acest titlu. Organul prin care vorbește Biserica e Sinodul ecumenic. Prin urmare părinții bisericești sunt numai acele persoane, pe care le-a decretat vreun Sinod ecumenic de părinți bisericești. Prin deducție se mai consideră părinți bisericești și aceia care nu au fost aprobați de vreun Sinod ecumenic, dar pe care i-au numit părinți bisericești, ceilalți părinți bisericești, decretați de sfintele Sinoade. De aici urmează însă, că numele de părinte bisericesc nu se mai acordă după cel de-al șaptelea sinod ecumenic, adică după secolul VIII. Nu avem deci sfinți părinți decât în primele opt veacuri ale erei creștine, prin urmare studiul patrologiei se extinde numai asupra celor opt secole.

Numele de părinte îl dăm fiecărui cleric, chiar și ipodiatonului, dar numai de părinte al nostru; de părinte bisericesc însă, de părinte al Bisericii, numai Biserica poate numi pe cineva. Primii creștini numesc părinte pe episcopii lor, fără deosebire, iar mai târziu și pe unii preoți și diaconi. Biserica a restrâns însă întrebuintarea acestui titlu. Iisus Hristos l-a interzis cu totul, rezervându-l în mod exclusiv pentru Dumnezeu Tatăl. „Și părinte să nu numiți pe nimeni pe pământ; pentru că Unul singur este Tatăl vostru: Acela care este în ceruri. Nici învățător să nu vă numiți, căci unul singur este Învățătorul vostru Iisus Hristos” (Mt. 23,9-10).

Totuși omul antic era dispus să dea acest titlu omagial învățătorilor săi, ca celor ce au contribuit la nașterea personalității sale sufletești. Această dispoziție a oamenilor antici fiind conformă cu datoria recunoștinței, Sfinții Apostoli au admis folosirea titlului de părinte, cu toată interdicția Domnului, dar restrângându-l numai la persoane care învață, predică Evanghelia, propovăduiesc pe Hristos și învățătura Lui. Domnul a spus, că „*cine va păzi poruncile Lui și va învăța și pe alții să le păzească, mare se va chema în împărăția cerurilor*” (Mt. 5,19). Sf. Apostol Pavel impune Corintenilor să-l numească părinte al lor, pe motivul, că i-a învățat pe ei doctrina lui Hristos, propovăduindu-le cu succes Evanghelia Lui. „*Vă sfătuiesc ca pe niște copii prea iubiți ai mei. Căci chiar dacă ați avea zeci de mii de învățători în Hristos, totuși n-aveți mai mulți părinți, pentru că ei v-au născut în Hristos prin Evanghelie*” (I. Cor. 4,14-15).

În primele veacuri comunitatea creștină numea părinte pe episcopul și învățătorul ei. În acest sens, Policarp, episcopul Smirnei, e numit pe la 155 „*învățătorul Asiriei, părintele creștinilor*” (ο πατηρ των χριστιανων).

Clement Alexandrinul spunea că pe „*învățători îi numim părinți*” (Stromate, III), deci titlul se mai da și învățătorilor cuvântului Domnului.

Începând cu sec. IV, autoritatea bisericească se referea la părinții din trecut ca la niște autorități în materie de doctrină. Sf. Vasile cel Mare spunea undeva că nu învață de la el, ci „*cele ce au învățat de la Sfinții părinți*”. La fel Sf. Grigorie de Nazianz. În secolul II cuvântul părinte era dat apărătorilor credinței împotriva ereziilor. Numele de părinte se da atât episcopilor adunați în sinod, fie la grupuri de episcopi, sau chiar individual. Acest nume se da însă numai celor trecuți din această lume, care erau invocați ca depozitari ai adevăratei învățături. Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru nu sunt considerați părinți bisericești, deși au strălucit întru păzirea poruncilor.

Fer. Augustin extindea noțiunea de părinte și asupra acelor scriitori, care, nefiind episcopi, au scris opere însemnate și în spiritul doctrinei creștine. În sprijinul extinderii acestei noțiuni la ideea de martor ocular, noțiunea de părinte cu acest aspect e preluată de Vicențiu de Lerin, în al său *Commoritorium* (434), în care explică ce este un părinte bisericesc și face distincția între părinte bisericesc și scriitor bisericesc.

În așa numitul Decret Gelasian: - *De libris recipiendis et non recipiendis* – probabil din sec. VI, se dă un catalog amănunțit de Părinți bisericești ale căror scrieri se recunosc și de scriitorii bisericești, asupra cărora se atrage atenția. Titlul de Sfânt părinte însă l-a acordat Biserica numai acelor scriitori care au dat dovadă, că învățătura pe care o propovăduiesc o au primită prin inspirația Duhului Sfânt, pe care l-a promis Domnul Apostolilor, când a zis (Ioan, 15,16), că le va trimite Duhul Sfânt care îi va povățui și-i va învăța tot adevărul împărtășindu-le învățătura lui Hristos, a Cuvântului divin, cel care este cu ei până la sfârșitul veacurilor. Prin aceasta învățătura sfinților părinți care se află, fie în operele lor teologice, fie în deciziile sinoadelor la care au luat parte, formează Sfânta tradiție, al doilea izvor al conținutului credinței noastre, după Sfânta Scriptură.

Duhul Sfânt l-a promis Domnul Apostolilor și deci și urmașilor acestora, episcopilor și preoților. De aceea și sfinții părinți au fost aleși dintre episcopi și mai rar dintre preoți (ca Sf. Ioan Damaschin) și numai excepțional dintre diaconi, ca Sfântul Efrem Sirul. Dintre laici nu există părinte bisericesc. Iustin filozoful, de exemplu important scriitor bisericesc poartă titlul de sfânt, ca martir nu ca părinte bisericesc.

Deoarece patrologia se ocupă nu numai de Sfinții Părinți ci și de scriitorii creștini, pentru a putea distinge pe Sfinții Părinți, s-a hotărât ca cineva să fie declarat Sfânt Părinte să îndeplinească următoarele condiții:

1. Doctrina ortodoxă, adică învățătura lui să fie în conformitate cu doctrina Bisericii.
2. Sfințenia vieții (*sanctis vitae*). Viața lui să fie trăirea învățăturii creștine.
3. Aprobarea Bisericii (*Approbatie ecclesiae*). Pe baza celor două condiții, de mai sus, Biserica l-a recunoscut în mod expres prin reprezentanții săi.

4. Vechimea. (*Antiquitas competens*): Din cerința recunoașterii exprese din partea Bisericii rezultă restrângerea timpului patristic la primele opt secole creștine (antichitatea creștină), iar pentru părinții Bisericii, ca a patra calitate: vechimea lor. Toți trebuie să fie anteriori sinodului VII ecumenic din anul 787.

Deci numai acei scriitori, care îndeplinesc întocmai aceste patru condiții, primesc din partea Bisericii ortodoxe numele de sfinți părinți bisericești.

Șirul sfinților părinților bisericești îl încheie Sfântul Ioan Damaschin (+749).

Biserica romano-catolică dă acest nume și unora dintre scriitorii care nu îndeplinesc primele trei condiții. Ca de pildă, ei numesc părinți bisericești pe: Tertulian, Origen, Eusebiu de Cezareea, Rufin, pe Teodor de Mopsuestia, ș.a.

Acei dintre romano-catolici, care prelungesc studiul Patrologiei, numesc părinți bisericești și pe unii scriitori din sec. IX-X.

Doctorii bisericii. În afară de părinți bisericești, romano-catolicii, mai au o categorie de scriitori, care pe lângă condițiile arătate mai sus mai îndeplinesc încă una: „eruditio eminens”, adică știință înaltă. Aceștia sunt „doctores ecclesiae” – doctorii Bisericii. De obicei pentru doctorii Bisericii nu se cere vechimea celor opt secole, dar se presupune o știință înaltă și o aprobare specială a Bisericii. Numele de doctor îl avem în Apus, din sec. XIII, de la papa Bonifaciu VIII (1294-1303). Atunci au fost declarați doctores ecclesiae: Sf. Ambrozie, Fer. Augustin, Fer. Ieronim și papa Grigorie cel Mare. Cu timpul în sec. XIX, au adăugat acestora și pe Ilarie Pictaviu, Petru Hrisologul, Leon cel Mare, Isidor de Sevilla, etc., dar mai ales cei patru de la început sunt socotiți mai ales marii doctori ai Apusului. Pentru aceștia ei au un serviciu deosebit în cult.

Pe lângă cei patru mari doctori ai Apusului, romano-catolicii mai adaugă și patru doctori din Răsărit: Sf. Trei Ierarhi: Sf. Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur, și Sfântul Atanasie cel Mare, având grija de a-i trece în urma celor din Apus. În felul acesta romano-catolicii au opt mari doctori ai Bisericii.

Biserica Ortodoxă nu are proclamați doctori. E adevărat că în cărțile de ritual, găsim multe nume de „*mari dascăli ai lumii*” οἰκουμηνικοὶ μεγάλοι διδασκαλοὶ dat Sfinților Trei Ierarhi, dar de aici nu rezultă că ei sunt doctores ecclesiae, ci primesc acest nume datorită strălucirii și sfințeniei vieții lor. Biserica nu-i așează aparte de ceilalți Sfinți Părinți.

Ținând seama de calitățile pe care trebuie să le aibă părinții bisericești, Sfinții Apostoli pot fi considerați ca cei dintâi părinți bisericești, deoarece ei întrunesc toate aceste calități cu prisosință. Totuși ei formează o clasă de sfinți superioară aceleia a părinților bisericești, de aceea lor nu se dă acest titlu și nici scrierile lor nu se tratează în Patrologie.

Dar și ucenicii imediați ai apostolilor au un titlu de superioritate între părinții bisericești, anume cel de: părinți apostolic.

Autoritatea fiecărui părinte în parte se judecă după gradul de sfințenie a vieții, după raportul său cu Sfinții Apostoli (mai apropiat sau mai îndepărtat) și cu alți părinți de mare vază, după poziția lui ierarhică și abia apoi după calitatea operelor. Autoritatea lor este de mare importanță, când ei sunt citați ca martori ai tradiției apostolice pentru argumentarea vreunei definiții dogmatice sau canonice. Când se citează părerile unui oarecare număr de sfinți părinți ca mărturie pentru ortodoxia unei învățături de credință, sau pentru justificarea unei reguli de viață, nu hotărăște atât numărul părinților, cât autoritatea lor, greutatea cuvântului lor. Fericitul Augustin motivează această regulă astfel: „*Mărturiile sfinților părinți se cântăresc nu se numără*” (Ad Iulianum, 2,35). Consensul unanim al sfinților părinți cu privire la o învățatură, îndeosebi dacă aceasta are temei și în Sfânta Scriptură, se consideră în Biserica Ortodoxă ca infailibil.

2. Scriitorii bisericești. Cei care au propovăduit și învățături străine Bisericii sau contrare ei, oricât de mult au propovăduit, nu primesc numele de părinți bisericești, ci rămân simplii scriitori bisericești (Fer. Ieronim sau Fer. Augustin). În aceeași situație în privința sfințeniei vieții. Au însă vechime și scrieri destul de importante. De obicei cei care au greșeli în învățatură au și în viață, conform cuvântului Mântuitorului, că nu poate pomul cel bun să facă roade rele, nici pomul cel rău să facă poame bune. Titlul de scriitor bisericesc se acordă și chiar ereticilor, dacă ei au dezvoltat activitatea teologică importantă, de ex.: Tertulian, Clement Alexandrinul, Origen, Eusebiu de Cezareea, Rufin, Teodor de Mopsuestia, etc.

3. Scriitorii creștini. Scriitorii creștini sunt autori creștini profani saueretici, cuprinși în perioada de timp studiată de Patrologie ale căror opere prezintă o oarecare importanță din punct de vedere creștin.

4. Învățătorii bisericești. Sunt aceia care învățau în scoli teologice cuvântul lui Dumnezeu. Ei se bucurau de un deosebit prestigiu, asemenea aceluia al profetilor. Din harismatici, cum erau la început, învățătorii sau dascălii ajung profesioniști și continuă să aibă rol de seamă, deosebit prestigiu, asemenea aceluia al profetilor. Din harismatici, cum erau la început, învățătorii sau dascălii ajung profesioniști și continuă să aibă rol de seamă chiar din secolul V. Didascălii erau clerici dar puteau fi și laici. „*Ei explicau adevărurile religioase și totodată le aplicau în viață, putând în acest scop nu numai să instruiască și să îndemne, ci să și mustre, cum obișnuia, la nevoie, și Sf. Ap. Pavel*” (T.M.Popescu, Primii didascăli creștini, București, 1932, p. 23). „*Prin intrarea în creștinism a unor oameni culti, a unor <<filosofi>> ca Aristite, Justin, Atenagora, Tațian, Teofil al Antiohiei, precum și prin frecventarea școlilor păgâne de către unii creștini, didascalii s-a lărgit și adâncit cu cunoștințe filosofice și a lua forma unui învățământ teologic științific. Iau naștere astfel primele școli creștine, datorită invitației particulare și învățământul unor dascăli ca Justin, Tațian, Rodan, care ca și filosofi păgâni, strâng în jurul lor și instituiesc cercuri cu elevi creștini, dintre care unii intră în cler, fără ca oficialitatea bisericească să fi*

constituit cu ceva la această nouă formă de învățământ, care e și profan și creștin și teologic și filosofic” (Ibidem, p. 70-71). Învățător bisericesc poate fi socotit și Panten de care știm că a condus școala teologică din Alexandria și l-a avut elev pe Clement Alexandrinul. De la el nu a rămas nimic scris.

Obiectul Patrologiei. După cum am văzut Patrologia studiază viața, opera și învățătura Sfinților Părinți și a scriitorilor bisericești din primele opt veacuri.

Viața. Deci se va face mai întâi biografie. Cunoscând viața putem înțelege și sintetiza cu precizie faptele care i-au decis să-și compună operele și putem pătrunde cu mai multă ușurință în gândul lor. Prin partea consacrată vieții Sfinților Părinți, patrologia întregește istoria bisericească.

Opera. Analizând opera autorilor studiați se va face și o bibliografie. Scrierile patristice alcătuiesc, în cea mai mare parte, tezaurul scump al Sfintei Tradiții și sunt izvorul nesecat al teologiei creștine postpatristice. Opera patristică oferă material principal majorității disciplinelor teologice pentru primele opt veacuri creștine. Oferă material prețios istoriei bisericești, istoriei dogmelor, dogmaticii, exegezei, elocinței sacre, moralei, ascezei, cateheticii, liturgicii și pastoralei. La fel dreptul bisericesc și istoria religiilor primesc ajutor serios din operele Sfinților Părinți și scriitori bisericești. Fără ei nu se poate face teologie.

Doctrina. Învățătura lor trebuie să fie în conformitate cu doctrina Bisericii. În cadrul patrologiei se vor indica numai punctele deosebitoare, puse în lumină de fiecare scriitor, adică acelea prin care el sau completează pe cei dinaintea lui sau face din el un inițiator. Se vor expune problemele cele mai discutate în timpul și mediul său. Se vor studia de asemenea punctele discutabile din doctrina sa, acelea care cer o interpretare binevoitoare sau condamnarea lor.

Scopul și importanța patrologiei.

1. Cunoașterea Sfintei Tradiții. Patrologia constituie un îndemn spre citirea și cunoașterea Părinților și scriitorilor bisericești. Făcându-ne cunoscută literatura primelor opt secole, ne face un imens serviciu. Biserica ortodoxă ca și cea romano-catolică, este Biserica de tradiție pe lângă Sfânta Scriptură. Protestantii, după cum știm, resping tradiția. Tradiția se compune din: hotărârile sinoadelor ecumenice și locale, hotărârile unor patriarhi, mitropoliți sau papi, reguli monahale, liturghii și altele. Toate acestea se află în scrierile Sfinților Părinți. În Patrologie avem deci tezaurul tradiției.

2. Formarea exegetică. Nimeni nu va putea fi un bun teolog, dacă nu va avea o bună formare exegetică, pentru a explica Sfânta Scriptură. Ori, toate îndrumările și comentariile Bibliei se află în scrierile Sfinților Părinți. La ei găsim de asemenea lămurirea oricărei probleme dogmatice.

3. Formarea predicatorului. Tot Patrologia ne pune în față chipul adevăratului predicator creștin.

4. Ne arată de asemenea tipul ideal de om al Bisericii. Ea ni-l înfățișează ca om de acțiune, ca apologet, ca filosof, ca teolog sau sintetizat într-o puternică personalitate.

Limba literaturii patristice. Limba scrierilor patristice nu e cea clasică, cu perioade mari și cu forme fixe și puțin accesibile celor fără prea multă cultură, ci dialectul comun κοινή διαλεκτος, care desigur că a suferit înnoiri. Dialectul comun, prin traducerea celor 70 – Septuaginta – pusese în legătură lumea păgână cu Vechiul Testament. Tot lui era hotărât să facă accesibil creștinismul lumii vechi. Trebuie remarcat că dialectul comun era limba universală a imperiului roman, deci un admirabil mod pentru răspândirea creștinismului. Aceasta e limba în care scriu autorii Noului Testament. În aceeași limbă scriu și Sfinții Părinți. Cei mai mulți dintre ei au întrebuințat limba curentă, care era înțeleasă de toți, evitând expunerea greoaie, stilizată, clasică. Preocuparea lor era fondul scrierilor, totuși mulți dintre ei s-au preocupat în mare măsură și de formă, realizând opere care pot sta alături de cele clasice prin forma lor aleasă.

Până în secolul IV limba greacă - dialectul comun – este și limba scriitorilor din Apus. Cu toate acestea, încă din secolul II, începe să se întrebuințeze și limba latină. Cele mai vechi documente în limba latină creștină sunt actele martirilor scilitani, pe la anul 180, în provincia Africa.

Limba latină creștină a început prin traduceri ale scrierilor biblice, tot în Africa. Aici se vorbea lingua vulgaris sau rustica, cu multe elemente străine limbii clasice. Această limbă vulgară – vorbită de popor – a fost întrebuințată în primele produse literare creștine făcute în limba latină.

Dar adevăratul creator al limbii latine creștine este Tertulian. După el, limba este mult perfecționată de Ciprian, prin operele sale.

Din secolul IV, ea devine în mod exclusiv limba scriitorilor Apusului. În afară de aceste două limbi greacă și latină, s-a mai scris în limbile: siriacă, armeană, coptă, etc. Scrierile, însă în aceste limbi, sunt inferioare celor scrise în limba greacă și latină. Totuși ele au meritul că ne-au păstrat unele traduceri făcute din latină sau greacă, care în original s-au pierdut. (Cicerone Iordăceșcu, Istoria vechii literaturi creștine, vol. I, Iași, 1934, p. 6-8).

Perioada de timp studiată de Patrologie.

În ceea ce privește limita timpului până la care se întinde studiul Patrologiei, părerile sunt foarte împărțite. Unii patrologi spun că Patrologia se ocupă de literatura primelor opt secole. Unii istorici protestanți limitează acest studiu la primele trei secole, iar unii dintre romano-catolici prelungesc studiul Patrologiei și dincolo de cele opt secole.

Majoritatea patrologilor însă sunt de acord că Patrologia se ocupă cu literatura primelor opt secole. Ca limită a studiului în Orient, se ia Sfântul Ioan Damaschin (+749), iar pentru Occident, moartea papei Grigorie cel Mare (+604), sau mai degrabă cea a lui Isidor de Sevila (+636) sau chiar a lui Bonifaciu (+755), ca să fie la fel cu cei din Orient. Sunt însă patrologi care duc studiul

Patrologiei peste secolul al VIII-lea, până în secolul al XII-lea sau chiar al XV-lea, dând acestei perioade denumirea de teologie post patristică.

Gh. Dervos, fost profesor la Atena, se întreabă de ce să fie numiți părinți bisericești numai cei din timpul celor 7 sinoade ecumenice și nu un Fotie (sec. IX), care a scris atât de mult și ortodox?

F. Cayré, de asemenea spune că nu trebuie să rămână în umbră un Teodor Studitul (+826), care pe drept cuvânt se poate numi părinte bisericesc și a cărui învățatură completează pe cea a Sfântului Ioan Damaschin. Este însă destul de necesar, ca studiul Patrologiei să depășească cadrul celor 8 secole.

Periodizarea Patrologiei.

Pe parcursul celor 8 secole pe care le studiază Patrologia putem distinge trei perioade bine conturate, datorită autorilor studiați și a problemelor teologice ridicate de ei.

1. ~~Perioada I-a.~~ Se socotește începutul acestei perioade anul 90 sau anul 100 (ca cifră rotundă) și merge până la anul 300 (tot ca cifră rotundă), sau până la anul 313 edictul de la Milan, când s-a dat libertate creștinismului, sau 325 primul sinod ecumenic. În genere se adoptă anul 313.

Această perioadă este caracterizată printr-o literatură creștină de începuturi, în care activează părinții Apostolici, apologeți și polemiști. Părinții Apostolici sunt cei mai apropiați de întemeietorii Bisericii și sunt martorii credinței tradiționale în Sfânta Treime și dumnezeirea Fiului. Ei ne prezintă, de asemenea, organizarea și disciplina Bisericii prin învățatura dată de Iisus Hristos. Acestea sunt relatate, mai cu seamă, de urmașii imediați ai Apostolilor, Părinții Apostolici, sunt martorii prin excelență ai ortodoxiei tradiționale. Este o literatură ocazională de îndemn și sfat, o literatură de luptă împotriva ereziilor și împotriva păgânismului persecutor. E o literatură care se scrie nu pe papyrus sau pergament, ci și cu sângele propriu al atâtor dintre scriitorii – martiri dintre 92 și 313. În această perioadă avem, deci, Părinți Apostolici: Clement Romanul, Ignatie Teoforul, Policarp, Papias, Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba, Păstorul lui Herma.

Apologetii greci: Quadratus, Aristide, Ariston sau Plella, Iustin Martirul și Filosoful, Miltiade, Apolinarie, Meliton de Sardes, Tațian Asirianul, Teofil al Antiohiei, Atenagora Atenianul, Hermias și Scrisoarea către Diognet. Apologetii latini: Tertulian, Minicius Felix. Polemiștii: Hegesip, Irineu, Ipolit. Scriitorii latini: Ciprian, Novațian, Arnobiu, Lactanțiu. Scriitori alexandrini: Panten, Clement Alexandrinul, Origen, Dionisie al Alexandriei, Grigorie Taumaturgul și Metodiu de Olimp.

2. Perioada a II-a. Începe de la anul 313 și ține până la jumătatea secolului al V-lea. Se ia ca limită mai multe date. Astfel anul 430, data morții Fericitului Augustin, care reprezintă culmea procesului literar și filosofic patristic, 444 moartea Sf. Chiril al Alexandriei, 451 Sinodul ecumenic de la Calcedon sau 461, data morții papei Leon cel Mare. Este, ca timp, perioada cea

mai scurtă, dar în aceasta au apărut cei mai importanți Sfinți Părinți, s-au discutat și s-au luat hotărâri în legătură cu Sfânta Treime, cu problema mariologică, antropologică, a harului. În această perioadă s-au ținut patru sinoade ecumenice la hotărârile cărora au contribuit Sfinții Părinți din această perioadă. Ea a fost denumită „*perioada de aur*” sau „*vârsta de aur*” a literaturii patristice. În această perioadă remarcăm pe Sf. Atanasie cel Mare, Didim cel Orb, Sf. Chiril al Ierusalimului, Sf. Epifanie, Capadocienii: Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nazianz, Sf. Grigorie de Nyssa, Teodor de Mopsuestia, Sf. Ioan Gură de Aur, Ilarie Pictavianul, Sf. Ambrozie, Niceta de Remesiana, Fer. Ieronim, Sf. Ioan Casian, Vicențiu de Lerin, Fer. Augustin, Leon cel Mare.

3. Perioada a III-a. Această perioadă începe de la unul din anii de sfârșit a perioadelor a doua și ține până la unul din anii 749, data morții Sf. Ioan Damaschin, sau 843 Duminica Ortodoxiei, sau 787 cel de-al 7-lea sinod ecumenic pentru Răsărit, iar pentru Apus anul 636 data morții lui Isidor de Sevila. Este așa numită, pe nedrept, perioada de decadentă. Totuși în această perioadă apar, încă, oameni și opere importante, cu răsunet și consecințe decisive în literatura și gândirea creștină. Îi putem aminti pe Pseudo Dionisie Areopagitul, Lerențiu de Bizanț, Maxim Mărturisitorul, Ioan Scărarul, Gherman de Constantinopol, Ioan Damaschin, Grigorie cel Mare, Benedict de Nursia, Isodor de Sevila. Aceștia își aduc contribuția la lămurirea controverselor hristologice: monofizitismul și monotelismul. Apare problema iconoclastă combătută în mod special de Sf. Ioan Damaschin. Apar marile construcții bisericesti (Sf. Sofia, ș.a.), viața monahală se dezvoltă, apare poezia imnografică și comentariile liturgice. Autorii acestei perioade fac trăsătura de unire între antichitatea care dispare definitiv și lumea nouă a evului mediu, care începe. Sf. Maxim Mărturisitorul și Sf. Ioan Damaschin sunt cei care sistematizează învățătura creștină, bazați pe marii Sfinți Părinți ai Bisericii anteriori și pe baza hotărârilor Sinoadelor Ecumenice. Această perioadă va fi caracterizată și prin implicarea în problemele teologice a unor laici și chiar și împărați. Este deci o perioadă importantă pentru studiul patrologiei.

ISTORICUL PATROLOGIEI

Deși termenul de Patrologie este mai nou, totuși studiile de Patrologie sunt foarte vechi.

Primul care s-a ocupat de acest studiu poate fi socotit Eusebiu de Cezareea (+340). El nu a întocmit o operă specială dar în cartea sa „Istoria bisericească” (în 10 cărți), de câte ori amintește de autori creștini, care l-au precedat, prezintă și operele întocmite de ei și le face și o scurtă prezentare. Acest fapt este de o importanță deosebită, deoarece multe opere, pe care el le-a prezentat, nu au mai ajuns până la noi și avem deci informații numai de la el. El a fost denumit „Părintele istoriei bisericești” sau „Herodotul creștin”.

Primul istoric, al vechii literaturi bisericești sau a Patrologiei, poate fi socotit Fericitul Ieronim (+420), care a întocmit în anul 392 o operă intitulată „De viris illustribus” (Despre oameni iluștri). Ea a fost scrisă la Betleem. Patrologul Rauschen făcea remarca că Betleemul este orașul „nașterii Patrologiei”. Ieronim a întocmit această operă după modelul lui Suetoniu, care cu vreo 200 de ani înainte, a prezentat o carte cu același titlu, în care trata despre scriitorii păgâni. Ieronim continuă Istoria Bisericească a lui Eusebiu, aceasta fiindu-i izvor principal. În prologul cărții Ieronim arată că: *„a prezentat în ea lista scriitorilor bisericești, adică a expus pe scurt viața și activitatea tuturor acelor care au produs ceva memorabil despre sfintele scripturi de la pătimirea lui Hristos până în anul al 14-lea al domniei învățatului Teodosiu (392)”*. Ieronim a întocmit această operă din două motive:

1. Pentru a satisface rugămintea prietenului său Dexter, prefectul pretoriului din Betleem și
2. Din motive apologetice.

Păgânii reproșau creștinilor, că sunt incuși și că nu au scriitori ca ei. Ieronim a dorit ca pe lângă satisfacerea dorinței prietenului său Dexter, să răspundă acuzației păgânilor. Cartea conține 135 capitole. Începe cu Apostolul Petru, și sfârșește cu operele lui apărute până atunci. Pe lângă scriitorii bisericești, tratează și pe scriitorii eretici ca: Tațian, Bardasanes, Novațian, Photin, Luciu, Eunomiu sau iudei ca: Philo Alexandrinul, Iosif Flaviu și Justus de Tiberiada și chiar un păgân Seneca. Ca izvor a utilizat, pe lângă scrierile pe care le prezintă, iar pentru timpul său informațiile culese de el însuși, iar pentru începuturi, Istoria bisericească și Cronica lui Eusebiu. Opera sa are importante lacune în ceea ce privește scriitorii și biografiile lor. Confundă personalitățile omonime, rezumă diferite scrieri în una singură, sau desface o singură în mai multe, atribuie unor scriitori opere care nu le aparțin, pune pe seama anumitor opere conținut străin, deduce din textul lui Eusebiu scrieri inexistente, sau nu înregistrează lucrări menționate de izvorul său. Ieronim a prelucrat sau a înfrumusețat uneori, în mod arbitrar, materialul lui

Eusebiu, în deosebi cel asupra scriitorilor greci sau de limbă greacă. În schimb, autorii latini ca și cei greci ai sec. III sunt cercetați cu atenție, sau cunoscuți direct de Ieronim, care-i apreciază prin contact viu, dacă nu totdeauna cu autorii, în mod sigur cu operele. Opera lui Ieronim are meritul că este prima din acest gen și este modul pentru alte istorii de mai târziu. Ea s-a păstrat și în traducerea grecească a lui Sofronie al Ierusalimului. Ca și Eusebiu, Ieronim ne face cunoscute multe scrieri care nu au ajuns până la noi.

O altă istorie, tot cu titlul de „De viris illustribus”, este a preotului semipelagian Ghenadie din Marsilia. Istoria lui continuă pe cea a lui Ieronim și datează probabil din a doua jumătate a sec. V (467-480). În cea mai mare parte a manuscriselor, istoria lui Ghenadie este prezentată ca și partea a doua a istorie lui Ieronim. În primele capitole prezintă scriitorii din sec. IV pe care nu i-a amintit Ieronim. Ultimul capitol este discutabil, deoarece, în el, vorbește despre el însuși. Se pare că nu e autentic, așa cum nu sunt autentice majoritatea capitolelor care preced pe cel final (93, 95-100). (ed. Richardson, în *Texte und Untersuchungen*, XIV, 1, pp. 94-97). Și această istorie este de o deosebită importanță pentru Patrologie.

O altă istorie este cea a arhiepiscopului Isidor de Sevilla (+636), tot cu titlul „De viris illustribus”, în care ne dă informații prețioase asupra unor teologi spanioli. Ea are două versiuni: una scurtă, cuprinzând 33 de capitole și una mai lungă, în care cele 33 de capitole sunt precedate de alte 12 capitole și o prefață.

Tot cu titlul „De viris illustribus” mai consemnăm o istorie a arhiepiscopului Ildeforos de Toledo (+667), care este o continuare a lucrărilor anterioare. În ea tratează numai despre 14 „iluștri”, dintre care șase nu au scris nimic, ci s-au făcut cunoscuți numai prin cuvânt și prin exemplul propriei lor vieți. Șapte din cei 14 „iluștri” sunt episcopi de Toledo.

Autori medievali au continuat în Apus catalogul până la reforma protestantă, dar aceste continuări nu privesc Patrologia.

În Răsărit bazele Patrologiei le pune Fotie, marele patriarh al Constantinopolului, abia după încheierea epocii patristice (ceva mai înainte de 858) prin lucrarea sa: (*Myriobiblion* – cartea miilor de cărți – sau *Biblioteca*).

În prefața scrie unui elev al său, că îi trimite rezumatul cărților, la care elevul său nu a fost de față, la citirea lor, și îi mai trimite încă câteva pe deasupra, spre a-l despăgubi de despărțirea pe care a impus-o plecarea lui Fotie în Asiria ca legat imperial. Mărturisește că nu a aranjat cărțile după „*asemănarea cuprinsului lor*”. Nu sunt aranjate nici în ordine cronologică, nici geografică sau pe școli. Mai observă că rezumatele sale nu vor fi așa de bogate și precise, cum ar dori elevul, dar de la citirea cărților până la alcătuirea rezumatelor a trecut multă vreme, etc. Lucrarea lui Fotie e mai voluminoasă decât a lui Ieronim luat împreună cu a continuatorilor săi, patristici, Ghenadie, Isidor de Sevilla. În comparație cu aceștia, Fotie este un adevărat savant, cu simț critic ager, obiectivitate desăvârșită și spirit științific. Rezumatele sale nu lasă nimic de

dorit. Cele care redau cuprinsul unor scrieri, pe care noi nu le mai avem astăzi, suplinesc aproape complet acele scrieri, mai ales prin astfel de rezumate, foarte numeroase, se impune și astăzi lucrarea lui Fotie ca izvor indispensabil pentru cercetările privitoare la literatura patristică greacă. Are 280 de capitole, în care rezumă și ici-acolo caracterizează sau critică 280 de scrieri, în cea mai mare parte scrieri bisericesti, din tot timpul creștin dinainte de el, dar mai ales din perioada patristică. Din multe cărți dă extrase lungi, reproducând cartea pasaj cu pasaj. Chiar și autori romano-catolici sunt obligați să recunoască meritele lui Fotie pentru patrologie, apelând la informațiile pe care el le-a furnizat. Fotie e aproape un modern prin scrupulozitatea și prin nuanțele criticii sale literare.

Aceste istorii se completează cu lexiconul lui Suidas din secolul X, care cuprinde importante referiri la Sfinții Părinți. În secolul XII, mai apar unele istorii a literaturii creștine prin Sigebert de Gembloux (Belgia) (+1112) cu lucrarea intitulată tot „De viris illustribus”, apoi cea a lui Anonymus Mellicensis, cu titlul „De scriptoribus ecclesiasticis”, scrisă pe la 1135, în mănăstirea Prüfening, la Regensburg. Honorius Augustodunensis scrie către anul 1122 o altă lucrare intitulată „De luminibus Ecclesiae”. Enric de Grand (+1293) scrie o lucrare tot cu titlul „De viris illustribus”. Ioan Trithemius publică în 1494 lucrarea „De scriptoribus ecclesiasticis” în care tratează 963 autori și este una din cele mai vaste și complete istorii literare.

Ce este Fotie pentru literatura patristică greacă, este mitropolitul nestorian de Nisibi, Ebedieșu sau Abdișo (+1318) pentru cea sasică, prin catalogul său de scriitori bisericesti, întocmit în anul 1298.

Pe temelii solide puse de acești începători, abia mai târziu se clădește. A trebuit să vină mai întâi umanismul cu scoaterea la lumină a manuscriselor vechi care au fost duse din Răsărit din fața pustiirii turcești, invenția tiparului, care facilitează răspândirea textelor patristice și protestantismul, care provoacă studiul literaturii patristice prin teza sa, că biserica papală a falsificat creștinismul primar, pentru ca teologii apuseni să înceapă întâi să adune și să editeze textele patristice, iar apoi să le consacre și studii speciale de patrologie.

În ceea ce privește adunarea și editarea textelor, umanistii fac începuturile. Cei mai vestiți umaniști sunt frații Stephanus Henri Estienne din Paris, 1592 (Bibliografia operei editate de ei depășește cu mult 300 de studii și articole), și frații Froben din Basel.

Aceste ediții deoarece au fost publicate pentru prima dată se numesc „editio princeps” – ediții primare -. Multe din ele s-au ridicat la valoare de manuscrise datorită faptului că manuscrisele unice, după care ele s-au tipărit, s-au pierdut ulterior. Ele sunt însă ca niște oaze în pustiu, publicând abia câte ceva la întâmplare din vastul material împrăștiat de manuscrise patristice. Problema adunării sistematice a manuscriselor și a publicării în întregime a literaturii patristice și-au pus-o înainte de 1648, erudiții călugări benedictini din Franța, constituiți la 1618 în congregația sfântului Maur (elev al Sfântului Benedict de Nursia) și numiți maurini. Maurinii

cei mai celebri sunt: D'Aohery +1685; Mabillon +1707; Ruinast +1709; Le Mourry +1724; Mountfancon +1741; Maran +1762, etc. Ei au tipărit în diferite ediții sau colecții („biblioteci” cum le numeau ei), în volume mari „folio”, foarte îngrijite și critice, aproape întreaga literatură patristică. Defectul activității lor era numai că erau multe ediții disparate, fiecare incompletă și că volumele erau scumpe și mult prea grele de mănuit.

Aceste defecte avea să le înlăture pe la mijlocul secolului al XIX-lea abatele Jean Paul Migne (+1875), adunând tot ce se tipărise până atunci, în diferite ediții răspândite, din literatura patristică și o parte din cea medievală, într-o singură colecție și cât se poate de completă. *Patrologiae cursus completus, accurate J.P. Migne, Paris, 1844-1866*, conține 382 volume cu peste o jumătate de milion (533.291) pagini. Este împărțită în două serii: *Series graeca* (citata PG) cu 161 volume, 1857-1866, pe două coloane. 1. text grec. 2. cu traducere latină, cuprinzând literatura creștină greacă de la Părinții apostolici până la sinoadele florentine (1438-1439).

Volumul 162 a ars în clișee, înainte de a fi tipărit. La această serie F. Cavallera a publicat la Paris în 1912 un indice. *Seria latină (PL)* conține 221 volume (218-221 sunt indici), Paris, 1844-1855, pornind de la Tertulian și până la moartea papei Inocențiu III (1216). Textele pe care le redă Migne sunt însoțite de studii introductive și de note, reproduse și ele din cărți anterioare. Sfătuit de cardinalul Pitra, care edita în același timp și mai târziu și el texte patristice, inedite însă, continuând activitatea colegului său. Numai Migne a reușit să aleagă, unde avea mai multe ediții la dispoziție, totdeauna pe cea mai bună și studiul introductiv cel mai temeinic. Reproducerea

textului, e pe alocuri defectuoasă, fiindcă utiliza ca zețari copiii dintr-un internat pe care-l conducea în Paris și i s-a întâmplat și să reproducă de mai multe ori același text în diferite volume ale vastei sale ediții. Totuși ediția Migne e până în ziua de azi singura ediție completă a întregii literaturi patristice și pe ea se bazează toată știința patristică modernă.

Seria greacă are trei indici: 1. D. Scholarios, *Cheia Patrologiei (l. greacă)*, Atena, 1879; 2. F. Cavallera, *Migne Patrologiae cursus completus series graeca, Indices digessit*, Paris, 1912 și 3. Th. Hopfner, *Migne, Migne Patrologie cursus Completus, series graeca, Index locupletissimus*, Paris, 1928.

Academiile germane au încercat, ulterior, să scoată ediții mai bune, mai critice, decât Migne, dar nu au reușit să publice decât câte o mică parte a literaturii patristice în diferite colecții, toate întrerupte și amânate din motive financiare. Acestea se impun printr-o riguroasă ținută filologică.

Academia de știință din Viena, a început în 1866 publicarea literaturii patristice latine sub titlul: „*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*” (CSEL), fără o ordine cronologică, cu note și studii introductive în limba latină, vreo 70 de volume în 80.

O altă colecție a apărut sub conducerea lui Th. Mommsen, în 13 volume, între 1877-1898, intitulată: „*Auctores antiquissimi*”. În ea sunt cuprinși scriitorii din perioada de trecere de la

epoca romanică la cea germanică, autori latini din sec. V și VI, aproape fără excepție scriitori bisericești.

Academia de științe din Berlin a început din 1897 să editeze literatură patristică greacă, dar mai ales din primele trei secole, sub titlul: „Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte”, cu note și introduceri în limba germană, fără o ordine cronologică. Ea este de o deosebită valoare științifică, identificând texte grecești ale perioadei de formare a literaturii creștine.

II. Părinții Apostolici: Învățătura celor 12 Apostoli sau Didahia, Clement Romanul, Sfântul Ignatie Teoforul, Sfântul Policarp, Păstorul lui Herma

Învățătura celor doisprezece Apostoli (DIDAHIA)

Cea mai veche operă literară creștină postbiblică care ni s-a păstrat de la Părinții Apostolici este „Învățătura celor doisprezece Apostoli” sau, cum i se mai spune, pe scurt, „Didahia”. Ea a fost cunoscută în primele veacuri creștine. Ea a exercitat o influență importantă asupra unora dintre operele ulterioare, cum sunt: Didascalia Apostolică, Rânduiețile Apostolice și Constituțiile Apostolice. Epistola lui Barnaba, Clement Alexandrinul, Origen ș.a., amintesc despre ea sau chiar reproduc din cuprinsul ei. Clement Alexandrinul și Origen o numesc „Scriptură”. Tot astfel o folosesc: Episcopul Serapion de Thmuis din Egipt, Dorotei de Palestina, Sf. Ioan Scărarul . e probabil să fi fost utilizată și de Clement Romanul, Sf. Ciprian, de Rufin de Aquileea, Tertulian, Ipolit ș.a., care reproduc idei din ea, dar nu-i dau numele. Cel care o citează, însă, este marele istoric bisericesc Eusebiu de Cezareea. El o numește „Învățăturile celor doisprezece Apostoli”. Sfântul Atanasie o menționează cu titlul „Învățătura celor doisprezece Apostoli” și o așează în scrierile admise de Biserică, citând din ea în operele sale. O utilizează Benedict de Nursia (sec. VI) întemeietorul monahismului Apusean.

Până în secolul XIV, această operă a stat la baza și modelul multor scrieri de același cuprins cu ea. De la începutul acestui secol și până în secolul XIX, nu se mai amintește de ea. Din 1875, Mitropolitul Nicomidiei, Filotei Vrienios, descoperă în biblioteca metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol, un manuscris în limba greacă „Codex Hierusalimitanus” care data din 1056. Acest manuscris este întocmit de un oarecare Leon, care își zicea „notarul și păcătosul”. Manuscrisul avea pe lângă această scriere și Epistola lui Barbaba și cele două epistole către Corinteni ale Sfântului Clement Romanul. În anul 1883, Filotei o editează pentru prima dată (editio princeps). În manuscrisul descoperit de Filotei această operă avea două titluri: „Διδαχη των δωδεκα Αποστολων” (Învățătura celor doisprezece Apostoli), și altul „Διδαχη κυριου δια των δωδεκα Αποστολων τοις εδνεσιν” (Învățătura Domnului prin cei doisprezece Apostoli către neamuri). Sigur că s-au născut discuții asupra acestor două titluri.

Care este cel adevărat? Se pare că ambele au aceeași îndreptățire. Acest obicei, de a pune două titluri la aceeași lucrare, îl au mai mulți dintre Sfinții Părinți și scriitori bisericești. Pentru prima dată în limba română o avem în ediția din 1927 „Scrierile Părinților Apostolici” îngrijită de I. Mihălcescu.

La ceastă lucrare, primul titlu arată că învățătura prezentată este a Apostolilor Domnului și care au fost în număr de doisprezece, iar nu a altor învățători din sec. I sau II, numiți de asemenea apostoli și care mergeau din localitate în localitate să vestească cuvântul Evangheliei.

Titlul al doilea ne arată că Apostolii nu au adăugat nimic de la ei, ci toată învățătura este de la Domnul. Cuvintele „Către neamuri” arată că ea a fost adresată păgânilor și creștinilor dintre păgâni.

Scopul lucrării a fost să fie călăuză sau îndrumare celor dintâi creștini despre modul cum trebuiau să viețuiască potrivit învățăturilor evanghelice.

Învățătura celor doisprezece Apostoli conține 16 capitole, numită și „Cartea celor două căi”. Ea poate fi grupată în trei părți și un epilog. 1. O cateheză morală (cap. I-VI); 2. Un compendiu liturgic (cap. VII-X); 3. Instrucțiuni bisericești (cap. XI-XV), Epilogul (cap. XVI) atrage atenția asupra parusiei.

Cateheza morală împarte faptele și străduințele omenești în două categorii: bune și rele, după asemănarea celor două căi: calea vieții și calea morții. Ideile dezvoltate în această parte se bazează pe o sursă iudaică. În această primă parte au fost introduse și elemente preluate în special din Predica de pe Munte.

Calea vieții este îndeplinirea a patru feluri de îndatoriri:

1. Datoria fundamentală, care constă din dragostea față de Dumnezeu și aproapele nostru, care este fratele nostru.

2. Datorii personale, constând din îndepărtarea de răutăți, poftă trupești (nedrepte), superstiție și din fapte bune.

3. Datoriile sociale: respectarea reprezentanților lui Dumnezeu pe pământ și a celor ce cred în El, bunățate față de săraci: *„Nu întinde mâna ca să primești, dar nu strânge când e să dai. Dacă ai (și dai) cu mâinile tale, îți vei răscumpăra păcatele tale. Nu vei ezita să dai, iar dând nu vei murmura”*. O altă îndatorire socială este educația copiilor: *„Nu-ți vei lua mâna de pe fiul tău și de pe fiica ta, ci-i vei învăța din copilărie teama de Dumnezeu.”*

4. Datoria mărturisirii păcatelor când omul știe că le are. *„În Biserică să-ți mărturisești păcatele tale și să nu te duci la rugăciune cu conștiința rea.”*

Aceasta este calea vieții.

Calea morții este rea, plină de blestem, ucideri, desfrânări, furturi, mărturii mincinoase, îngâmfare, nedreptate, lăcomie, vicleșug, cuvinte de rușine, lipsă de teamă.

Epilogul primei părți constă dintr-un îndemn pentru creștini să se ferească de calea răutăților și să poarte jugul Domnului care aduce desăvârșirea.

Partea a II-a (cap. VII-X), cuprinde probleme liturgice, primind astfel și denumirea de compendiu liturgic. În această parte se vorbește de Botez, post, rugăciune, euharistie și mărturisire. Botezul se face prin întreita cufundare, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, în apă proaspătă. În lipsa acesteia în altă apă, iar dacă nu este apă rece în apă caldă, iar dacă nu este îndeajuns nici una nici alta, botezul se poate face și prin turnare, tot cu aceeași formulă de botez. Cel care se botează trebuie să fi primit o educație morală, să postească înainte o zi sau două; trebuie să postească și cel ce botează, iar dacă pot și alții din cei care asistă la botez. După botez urmează împărtășirea. Postul să fie miercuri și vineri, iar nu luni și joi ca fățarnicii (fariseii). Privind mâncărurile el recomandă să se facă după „*puțința personală*”, de pretins nu pretinde decât abținerea de la carnea animalelor jertfite idolilor. „*Cât pentru mâncare, ține ce poți, dar de ceea ce s-a jertfit idolilor ferește-te cu totul, căci este închinare la zei morți*” (c. VI). Rugăciunea este Tatăl nostru și trebuie rostită de trei ori în fiecare zi (c. VIII). Euharistia este „jertfă, mâncare și băutură duhovnicească, este viața veșnică” (c. IX), și dă texte de rugăciuni care se rostesc la euharistie (c. IX-X). Ele sunt trei: două la invocare, una la potir și alta la frângerea pâinii, scurte, a treia mai lungă după cuminicare. (Atâta era liturghia pe vremea compunerii Didahiei). Aceste rugăciuni au foarte puțină precizie dogmatică. În rugăciunea care se rostește înainte de cuminicare, asupra potirului, numește și pe David fiu al lui Dumnezeu, ca și pe Iisus, prin același termen (πατρις), care înseamnă și slugă. „*Mulțumindu-ți pentru via sfântă a lui David, copilul Tău,*” iar în cea a pâinii, mulțumește lui Dumnezeu pentru viața și cunoștința (γνωσις), ce ne-a descoperit-o prin Iisus, Fiul Său. Rugăciunea de mulțumire care se rostește după cuminicare se termină cu cererea: „*Vie harul și treacă lumea aceasta*”. Profetii au dreptul să rostească și alte rugăciuni de mulțumire.

Într-un fragment coptic se prescria la sfârșitul acestor rugăciuni ale euharistiei, și o formulă de mulțumire pentru Sfântul Mir: „*Îți mulțumesc Părinte Sfinte pentru mirul ce ni l-ai făcut cunoscut prin Iisus Fiul Tău, Ție mărire în veci*”. Atestă serbarea duminicii și prescrie pentru toți creștinii, nu numai cuminicare în fiecare duminică ci și mărturisirea păcatelor: „*în Duminica Domnului adunați-vă, frângeți pâinea și săvârșiți Sfânta Euharistie, după ce mai întâi v-ați mărturisit greșelile în Biserici, pentru ca să fie curată jertfa voastră*” (c. 14). Taina euharistiei o primesc numai cei botezați în numele Domnului. Prin împărtășanie lucrează harul lui Dumnezeu.

Partea a III-a (cap. XI-XV) cuprinde învățături canonice (probleme de disciplină) numindu-se ordonanță disciplinară. În această parte se tratează următoarele:

1. Îndatoririle spirituale, învățătorii să fie primiți în comunitate, dacă învață dreptatea și cunoașterea lui Dumnezeu, iar atunci când învață greșit să fie alungați. Apostolii și profetii care merg din loc în loc și propovăduiesc învățătura Domnului (Evangheliei) să nu stea mai mult

de trei zile într-un loc. Adevărații învățători ai Domnului sunt cei care fac ce spun, ceilalți sunt mincinoși.

2. Îndatorirea de a face bine. Drumețul să fie primit și găzduit bine, dacă stă mai mult de trei zile, să i se dea de lucru.

3. Dă sfaturi cum să se conducă comunitatea. În fiecare duminică să se adune și să săvârșească euharistia; să se facă mărturisirea păcatelor și împăcarea celor certați. Comunitatea să aibă „*episcopi și diaconi vrednici de Domnul și blânzi*”. Aceștia sunt aleși de comunitatea credincioșilor. Ei trebuie să fie respectați ca profeții și învățătorii, pentru că îndeplinesc slujirea profeților și învățătorilor. Insistă asupra semnelor după care se pot deosebi profeții cei falși de cei adevărați. Criticarea celor adevărați „*e păcat împotriva Duhului Sfânt*”. Pretinde pentru ei același tratament ca pentru apostoli „*potrivit învățăturilor Evangheliei*”. Li se rânduiesc „*primiții*” după poruncă „*adică după prescripțiile mozaice*”, „*căci ei sunt arhierii voștri*”. „*Episcopii și diaconii îndeplinesc și ei serviciul profeților și al învățătorilor*”. Despre preoți nu se face mențiune, dar desigur prin episcop se înțelege atât episcopul cât și preotul, ca în textele nontestamentare și ca cei care au dreptul de a săvârși Sfintele Taine.

Epilogul (cap. XVI), cuprinde un îndemn la veghere și se arată semnele venirii sfârșitului lumii și sosirea Domnului pe norii cerului. Îndeamnă pe creștini să se ducă des la Biserică și să fie totdeauna pregătiți pentru că „*nu vă va fi de folos tot timpul vieții voastre, dacă veți fi desăvârșiți în timpul din urmă.*”

Autorul Didahiei este necunoscut.

Locul, în care a fost scrisă Didahia se pare că este Siria sau Palestina (cu mediu iudaic, cu farisei, cu via lui David, cu primiții, etc.).

Timpul în care s-a scris Didahia, după unii cercetători este în primul secol, iar după alții în secolul II. Cei care pledează pentru secolul I spun că este scurt înainte de dărâmarea Ierusalimului, pentru că: 1. În cap.16 cere pregătire pentru sfârșitul lumii, ca și cum cetitorii l-ar ajunge încă în viață fiind. 2. Imaginea pe care ne-o prezintă despre organizarea și viața Bisericii din timpul autorului e aceeași ca cea din Faptele Apostolilor (an 63) și din epistolele pastorale (anii 64-66). 3. Recomandă citirea Evangheliei la sfârșitul cap. 15, deci abia după traducerea în grecește a Evangheliei lui Matei a putut fi scrisă. Utilizează unele epistole pauline (c. 12: „*orice profet care are meserie să lucreze și să mănânce*”). Simplitatea ritului Botezului și a Sfintei Euharistii sunt concludente în acest sens. Agapele par încă a fi legate de Euharistie. Administratorii sau săvârșitorii Sf. Liturghii și ai tainelor sunt episcopii și diaconii; lipsește termenul de prezbiter; sunt prezenți apostolii, adică misionarii, care răspândesc credința, apoi profeții, care se deosebesc de învățători, prin aceea că ei vorbesc „*în duh*”. Didahia nu vorbește de erezii și ea nu e îndreptată împotriva gnosticilor și a montaniștilor și nu reprezintă tendințe ebionitice sau monarhiene. Sfânta Scriptură e mult folosită.

Învățăturile celor doisprezece Apostoli, sau Didahia, este importantă pentru noi deoarece ne dă cele mai prețioase știri despre doctrina creștină din epoca primară și în special despre constituirea comunităților creștine. În ea găsim învățături morale și dogmatice, liturgice (despre Sfintele Taine), știri despre ierarhie, despre harismatici (apostoli și profeți), și instrucțiuni disciplinare. Într-un cuvânt, ca manual teologic, „Învățăturile celor doisprezece Apostoli”, ar cuprinde în sine trei discipline: morală, liturgică și drept bisericesc. Capitolele sunt scurte, întreaga Didahie are abia dimensiunea epistolei către Galateni, a Sf. Apostol Pavel (10700 de litere). Este cel mai vechi manual pentru rânduiala și viața creștină.

Pentru noi ortodocșii importanța este și mai mare. Din ea rezultă că Botezul s-a săvârșit, de la început, prin întretaia afundare, în numele Sfintei Treimi. Că Sfânta Euharistie se dă tuturor din pâine și din vin, și că pâinea este cea dospită, că postul este cel de miercură și vinerea, că ierarhia și serbarea duminicii erau de la început.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

ÎNVĂȚĂȚURA CELOR DOISPREZECE APOSTOLI, traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru FECIORU, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (*se va citi EIBMBOR*), București, 1979, p. 17-38. Ediția a II-a, 1995, aceleași pagini.

STUDII:

În limba română: ALEXE, Magistr. Ștefan, *Viața creștină după bărbații apostolici*, în S.T., nr. 3-4/1955, p. 221-235; ALEXE, Conf. Ștefan, *Învățătura despre cele două căi*, în *Almanahul Credința*, Episcopia Ortodoxă Română din Statele Unite ale Americii și Canada, 1972; ALEXE, Preot. Prof. Dr. Ștefan, *Elemente ale Tradiției în învățătura celor 12 Apostoli*, în O., nr. 2/1989, p. 28-39; COMAN, Pr. Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 32-40; IDEM, *Părinții Apostolici: primii martori ai Tradiției*, în G.B., nr.9-10/1964, p. 757-759; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1984, voi. I, p. 93-110; COVERCĂ, Ioan V., *"Învățătura celor doisprezece Apostoli" și însemnătatea ei pentru conștiința canonică ortodoxă*, în G.B., nr. 9-10/1960, p. 753-770; DURA, Drd. Nicolae V., *"Didas-calia". Versiunea etiopiana*, în S.T., nr. 5-6/1975, p. 436-451; MIHĂLCESCU, Ioan, *Didahia celor doisprezece apostoli*, în B.O.R., nr. 3/1915-1916, p. 281-298; VASILESCU, Constantin, *Raportul dintre virtute și păcat după doctrina morală a Didahiei*, în S.T., nr. 1-2/1962, p. 72-91.

SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL

Este unul din cei mai înseninați Părinți Apostolici. El a fost al patrulea episcop al Romei. Episcopul de Lyon, Irineu (+ 202), ne spune că Sfântul Clement a fost ales episcop al Romei ca al treilea de la Apostoli, primul fiind Sfântul Apostol Petru, căruia i-au urmat: Lin (68-80), Anaclet (80-92) și Sfântul Clement (92-101). Tot Irineu în lucrarea sa "Adversus haeresis" ne mărturisește că în timpul lui Clement erau încă mulți creștini din aceia care au trăit împreună cu Apostolii și le-au ascultat învățăturile. În al treilea loc după Apostoli, primește episcopatul la Roma, Clement, care văzuse pe fericiții Apostoli, se apropiase de ei și avea predica lor în urechi și tradiția lor înaintea ochilor. În vremea lui Clement, izbucnind o mare revoltă între comunitatea de la Corint, Biserica din Roma a trimis o scrisoare foarte importantă corintenilor îndemnându-i la pace și reîmprospătându-le credința și tradiția pe care o primiseră de curând de la Apostoli. Origen și Eusebiu îl identifică pe Clement cu cel laudat în anul 62 de Sfântul Apostol Pavel în epistola sa către Filipeni IV,3, ca principalul său colaborator în opera de consolidare a Bisericii din Roma : "*ajutându-le celor ce s-au nevoit întru Evanghelie împreună cu mine și cu Clement și cu ceilalți împreună lucrători ai mei, ale căror nume sunt scrise în cartea vieții*".

Din epistola către Corinteni, singura autentică, reiese că el cunoștea perfect Vechiul Testament - folosea din plin Legea, Psalmii, Profeții și cărțile de înțelepciune și întrebuița apocrifele iudaice - acestea îndreptățindu-ne sa spunem că era un iudeu elenist, convertit la creștinism. Scriitorii contemporani lui nu ne vorbesc de o moarte martirică. Mai târziu, apar, însă Actele Martirice ale Sfântului Clement, iar din acestea ar rezulta că el a fost prins și aruncat în închisoare, pentru că făcuse numeroase convertiri printre membrii aristocrației romane. Refuzând să sacrifice zeilor, împăratul Traian l-a exilat în Chersonesul tauric. Acolo erau mulți creștini care erau folosiți la munca din mine. Clement și-a continuat printre ei predicarea Evangheliei și s-a dovedit chiar un

făcător de minuni. Împăratul Traian auzind despre acestea, a poruncit să fie aruncat în mare cu o ancoră de gât. În anul 867, se spune că, Sfântul Chiril, apostolul slavilor, a descoperit în Cherson moaștele Sfântului Clement, pe care le-a dus la Roma, unde se găsesc și acum. Ce mai știm este faptul că, la sfârșitul secolului al IV-lea, s-a ridicat la Roma o Biserică în cinstea Sfântului Clement. Biserica romano-catolică îi prăznuiește amintirea la 23 noiembrie iar Biserica Ortodoxă la 24 noiembrie.

Sfântul Clement Romanul a trimis, deci, o scrisoare către Corinteni în numele Bisericii din Roma către Biserica din Corint "*Biserica lui Dumnezeu, care locuiește vremelnice la Roma, către Biserica lui Dumnezeu care locuiește vremelnice la Corint*". Menționăm faptul că numele lui Clement nu-l întâlnim nicăieri în scrisoare. Că el este autorul acesteia, ne-o spune episcopul

Corintului Dionisie, care la anul 170, trimite o scrisoare episcopului Romei, Sotir, spunându-i *"Astăzi am sărbătorit sfânta zi de duminică, când am citit scrisoarea voastră; vom continua să o citim mereu pentru zidire sufletească, așa cum de altfel o facem și cu prima epistolă pe care ne-a scris-o Clement"*. Această mărturie o găsim la Eusebiu al Cezareei, Hegesip și Irineu. Ea a fost scrisă pentru faptul că în Biserica din Corint câțiva tineri au tulburat liniștea acestei comunități, prin răzvrătirea împotriva preoților pe care-i va alunga. Această răzvrătire s-a întâmplat cu ocazia vacanței scaunului episcopal din Corint și a încercării alegerii unui nou episcop. Epistola indică acest fapt în capitolul 45: *"Și Apostolii noștri au cunoscut prin Domnul Iisus Hristos, că va fi ceartă pentru vrednicia episcopală"*. Alegerea de episcop nu se realizase în timpul când scrisese Clement corintenilor și pentru acest motiv nici nu numește pe episcopul acestora în epistola sa.

Epistola, care conține 65 de capitole, a avut darul de a căuta să înceteze revolta. După cuprins ea se poate împărți în două părți: de la cap. 1-36 și de la cap. 37-61, iar între cap. 62 la 65 prezintă o recapitulare.

În partea I, Sfântul Clement argumentează, pe larg, că răzvrătirea are ca motiv invidia și mândria, iar înlăturarea ei se poate realiza numai prin dragoste și ascultare. Ilustrează apoi, binefacerile acestor virtuți cu exemple din Vechiul Testament, din viața Mântuitorului și a Sfinților și dă ca pildă armonia din natură, bunătatea lui Dumnezeu, învierea și făgăduințele viitoare. Așa de exemplu, din Sfânta Scriptură se arată că din invidie și mândrie a ucis Cain pe

Abel, a prigonit Isaac pe Iacob, a fost prigonit Iosif de frații săi, Moise de Faraon, David de Saul și în fine creștinii din Roma de păgâni (în timpul persecuției lui Nero). De altă parte, prin dragoste și ascultare s-a înălțat Enoh la cer, a scăpat Noe de potop, a fost găsit credincios Avraam, a scăpat Lot din Sodoma și Raav din Ierihon și prin ascultare s-a supus patimilor chiar Domnul (se reproduce aici întregul capitol 52 din Isaia). Ascultători au fost și proorocii și David. După o scurtă paranteză în care se argumentează învierea și judecata din urmă, la care își vor lua răsplata și cei ce s-au lăsat conduși de invidie și cei ce au fost ascultători, Sfântul Clement arată

necesitatea supunerii.

În partea a II-a, trece la sfaturi pozitive ca să înlătore certurile și îndeamnă la supunerea rebelilor sub ascultarea preoților. Arată, în continuare, că instituirea episcopilor și diaconilor a prezis-o Isaia și au desăvârșit-o Sfinții Apostoli, deci să li se supună lor toți și să nu se mai certe, fiindcă și Sfântul Apostol Pavel i-a muștrat că se ceartă pe tema conducătorilor lor. Bazat pe 1 Corinteni 13, face elogiul dragostei. Sfântul Clement Romanul propune ca cei ce au organizat revolta să plece de bunăvoie în exil până ce cei care au fost agitați să se liniștească, să se supună pocăinței ce se va impune. *"Socotim, scrie Clement, că nu e drept să fie izgoniți din slujirea lor cei ce au fost puși episcopi de Apostoli sau între timp de alți bărbați vrednici, cu aprobarea întregii Biserici și care au slujit turmei lui Hristos fără prihană, cu smerenie, în liniște, cu grijă, de care*

dau mărturie toți, de multă vreme. Că nu mic ne va fi păcatul, dacă îndepărtăm din dregătoria de episcop pe cei care au adus lui Dumnezeu, fără prihană și cu cuvioșie, darurile. Fericii sunt preoții, care au plecat mai înainte și au avut un sfârșit plin de roade și desăvârșit; ei n-au a se mai teme că-i va scoate cineva din locul rânduit lor" (Cap. 44). Vinovații trebuie să-și mărturisească greșeala, să se pocăiască, să se îndepărteze pentru un timp din Corint, pentru ca să revină pacea. Printr-o lungă rugăciune Clement roagă pe Dumnezeu să dea corintenilor duhul unirii și al bune înțelegeri, să îndrepteze sfatul lor către ceea ce este bun. În încheiere, invită pe credincioșii din Corint să trimită vestea bună că tulburarea a încetat.

Timpul când a fost scrisă această epistolă. El se poate fixa din criterii externe și interne. Externe. Eusebiu al Cezareei, în lucrarea sa **Istoria Bisericească** III,16 așează disputa din Corint în timpul domniei lui Domițian (81-96) și spune că Hegesip a scris despre această "ceartă". Din alt pasaj de la Eusebiu, știm că "*în legătură cu cearta, desigur, Hegesip a scris atunci și despre epistola lui Clement*". Din aceasta rezultă că epistola s-a scris în timpul domniei lui Domițian, între 81 și 96. Din criterii *interne* putem preciza data scrierii epistolei într-un singur an: Clement scrie la începutul capitolelor I și VII că în Roma bântuie, și pe vremea când își scrie el epistola, persecuția care a secerat mulțime mare de victime dintre creștinii romani, pe timpul lui Nero. „*În același loc de luptă' ne aflăm și noi și aceeași luptă ne așteaptă și pe noi*” (Cap. 7), iar în cap. 1 scrie că "*din cauza neașteptatelor și deselor nenorociri și necazuri*", ce au venit peste creștinii din Roma, au ajuns aceștia abia cu întârziere să împlinescă dorința corintenilor de a le sări în ajutor pentru potolirea răzvrătirii din Biserica corinteană). Aici nu poate fi vorba decât de persecuția din ultimul an de domnie a lui Domițian, 96, deci în anul 96 s-a scris epistola.

Importanța epistolei Ea a fost citită în Biserică, nu numai când ea a ajuns acolo, ci și mai târziu în cadrul cultului divin, așa cum ne-a dovedit mai sus episcopul Dionisie al Corintului la anul 170. Corintenii au răspândit-o apoi și la alte biserici din orient și toate i-au dat mult respect. Biserica Siriei o considera drept canonică și Codicele Alexandrin A (din secolul V) al Sfintei Scripturi o cuprindea. Se crede că episcopul Policarp al Smirnei, avea și el o copie de pe această epistolă și și-a dat silința să o imite atunci când a scris la anul 107 o epistolă din Filipi. Ucenicul lui Policarp, Irineu - episcopul Lyonului - o numește "*epistolă foarte puternică*", iar Eusebiu al Cezareei o numește "mare și admirabilă" și atestă faptul că și pe vremea sa se citea în întrunirile creștinilor. Și într-adevăr epistola merita această caracterizare, fiindcă ea a fost *scrisă* de un episcop mult respectat în imperiul roman, având un stil corect, limbă curată, expunere clară, argumentare logică, împărțire bine proporționată, cu un cuprins bogat, cu o temă unitară și argumente variate și potrivit alese. Foarte frumos împacă autorul energia muștrărilor cu blândețea îndemnurilor. Emoția și-o știe exprima printr-o ușoară concentrare a stilului, fără a-și strica sintaxa frazelor. Rugăciunea lungă de la sfârșit, pare a fi fost întrebuințată în cadrul

cultului în Biserica din Roma. Ea este de o inspirație înălțătoare și covârșitoare. Epistola folosește mult Sfânta Scriptură mai cu seamă pentru exemplificări și exortații. Abundă cu citate din Vechiul Testament. Din Noul Testament citează epistolele Sf. Ap. Pavel către Corinteni, Romani și Evrei. Clement utilizează tradiția evanghelică (13,2; 46,8), dar nu pornește de la Evangheliile cunoscute de noi. Se pare că el nu a avut o carte a Noului Testament încheiată și completă, dar consideră scrierile Sfinților Apostoli inspirate în același grad ca și Vechiul Testament. Când vorbește despre disciplina din armată se simte influența culturii și mediului roman, când vorbește de ordinea din natură și din trupul omenesc, influența filosofiei stoice, totuși cunoștința aprofundată a Vechiului Testament și folosirea excesivă a citatelor din el, îl arată pe Clement iudeo-creștin. Influența romană și cea stoică se pot explica îndeajuns prin influența mediului fără să trebuiască să admitem originea păgână lui Clement, invers e mai greu să admitem, ca un grec sau roman și-ar fi însușit o așa de temeinică cunoștință a Vechiului Testament.

Doctrina. Primele scrieri creștine neinspirate nu sunt întocmite cu un anumit scop, ci datorită anumitor împrejurări. Așa și în epistola lui Clement nu ne vom aștepta să găsim o expunere de credință. Autorul face aici o operă practică, o operă de folos imediat. Totuși, urmărind scopul său, el prezintă și probleme de mare importanță doctrinară. El va aminti despre dogma unității și infinității lui Dumnezeu, despre dogma Sfintei Treimi, despre dogma întrupării, mântuirii și altele. Credința în învierea viitoare este întărită de el, prin zi și noapte, care după cum spune el "*noaptea se culcă, ziua se scoală, ziua pleacă, noaptea vine*" (Cap. 24), prin semințele, care putrezind răsar și mai ales prin legenda păsării Fenix. Din epistolă mai putem constata cum era săvârșit cultul, cu mulțumiri de jertfă și umilință (Taina Sfintei Euharistii). Epistola ne dă mărturie despre Sfinții Apostoli Petru și Pavel, despre mucenicia lor la Roma și despre călătoria în Spania a Sfântului Apostol Pavel.

Importanța acestei epistole mai constă și în faptul că ne prezintă existența unei ierarhii ca instituție divină, distinct deosebită de laici. Cum scopul său era de a îndemna pe credincioși la supunere față de ierarhie, expunându-le motivele pentru această supunere, autorul ne arată existența acestei ierarhii, modul de instruire și treptele ei: episcop, preot și diacon, chiar în secolul întâi. În cap. 40, el zice: "*Arhiereului îi sunt încredințate anumite servicii și preoților li s-a rânduit locul lor și leviților le sunt hotărâte diaconii proprii, laicul în sfârșit este legat prin porunci privitoare la laici*". Se înțelege că prin analogie aici este vorba despre ierarhia Noului Testament și despre raportul dintre laici și cler, deoarece în capitolul următor 41, zice: "*Fiecare dintre noi, fraților, să caute cu cucernicie, ca în propriul său rang să fie bineplăcut lui Dumnezeu, având conștiință curată și nedepășind canonul rânduit slujirii lui*". Se vede, deci, clar că nu fiecare creștin este preot, după cum susțin protestanții.

Această ierarhie, ne arată el mai departe, este da la Dumnezeu. Apostolii ne-au vestit Evanghelia primită de la Iisus Hristos, iar Iisus Hristos a fost trimis de Dumnezeu, iar Apostolii de Hristos și ei au rânduit urmași: "*Predicând, dar, și botezând, în țări și în alte cetăți, au pus episcopi și diaconi pentru cei ce aveau să creadă, pe cei care au crezut întâi, după ce au fost probați de Domnul*". Mai mult chiar, Apostolii au pus regulă pentru succesiunea lor, deoarece știau că se va întâmpla cearta pentru slujirea episcopală. "*Și apostolii noștri au cunoscut, prin Domnul Iisus Hristos, că va fi ceartă pentru dregătoria de episcop. Din această pricină, luând mai dinainte desăvârșită cunoștință, au pus episcopi pe cei de care am vorbit mai înainte și le-au dat lor grijă, ca la moartea lor, să le continue slujirea alți bărbați încercați. Socotim, deci, că nu e drept să fie izgoniți din slujirea lor cei care au fost puși episcopi de Apostoli sau între timp de alți bărbați vrednici, cu aprobarea întregii Biserici și care au slujit turmei lui Hristos fără prihană, cu smerenie, în liniște, cu grijă de care dau mărturie toți multă vreme"* (cap. 44).

După cum se vede, din citatul de mai sus, ierarhia se alegea dintre bărbații distinși de către ierarhia în funcție, dar cu aprobarea întregii Biserici. Cei aleși nu puteau fi depuși, mai ales când aveau o viața curată, ci numai după ce au repausat să fie înlocuiți. Vorbește aici pentru prima dată de succesiunea apostolică.

Pentru romano-catolici această epistolă mai este importantă prin faptul că ar fi o mărturie, o dovadă, pentru primatul Bisericii romane, deoarece Biserica romană a intervenit în cearta ce se iscase în Biserica din Corint, fără să fie solicitată. Adevărul însă nu este acesta. Sfântul Clement

Romanul, când a scris această epistolă, nici nu s-a gândit la exercitarea vreunui oarecare drept, ci a scris din dragoste creștinească pentru frați, din râvnă pentru păstrarea credinței, liniștii și păcii în Biserica lui Hristos. Tonul epistolei nu este al unui superior ci a unui egal. Dacă Clement ar fi avut vreun drept de jurisdicție, de oarecare autoritate, ar fi trimis-o în numele său, iar nu ca o epistolă de la o Biserică la alta. Nu mult după Clement, un alt episcop, al Antiohiei, Sfântul Igantie Teoforul, scrie Bisericii din Efes, Magnezia, Trali, Roma, chiar, din Filadelfia, din Smirna și chiar unui episcop, Policarp al Smirnei, dându-le sfaturi, îndemnându-i să se ferească

de erezii, să se supună ierarhiei stabilite, lucrul pe care îl face și Clement în epistola sa, dar nimeni nu s-a gândit să facă din aceste intervenții un act de autoritate.

Lui Clement i s-au mai atribuit și alte epistole.

A doua epistolă către Corinteni. (προς κορινθαιους δευτερα), care însă nu-i aparține. Ea a fost găsită în codicele alexandrin împreună cu epistola autentică a lui Clement, precum și cu alte scrieri, dar îi lipseau ultimele două capitole (XII-XX). S-a găsit textul ei și în versiunea siriacă. S-a completat cu găsirea Codicelui Ierusalimitan de către Filotei Vrienius. Cei din vechime nu amintesc de această operă. Primul care vorbește de ea este Eusebiu, care zice: „Există și o a doua epistolă a lui Clement, de care cei vechi – după câte știu – n-au făcut uz.”

Ieronim în „De viris illustribus” dă și el o a doua epistolă a lui Clement, dar care „*nu este admisă de cei vechi.*”

Este cea mai veche predică creștină cu cuprins obișnuit parenetic. Îndeamnă pe creștini să facă fapte bune și să se ferească de cele rele. Să păstreze darul primit prin taina luminării și prin cea a pecetluirii lăsate de Hristos, să aibă în vedere opera de mântuire a lui Hristos, cuvintele Lui și Judecata viitoare și să se pocăiască, părăsind căile păcatelor și împlinind voia lui Dumnezeu, etc.

Linia și stilul exclud autenticitatea clementină. Că e totuși adresată aceleași generații de oameni ca și epistolele lui Clement, sau cel mai târziu generației următoare, dovedește modul cum citează cuvintele Domnului și ale apostolilor, fără să aibă încă textele scrise ale Noului Testament. Predica aceasta poate fi anterioară chiar scrierilor Sfinților Ignatie și Policarp, fiindcă în ea nu se face nici o amintire de ereziile gnostice, care au circulat în secolul II, în întreaga Biserică și au fost combătute de predicatorii din secolul II.

Sub numele lui Clement s-au mai păstrat și Două epistole către fecioare (Epistolae II ad virgines sen de laude virginitatis). Textul acestor epistole a fost descoperit în secolul al XVIII-lea. Se pare că la origine nu a fost decât una singură, căci prima nu are sfârșit iar cea de a doua nu are început. timpul apariției este pus de majoritatea cercetătorilor în sec. III. Primii scriitori creștini care amintesc de ea sunt Epifanie și Ieronim și considerate de ei ca autentice. Ele au fost transmise posterității printr-o traducere în limba siriacă, făcută probabil după originalul grecesc.

În ele se preamărește fecioria. De la celibii de ambele sexe se cere pietate, viață desăvârșită, moravuri curate și evitarea oricărui fapt ce ar putea da naștere la bănuieli în această privință. De aceea se combate traiul împreună a clericilor celibi cu fecioarele, care sub pretextul că vor să fie îndrumate spre desăvârșire, trăiau în aceeași casă cu clericii. Un predicator când merge într-un loc, unde sunt frați de credință, să se ducă la unul din ei și acolo să adune și ceilalți. Dacă într-un singur loc e numai o singură femeie, nu trebuie să se predice Sfânta Scriptură. Dă exemple extrase din viața patriarhilor, a profeților, a apostolilor și a lui Iisus Hristos.

Pseudoclementinele, sunt cele mai vestite scrieri atribuite lui Clement. Ele sunt două scrieri: una păstrată în originalul grec, intitulată „Omiliile” și alta păstrată în prelucrarea în limba latină a lui Rufin, intitulată „Recunoașteri”. Scrierea este de fapt un roman apostolic, în care se povestesc călătoriile Sf. Petru, controversalele sale cu Simon Magul și convertirea lui Clement. Ele au un conținut dogmatic și istoric. Simon Magul e prezentat ca marcionit, ceea ce demonstrează că „Omiliile” au fost scrise după anul 144, când apare erezia marcionită. Combătându-l pe Marcion îi atribuie Sf. Petru concepția iudaizantă, ebionită, despre creștinism, susținând că revelația creștină e numai repetarea celei mozaice, iar Iisus Hristos nu e Dumnezeu ci numai profet adevărat. Contestă valoarea hristofaniei de pe drumul Damascului. Mai susține că Sf. Scriptură conține și părți bune și părți rele, și adevăr și minciuni, pentru că așa e lumea întreagă

compusă din contraste din amestec de adevăr și minciună. În concepția despre Dumnezeu e panteist, afirmând că Dumnezeu e inima tuturor lucrurilor, din care iese energia vitală a ființelor. Îi atribuie și formă. Tendința iudaizantă e evidentă și în partea istorică a amănuntelor pseudo-clementine prin rolul important de șef al întregii Biserici ce i se atribuie lui Iacob, fratele Domnului la care făceau referire iudaizanții încă pe vremea apostolilor.

„Recunoașterile” conțin aceeași învățătură ca și Omiliile, dar erezia nu apare așa de pregnant, deoarece ni s-a păstrat numai în prelucrarea ortodoxului Rufin, care a încercat, ca și la prelucrarea operei lui Origen, să elimine ereziile din textul original. Partea doctrinară, discursurile lui Petru, Clement și alte personaje e încadrată într-o povestire fantastică, alcătuind un roman de aventuri, după modelul romanelor ce ne-au rămas din antichitatea păgână. Își povestește Clement viața până la momentul când ajunge episcop al Romei.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

EPISTOLA I CĂTRE CORINTENI, traducere de Dr. Iuliu OLARIU, în volumul: *Scrierile Părinților Apostolesci*, Caransebeș, Editura și Tiparul Tipografiei Dicezane, 1892, p. 5-26. Altă traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru FECIORU, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 1, EIBMBOR, București, 1979, p. 39-88. Ediția a II-a, București, 1995, p. 41-104.

EPISTOLA A II A CĂTRE CORINTENI, traducere de Dr. Iuliu OLARIU, în volumul: *Părinți și Scriitori Apostolesci*, Caransebeș, 1892, p. 27-33. Altă traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru FECIORU, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 1, EIBMBOR, București, 1979, p. 89-106. Ediția a II-a, București, 1995, p. 107-126.

STUDII:

în limba română: ALEXE, Magistr. Stefan, *Eclesiologia Părinților Apostolici*, în S.T., nr. 5-6/1955, p. 368-381; BACONSKI, Teodor, *Doctrina despre păcat în scrierile Părinților Apostolici*, în G.B., nr.1/1989, p. 124-127 [Epistola I către Corinteni]; COMAN, Pr.Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 34-36; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1984, voi. I, p. 110-130 și 198-204; DRAGOMIRESCU, Nicolae N., *Climent Romanul*, Teză pentru licență, Universitatea din București, Facultatea de Teologie, Tipo.Lit. Societății "Tiparul", 1900, 99 p.; DUMITRAȘCU, Pr.Drd. Nicu, *Eclesiologia la Părinții Apostolici*, în R.T., nr. 1/1993, p. 41-61; ENĂCEANU, Arch., Ghenadie, *Despre bărbații Apostolici. Sfântul Climent Romanul*, în B.O.R., nr. 7/1877-1878, p! 388-392; POPESCU, Pr. Dr. Simion, *Sfântul Apostol Petru n-afost episcop în Roma. Studiu istorico-exegetic*, în B.O.R.,

nr. 2/1926, p. 79-83. [Pseudo-clemen-tinele]; IZVORANU, Magistr. Stelian, *Ierarhia bisericească după scrierile Bărbatilor Apostolici*, în M.M.S., nr.8-9/1957, p. 615-630.

în limbi străine: GIRAUDO,M.M., *L Ecclesiologia di S. Clemente Romano*, Bologna, 1943; LINDEMANN, A., *Die Clemens-briefe*, Tiibingen, 1992; MAIER, H.O., *The social setting of the ministry as reflected in the writings of Hermas, Clement and Ignatius*, Waterloo, Ontario(Canada), 1991.

SFÂNTUL IGNATIE AL ANTIOHIEI

Viața. Ignatie este unul din sufletele cele mai puternice și de asemeni cele mai smerite și mai pătrunse de dragostea lui Dumnezeu, pe care Biserica să-1 fi avut vreodată. Centrul vieții și activității sale este Iisus Hristos, de a cărui dragoste a fost neîncetat mistuit. El însuși o spunea că "nu iubește nimic în afară de Iisus Hristos" sau ceea ce iubești "iubește în Iisus Hristos".

Iisus Hristos este Cel pentru care el poartă lanțurile sale, care sunt mărgăritare duhovnicești. Această dragoste puternică a fost izvorul umilinței, al devotamentului său în pastorație și îndeosebi al dorinței sale de martiriu. Acest episcop atât de smerit, atât de sensibil la mărturisirile de respect ce i se arătau, atât de atent la nevoile spirituale ale Bisericii, atât de preocupat de pericolele care amenințau credința și puteau să-i rupă unitatea, atât de atașat comunității sale din Antiohia, nu aspira decât la onoarea de a-și vărsa sângele pentru Hristos, socotind că acesta era prin excelență mijlocul de a se face una cu Stăpânul său.

Toate acestea ne dau o idee înaltă despre măreția sa morală, personalitatea sa plină de viață și martiriul său glorios care a făcut nepieritoare amintirea sa.

Asupra vieții Sf. Ignatie Teoforul Ἰγνατιος ο και Θεοφορος cunoaștem foarte puține lucruri din lipsa documentelor autentice. Actele martiriului său, care ni se înfățișează sub două forme - Actele Romei și Actele Antiohiei, au caracter legendar fiind astfel lipsite de valoare istorică. Mărturii despre el, avem totuși de la Eusebiu al Cezareei, Fericitul Ieronim și Origen. Epistolele sale și cea a Sfântului Policarp către Filipeni ne ajută numai la reconstituirea icoanei sale sufletești, iar ca material istoric nu servesc decât în ceea ce privește călătoria sa la Roma. Alte amănunte în legătură cu originea sa, educația, episcopatul său nu avem.

Ceea ce este caracteristic la Sf. Ignatie, sunt cele două numiri ale sale, care se află totdeauna în fruntea epistolelor sale și care pun în lumină intensă lui trăire lăuntrică.

Primul nume, Ignatie, derivând de la latinescul ignis – foc, caracterizează pe omul aprins și înflăcărat de dragostea pentru Hristos.

Asupra celui de-al doilea nume – Teoforul – există două interpretări:

Una care traduce cuvântul în sens pasiv (Θεοφορος), adică – cel purtat de Dumnezeu – susține că Sf. Ignatie ar fi pruncul pe care luându-l în brațele sale Mântuitorul, l-ar fi dat exemplu de smerenie și nevinovăție ucenicilor (Matei XVIII, 2-3). De această părere sunt Anastasie Bibliotecarul și Simeon Metafrastul care o transmit posterității, alta care traduce cuvântul în sens activ (Θεοφορος) purtător de Dumnezeu. Acest nume i s-ar potrivi mai bine, arătând gradul înalt de viață duhovnicească la care ajunsese Sf. Ignatie.

Privind originea sa, ceea ce este sigur este că el nu era cetățean roman, altfel n-ar fi fost condamnat să moară prin darea la fiare, ci mai de grabă se crede că era de origine siriană. Lipsa documentelor face de asemeni să nu se știe precis discipolul cărui apostol va fi fost Sf. Ignatie. Și aici există păreri diferite la scriitorii bisericești, deoarece unii îl consideră ca ucenic al Sf. Ioan Evanghelistul iar alții al Sf. Apostol Pavel.

Cele mai vechi tradiții reprezintă pe Sf. Ignatie ca al doilea urmaș al Sf. Petru. pe scaunul Antiohiei. El a înlocuit pe Evodiu, nu se știe în ce an. De aceeași părere este și Fericitul Ieronim. În timpul episcopatului Sf. Ignatie se abătu asupra Bisericii Antiohiei o persecuție care se pare că nu a fost nici foarte violentă și nici de lungă durată, întrucât se terminase, deja, când Sf. Ignatie sosise la Troada.

Asupra împrejurărilor martiriului său avem știri care ne vin pe cinci căi diferite. După cum ne arată Eusebiu și actele martirice, Ignatie a fost condamnat în timpul împăratului Traian. După Martiriul Colbertin, Sf. Ignatie a fost condamnat de însuși împăratul Traian pe când acesta trecea într-o expediție împotriva Armenilor și Parților. Că a fost condamnat pe timpul împăratului Traian suntem siguri, dar că această sentință a fost dată de însuși împăratul este fapt îndoielnic, întrucât Ignatie ar fi pomenit acest lucru în epistolele sale și apoi el n-ar mai fi scris Romanilor să nu intervină în favoarea sa, deoarece știa sigur că o sentință dată de un împărat nu mai poate fi schimbată de nimeni.

De asemeni se știe că Traian n-a venit în orient decât pe la anul 112, iar Ignatie a murit după acest act martiric în anul 107. Mai sigur, se pare faptul că Sf. Ignatie a fost condamnat de către legatul Siriei și aceasta explică rugămintea făcută Romanilor de a nu interveni în favoarea sa pe lângă împărat. Motivele pentru care a fost condamnat nu le știm. Probabil în urma unui denunț scris sau a unei mișcări populare. Nefiind cetățean roman, dar primul personaj al Bisericii Antiohiei, legatul hotărăște ca Sf. Ignatie să fie dus la Roma și dat la fiare. Odată cu darea sentinței de a fi dus la Roma și dat spre mâncare fiarelor din circ. începe ultima, cea mai grea, dar și cea mai fericită etapă din viața Sf. Ignatie. Această etapă corespunde împlinirii dorinței

sale nemărginite de a-și vărsa sângele pentru Iisus Hristos.

Incredințat unei gărzii alcătuită din 10 soldați, Sf. Ignatie pomește din Antiohia spre Roma călătorind, când pe uscat, când pe apă. Pe drum el are de suferit multe răutăți din pricina celor 10

leopardzi, cum numește el garda care-l însoțește. „*Din Siria până la Roma* –spune Sf. Ignatie – *mă lupt cu fiarele pe uscat și pe apă, ziua și noaptea legat de 10 leopardzi, adică de o grupă de soldați, care se fac încă și mai răutăcioși, când primesc binefaceri*”.

Din acestea reiese că acești soldați primeau unele daruri pentru a se purta mai omenește cu cei pe care-l escortau, dar ei dimpotrivă, se purtau mai rău pentru a putea obține mai mult. În drumul spre Roma, acest detașament de soldați mai avea misiunea de a strânge și alți condamnați, care împreună cu Ignatie erau trimiși pentru a suferi martiriul la Roma.

Pornind din Seleucia Siriei pe apă, apoi pe uscat, trecând prin Filadelfia, convoiul din care făcea parte și Sf. Ignatie ajunge la Smirna unde face un popas destul de lung. Auzind de sosirea la Smirna a sfântului martir, Bisericile vecine ale Efesului, Magneziei și Traliei își făcură o datorie de onoare de a trimite delegați pentru a-l saluta și împărți mângâierile lor. Delegația Efesului, cea mai numeroasă, cuprindea pe episcopul Onisim, diaconul Burrsus și alți delegați: Crocus, Euxullus și Fronton, a căror calitate nu o cunoaștem.

Magnezia Meandrului trimise pe episcopul său Damas și pe cei doi preoți Basus și Apoloniu și pe diaconul Zotion. Biserica Traliei, mai îndepărtată, nu era reprezentată decât de episcopul său Polib. La Smirna Sf. Ignatie a fost oaspetele Sfântului Policarp - episcopul Smirnei.

Din Smirna, Sf. Ignatie a scris patru din epistole sale: trei erau adresate Bisericilor ai căror delegați veniseră întru întâmpinarea sa pentru a-l transmite mângâierile lor și anume: Bisericilor

Efesului, Magneziei și Traliei, iar a patra era adresată către Biserica Romei. Aceasta din urmă, epistola către Romani, este singura care poartă o dată - ea a fost scrisă la 24 august - iar prin conținutul ei, ea exprimă prin excelență dragostea și dorința fierbinte a Sf. Ignatie de a fi martirizat. "*Credința cea mai vie, grija arzătoare pentru moarte* - spune un mare gânditor creștin - *n-au exprimat niciodată accente atât de pasionate*". Într-adevăr. nici un glas și nimeni altul fără numai cuvintele celui care L-a simțit și L-a iubit pe Mântuitorul Iisus Hristos mai mult ca oricine. nu va putea să spună mai bine ceea ce a simțit Sf. Ignatie mergând spre martiriu și ceea

ce a exprimat el în Epistola către Romani. Numai această dragoste care face pe martirii obișnuți să accepte martiriul pentru a rămâne credincioși lui Dumnezeu produce în Ignatie ceva mai mult; ea (dragostea) nu-l face să accepte, ci să dorească moartea. "*Mă tem*, spune Sf. Ignatie, adresându-se creștinilor din Roma, *adică de dragostea voastră, ca nu cumva tocmai ea să-mi aducă pagubă, căci vouă vă este ușor să faceți ce voiți, dar pentru mine este greu a ajunge la Dumnezeu, dacă cumva nu mă veți cruța*".

Este aceeași idee pe care Sf. Ignatie o va relua cu mai multă tărie și înflăcărare sfântă în cap. IV, când adresându-se Romanilor îi va ruga să nu-și arate dragostea lor față de el în chip nepotrivit, căci el de bună voie vrea să moară pentru Dumnezeu. „*Lăsați-mă să fiu mâncare*

fiarelor prin care am puțința să ajung la Dumnezeu. Grâu al lui Dumnezeu sunt și mă macină dinții fiarelor, pentru ca să fiu aflat pâine curată a lui Hristos.”

Creștinii din Roma, mai degrabă își pot manifesta dragostea față de dânsul momind fiarele atunci când va fi aruncat în mijlocul lor. *"Mai degrabă momiți fiarele, spune Sf. Ignatie, ca să-mi fie mormânt și să nu lase nimic din trupul meu, pentru ca să nu fiu cuiva povară (după moarte)".* Cu aceste din urmă cuvinte, Sf. Ignatie își arată într-adevăr smerenia sa sfântă, căci nici după moarte, după cum spune Sf. Apostol Pavel în viață n-a vrut să îngreuneze cu întreținerea sa pe nici unul din fii săi duhovnicești ci a muncit și s-a rugat neîncetat zi și noapte, tot așa și el nu vrea ca după moartea sa să mai rămână ceva dintr-însul, pentru a nu împovăra cu cefe ale îngropării pe vreunul dintre creștini. *"Atunci voi fi cu adevărat ucenic al lui Iisus Hristos, spune Sf. Ignatie, când lumea nu va mai vedea nici trupul meu. Rugați pe Hristos - pentru mine, ca prin aceste unelte să fiu aflat jertfă lui Dumnezeu. Nu vă poruncesc ca Petru și Pavel. Aceia erau apostoli, eu sunt un osândit; aceia erau liberi, eu rob până acum. Dar dacă pățimesc, voi deveni rob slobozit al lui Iisus Hristos și voi învia ca slobod într-Însul. Acum, în lanțuri mă învăț să nu doresc nimic".* El nu cere mai mult *"decât a fi jertfit lui Dumnezeu, până când este gata un jertfelnic - moartea ce i se pregătise - pentru ca în dragoste formând un cor,* spune Sf. Ignatie, *să cântați Tatălui în Iisus Hristos, că Dumnezeu a învrednicit pe episcopul Siriei să fie aflat, fiind adus de la răsărit la apus. "Bine este a apune din lume către Dumnezeu, ca să răsar în El".* Ucenicia Sf. Ignatie începe abia acum cu prilejul acestor suferințe. El se roagă

să aibă parte de fiarele ce-l sunt pregătite, să le găsească gata pentru a-I sfâșia și nu numai fiarele dar oricine să vină asupra lui numai să ajungă la Hristos. Cu acestea Sf. Ignatie ajunge treapta cea mai înaltă în sfânta sa dorință și râvnă de a fi martirizat pentru a ajunge la Hristos. *"Fie, ca să am parte de fiarele ce-mi sunt pregătite și mă rog să le găsesc gata. Le voi momi, ca să mă mănânce îndată, nu ca pe unii, de care temându-se nu-l ating. Și chiar dacă ele împotriva voinței lor nu vor vrea, eu le voi sili. Fiți îngăduitori cu mine; știu ce-mi este de folos. Acum încep a fi ucenic ... Focul, crucea, mulțimea fiarelor, tăieri, împărțiri, risipiri de oase, strivire de membre, sfărâmări ale trupului întreg, pedepse rele ale diavolului să vie asupra-mi, numai să ajung la Hristos".*

Nimic din cele ale lumii, plăcerile ei, împărățiile veacului acestuia sunt mai puțin decât a muri pentru Iisus Hristos. Moartea ce-l stă în față este nașterea cea adevărată a Sf. Ignatie. iar a trăi înseamnă a-l dori moartea. Dacă romanii au în adevăr pe Dumnezeu în ei, nu-l vor împiedica să sufere pentru Dumnezeu. *„Nimic nu-mi vor folosi plăcerile lumii, nici împărățiile veacului acestuia. Mai bine-mi este să mor în Hristos Iisus, decât să împărățesc peste marginile pământului. Caut pe Acela care a murit pentru noi.”*

Creștinii din Roma sunt rugați să țină cu Dumnezeu, ajutând lui Ignatie să învingă diavolul. *„Stăpânitorul lumii acesteia, spune Ignatie, vrea să mă răpească la sine și să strice gândul meu*

cel îndreptat către Dumnezeu. Să nu-I ajute nici unul din voi care sunteți de față; dimpotrivă să țineți cu mine, adică cu Dumnezeu".

Apoi, în cuvinte de o rară frumusețe și măreție spirituală. Sf. Ignatie continuă: "Nu propovăduiți pe Hristos și să râvniți lumea! Zavistia să nu se sălășluiască între voi ... Iubirea mea a fost răstignită și nu este în mine foc iubitor de materie, ci apă vie. care vorbește în mine și-mi strigă dinlăuntru: „Vino la Tatăl”".

Epistola se încheie cu rugămintea adresată creștinilor din Roma de a se ruga pentru Biserica din Siria, și sfârșește prin convenita salutare în Iisus Hristos: "Pomeniți în rugăciunile voastre Biserica din Siria, spune Sf. Ignatie, care în locul meu are pe Dumnezeu ca păstor ... Vă salută duhul meu și dragostea Bisericilor care m-au primit în numele lui Iisus Hristos, iar nu ca pe un călător. V-am scris acestea la 24 august. Fiți sănătoși, până în sfârșit în statornicie pentru Iisus Hristos".

Încheind epistola către Romani și cu aceasta și primul popas la Smirna. Sf. Ignatie alături de ceilalți martiri își continuă. de acum din nou drumul, îndreptându-se spre Troada.

Până aici Sf. Ignatie fu însoțit de diaconul

Burrus care l-a fost de mare folos. Aici, în Troada el primi îmbucurătoarea veste că persecuția

din Siria încetase. El scrie acum ultimele trei epistole adresate Bisericilor din Filadelfia și Smirna și episcopului Policarp.

De la Troada traversează Macedonia pe via Egnatia până la Dyrradrium (Durazzo), trecând prin Filipi și Tesalonic.

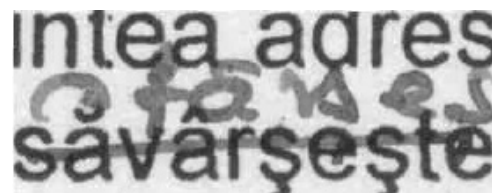
În Filipi, martirii sunt bine primiți de creștinii de aici care își manifestă dragostea însoțindu-l până la o oarecare distanță de orașul lor. La rugămintea lui Ignatie, Filipenii adresează o scrisoare de felicitări creștinilor din Antiohia și totodată au scris lui Policarp,

episcopul Smimei. rugându-l să trimită scrisoarea lor, creștinilor din Siria. prin curierul său, totodată ei rugau pe Policarp să le trimită toate epistolele Sf. Ignatie pe care el putea să le aibă.

De la Dyrrachium călătoria Sf. Ignatie și a celorlalți a continuat pe apă, până la Brindisi, iar de acolo pe jos până la Roma. pe calea apiană.

Cu acestea, drumul glorios al Sfântului martir ia sfârșit și de acum se apropie tot mai mult clipa când prin moartea sa, el se va putea ridica la Acel pe care l-a iubit atât de mult.

Călătoria Sf. Ignatie s-a calculat probabil, în așa fel, ca el să sosească la Roma către sfârșitul spectacolelor date de Traian în cinstea victoriei repurtate împotriva dacilor. Dacă războiul cu dacii s-a terminat în anul 106, aceste serbări, care au durat 123 de zile s-au prelungit și în anul 107. Zece mii de gladiatori au pierit pentru distrarea poporului roman; 11.000 de fiare

sălbatică au fost omorâte. Înainte de a fi ucise, însă, li se aruncară, fără îndoială, după obicei și câțiva condamnați. Astfel la 18 decembrie muriseră doi din însoțitorii Sf. Ignatie, Zosim și Rufus. Două zile după aceea veni, în sfârșit, rândul episcopului Antiohiei. La 20 decembrie, el obține favoarea atât de arzător dorită; mestecat de dinții fiarelor, el devine grâul lui Hristos. Fiarele au devorat trupul său, iar ceea ce a mai rămas, adică părțile cele mai tari, au fost pios adunate și transportate în Antiohia, ca cel mai neprețuit tezaur. Aceste rămășițe au fost depuse într-un sanctuar în fața porții Dafne, unde se mai aflau încă pe timpul călătoriei lui Ieronim în Orient.

Biserica Antiohiei l-a sărbătorit timp îndelungat la 17 octombrie. În panegiricul Sfântului, rostit cu această ocazie. Sfântul Ioan Gură de Aur spunea: "*Roma s-a înroșit de sângele său; voi (antiohienii) ați adunat rămășițele lui. Voi ați avut avantajul de a-l vedea episcop; ei (romanii) au primit ultima sa suflare; ei au fost martorii bătăliei sale, ai victoriei sale și ai triumfului său; voi îl aveți totdeauna în mijlocul vostru. Voi ați trimis un episcop. ei v-au înapoiat un martir*".

Sub împăratul Teodosie cel Tânăr, oasele martirului au fost mutate în orașul Dafne, iar în secolul al VI-lea, spune un istoric, ele au fost transportate la Roma. Până astăzi Biserica răsăriteană prăznuiește amintirea lui la 20 decembrie, iar cea apuseană la 1 februarie.

Opera. În drumul său către Roma. Sfântul Ignatie a scris șapte epistole: către Efeseni. Magnezieni, Tralieni, Romani, Smirneni, Filadelfieni și Sfântului Policarp. Din aceste șapte epistole noi putem să extragem învățătura lui.

Doctrină. Cele cinci epistole adresate comunităților din Efes, Magnezia, Trali, Filadelfia și Smirna se aseamănă între ele. În acestea în primul rând Sf. Ignatie îndeamnă la supunere față de ierarhie. El roagă pe credincioși să nu săvârșească nimic fără episcopi și preoți. "*Fără episcop nu este îngăduit nici a boteza, nici a face agape, ci ceea ce găsește el de bun. aceea să se treacă și ca bine plăcut lui Dumnezeu.*" (Ep. către Smirneni, cap. VIII). "*Cine face altfel nu are conștiința curată*" (Ep. către Tralieni, cap.VII). Le spune să respecte pe episcopi, preoți și diaconi, căci fără ei nu se poate numi Biserică. "*De asemenea, toți să respecte pe diaconi ca pe Iisus Hristos, să respecte și pe episcop, care este chip al Tatălui, iar pe preoți ca pe sobor al lui Dumnezeu și ca adunare a Apostolilor. Fără aceștia nu se poate vorbi de Biserică*"(Ep. c. Tralieni, cap.III). "*Nimeni să nu facă ceva din cele ce aparțin Bisericii. Acea euharistie să fie socotită bună. care este făcută de episcop sau de cel căruia episcopul i-a îngăduit. Unde se vede episcopul, acolo să fie și mulțimea credincioșilor. după cum unde este Hristos, acolo este și Biserica catolică*"(Ep. c. Smirneni, cap.VIII). Trebuie reținut că prin Biserica catolică, părinții și vechii scriitori bisericești au înțeles îndeosebi Biserica drept credincioasă păstrătoare a tradiției, spre deosebire de bisericile întemeiate de unii eretici sau schismatici. Se înțelege că numele de catolică (universală, a toată lumea) arată și biserica cea mai numeroasă. Biserica occidentală pe nedrept se numește catolica, căci dacă este cea mai

numeroasă nu este însă și păstrătoarea tradiției și a dogmelor. Se înțelege că teologii apuseni caută să dovedească îndreptățirea însușirii numelui de catolică și în ceea ce privește tradiția și dogmele.

În al doilea rând Sf. Ignatie îndeamnă pe credincioși să se ferească de erezii. Ereziile combătute de el sunt iudaizantii și docheții. Iudaizantii, ebioniții și cerintienii negau divinitatea lui Iisus Hristos, care era socotit om, și țineau la ritul iudaic. Docheții susțineau că Iisus Hristos a avut trup aparent Deci Mântuitorul având trup aparent. moartea și învierea Lui nu puteau să aibă nici un efect, ca fiind nereale.

Vorbind despre eretici în general, Sf. Ignatie îi numește fiare cu chip omenesc, câini turbați, care mușcă pe furiș, lupi și stricători ai casei Domnului. învățăturile lor sunt rătăcite, nefolositoare și basme vechi. Erezia este socotită ca o buruiană străină și rea, plantă a diavolului care dă otrava aducătoare de moarte celui care o soarbe. Creștinii să se ferească de eretici și de învățăturile lor, căci deși unii poartă numele de creștini, învățătura lor este otrăvitoare și anevoie de lecuit. Învățătura iudaizantă este numită aluat vechi și acrit. Creștinul să se prefacă în aluatul cel bun care este Hristos și să nu asculte pe cel care i-ar vorbi despre iudaism. "*Este necuvincios lucru, scrie el, Magnezienilor (Cap. X), a propovădui pe Hristos și a trăi cu iudeii, căci nu creștinismul a căzut în iudaism, ci iudaismul în creștinism*".

Învățătura docheților este combătută cu citate din Sfânta Scriptură și chiar cu exemplul suferințelor lui Iisus Hristos. Arată că Iisus Hristos a avut trup real, că s-a născut din Maria, din neamul lui David, a băut, a mâncat A luat răstignire, a murit și a înviat (Ep.c. Tralieni c. LX). El spune: "*Acela care era din veci alături de Tatăl, s-a arătat în cele din urmă*" (Ep. c. Magnezieni, c. VII și VIII). El aparține de atunci familiei lui David după trup și este în același timp Fiul Omului și Fiul lui Dumnezeu (Ep. c. Efeseni. c. XX). Toate acestea sunt realități nu simple aparențe. Realitatea suferinței lui Hristos este clar arătată în cap. I al Epistolei către Smirneni. Față de eretici Sf. Ignatie îndeamnă pe credincioși să se poarte cu blândețe căci "*poate cumva se vor pocăi. ceea ce este greu de crezut, iar aceasta stă în puterea lui Hristos, care este viața noastră cea adevărată*" (Ep. c. Smirneni, c. IV). Îi îndeamnă pe creștini îndeosebi, să se ferească de dezbinări, să întrebuințeze o singură euharistie, după cum și trupul lui Hristos este unul. Euharistia este Sfânta Taină prin care ne împărtășim cu Sfântul Trup și Sânge al Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, sub înfățișarea pâinii și vinului. Sfântul Ignatie cunoaște covârșitoarea importanță a acestei Sfinte Taine în actul mântuirii noastre și de aceea vorbește în chip deosebit despre ea în episoadele sale. El spune că aceasta este pâine frântă în sacrificiul creștin (Ep. c. Efeseni, cap XX). Această pâine este trupul lui Iisus Hristos (Ep.c. Romani, c. VIII). este ceea ce numește cu un cuvânt care va rămâne în limbajul creștin - Euharistie.

Susținând prezența reală a Domnului nostru Iisus Hristos în Sfânta Euharistie, Sf. Ignatie spunea în timp ce mergea la martiriu: "*Pâinea lui Dumnezeu vreau, care este trupul lui Iisus Hristos și băutura vreau sângele Lui, care este dragoste nepieritoare*" (Ep. c. Romani, c. VII). El mărturisește apoi, că nu există decât o singură Euharistie, după cum "*unul este trupul Domnului nostru Iisus Hristos și unul paharul spre unirea cu sângele Lui*" (Ep. c. Filadelfieni IV). În cuvinte de o frumusețe rară, Sf. Ignatie definește Sf. Euharistie arătând în același timp și efectele ei: El o numește "*Doctrina nemuririi, antidot împotriva morții, care ne ajută la înviere*" (Ep. c. Smirneni VII). De aceea este un mare pericol pentru docheți care se țin departe de Euharistie și rugăciune pentru că nu mărturisesc că Euharistia este trupul Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

Când Sf. Ignatie se adresează Sf. Policarp îi dă sfaturi cu privire la misiunea sa episcopală. Îl îndeamnă ca prin rugăciune și credință să fie veșnic tare. Îi spune să fie ca o nicovală pe care se bate cu ciocanul, căci "*este însușirea unui mare luptător de a fi lovit și totuși să învingă*" (C.III).

Epistola către Romani este unică în felul ei. Aici autorul se adresează unei comunități pe care nu o cunoștea. În această epistolă nu se mai dau sfaturi. Nu mai este vorba nici de ierarhie și nici de erezii. Scopul unic al Sf. Ignatie era de a nu fi împiedicat de a muri martir. Ea ne dă descrierea vie a unui suflet de creștin, care prin disprețul său față de moarte, dorința sa de cer, nu a putut fi egalat. Această epistolă arată viața spirituală și mistică nu numai a unui singur om, ci a întregii epoci a martirilor.

Epistolele Sf. Ignatie sunt îndeosebi importante pentru mărturiile ce ni le dau cu privire la ierarhie, adevăruri de credință (dogme), Biserică, cult și viața creștină.

Am văzut că ierarhia o prezintă ca instituție divină. Atestă cele trei trepte ale ierarhiei: episcop, preot și diacon. Arată că într-o comunitate există un singur episcop și că fără episcop nu se poate face nimic, că preoții sunt inferiori episcopului, căci între episcopi și preoți trebuie să existe o armonie ca între chitară și coarde. Pe diaconi îi amintește în al treilea rând și că ei trebuie să se supună episcopului ca unui har al lui Dumnezeu și preoților, ca unei legi a lui Iisus Hristos (Ep. c. Magnezieni c. VI) și mai spune că îi sunt foarte dragi inimii lui.

În ceea ce privește învățătura despre Biserică, Sf. Ignatie arată că ea a fost înființată prin moartea lui Iisus Hristos. Ea este unică fie între iudei, fie între păgâni. Hristos este capul ei, iar credincioșii membrele. Conducătorul Bisericii văzute este Episcopul. Sf. Ignatie arată că Biserica este aceea prin care ne putem dobândi mântuirea deoarece: "*în Biserică se concretizează harul dumnezeiesc și puterea lui Iisus Hristos*" (Ep. c. Efeseni, c. XI). Biserica este concepută ca instituție care de la început se află în legătură cu persoana Domnului nostru Iisus Hristos, din care cauză se numește "*aleasă după voința Tatălui și a lui Iisus Hristos Dumnezeu nostru*" (Ep. c. Efeseni XI). Sf. Ignatie consideră Biserica, în general, ca „*păstrătoarea ansamblului credinței*

și a practicii a cărei unitate se fundamentează pe credință, se întărește prin dragoste și se desăvârșește în Iisus Hristos" (Ep. c. Efeseni IV). Vorbind despre unitatea ei, Sf. Ignatie învață că "Dumnezeu este unitate și unitatea sa este simbolul aceleia care trebuie să domnească în Biserică" (Ep. c. Magnezieni, VII), este unitatea care trebuie să facă să domnească armonia universală. Unitatea Euharistiei este simbolul unității Bisericii. Rolul cel mai de seamă al Bisericii în viața creștinilor este acela de a mijloci comuniunea spirituală a credincioșilor cu Iisus Hristos - prin Sfintele Taine - care se sfințesc și se găsesc numai în Biserică (Ep. c. Smirneni, VIII). Sf. Ignatie arată că cei ce nu se găsesc în Biserică, adică nu fac parte din membrii Bisericii, sunt lipsiți de Euharistie. El spune; "Dacă cineva nu este în lăuntrul jertfelnicului. este lipsit de pâinea lui Dumnezeu" (Ep. c. Efeseni, V). De aici reiese că cei ce se găsesc în afara Bisericii nu pot primi Sfintele Taine și îndeosebi Sf. Euharistie. deci nu se pot mântui.

Sf. Ignatie arată că ziua Sabatului a fost desființată și înlocuită cu ziua Domnului - duminica.

Pentru a fi creștin, scrie Sf. Ignatie, nu e de ajuns a te numi creștin, ci a trăi creștinește, iar a trăi creștinește nu înseamnă a trăi după oameni. ci după Iisus Hristos, care a murit pentru noi, ca prin credința în moarte Lui să scăpăm de moarte (Ep. c. Tralieni, II). A trăi după Hristos nu înseamnă a asculta sfaturile sale. ci a imita exemplele Sale. a fi față de El, ceea ce El a fost față de Tatăl (Ep.c. Filadelfieni, VII), înseamnă a ne uni cu El în trupul și în duhul Său (Ep. c. Magnezieni, I). Ignatie îndeamnă pe creștini să se iubească în Iisus Hristos și într-un sens mai larg să iubească și pe cei păcătoși și eretici, rugându-se pentru întoarcerea lor (Ep.c. Efeseni, X).

Creștinii trebuie să-și păzească trupurile lor neîntinate, ca pe niște temple ale lui Dumnezeu (Ep. c. Efeseni, IX). Cei ce pot rămâne în curățire - ducând o viață castă - spre cinstea trupului Domnului, să rămână fără a se lăuda cu aceasta, căci dacă se laudă sunt pierduți (Ep. c. Policarp, V). Credincioșii sunt de asemeni sfătuiți să se adune cât mai des la Euharistia Domnului căci prin aceasta se nimicesc puterile satanei căci în unirea credinței pierie înrâurirea lui cea rea (Ep. c. Efeseni II).

Credința și expresia în întregime a acestei vieți creștine a lui Hristos în noi o constituie, după Sf. Ignatie, cele două virtuți: credința și dragostea. "începutul este credința iar sfârșitul este dragostea. Amândouă unite sunt Dumnezeu, iar toate celelalte privitoare la virtute decurg din acestea" (Ep. c. Efeseni XIV). Sf. Ignatie merge până acolo încât spune "că cel care-și mărturisește credința, pe față, nu păcătuiește, precum, nimeni. care are dragoste, nu urăște" (Ep. c. Efeseni, VII). Credința este trupul Domnului, dragostea este sângele lui Iisus Hristos (Ep.c. Tralieni. VIII).

În privința căsătoriei, Sf. Ignatie arată că aceasta trebuie să se facă cu aprobarea episcopului. pentru a fi în Domnul, iar nu în poftă. Femeile trebuie să iubească pe soții lor atât în

priviința trupului cât și a duhului. Bărbații trebuie să-și iubească soțiile precum și Hristos iubește Biserica.

Sfaturile, îndemnul pe care ni le dă Sf. Ignatie sunt de o reală actualitate și fiecare creștin al zilelor noastre ar trebui să păzească aceste sfaturi care sunt izvorâte dintr-o credință vie și tare în Hristos Domnul.

Și astăzi glasul Sfântului martir se aude parcă prin gura păstorilor Bisericii Ortodoxe care îndemnându-ne la smerenie, supunere și iubire în Hristos. ar repeta cuvintele Sf. Ignatie care acum 20 veacuri scria creștinilor din Magnezia: "*Supuneți-vă episcopului și unii altora. precum Hristos s-a supus Tatălui după trup, iar Apostolii lui Hristos, Tatălui și Duhului, pentru ca să fie între voi unire și trupească și duhovnicească*".

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

EPISTOLELE SFÂNTULUI IGNATIE TEOFORUL (*Către Efesenii, Către Magnezieni, Către Tralianii, Către Romani, Către Fila-delfieni, Către Smirnenii, Către Sfântul Policarp al Smirnei*), traducere de OLARIU, Dr. Iuliu, în volumul: *Scrierile Părinților Apostolesci*, Caransebeș, 1892, p.61-83. Altă traducere, note și indici, de Pr. Dumitru FECIORU, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. I, București, 1979, p. 157-190. Ediția a II-a, București, 1995, p. 188-228.

STUDII:

În limba română: BĂLAȘA, Pr. Dumitru, *Sfinții Ignatie Teoforul și Nicodim de la Tismana (Date noi și două inscripții inedite)*, în M.O., nr. 9-10/1971, p. 634-651; BUCEVSCHI, Orest, *Notă bibliografică la studiul:* G. TROIJKI, *Unitatea Bisericii după învățătura Sfântului Ignatie Teoforul*, în O., nr. 2/1964, p. 318-320; COMAN, Pr.Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 36-38; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1984, voi. I, p. 130-147; IDEM, *Martiriul Sfântului Ignatie al Antiohiei*, m*Patrologie*, București, 1984, voi. I, p. 192-198; CONSTANTINESCU, Nectarie, *Ignatie episcopul Antiohiei*, București, 1900; DUMITRAȘCU, Pr.Drd. Nicu, *Eclesiologia la Părinții Apostolici*, în R.T., nr. 1/1993, p. 41-61; ENĂ-CEANU, Arch., Ghenadie, *Sfântul Ignatie Purtătorul de Dumnezeu*, în studiul: *Despre Bărbații Apostolici*, în B.O.R., nr. 7/1877-1878, p. 395-399; IZVORANU, Magistr. Stelian, *Ierarhia bisericească după scrierile Bărbaților Apostolici*, în M.M.S., nr.8-9/1957, p. 615-630; TIMUS, Pr. N., *Doctrina Bărbaților Apostolici*, studiu apologetic-po-lemic, Teză de doctorat, Chișinău, 1929; ȚEPELE, Pr. Asist. Drd. Marius, *Hristologia Sfântului Ignatie al Antiohiei*, în O.T., nr. 1/2000, p. 159-173; VOICU, Magistr. Constantin, *Hristologia Părinților Apostolici*, în O., nr. 3/1961, p. 405-418; VOICU,

Arhid. prof dr. Constantin, *Hristos în viața și opera Sfântului Ignatie Teoforul*, în A.B., . 1042/1994.15-38.

în limbi străine: CORWIN, V., *St. Ignatius and christianity in Antioch*, New Haven, 1960; HACKTNG, R.D., *Ignatius of Antioch, martyr-bishop*, London, 1997; MAIER, H.O., *The social setting of the ministry as reflected in the writings of Hermas, Clement and Ignatius*, Waterloo, Ontario (Canada), 1991; RICHARDSON, C., *The Christianity of Ignatius of Antioch*, New York, 1967; TREVETT, C., *A Study of Ignatius of Antioch in Syria and Asia*, Lewiston, 1992.

Păstorul lui Herma

Sub numele lui Herma se păstrează o scriere , în formă apocaliptică, intitulată: Păstorul. Se numește astfel, după unul din personajele principale ale acestei lucrări. Îngerul, căruia a fost încredințat cel ce a scris cartea, s-a prezentat sub formă de păstor. De aici și numele operei.

Asupra lui Herma s-au emis mai multe ipoteze. Cea mai plauzibilă este cea extrasă din Canonul Mulratori, scris la Roma în jumătatea a doua a secolului al II-lea în care se relatează: "*Cât despre Păstor, el a fost scris de curând de tot, în timpul nostru la Roma, de către Herma, în timp ce fratele său Pius era episcop al Bisericii din orașul Roma*". Aceiași informație ne-o dă și catalogul liberian al papilor, scris în Roma, la anul 354: "*Pe timpul episcopului Pius, fratele său Herma, a compus o carte, în care sunt poruncile, ce i le-a împărțit un înger, care i-a apărut în chipul unui păstor*". Pius I a fost episcop al Romei între anii 145- 154, deci acesta este timpul când s-a scris Păstorul. Se observă din cuprinsul lucrării că era timp de pace în Biserică, deoarece ea strănsese averi. Acest timp nu putea fi decât sub domnia lui Antonin Piul (138-161), contemporan cu Pius I. Dacă din cuprins se constată că a fost o persecuție în care autorul și-a pierdut averea, aceasta s-a întâmplat, posibil în tinerețea lui, pe timpul lui Domițian, care știm că a ordonat să se ia averile celor persecutați. Păstorul vorbește despre mulțimea, martirilor din trecut, despre stricăciunea creștinilor din timpul său și despre ivirea ereziei montaniste-gnostice la Roma.

Herma povestește despre sine în cuprinsul operei sale. Din lucrare reiese că a fost sclav din naștere. Este posibil să fi fost de origine greacă. Vândut unei femei din Roma, anume Rhode, Herma a fost după puțin timp eliberat. După ce se va căsători, se va ocupa cu negoțul, va face avere, nu întotdeauna pe căi cinstite, ajungând bogat. Bogăția însă îi va aduce dezordine în familie. Neglijează latura morală a familiei, soția îi va deveni necredincioasă, iar copiii vicioși și chiar se lepădără de Hristos. În timpul unei persecuții, copiii au apostaziat, și au denunțat pe părinții lor. Herma își va pierde o bună parte din avere, rămânându-i doar o mică proprietate între Romă și Cumae, pe care a început să o cultive. Această persecuție a avut darul de a-l trezi din felul său de viață de până atunci. Din creștin mediocru, va deveni creștin convins și va căuta pe

orice cale să se pocăiască și să șteargă faptele din trecut. În aceste împrejurări, el va deveni propovăduitor al pocăinței prin opera sa. Desigur că și alte împrejurări din viața sa l-au determinat să întocmească opera PĂSTORUL. Așa spre exemplu, Herma povestește că după ce a păcătuit cu gândul, poftind ceva ce era în afara familiei sale, a trebuit să facă penitență. Astfel pe când mergea spre Cumae, a adormit sub un arbore, și un duh l-a dus într-un loc prăpăstios și străbătut de ape. După ce a trecut un râu, ajuns într-un loc șes, pe când se ruga, s-a deschis cerul și a văzut pe Rhode - pe care o poftise - și care i-a spus că Dumnezeu este supărat pe el, pentru că a păcătuit în inima sa și l-a sfătuit să se roage pentru ca să fie iertat. În timpul când el a căutat să se pocăiască, a avut la intervale, mai mult sau mai puțin lungi, vedenia repetată de patru ori, a unei femei, care reprezenta Biserica. Aceasta îi va citi și îi va încredința o carte, cu porunca de a o transcrie, în două exemplare: unul pentru Clement, ca să-l transmită bisericilor și altul Graptei, ca să instruiască văduvele și orfanii (Clement și Grapta se pare că erau membrii ai clerului de sub conducerea papei Pius, fratele lui Herma.). El, de asemenea, trebuia să o citească și să o interpreteze la Roma, împreună cu preoții. În sfârșit i s-a arătat "un bărbat mareț la înfățișare, în haine de păstor, adică îmbrăcat cu o pîelc de capră și având traista pe umeri și un toiag în mână. Acesta era îngerul pocăinței și acesta după ce i-a spus că îi va reaminti vedeniile avute, i-a poruncit să scrie poruncile și asemănările, după cum îi va arăta el. Astfel a luat naștere Păstorul.

În toată opera sa, autorul caută să îndemne pe păcătoși la pocăință. În Biserica din Roma, morala era foarte decăzută, atât la credincioși cât și la clerici. Păcătoșii trebuie sau nu să se pocăiască? Unii, zice autorul, prin învățături străine, nu lasă pe cei care au greșit să se pocăiască ori amăgeau cu învățături nebunești. Deci în zadar o nouă pocăință. Herma însă susține necesitatea pocăinței și arată că această pocăință nu va fi fără efect. În cazul de față Dumnezeu cu atât mai mult îi va ierta pe păcătoși "*pentru că nu s-au făcut nici defăimători nici trădători*" (asemănarea IX-a). Apoi este însărcinat chiar de Dumnezeu ca să îndemne pe păcătoși să se folosească de acest dar, pe care li-l face Dumnezeu. Deci fondul Păstorului va consta din a da sfaturi pentru pocăință, arătând cititorilor, că această pocăință nu va fi nefolositoare dacă se cunoaște felul în care să se facă această pocăință.

Cartea Păstorului lui Herma se împarte în trei părți: Cinci vedenii, Douăsprezece porunci și Zece asemănări.

Vedeniile. Autorul își începe Păstorul sub formă apocaliptică, amintindu-se de vedeniile lui Iezechiel și ale Sfântului Ioan. În prima vedenie, după cele arătate în biografia sa (întâlnirea cu Rhode, gândul sau vinovat și arătarea ei din cer), Herma vede o femeie bătrână, așezată pe un fotoliu mare și alb, care îi spune să se pocăiască și să îndrepte și pe copiii și pe soția sa. În vedenia a doua, care se întâmplă în același loc, după un an de zile, apare aceeași bătrână, care îi dă sfaturi din nou. În a treia vedenie, se spune că Herma vede din nou pe bătrână, care l-a luat de mână și l-a așezat pe sofa de lângă ea, în partea stângă însă și i-a arătat, ridicând un toiag

strălucitor „*un turn mare, ridicându-se pe ape, din pietre strălucitoare cu câte patru unghiuri*”. Turnul era zidit de șapte tineri care veniseră cu bătrâna, iar pietrele erau cărate de zece mii de oameni, din adâncul pământului sau de la suprafață. După cererea lui, bătrâna explică ce înseamnă turnul. Turnul este Biserica. Ea este zidită pe ape "*pentru că și viața noastră prin apă s-a mântuit și se va mântui*", adică prin botez. Pietrele aruncate de la zidire sunt păcătoșii, care trebuie să se pocăiască. A patra vedenie a avut-o douăzeci de zile. Pe când mergea spre Cumae, a văzut de departe un nor de praf și din el a ieșit, "*o fiară îngrozitoare, în formă de chit (balaur) cu cap ca de pământ și din gură ieșindu-i lăcuste de foc. La vederea ei se îngrozește și începe să plângă și să se roage. Atunci apare o fecioară "împodobită ca și cum ar fi ieșit din camera de nuntă"*, care-i spune că el a scăpat de fiară prin credința sa și prin protecția îngerului trimis de Dumnezeu. Fiara aceasta înseamnă "o strâmtoare mare", de care nu se poate scăpa decât prin pocăință. Vedenia a cincia este mai mult o introducere la Porunci și Asemănări, primite la locuința sa de la îngerul pocăinței sub formă de păstor.

Cele douăsprezece Porunci sunt un mic cod moral de practică. Se recomandă virtuțile și faptele care trebuiesc practicate de penitent pentru ca pocăința să fie eficace. Aceste porunci sunt: 1. Credința într-un singur Dumnezeu, teama de El și înfrânarea; 2. Simplitatea și nevinovăția "*nu defăima și fă milostenie*"; 3. Iubirea și îndeplinirea adevărului și fuga de minciună, "*iubește adevărul și numai adevăr să iasă din gura ta*"; 4. Curățenie sufletească și alungarea oricărui gând necinstit; 5. Răbdarea și înțelepciunea; 6. Supunerea față de îngerii buni, bazat pe credință și împotrivirea de cele rele "mergi pe calea cea dreaptă, iar pe cea strâmtă părăsește-o". 7. Temerea de Domnul și păzirea poruncilor "*Păzește poruncile Domnului și fugi de faptele diavolului*"; 8. Înfrânarea. 9. Încredințarea lui Dumnezeu. 10. Fuga de tristețe și îmbrăcarea hainei bucuriei. 11. Ferirea de profeții falși (mincinoși, mândri, lacomi, senzuali, interesați) care se cunosc după faptele lor. 12. Ferirea de pofta rea care aduce moarte sufletului.

Asemănările sunt parabole în număr de zece și au același caracter ca și vedeniile, adică tot acea formă apocaliptică. Comparațiile și tablourile din această ultimă parte, care nu sunt lipsite

de farmec servesc pentru a scoate în relief câteva puncte de doctrină și morală. 1. Adevărata cetate a omului este cerul. Pentru aceasta omul nu trebuie să strângă averi aici pe pământ. 2. Viața de vie nu aduce rod mult decât dacă se agață de ulm, deci și ulmul este folositor, deși nu aduce el însuși rod. Acest raport de ajutorare trebuie să fie și între bogați și săraci, bogații trebuie să ajute pe cel sărac, iar acesta să se roage lui Dumnezeu pentru el. 3. Oamenii în lume sunt ca arborii iarna; nu se știe care este uscat, care este verde, până ce vine primăvara, așa și despre oameni, nu se știe care sunt drepti și care sunt păcătoși. 4. Continuă aceeași asemănare. După cum în timpul verii arborii verzi se recunosc după frunze și fructe de cei uscați, tot așa se vor cunoaște dreptii în viața viitoare. 5. După ce păstorul îi arată că postul nu are valoare decât dacă e unit cu păzirea poruncilor, îi spune pilda cu un stăpân, care lăsând pe un rob să îi pună via pe araci și acesta

făcând mai mult, adică săpând și plivind via, nu numai că a eliberat pe rob, dar l-a făcut împreună moștenitor cu fiul său.

Dacă omul face mai mult decât păzirea poruncilor, este și mai plăcut lui Dumnezeu. Astfel, pe lângă faptul că postește, omul trebuie să dea ceea ce cheltuiește cu mâncarea în aceeași zi unei văduve sau unui orfan.

6. El îi arată apoi lui Herma doi păstori și două turme: un păstor era îngerul desfătării și al amăgirii, al pedepsei. Primul deși respiră dulceață și voluptate pierde sufletele pentru că nu le pune să facă pocăință. Al doilea, deși cu o privire aspră și cu un toiag noduros, prin faptul că le anunța și le duce prin locuri mărcinoase, lucrează pentru mântuirea lor. 7. Herma cere păstorului să îndeparteze din casa sa pe îngerul pedepsei. Păstorul îi explică însă că el trebuie să mai primească pedepse nu atât pentru greșelile sale cât mai ales pentru familia lui, "*căci așa a rânduit îngerul cel slăvit pentru tine*". 8. Arată că fiecare va fi răsplătit după faptele lui. 9. Reia

închipuirea turnului descoperit în vedenia a treia și explică însemnătatea lui. Este luat și dus în Arcadia și așezat pe un munte împrejurul căruia era un șes înconjurat de doisprezece munți cu înfățișări diferite. În mijlocul câmpiei se ridică o stâncă cu patru colțuri mai înaltă decât munții, încât putea cuprinde întreaga lume (Fiul lui Dumnezeu), în care era și o poartă (Fiul lui Dumnezeu întrupat) înconjurată de douăsprezece fecioare (cele douăsprezece virtuți creștine). Îngerii construiesc pe o stâncă un turn (Biserica) cu pietre (credincioșii) scoase fie din apă (botez) fie din cei doisprezece munți (ce reprezintă lumea întreagă). Toate pietrele trebuie să

între pe poartă. La un moment dat, construcția a încetat pentru ca stăpânul să vină și să cerceteze pietrele. Multe din ele sunt aruncate de el și încredințate păstorului pentru a fi cioplite prin pocăință, după care foarte multe sunt folosite la zidărie (se arată eficacitatea pocăinței). Alte pietre au fost luate de douăsprezece femei frumoase, îmbrăcate în negru și cu umerii acoperiți (simbolul celor douăsprezece virtuți) și aduse de acolo de unde au fost luate. Aceste pietre sunt credincioșii excluși pentru totdeauna. 10. Ultima asemănare, apare ca o concluzie. Îngerul spune lui Herma să învețe și pe alții acest mijloc de mântuire. Pentru că mântuirea este garantată prin

pocăință, fiecare trebuie să întrebuințeze acest mijloc atât timp cât turnul este în construcție, căci după aceea va fi prea târziu.

În ceea ce privesc învățăturile pe care le putem extrage din această operă, putem spune înainte de toate că ca este lucrarea unui moralist, preocupat de a vindeca relele societății creștine și nu a unui polemist care vrea să combată anumite erezii, sau a unui teolog, care vine cu dovezi în sprijinul unuia sau altuia din adevărurile de credință. Doctrina despre Sfânta Treime este vag exprimată și greu de precizat. În asemănarea a cincina se poate vedea reprezentată Sf. Treime. Îngerii ocupă un loc important în opera lui Herma. Există îngeri superiori și îngeri inferiori. Fiecare om are îngerul său bun care îl păzește și îngerul său rău care-l ispitește. Biserica este socotită ca o comunitate de sfinți, perfect uniți. Învățăturile lui Herma despre ierarhie sunt

incomplete. Botezul este arătat că se face prin întreita afundare în apă. El asigură iertarea păcatelor anterioare. Este pecetea necesară ca cineva să facă parte din Biserică.

Despre pocăință Herma, contrar celor care socoteau ca indiferentă orice greșală săvârșită după botez și contra celor care predicau o asceză și excludeau pe păcătoși ca pe unii ce nu mai puteau dobândi mântuirea, învață că se poate dobândi iertarea păcatelor și după botez prin pocăință, în afară de ucigași, de adulteri și cei care au apostaziat. Cu învățătura sa se situează între gnosticismul liberal și montanismul religios, care în vedeniile sale (salcia, turnul cu pietre, care după cioplire pot fi întrebuințate la zidire, etc.). Prin urmare el arată că numai cei ce nu vor să se pocăiască nu se vor mântui. Modul prin care se face pocăința este urmarea poruncilor pe care el le-a primit. Izvoarele inspirației lui sunt diferite. A folosit cărțile Noului Testament și unele din cărțile canonice ale Vechiului Testament.

Păstorul lui Herma este o opera originală și este una din lucrările Părinților Apostolici care prezintă cel mai mare interes pentru istoria literaturii creștine propriu zise. Pe lângă însemnătatea ei ca un tratat de morală creștină, pe lângă valoarea literară, această carte are și valoare istorică. Este îndeosebi importantă pentru informațiile pe care le dă asupra Bisericii din Roma de la mijlocul secolului al II-lea. Din această operă constatăm că Biserica creștină este răspândită în toate părțile pământului și cuprinde pe credincioși din diferite locuri.

III. Mari apologeți de limbă greacă: Sfântul Iustin Martirul și Filosoful și Tațian Asirianul

SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL

Dintre toți apologeții secolului al II-lea Sf. Iustin este cel mai reprezentativ. Aceasta datorită faptului că a scris mult și că cea mai mare parte a vieții lui și-a consacrat-o pentru apărarea creștinismului, făcând cunoscute credința și tradiția Bisericii.

Viața lui o cunoaștem mai mult din cele spuse de el însuși. Sf. Iustin Martirul era fiul unor coloniști greci, păgâni, din vechiul Sichem din Palestina, numit după colonizarea romană din anul 70, Flavia Neapolis, iar astăzi Nablus și s-a născut pe la începutul secolului al II-lea (100-110). El însuși mărturisește despre originea lui la începutul primei apologii: „*Pentru oamenii ce sunt persecutați pe toată întinderea pământului cu ură nedreaptă și prin acuzații calomnioase, cu, Iustin fiul lui Priscus și nepotul lui Bacchius, născut în Neapole, cetatea Siriei și a Palestinei, unul din ei, vă adresez acest discurs*”. Că e născut din familie păgâna, o constatăm și din următoarele: spune ca c necircumscris, se vede că nu cunoaște limba ebraică și nici nu prea cunoaște locurile, și apoi știm că Vespasian adusesse coloniști păgâni, greci și romani. Din aceste informații .si mai ales după nume, cei mai mulți patrologi susțin că Sf. Iustin este de origine greacă.

Crescut în păgânism, din tinerețe a fost atras spre filozofie. Pe lângă aceasta mediul general iudaic îi oferă ideea unui singur Dumnezeu, superior și nevăzut (i se face cunoscut monoteismul) Și sufletul său nemulțumit și dornic de ceva mai nou și mai bun, îl conduce mereu spre școlile filozofilor.

În Dialogul său cu iudeul Trifon, se arată această neliniște sufletească și dorul de ceva mai sigur. El caută adevărul în aceste școli păgâne. Se duce mai întâi la o școală filozofică stoica. O

părăsește însă după o vreme din cauza doctrinei stoicilor, pentru faptul că despre Dumnezeu nu putem și nici nu e necesar să știm nimic. Plin de îndoială, se îndreaptă către un filozof aristotelic. Acesta însă îl dezamăgește și mai mult, fiindcă de la început i-a cerut didactru (plată pentru lecții) și îl va părăsi și pe acesta. Vrând să fie elev al unui pitagoreu, acesta îi cere cunoștințe preliminare de matematică, muzică și astronomie, științe pe care se baza filozofia pitagoreică. În sfârșit se împacă oarecum cu platonismul și rămâne în această școală până ce într-o zi petrecând în contemplație, pe malul mării (la Cezareea sau Efes), căutând să primească răspuns la întrebarea care-l chinuia: "*Unde se poate găsi înțelepciunea și unde este sălașul ei?*", intră într-o conversație cu un bătrân cu o înfățișare frumoasă și venerabilă, cu mers domol și demn și aducând discuția despre cunoașterea lui Dumnezeu, în care vedea și Iustin centrul problemelor filozofiei, îi arată lui Iustin că nici sistemul filozofic al lui Platon nu-i poate da cunoștința completă și sigură a lui Dumnezeu, ci numai scrierile inspirate de Duhul Sfânt ale profeților și ale ucenicilor lui Iisus Hristos.

La întrebarea bătrânului dacă trebuie să te retragi din viața activă, Iustin începe să-i explice rolul filozofiei pentru înnobilarea noastră și să-i arate că ea dă sens întregului curs al vieții noastre. Bătrânul îl întreabă apoi dacă filozofia ne poate da fericirea și dacă filozofii pot să spună ceva despre adevăratul Dumnezeu, când ei nu-l cunosc. Astfel bătrânul i-a dovedit lui Iustin că filozofii nu știu nimic despre adevăratul Dumnezeu și că numai datorită revelației îl poți cunoaște. Îi vorbește apoi, despre proorocii din Vechiul Testament, care au prezis pe Iisus

Hristos cu puterea Duhului Sfânt și încheie spunând: "*Dar să-ți fie mai întâi deschise porțile luminii, căci acestea nu le pot sesiza sau pricepe toți, ci numai omul cărui a dat înțelepciunea Dumnezeu și Hristosul lui*". După această discuție bătrânul s-a făcut nevăzut. "*Dar deodată ca o flacără se aprinsese în mine – spune Sf. Iustin – și mă stăpâni o iubire pentru prooroci și pentru acei oameni, care au fost prietenii lui Iisus Hristos și cumpănind cuvintele lui în sufletul meu, am găsit că numai această filozofie e de nădejde și folositoare. Numai așa și pentru acest motiv pot să fiu filozof*". În acest moment s-a produs în sufletul lui o convertire religioasă și

acest moment se datorează: pe de-o parte firi lui nemulțumite de ceea ce îi oferea păgânismul și monoteismul iudaic din jurul lui, iar pe de altă parte tabloul viu al atitudinii creștinilor în lumea păgână. Toate suferințele pe nedrept ale creștinilor îi vor fi dat de gândit, iar rezistența lor senină îl va fi împins la citirea cărților sfinte, ca să afle și el reazemul susținător a creștinilor.

Monoteismul curat al creștinismului, învățătura sublimă a lui Iisus Hristos, curățenia vieții creștine și eroismul martirilor lor îl vor fi dus neapărat la convertire. Timpul acestei convertiri l-am putea plasa în anul 130 (în timpul răscoalei de sub Adrian). Deși primește botezul, devenind creștin, el nu leapădă mantaua de filozof, ci a înlocuit numai platonismul cu creștinismul. Nu a fost decât un simplu laic, dar a predicat cu zel religia creștină, fiind un adevărat misionar (existau, după cum găsim m Didahie, învățători călători, care vesteau pe Iisus Hristos din loc în

loc). El este convins că "*cel ce poate să spună adevărul, dar tace, merită mânia lui Dumnezeu*". De la Efes merge la Roma. În acest oraș a venit de cel puțin două ori. A doua parte a vieții lui a petrecut-o la Roma. Aici deschide o școală de doctrină creștină, iar printre elevii lui se numără Miltiade și Tațian. Tot aici Sf. Iustin are ca adversar violent pe filozoful cinic Crescens, din cauza căruia, se spune, ar fi suferit chiar moartea. Însuși Sf. Iustin ne mărturisește (în a doua apologie) despre răutatea și prostia acestui presupus filozof. Sf. Iustin îl numește pe acesta "filosof" sau iubitor de gălăgie, în loc de filozof, iubitor de înțelepciune. Crescens astfel rușinat, caută să întrerupă orice discuție cu Sf. Iustin, iar soluția adoptată de Crescens a fost denunțarea Sf. Iustin ca și creștin. Acest fapt ni-l mărturisește Tațian, elevul său, spunând: "*Crescens care-și făcuse cuibul în marele oraș, întrecea pe toată lumea prin viciile contra naturii și era foarte zgârcit. El, deci, care sfătuia disprețul față de moarte, se temea el însuși de ea; el care a făcut să-1 condamne la moarte pe Iustin*". Despre moartea lui ne relatează o scriere de la sfârșitul secolului al II-lea, intitulată "Actele Sfântului Iustin și a celor împreună cu el".

Sf. Iustin a fost dus împreună cu alți șase creștini în fața prefectului Iulius Rusticus. La început este invitat de prefect să se închine la zei și să asculte de împărat. El nu primește spunând că este creștin. Sunt întrebați apoi, pe rând, ceilalți creștini și condamnați la moarte. Martirizarea Sf. Iustin are loc în vremea lui Marc Aureliu, între anii 165-166. Biserica ortodoxă îi pomenește amintirea la 1 iunie, iar cea catolică la 14 aprilie.

Apologetul care a fost Sf. Iustin Martirul și Filozoful, ne-a lăsat următoarele două opere:

două apologii Dialogul cu iudeul Trifon, o sintagmă împotriva tuturor ereziilor și câteva fragmente despre Înviere, aflate la Sf. Ioan Damaschinul, Sfintele paralele.

Prima apologie este adresată lui Antonin Piul, lui Marc Aureliu și Lucius Verus, senatului și întregului popor roman, și conține 68 de capitole. În ea numește pe cei cărora le este adresată apologia, dă cunoștințe despre sine și arată scopul scrierii. Arată mai departe că nu trebuie să fie condamnați creștinii, deoarece sunt nevinovați de crimele ce li se impută și începe să arate nevinovăția lor. Aceasta o face în două moduri. În primul rând o respinge în mod direct învinuirile venite din partea păgânilor. Această parte este negativă. El încearcă să scoată de sub acuzație pe creștini în mod direct. El arată că numele de creștin este sinonim cu onestitatea. Printr-un joc de cuvinte arată că Hristos nu înseamnă numai Hristos, ci și onest. Arată că creștinii nu sunt ateii, de vreme ce cultul idolilor este absurd; că sunt onești și loiali; că nu sunt nici imorali nici ucigași de oameni, nici dușmani ai statului.

A doua parte este o reprezentare și o justificare a religiei creștine. (Spre deosebire de prima parte, aceasta este pozitivă.) Aici compară creștinismul cu păgânismul și arată superioritatea creștinismului. Face acest lucru din convingerea că creștinismul este persecutat numai pentru că este cunoscut în mod rău. Numai din cauza numelui ei sunt persecutați. Vorbește despre morala creștină, despre principalele dogme creștine și le arată puritatea și măreția lor; despre

întemeietorul creștinismului, arătând cu ajutorul profeților caracterul de trimis al lui Iisus Hristos; spune că în zadar au schimbat demonii (aici înțelege și pe filozofii păgâni, care au schimbat rostul acestor adevăruri) profețiile. Descrie apoi, cultul de inițiere al creștinilor, arătând cât este de demn de Dumnezeu acest cult. (Aici vorbește despre botez, euharistie. Ne arată cum se făcea slujba în ziua soarelui - duminica -, se citea se explica, se făcea împărtășirea și se mergea cu ea și la cei bolnavi.). În partea finală Sfântul Iustin, cere din nou ca creștinii să nu fie condamnați fără cercetare și fără judecată. „*Noi v-o spunem mai dinainte. Nu veți scăpa la judecata viitoare a lui Dumnezeu, dacă stăruieți în nedreptate. Cât despre noi, noi strigăm să se facă voia Domnului*”. Apologia a fost scrisă între anii 150-155, iar locul este Roma.

A doua apologie este adresată împăraților Marc Aureliu și Lucius Verus și senatului roman. Ceea ce îl determină să scrie din nou este, pe lângă insuccesul primei apologii, atmosfera nou creată prin venirea la conducerea imperiului a lui Marc Aureliu. Iar ocazia, care îl determină să scrie, este următorul caz: "O femeie creștină se desparte de soțul său, pentru că acesta era prea vicios. Soțul său denunță însă pe catehetul acestei femei, numit Ptolemeu. Urbicus - prefectul Romei (144-166) primind denunțul judecă pe Ptolemeu și-l condamnă la moarte, pe simplul motiv că este creștin. Cineva din publicul din sală protestează împotriva acestei judecăți. Urbicus considerând că și acesta este creștin îl trimite la moarte. Indignat de această ușurință de a trimite pe creștini la moarte, care-i arată că prima apologie nu a avut nici un efect, Sf. Iustin scrie din nou acum, repetând ideile din prima apologie. Afirmă că de aceea sunt persecutați creștinii pentru că nu sunt cunoscuți. *„Învățătura lor e curată și mai sublima decât a filozofilor, purtarea lor este ireproșabilă, numai demonii fac ca ei să fie persecutați*".

Răspunde apoi la întrebările batjocoritoare ale păgânilor: „*1. De ce creștinii nu se sinucid ca să ajungă mai repede la acel Dumnezeu și 2. De ce Dumnezeu, dacă îi iubește și este atotputernic, suferă ca ei să fie pedepsiți?*” Sf. Iustin arată că o moarte voluntară (sinuciderea) este un act nelegiuit, o faptă de răzbunare împotriva legii lui Dumnezeu. Dacă însă creștinii se lasă să fie omorâți, fac aceasta numai din supunere față de Dumnezeu: „*Întrebați, noi răspundem cu sinceritate, simțindu-ne nevinovăția și fiindcă după noi cea mai mare impietate este aceea de a nu fi fideli adevărului*”. Apoi Sf. Iustin arată că suferințele creștinilor (persecuțiile) sunt opera demonilor. Creștinii le rabdă și prin aceasta lumea se menține și progresează. Numai datorită acestor oameni disprețuiți (rușinea imperiului) s-a făcut ceea ce s-a făcut. Ei sunt susținerea imperiului. Domnul are în grijă pe creștini și va pedepsi pe cei ce îi asupresc prin focul judecății. Le dovedește că doctrina creștină este superioară celei filozofice păgâne. El face o comparație între Iisus Hristos și filozoful Socrate spunând că: pentru învățătura acestuia din urmă nimeni nu a murit; pe când pentru doctrina lui Iisus Hristos, au murit mulți, nu numai savanți și filozofi, dar chiar și neștiutori și muncitori. Vorbește despre viața ireproșabilă a creștinilor (despre morala creștină) și cere împăratului să urmărească pe creștini după o procedură dreaptă. Această

apologie este plină de zbucium sufletesc și năvala inimii îl împinge chiar la exasperare. El cere cu tărie să se facă dreptate creștinilor.

A treia lucrare păstrată din opera Sf. Iustin este o combatere a iudeilor intitulată: Dialogul cu iudeul Trifon. Acest dialog l-ar fi avut chiar Sf. Iustin la Efes în anul 135, în două zile consecutive și conține 142 de capitole. Acest dialog este dedicat unei singure persoane numită Marcu Pompei, prezentată de Sf. Iustin ca foarte scumpă pentru el. În prima parte își exprimă bibliografia sa până la convertire. Discută apoi problema legii mozaice. Vorbește despre Vechiul Testament (Vechea Alianță) și învățăturile lui care au avut un caracter temporar și local, până la primirea Noului Testament. Vorbește despre identitatea Logosului cu Dumnezeu care în Vechiul Testament a vorbit particular și profeților, iar acum s-a întrupat din Fecioara Maria. Arată că adorarea lui Iisus Hristos nu contravine monoteismului; la care toți iudeii țin atât de mult. Citează texte din Vechiul Testament în sprijinul mesianității Mântuitorului. În partea finală vorbește despre păgâni, care formează poporul ales al lui Dumnezeu, odată cu abaterea iudeilor de la rânduiala cea bună a Domnului susținând că și păgânii au dreptul să intre în împărăția lui Dumnezeu, care este Biserica creștină. Aici vorbește deci, despre universalitatea Bisericii. Sfârșitul este dorința sinceră a lui Iustin ca iudeul Trifon și prietenii lui să se convertească. Pe lângă aceste trei probleme deosebite și caracteristice el amintește de răutatea iudeilor, despre falșii creștini, etc.

Sfântului Iustin Martirul și Filozoful i se atribuie și alte lucrări, dar care nu sunt însă autentice. Dintre acestea putem aminti: „Despre înviere”, din care găsim multe fragmente în opera Sfântului Damaschin.

Opera Sfântului Iustin Martirul și Filozoful este de mare importanța pentru noi creștinii, în ea găsim adevărurile și lupta lui pentru apărarea existenței celor ce cred și mărturisesc pe Iisus Hristos cel întrupat pentru mântuirea noastră.

Doctrina Sfântului Iustin Martirul și filozoful. Viața și opera Sf. Iustin ne sunt izvoare nesecate din care putem extrage învățătura sa.

Îl putem considera mai întâi ca un adevărat creștin: fire dreaptă, înaltă, curată și bună. Plin de zel, el este un apostol care arde de dorința de a spune și altora adevărurile creștine. Plin de curaj, și cutreierător pe întinsele meleaguri, nu se teme de moarte „*cea mai vie dorință a noastră este aceea de a suferi pentru Mântuitorul Iisus Hristos și de a fi mântuiți*”.

Sf. Iustin este și filozof. Nu însă un filozof ca cei păgâni care să nu se încreadă decât în datele rațiunii lui. El este un filozof creștin. A purtat mantia de filozof și după convertire și și-a făcut din creștinism adevărata filozofie. El a folosit termenii filozofiei păgâne, însă sensul l-a dat creștin. Sf. Iustin, în afară de Sf. Ioan Evanghelistul, este primul dintre creștini care este preocupat de Logosul întrupat, Cuvântul lui Dumnezeu. El cunoștea desigur, concepția filozofiei păgâne asupra Logosului, căci doar termenul de acolo este luat. Dar această concepție este

diferită de cea creștină. Așa de pilda la Heraclit, primul care vorbește de El, logosul era un principiu material: focul. La Platon, avem acest termen pentru a arăta sufletul rațional (lumea inteligibilă), care intră în alcătuirea sufletului uman și care a preexistat creării omului. La stoici, unde se luminează, mai bine această concepție, Logosul nu este de natură, transcendentă, ci e sufletul lumii, rațiunea supremă. Legea, forța care conduce totul din care s-a produs lumea. El este principiul imanent al lumii. La neoplatonici avem Logosul identificat cu Dumnezeu și socotit instrument al lui. La iudeii eleniști, în special la Filon, Logosul e adaptat monoteismului. Aici Logosul este intermediarul între Dumnezeu și lume. După Iustin, Logosul este rațiunea divină. Toți oamenii participă la Logosul seminal, dar Hristos este Logosul perfect, care este Dumnezeu, deosebit de univers și de Logosul din care s-a produs lumea. Acesta din urmă este în lume nu prin emanație ci printr-o sămânță primită de sus: aceasta este rațiunea omenească, dar numai în parte a Cuvântului perfect. Și aici Sf. Iustin arată că și Socrate și Platon au cunoscut parțial pe Dumnezeu, dar cunoașterea perfectă a Logosului nu se poate realiza decât prin revelație. Prin această afirmație, Sf. Iustin trece mai departe decât filozofii păgâni: el afirmă plenitudinea cunoștințelor pe baza revelației.

Sf. Iustin, ocupându-se și de explicarea religiei creștine, a făcut și operă de teolog. Deși influențat de filozofia păgână și de platonism, Sf. Iustin nu a preferat rațiunea, credinței și revelației, n-a știrbit nimic din doctrina creștină sub impulsul filozofiei platonice. El este primul dintre creștini (acest fapt l-am evidențiat mai sus) care încearcă să dea, o sistematizare a

adevărurilor relevante, să pună termeni proprii dogmelor creștine și să facă un raport între credință și rațiune. El vorbește despre Dumnezeu Tatăl, care a creat lumea din nimic. El este fără nume. Cuvintele: Tată, Creator, Stăpân, sunt numiri datorate binefacerilor și acțiunilor Lui. Dumnezeu Tatăl este transcendent și nevăzut de nimeni. El este Tatăl dreptății, al cumpătării și a tuturor celorlalte virtuți. El este atotputernic, capabil să asigure învierea oamenilor, căci „*ceea ce este cu neputință la oameni, este cu puțință la Dumnezeu*” trimis pe Fiul Său, Unul Născut și deosebit de El. Insistă mult asupra Fiului, explicând întruparea și dumnezeirea Sa. Arată egalitatea Fiului cu

Tatăl. Fiul este primul născut al Tatălui, dar și unul născut. El este adorat în al doilea rând. El este prima putere după Tatăl. Tatăl l-a născut înaintea tuturor creaturilor, în vederea aducerii acestora la existență. Logosul are deci un început care precede cu puțin pe acela al lumii, (S-ar putea crede, din lipsă de termeni, că Sf. Iustin este subordinaționist).

Este important Sf. Iustin prin faptul că se ocupă de divinitatea lui Iisus Hristos și de misiunea Sa mântuitoare. Cuvântul s-a întrupat pentru a-i învăța pe oameni și a-i scăpa de sclavia diavolului. Odată cu arătarea rolului mântuitor al lui Iisus Hristos, Sf. Iustin ne înfățișează și opera mântuitoare a Sfintei Fecioare Maria. Mai înainte Sf. Ignatie se ocupase de problema virginității Sfintei Fecioare. Sf. Ignatie este primul care arată rolul ei în opera de mântuire. Vorbește și despre Sfântul Duh, numindu-l duh profetic, care a insuflat Sfânta Scriptură și care

se purta deasupra apelor la creațiune și spune că îl adorăm în al treilea rând.

Despre îngerii care sunt în cer și-i păzesc pe oameni, susține că ei sunt liberi în acțiunile lor. Ei sunt considerați ca intermediari între om și Dumnezeu. Îngerii au corporalitate aeriană și se hrănesc cu mană. Pe demoni îi numește îngeri nefideli având corpuri aproape materiale. Satan a căzut în momentul în care a sedus pe Eva. Ceilalți îngeri răi s-au făcut asemenea lui ceva mai târziu. Inspirându-se din cartea lui Enoh, Sf. Iustin susține că neascultarea marelui mase a îngerilor a constat în unirea lor cu femeii muritoare. Ei sunt cauza suferințelor tuturor necredincioșilor care trec asupra creștinilor. Pe aceștia îi adoră păgânii ca zei angheologia și demonologia tratate de Sf. Iustin.

Lumea a fost creată pentru oameni și este menținută pentru creștini. Omul a fost creat liber. Păcatul originar a necesitat întruparea Fiului lui Dumnezeu. Prin Eva a intrat păcatul în lume, iar prin Fecioara Maria a venit mântuirea.

Când vorbește despre suflet, el susține că are o oarecare corporalitate. Sufletul este creat și deci muritor prin firea sa. Dar Dumnezeu poate face sufletul nemuritor pentru ca acesta să primească recompensă sau pedeapsă eternă. Sufletul are viață nu prin sine, ci prin participarea la izvorul vieții, care este Dumnezeu. După moarte sufletele oamenilor, cu excepția sufletelor martirilor, merg la iad unde stau până la sfârșitul lumii. Una din învățăturile greșite ale Sfântului Iustin este mărturisirea că Domnul va domni cu cei drepti o mie de ani. Mărturisind astfel împărăția temporară a lui Iisus Hristos, Sf. Iustin este hiliast.

Despre Biserică, Sf. Iustin vorbește puțin, dar arată că este unitară. Dintre treptele ierarhiei bisericești amintește de proistos (preot) și de diaconi.

Cu privire la cult, are de asemenea pagini alese. El vorbește despre săvârșirea Sfintei Liturghii în ziua Duminicii; despre botez, despre euharistie și despre adunările duminicale. Arată cum se îndeplinesc precum și semnificația lor. Sfântul Iustin vorbește despre renașterea prin botez și despre transubstanțiere. El afirmă prezența reală a lui Iisus Hristos în Sfânta Euharistie. Pâinea și vinul nu sunt pâine și vin obișnuite, ci sunt trupul și sângele lui Iisus Hristos cel întrupat, ajunse la această prefacere prin rugăciune. Sfânta Euharistie are caracter de jertfa. Aceste date sunt de o valoare istorică incontestabilă. Ele reprezintă cele mai vechi descrieri ale Sfintei Liturghii.

Ca și o caracterizare Sf. Iustin, putem spune că la el s-a admirat totdeauna căldura convingerilor și noblețea caracterului. A fost un adevărat apostol și sfânt, pătruns cu totul de dorința de a le face bine acelor cărora el se adresa. Din punct de vedere teologic scrierile Sf. Iustin sunt extrem de prețioase. Nu numai că este un martor de neînălțurat al unor dogme importante - ca întruparea și euharistia -, dar el este primul scriitor creștin care a examinat mai îndeaproape raportul dintre rațiune și credință și a introdus în expunerile sale doctrinale

categoriile grecești și terminologia filozofică. Am putea spune că el a încreștinat filozofia. Valoarea dogmatică a scrierilor sale este diminuată din cauza influenței platonismului.

El rămâne unul din apologeții de seamă ai creștinătății.

Bibliografie

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

APOLOGIA ÎNTĂIA ÎN FAVOAREA CREȘTINILOR CĂTRE ANTONINUS PIUS,[^] traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. Olimp N. CĂCIULĂ, în volumul: *Apologeți de limbă greacă*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 2, EIBMBOR, București, 1930, p. 5-75; Ediția a II-a, București, 1997, p.7-32 (introducere), și p. 33-100 (traducere); *APOLOGIA A DOUA ÎN FAVOAREA CREȘTINILOR (CĂTRE SENATUL ROMAN)*, traducere și note de Pr. Prof. Olimp N. CĂCIULĂ, în voi. *Apologeți de limbă greacă*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 2, EIBMBOR, București, 1980, p. 75-86; Ediția a II-a, 1997, p. 101-116; *DIALOGUL CU IUDEUL TRIFON*, traducere și note de Pr. Prof. Olimp CĂCIULĂ, în voi. *Apologeți de limbă greacă*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 2, EIBMBOR, București, 1980, p. 89-226; Ediția a II-a, București, 1997, p. 117-341 (traducerea) și p. 343-352 (indici).

STUDII:

în limba română: BUNEA, Pr.Prof. Ion, *Convertirea Sfântului Iustin Martirul și Filosoful*, în volumul său: *Din galeria marilor convertiți-Medaliaoane*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, Colecția Bibliotheca Theologica, nr.6/1998, p. 103-111; COMAN, Ioan, G., *Teoria Logosului în Apologiile Sfântului Iustin Martirul și Filosoful*, Imprimeria Națională, București, 1942; COMAN, Pr.Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 50-54; IDEM, *Elemente de antropologie în operele Sfântului Iustin Martirul și Filosoful*, în O., nr. 3/1968, p. 378-394; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1984, vol.I, p. 263-312; DEMETRESCU, Dr. Dra-gomir, *Sfântul Iustin Martirul și Filosoful și critica teologilor protestanți*, în B.O.R., nr. 10/1892-1893, p. 961-974, nr. 1/1893-1894, p. 66-81; DUMITRAȘCU, Preot Nicu, *Creația în opera Sfântului Iustin Martirul și Filosoful*, în A.B., nr. 1-3/1994, p. 63-85; DUMITRAȘCU, Pr.Lect.Dr. Nicu, *Concepția despre sufletul uman al lui Hristos în primele veacuri creștine*, în R.T., nr. 3/1999, p. 61-68 (Iustin Martirul, p.63); MOCANU, M., *Sfântul Iustin Martirul și Filosoful. Dorința de a cunoaște adevărul*, în M.M.S., nr. 4-6/1984, p. 399-401; POPESCU, M., *Iustin Martirul și ideile sale antropomorfe*, în B.O.R., nr.7/1896-1897, p. 627-638; RĂMUREANU, I., *Concepția Sfântului Iustin Martirul și Filosoful despre suflet*, în S.T., nr. 7-8/1958, p. 403-423; STOICA, Pr. Magistr. Simeon, *Liturghia creștină în secolul II descrisă de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, în raport cu liturghia ortodoxă de astăzi*, în O., nr. 1/1960, p. 73-93; TODORAN, Pr.Lect.Dr. Simion, *Sfântul Iustin Martirul și Filosoful exeget al*

prezenței lui Mesia în Legea lui Moise și la Proorocii Vechiului Testament, în C.O., nr. 1-2/1998, p. 11-33.

în limbi străine: BARNARD, L., *Justin Martyr: his life and thought*, London, 1966; CHADWICK, H., *Justin Martyr 's defense of Christianity*, Manchester, 1965; IDEM, *Early Christian thought and the classical tradition: studies in Justin, Clement and Origen*, Oxford, 1984; OSBORN, E.F., *Justyn Martyr*, Tiibingen, 1973; STORY, C.I.K., *The nature of truth in "The gospel of truth" in the writings of Justin Martyr: a study of the pattern of orthodoxy in the middle of the second christian century*, Leiden, 1970; WIDDICOMBE, P., *The Fatherhood of God in the thought of Justin Martyr, Origen and Athanasius*, Oxford, 1992.

TAȚIAN ASIRIANUL

Biografia sa o alcătuim din informațiile care le avem din operele sale, parte de la Sf. Irineu, Clement Alexandrinul, Eusebiu de Cezareea și Sf. Epifanie al Ciprului. Din ele rezultă că Tațian s-a născut în Asiria în anul 120. Deși născut între barbari, el primește o aleasă educație greacă, studiind istoria, retorica și filozofia. Ceea ce trebuie să remarcăm este bogata și vasta lui cultură literară și filozofică.

Va deveni sofist, va merge din oraș în oraș, ținând discursuri și lecții de morală. Cu acest prilej el are posibilitatea să studieze curentele filozofice ale vremii și să se inițializeze în misterele mai multor religii. Nici unul nu-l satisface. Cultul imoral și absurd al păgânilor,

ambiția și pofta de câștig ale filozofilor și ereticilor i-au produs chiar dezgust. Cu el s-a întâmplat ceea ce a avut loc și cu Sf. Iustin Martirul și Filozoful mai înainte. Chiar Tațian ne mărturisește că: „*Pe când meditam căutând binele, am ajuns să dau peste niște scrieri de proveniență barbară (din afară de literatura greco-romană) mai vechi decât învățăturile grecilor, de inspirație prea evident divină pentru a putea fi comparate cu erorile acestora și am ajuns să cred în ele din cauza simplității stilului lor, a naturaleței povestirilor lor, a înțelegerii clare ce o dau despre crearea lumii, a prezicerii viitorului, a perceptelor excelente și a supunerii tuturor*

lucrurilor unui singur monarh”. (Cuvânt către greci, cap.29). Scrierile „*de inspirație prea divină*” nu erau altceva decât Sfânta Scriptură constatând că numai în ea se află adevărul după care sufletul său însetase. Convertirea lui se face la Roma. Tot aici el studiază la școala Sf. Iustin, devenind astfel un erudit elev al său. Lui Iustin i-a păstrat o bună amintire, numindu-l „*prea admirabil*”. în școala lui Iustin el va primi și adânci învățătura creștină. După moartea dascălului său, va deschide și el o școală. Aici va avea ca elevi, printre alții, pe Rodon, venit din Asia Mică. Tot la Roma este și el urmărit de către filozoful Crescens. Dar Tațian nu rămâne fidel învățăturilor primite de la învățătorul său și în al doisprezecelea an al domniei lui Marc Aureliu (pe la 172-173) - după mărturia lui Eusebiu de Cezareea- cade în erezia encratiților (o sinteză a tuturor erezilor). Se va înapoia în Orient, unde în Mesopotamia va înființa o sectă gnostică, care

propunea principii severe, interzicea vinul, carnea și căsătoria și înlocuia vinul din Sfânta Euharistie cu apa (urmașii lui au primit numele de tațianiți, encratișisau idroparastați). Sf. Irineu ne mai spune că Tațian tăgăduia mântuirea lui Adam. El a murit în țara în care s-a născut. Timpul însă în care s-a petrecut acest fapt nu îl cunoaștem.

Tațian a fost un scriitor cu o operă vastă, după mărturia unor istorici. A scris o lucrare, intitulată: "Despre animale sau despre ființele vii", sau "Despre natura demonilor", apoi m lucrarea sa "Cuvânt către greci", amintește că avea intenția să scrie "Împotriva acelor care au tratat despre lucrurile lui Dumnezeu". Rodhon, elevul său, menționează o lucrare în care el caută să lumineze și să explice textele mai greu de înțeles din Sfânta Scriptură; Clement Alexandrinul vorbește despre o carte a lui Tațian intitulată: "Despre mântuire după mântuitorul". Dintre toate acestea până la noi nu au ajuns decât două. Acestea sunt: "Cuvânt contra grecilor" și "Diatesaron".

Cartea, ~~Cuvânt către greci~~ este scrisă după moartea Sf. Iustin Martirul și Filozoful, probabil în Antiohia (cea din Asia Mică) și înainte de căderea lui în erezie. Este scrisă în Antiohia și nu la Roma, pentru motivul că se adresează și grecilor de neam, nu numai celor care vorbesc limba. Această lucrare este adresată grecilor, aici înțelegând că această apologie este destinată unui auditoriu mare, cu scopul de a arăta superioritatea creștinismului. Ea este mai mult decât o apologie, este o polemică severă împotriva culturii grecești, pe care o critică. În introducere, Tațian roagă pe păgâni să nu mai persecute pe creștini (el îi numește pe creștini barbari): "Nu fiți așa de ostili barbarilor (creștinilor), grecilor nu fiți invidioși din cauza doctrinei lor. Într-adevăr se află vreuna dintre instituțiile voastre care să nu-și datoreze originea barbarilor?". După acesta urmează demonstrarea superiorității creștinismului din punct de vedere doctrinal și aceasta o face prin expunerea principalelor învățături creștine, despre Dumnezeu, despre Logos, despre creație și providență, despre păcatul original, despre mântuire, despre învierea morților, despre îngeri și despre demoni, despre suflet, despre lume, etc., și le compară cu învățăturile filozofice și religioase ale grecilor și mai ales cu mitologia. După aceasta prezintă superioritatea creștinismului din punct de vedere cronologic. Nu numai valoarea doctrinală arată superioritatea creștinismului, dar și faptul că el este mai vechi de cât păgânismul. Moise este mai vechi cu 400 de ani decât războiul troian, cântat de Homer; este anterior chiar înțelepților care au precedat pe Homer. Lucrurile bune din păgânism sunt luate de acești barbari. În ultimele capitole, Tațian face un catalog al statuilor păgâne, văzute de el la Roma, ca să arate imoralitatea artiștilor greco-romani.

Această apologie are o mare importanță istorică. Mai întâi această apologie se deosebește de cea a lui Iustin prin aceea că nu are ca scop apărarea juridică a creștinilor ci numai de a respinge păgânismul prin demonstrarea adevărului creștin în fața unui public cult. Ceea ce trebuie remarcat la el, este susținerea creștinismului cu argumentul vechimii. în acest scop el face

legătura dintre Vechiul și Noul Testament. El este primul care face o istorie religioasă universală a umanității, aducând în același timp puterea argumentului cronologic. El disprețuiește din resentiment, toată creațiunea omenească a păgânilor: filozofia este o țesătură de contradicții; medicina, o brasă a magiei; arta o glorificare a imoralității (Sf. Iustin a căutat dimpotrivă să găsească puncte de contact între păgânism și creștinism). Vorbește despre Sf. Treime, dar nu pronunță acest termen; vorbește despre Dumnezeu Tatăl, de Cuvântul care este imanent Tatălui înainte de creație și apoi devine persoană distinctă. El numește pe Hristos "Dumnezeu apărut în formă umană" Logosul este subordonat Tatălui. Sf. Duh sălășluiește în inimile dreptilor, iar rolul său s-a văzut în inspirarea profeților.

Diatessaronul este o evanghelie unică, obținută din adăugarea textelor de la cele patru evanghelii. Era un fel de prezentare cronologică a vieții Mântuitorului. Ea a fost compusă în Orient, după căderea lui Tașian în mrejele gnosticismului și a fost folosită de către cei din Mesopotamia, mai cu seamă în Biserici în timpul Sf. Liturghii. Limba în care a fost scrisă a fost cea siriacă, după unii cercetători, iar după alții în cea greacă. Această operă nu a ajuns însă până la noi. Despre ea amintesc însă mai mulți autori și s-a putut astfel reface în parte cuprinsul. În secolul al IV-lea, Afraat, persan de origine pomenește de ea. Această evanghelie s-a bucurat de o mare autoritate în Siria și a fost comentată, într-o serie de lecții, ținute la școala din Edesa, de către Efrem Sirul. Ea a fost folosită chiar de ortodocși în sec. V, ceea ce face ca Teodoret al Cirului să ardă 200 de exemplare. El ne mărturisește că mergând în inspecție în eparhie, a găsit o evanghelie în patru a lui Tașian, în care erau suprimate genealogia și tot ceea ce arată că Iisus s-a născut după trup. De ea mai amintesc Sf. Irineu și Eusebiu de Cezareea.

Tașian a fost un bun cunoscător al literaturii și filozofiei păgâne. A fost o fire violentă respingând din ură întreaga filozofie păgână. S-a deosebit foarte mult de maestrul său Iustin, asemănându-se cu Tertulian fiind astfel numit "Tertulian al grecilor".

IV. Apologeți de limbă latină: Tertulian și Minucius Felix

TERTULIAN

Quintus Septimius Florens Tertulianus este primul și cel mai mare apologet creștin apusean care a scris în limba latină. S-a născut în Cartagina pe la anul 160. Tatăl său era centurion (sutaș) în armata proconsulară (Africa nordică era împărțită de romani în patru provincii. Între acestea se afla și Africa proconsulară, cu capitala la Cartagina. În garda proconsulului era și tatăl lui Tertulian). Fiind un tânăr inteligent și iubitor de studiu, tatăl său a căutat să-i dea o educație aleasă. Și mediul era destul de potrivit pentru îndeplinirea acestei dorințe. Cartagina era în acea vreme renumită prin școlile sale. Tertulian studiază mai întâi gramatica, literatura, filosofia, medicina, apoi dreptul. Își va forma o cultură aleasă și bogată. Vorbea cu aceeași ușurință limbile greacă și latină. A avut o tinerețe dezordonată, ducând viața obișnuită a păgânilor. Chiar el mărturisește acest fapt. A vizitat teatrele, circurile și amfiteatrul, a comis chiar adulter; s-a inițiat în misterele lui Mitra și a luat în râs pe creștini. După terminarea studiilor a profesat câțva timp avocatura și oratoria. Fire aleasă și simțitoare pentru ceea ce era bun și adevărat Tertulian nu a putut totuși îmbrăca toga cetățeanului roman și se va converti la creștinism. Convertirea lui Tertulian pare să fi avut loc destul de târziu, către sfârșitul secolului II, pe la anul 195, ca urmare a impresiei zguduitoare făcută asupra sa de tăria credinței și curajul creștinilor care înfruntau persecuțiile ” grele și absurde”. Nefericitele victime, neavând alte mijloace de apărare decât credința lor, care îi întărea în fața morții cumplite, au primit, odată cu convertirea lui Tertulian, orator de geniu și cu cărțile sale, un balsam care le vindecă rănile sufletești, un ghid și o încredințare că hotărârea lor eroică de a mărturisi până la ultima suflare pe Iisus Hristos și Evanghelia Lui, le asigură și lor și altora – ca exemplu hotărâtor – viața veșnică.

Trecut la creștinism, el va lua imediat apărarea creștinilor nedreptățiți. Din acest moment începe să scrie în apărarea creștinilor și astfel apar cele mai minunate apologii. Deși căsătorit din

timpul când era păgân, pe la anul 200 Tertulian este hirotonit preot (această afirmare este bazată pe cele spuse de Fer. Ieronim - presbyter ecclesiae - deși unii critici moderni pun preoția lui la îndoială, fără să aibă dreptate însă. În capitolul consacrat lui Tertulian - De viris illustribus 53 – Fer. Ieronim îl amintește de două ori ca preot).

Odată intrat în creștinism, Tertulian, după ce adânci ca puțini alții, învățătura cea mântuitoare, își făcu o datorie de conștiință și onoare apărând religia sa cea nouă în fața tuturor adversarilor: păgâni, iudei și eretici și luptând cu o vigoare și cu o consecvență puțin comune pentru tot ce cuprinde creștinismul: doctrină, viață, atitudine, Sf. Taine. O dialectică rară, o logică de fier, o pătrundere desăvârșită a problemelor, o ținută verticală și neînfrântă în fața oamenilor, un temperament de luptător focos. Un sarcasm amar la adresa adversarilor, un rigorism din ce în ce mai accentuat, iată armele activității sale teologice și misionare. După vreo zece ani de astfel de activitate, datorită rigorismului său, va trece la montanism (pe la 206). Ceea ce îl determină la această trecere este identitatea până la un punct dintre tendințele sale morale excesive și rigorismul montaniștilor. Tertulian rămâne însă deocamdată în Biserică.

Numai pe la anul 213 rupe definitiv cu Biserica. Ceea ce îl hotărăște la acest act este condamnarea absolută a montanismului de către papa Romei de atunci, în anul 210. Pe lângă această cauză formală, Tertulian nu se împăca deloc cu hotărârea luată, de către Biserica creștină din Cartagina și Roma, asupra unor probleme foarte importante; el admitea extazul (vorbirea în extaz a profeților), nu admitea fuga în timpul persecuției, nu admitea căsătoria a doua și îi considera excluși din Biserică pe marii păcătoși: ucigașii, adulterii, desfrânații și cei căzuți (lapși).

Scrierile lui Tertulian sunt influențate de montanism încă din anul 206. Din perioada montanistă ni s-au păstrat mai puține lucrări de la el, fie că nu le-a păstrat Biserica, fiind îndreptate împotriva ei, fie că l-a slăbit lui Tertulian zelul și puterea de a mai scrie, în urma conflictului cu Biserica. N-a rămas însă nici în mijlocul montaniștilor, ci s-a despărțit de ei, înființând o mică sectă a tertulianiștilor, schismă asemănătoare cu cea a lui Ipolit. Această nouă grupare sectară va fi readusă în Biserică de către Fericitul Augustin. Se mai vorbește și de o călătorie a lui la Roma. A murit la adânci bătrânețe, între anii 240-250. Unii dintre istorici susțin, că înainte de moarte, ar fi revenit în sânul Bisericii. Însă, cei mai mulți îl socotesc mort în greșeală de aceea Fericitul Ieronim, spune: "în Tertulian admirăm capacitatea, dar condamnăm greșeala".

Opera. Tertulian a fost un scriitor de seamă și a fost considerat un Origen al Bisericii latine, aceasta fiindcă a scris foarte mult și ceea ce a scris a fost în limba latină. De la el ne rămân 31 de scrieri autentice: 14 compuse în timpul când se afla și trăia în sânul Bisericii, de la 197-206; 12 compuse în perioada semimontanistă de la 206-213 și 5 compuse în perioada montanistă de la 213-222. De la această dată unii socotesc moartea lui. Dar Tertulian nu a mai scris deoarece era prea bătrân.

Scrierile lui Tertulian le putem împărți după cuprinsul lor în patru grupuri:

1. Scrieri apologetice, care au ca obiect apărarea creștinismului;
2. Scrieri polemice (de controversă), care au ca scop lupta împotriva ereziilor;
3. Scrieri dogmatice, care au ca obiect expunerea credinței creștine;
4. Scrieri morale și disciplinare, care au ca scop arătarea modului de punere în practică a învățăturii creștine.

1. Scrierile apologetice

Tertulian întocmește aceste scrieri în timpul când sufletul său ardea de dorul credinței și când vedea autoritatea romană pedepsind pe nedrept și în mod sălbatic pe creștinii curați. Ne găsim într-o vreme aspră, când persecuția păgână își întindea aripa zdrobirii barbare peste trupurile sfințite ale creștinilor. Toate acestea l-au impresionat profund pe proaspătul, dar temeinicul creștin, care era Tertulian. În această categorie enumerăm următoarele scrieri, ale căror titluri le redăm în original (în limba latină).

- *Ad nationes* este o scriere adresată păgânilor și este în două părți. În prima se ocupă de moravurile păgânilor, iar în a doua de doctrina politeistă și le amintește păgânilor că înainte de a critica pe creștini, trebuie să-și vadă greșelile lor. Combate pe păgâni cu acuzațiile pe care le aduceau creștinilor. Este scrisă pe la anul 197.

- *Apologeticum* este scrisă în 50 de capitole și este cea mai importantă din acest grupaj de scrieri. Am putea spune că este o capodoperă apologetică și este adresată guvernatorilor de provincii, îndeosebi celui al Africei, care persecuta pe creștini. Scopul acestei scrieri a fost să dovedească nelegimitatea persecutării creștinilor, din punct de vedere juridic. Creștinii se aflau închiși, erau insultați, li se interzicea pur și simplu existența. Spre deosebire de celelalte apologii din vechime, aceasta combate mai mult și aproape exclusiv numai învinuirile de ordin politic aduse creștinilor: disprețuirea zeilor statului și crima împotriva împăratului, trecând apologetica de pe terenul filozofic pe cel juridic. Scrierea mai are și un interes de a demonstra moralitatea creștinilor. Ea este întocmită în anul 197. La începutul apologiei critică procedura întrebuițată în

procese împotriva creștinilor. "Stranie Jurisprudență" - scrie el despre directivele date de Traian lui Pliniu cu privire la creștini, arătând că acestea sunt inconsecvente și se contrazic singure.

"Creștinii nu trebuiesc căutați" spune Traian - deci recunoștea că nu sunt vinovați, dar totuși în continuare dispune că dacă sunt aduși în fața tribunalului și dovediți a fi creștini să fie pedepsiți. Pentru ce vină? Pentru numele lor numai. Numele de creștin e tot ce pot imputa păgânii creștinilor, dat fiind că infamiile secrete, crimele de ateism și crima împotriva împăratului, sunt pure invenții și calomnii. Dar nici nu li se dă voie să se apere de aceste învinuiri, ci li se interzicea apărarea, forțându-se procedura, care dă voie tuturor acuzaților să se apere, ci magistrații pedepseau numai spre a satisface gustul poporului superstițios și necunoscător al creștinilor, care s-a învățat de pe vremea lui Nero să atribuie creștinilor toate relele ce se abat peste imperiu:

"Dacă Tibrul se revarsă peste maluri, dacă Nilul inundă ogoarele, dacă cerul nu trimite ploaie. dacă pământul se cutremură. dacă e foamete, dacă se ivește vreo molimă, îndată se strigă: "La leu cu creștinii!"

Altă abatere de la procedura dreaptă e că pe când altor acuzați li se smulge mărturisirea, creștinilor li se aplică spre a le stoarce negarea creștinismului. Cap. 39 este un admirabil tablou al vieții creștine. "*Acum am să vă dau eu însumi pe față îndeletnicirile religiei creștine, pentru ca, după ce voi dovedi că nu au nimic rău în ele, să arăt ce au bun, descoperind astfel adevărul. Suntem un singur corp prin sentimentul comun al credinței; prin unitatea disciplinei și prin legătura aceleiași speranțe. Mergem strânși în grup și adunați ca la luptă ca să asaltăm pe Dumnezeu cu rugăciuni. Acest atac este totuși plăcut lui Dumnezeu. Ne rugăm pentru împărați, pentru miniștri și pentru împuterniciții lor, pentru starea de față a secolului, pentru liniștea alezărilor și pentru întârzierea sfârșitului*". Arată că doctrina creștină este cea adevărată, că purtarea creștinilor este ireproșabilă. Orice persecutare nu face nimic altceva decât să încurajeze pe creștini: "Semen est sanguis christianorum" (Sângele - vărsat de creștini - este sămânța creștinilor). Atrage deci atenția păgânilor că persecuțiile luate ca metodă de nimicire a creștinismului sunt arme ineficace, mijloace greșite, căci ele în loc de a împușca pe creștini, le sporesc numărul.

Creștinismul este o filozofie. curată și teoretic și practic, susținerea unei filozofii nu este o crimă. Pe filozofii păgâni nu-i deranjează nimeni pentru concepțiile lor, nici chiar pe cei ce vorbesc de rău zeii nu-l silesc să aducă jertfă, atunci de ce pe creștini? Creștinii suferă nedreptele persecuții numai fiindcă sunt buni și pașnici, dar dacă ar fi în principiile lor să răspundă la rău cu rău, ar putea, ca deși sunt numai de ieri, au umplut imperiul, de n-au lăsat păgânilor numai templele, ba s-au răspândit și în afară de imperiu la neamuri încă barbare ca germanii, dacii, etc.

- *De testimonio animae* (Despre mărturia sufletului) Această scriere a fost compusă imediat după Apologeticum. Ea cuprinde șase capitole și demonstrează psihologic adevărul creștin. Explică mai pe larg exclamația din Apologeticum XVII,6: "*O, mărturie a sufletului prin natura lui creștină*", arătând că și păgânii admit în frica lor pe Dumnezeu, deci că felul de gândire este monotéist, chiar și la oamenii care aparțin religiilor politeiste, căci și la aceștia întâlnești expresii ca Dumnezeu vede (nu zeii văd) sau altele care dovedesc credința în nemurire, ca "odihnească în pace".

- *Adversus iudaeos*. Din titlu reiese că această scrisoare a fost adresată iudeilor, care încă mai așteptau venirea unui Mesia dezrobitor și țineau legea mozaică. Ocazia 1-a pricinuit-o discuția, fără nici un rezultat cu privire la visul vechi al iudeilor de stăpânire universală, care ar fi avut loc între un creștin și un prozelit iudeu. Este aceeași temă ca și în Dialogul cu iudeul Trifon. Pe vremea lui Tertulian sinagogile încă erau izvorul persecuțiilor. El le dovedește în această

scriere că legea lui Moise nu a avut decât un caracter temporal și că a fost înlocuită prin venirea lui Hristos, iar darul acordat iudeilor se întoarce acum către creștini. Este scrisă între 200-206.

- *Ad Scapulam*. Este adresată unui guvernator din Africa numit Scapulam care persecuta pe creștini cu o rară cruzime și îl amenință cu pedeapsa divină care-i va fi dată în lume și chiar în cea de pe pământ. Tertulian îi arată că a persecuta pe creștini înseamnă a lupta cu Dumnezeu. Este scrisă în anul 200.

2. Scrieri polemice (Contra ereziilor)

1. *De praescriptione haereticorum* (Prescrierea ereticilor). Este una din scrierile cele mai bune ale lui Tertulian. Conține combaterea juridică a tuturor ereziilor, atacând însuși dreptul lor la existență și temelia pe care sunt clădite. Prescripție înseamnă în drept trecerea unei posesiuni în proprietatea cuiva pe baza faptului că o posedă mai demult timp. Dar cum explicăm acest termen de praescripțiune? La romani. Ginevo care nu era cetățean, ci un pelerin oarecare, putea să aibă o bucată de pământ spre fructificare personală. Dacă o stăpânise 10 ani el putea să respingă pe vechiul stăpân al pământului respectiv cu ajutorul unei excepții juridice, numită prescrierea de lungă posesiune. Cu toate acestea însă, dacă venea adevăratul stăpân și reclama dreptul de posesiune, după constatarea că el l-a avut în mod legal, i se dădea acestuia. O astfel de proprietate a Bisericii este și Sfânta Tradiție Apostolică cea arătată în Sfânta Scriptură.

Ereticii nu pot formula pretenții de a expune credința creștină fiindcă ei, fiind apariții noi, fără vechime, nu sunt în posesia Sfințelor Scripturi, care sunt proprietatea Bisericii. Tertulian le spune creștinilor să se ferească de eretici, fiindcă ereziile sunt un pericol pentru Biserică și un scandal pentru orice creștin. Creștinii trebuie să se conducă după regula adevăratei credințe. Ori, ereziile sunt împrumuturi false din filozofia păgână și primite de la diavol. Biserica este stăpânul legal al adevărului din Sfânta Scriptură și tot ea este anterioară ereziilor. Ereticii sunt în afară de Biserică. Dacă încearcă să posede adevărata credință și Sf. Scriptură, sunt îndrăzneți și hoți.

În ultima parte a scrierii, Tertulian arată deosebirile doctrinale între eretici și le prezintă viața lor nedisciplinată, luându-1 chiar în batjocură. Aduce apoi ca argument pentru susținerea adevărului religiei creștine, tradiția. La fel încercase mai înainte Irineu și Ipolit. În plus Tertulian o sprijinește pe formule juridice. După această combatere generală a ereziilor din vremea sa gnosticismul și monarhianismul, această scriere este considerată ca apogeul activității sale. Este scrisă pe la anul 200. Ea apare ca oglinda conștiinței Bisericii, iar Tertulian ca purtătorul ei.

2. *Adversus Marcionem* Această scriere a fost editată încă în timpul lui Tertulian de trei ori. Ea este compusă în cinci părți și are ca scop să dovedească următoarele: Dumnezeu cel bun este tot una cu Dumnezeu cel drept; Dumnezeu este identic creatorului; respinge scrierea lui Marcion "Antiteze". Combate canonul lui Marcion, fapt foarte important pentru Canonul Bibliei. Tot aici arată că păcatul își are originea în libertatea voinții omului Trupul omenesc —spune Tertulian -

este nedemn de Dumnezeu. Explică nepotrivirile dintre Noul și Vechiul Testament. Scrierea poartă semne montaniste, fiind scrisă între 208-211.

3. Adversus Hermogenem. Hermogene a fost un discipol al lui Marcion și a trăit în Cartagina. El învață că lumea este eternă ca și Dumnezeu. Făcea din ea un al doilea principiu. Tertulian îi scrie această lucrare și caută să respingă orice afirmație asemănătoare. Îi demonstrează că numai Dumnezeu este etern și că numai El este creatorul lumii, că materia este creată de Dumnezeu și deci nu e veșnică. Nu-i lipsește lui Tertulian nici o ironie fină față de Hermogene. Este scrisă între 200-206.

4. Adversus Valentinianos. Este o încercare de combatere a ereziei valentiniene, parodiind aventurile eonilor din sistemul emanaționist al acestor gnostici. Este mai mult o plagiere superficială, după datele autorilor anteriori, mai ales Sf. Irineu.

4. Scrieri dogmatice

Acest grupaj de scrieri s-ar putea uni cu cele polemice fiindcă ambele categorii au scopul de a expune adevărul creștin.

1. De baptismo. Scrierea este îndreptată împotriva "viperei Quintilla" care nega valabilitatea botezului. Această erezie o numește "venin eretic" și caută să ferească pe catehumeni de acest pericol. Tertulian este preocupat de această Sfântă Taină, arătând necesitatea ei și modul cum se săvârșește. Aici vorbește despre materia, forma și efectele botezului. Apa din care se compunea la început universul și peste care se purta Duhul Domnului, a fost de ajutor la crearea omului și este elementul indispensabil pentru existența lumii. Botezul ne curăță de păcate. El este orânduit de Mântuitorul. Tertulian recunoaște valabil și botezul sângelui. Arată apoi că numai episcopii, preoții și diaconii au dreptul să-l administreze. În caz de pericol însă, poate să-l administreze și un laic, dar rostind formula completă. Arată apoi timpul săvârșirii botezului și cum trebuie să se pregătească cel ce dorește să se boteze. Ereticii trebuiesc rebotezați. În afară de rigorismul față de botezul copiilor, scrierea prezintă un deosebit interes dogmatic și istoric. E scrisă între 200-206.

2. De carne Christi (despre întruparea lui Hristos). În această scriere Tertulian combate pe docheți care negau realitatea trupului Domnului nostru Iisus Hristos, arătând că fără realitatea acestui trup, nu există mântuire pentru creștini. Hristos a luat trup omenesc pentru că El a venit să mântuiască pe oameni; n-a luat chip de înger, pentru că Hristos nu avea misiunea de la tatăl sa mântuiască pe îngeri. Trupul lui Hristos a fost fără de păcat. Hristos a avut trup real primit prin naștere din Fecioara Maria. Tertulian merge însă prea departe și-l neagă virginitatea; nu înainte de nașterea Mântuitorului ci în timpul acestei nașteri, precum și după ea. Se pare că a făcut această mărturisire cu scopul de a afirma mai puternic realitatea întrupării Mântuitorului. În scriere se observă influență montanistă.

3. De resurrectione carnis (Despre învierea trupului). Este o scriere îndreptată împotriva

gnosticilor și încearcă să susțină dogma învierii noastre. Fiindcă această înviere se bazează pe învierea Mântuitorului - care pentru a învia a trebuit să aibă trup real - autorul a tratat mai întâi despre realitatea fizică a Mântuitorului. În această scriere (are 36 de capitole), după ce spune că trupul este opera lui Dumnezeu și deci nu trebuie disprețuit, Tertulian vorbește despre învierea lui și arată că va fi cu adevărat. Trupul care în această lume ia parte cu sufletul la diferite acțiuni fie bune, fie rele, trebuie să primească și el o răsplată sau o pedeapsă.

Pentru că trupul este opera principiului rău. de aceea trebuia distrus. Pentru susținerea învierii trupului, Tertulian aduce argumente raționale și scripturistice. Opera este una din cele mai de seamă. Tertulian are însă aici o afirmație deosebită de învățătura Bisericii: el concepe învierea într-un trup transformat. E scrisă între anii 208-211.

4. De anima (Despre suflet). În această scriere Tertulian tratează despre a și originea sufletului, despre moarte și despre somn, care este o imagine a acestuia. Lucrarea este îndreptată împotriva filozofilor și ereticilor și se poate împărți în trei părți. În prima parte se ocupă de existența sufletului, în a doua de originea lui, iar în a treia de starea lui după moarte (destinația sufletului după moarte). În studierea acestor trei probleme Tertulian folosește Sf. Scriptură și mai mult filozofia; în special cea stoică. Totuși el face erori grave. El admite că sufletul e corporal și că vine ca și trupul de la părinți. Afirmă deci traducianismul (că sufletul se naște din sufletele părinților prin aceeași sămânță care naște trupul). Admite apoi că sufletele, în afară de cele ale martirilor, vor coborî într-un loc subteran și acolo vor aștepta învierea trupurilor pentru răsplata finală. Ceea ce trebuie însă remarcat este faptul că Tertulian este cel dintâi care face un studiu psihologic creștin și totodată el afirmă libertatea omului.

5. Scorpiae (adică leac contra mușcăturii scorpionilor). Scrierea este adresată împotriva ereticilor gnostici (mai cu seamă contra Caianiților) pe ale căror învățături le aseamănă cu înțepăturile otrăvitoare ale scorpionului. Acești eretici negau obligativitatea de a mărturisi credința până la moarte și de a suferi martiriul. Câtă vreme Hristos a murit pentru noi - spuneau ei - nu mai este nevoie ca noi să ne mărturisim credința pentru El, vărsându-ne sângele pe acest pământ. Numai în cer trebuie să-L mărturisim. Tertulian le dovedește cu argumente din Sfânta Scriptură că martiriul este necesar, el este garanția gloriei veșnice. E scrisă între 211-212.

6. Adversus Praxeam (Împotriva lui Praxea). Acesta era de loc din Asia Mică și era un monarhianist modalist (un patripasian) care înlăturase pe Sfântul Duh și răstigne pe cruce pe Tatăl. învățătura lui și-o propagase prin Africa venind chiar și la Roma. Tertulian îl acuză de patripasianism și de alungarea Paracletului. Tertulian vorbește de Sfânta Treime întrebuițând chiar cuvântul "Trinitas". Vorbește despre întruparea Mântuitorului și de Sfântul Duh - în special . El este singurul scriitor - până la Sf. Atanasie - care a afirmat categoric dumnezeirea Sfântului Duh. E scrisă după 213.

4. Scrieri morale și disciplinare

În acest grupaj de scrieri (16), Tertulian este preocupat fie de o problemă morală, fie de una disciplinară bisericească sau de împăcarea în urma ivirii unor neînțelegeri practice între creștini și păgâni.

- *Ad martyres*. (Către martiri). Datează din anul 197 și este cea mai veche dintre scrierile lui Tertulian. Este scrisă când el era în plină vigoare ortodoxă și ne-o lasă în 6 capitole. Ea este adresată creștinilor aflați în închisoare. Pe aceștia îl îndeamnă la o viață pașnică și la îndurarea morții pentru credința lor.

- *De spectaculis*. (Despre spectacole). În această scriere Tertulian ne dă răspuns la următoarele întrebări: "Creștinii pot asista la spectacolele păgâne: la stadion, la teatru, la amfiteatru, la serbările oficiale date în cinstea vreunui zeu la templu? El răspunde categoric:

NU" Creștinii nu trebuie să le frecventeze. Toate spectacolele păgâne sunt imorale și idolatre. Ele sunt și o pierdere de vreme și le dovedește acestea cu citate din Sf. Scriptură. El le cere să admire luptele martirilor și întreg convoiul de suferințe și fapte alese pentru Iisus. Și aceasta este o scriere de începuturi (197) și este adresată catehumenilor.

- *De oratione*. (Despre rugăciune). Tot catehumenilor se adresează și această scriere. Sunt de fapt instrucțiuni pentru ei. În ea explică amănunțit rugăciunea domnească (Tatăl nostru). Această rugăciune este un mănunchi de adevăruri creștine aflate și în Noul Testament. Prezintă apoi condițiile morale, fizice și liturgice pe care trebuie să le aibă o rugăciune bună. În partea finală înfățișează roadele minunate ale rugăciunii. Scrierea este importantă și formează o parte din istoria cultului creștin. Este scrisă între 200- 206.

- *De patientia*. (Despre răbdare). Răbdarea este necesară în toate cele ce se săvârșesc pentru Dumnezeu, încât nici un precept și nimic plăcut Domnului nu se poate realiza fără ea. Prin răbdare, Tertulian înțelege dispoziția omului de a suferi pentru Dumnezeu orice nenorocire. Această răbdare vine de la Dumnezeu care îndură orice vorbire rea a creaturilor sale. Este mai mult o mărturisire individuală, este o nevoie pe care singur și-o împlinește. El face deosebire între răbdarea creștinilor și apatia stoicilor. Arată foloasele mari ale acestei virtuți de-a lungul istoriei; modele de răbdare: Dumnezeu, Mântuitorul și Sfinții. Este scrisă între 200-206.

- *De paenitentia*. (Despre pocăință). În această scriere Tertulian tratează despre sensul pocăinței și felurile ei. Este adresată catehumenilor și celor slabi în credință. În prima parte vorbește despre pocăința care trebuie înainte de botez, iar în a doua parte despre pocăința post-batismală. Tertulian admite ca eficace numai pocăința după botez. Pentru acest motiv el a intrat în conflict cu Biserica. Mai mult el cerea o mărturisire publică.

De cultu feminarum. (Despre împodobirea femeilor). Cere femeilor creștine să nu se lase amăgite de obiceiurile păgâne. Le îndeamnă să se poarte curate. Îmbrăcămintea și orice împodobire a lor să fie simplă. Dă apoi sfaturi pentru îngrijirea trupului și a feței. Face o critică

cochetăriei femeilor arătând că haina cea mai potrivită pentru fiicele Evei este pocăința. Este scrisă înainte de a trece la montanism între anii 200-206.

Ad uxorem. (Către soția sa). În această scriere face considerații asupra căsătoriei. Este împărțită în două cărți. În prima el se adresează soției sale și-i spune să nu se mai căsătorească după moartea lui. Deși Tertulian propune abținerea și consideră căsătoria ca un bun inferior și prilejuitoare de orice rău, totuși vorbește de ea cu stimă considerând-o ca o taină sfântă și deci indisolubilă. După el adulterul nu pricinuieste ruperea căsătoriei. În a doua parte se ocupă de căsătoria a doua. Tertulian îi spune soției sale că dacă vrea să se căsătorească să ia de soț un creștin. După cum vedem, admite a doua căsătorie, dar cu rezerve. El combate căsătoriile mixte. Căsătoria cu un păgân aduce mari neajunsuri: trăind în comun cu un păgân faci ceea ce face și el și poți merge până la abjurarea credinței. Este scrisă între 200-206.

De virgimbus velandis. (Despre acoperirea fecioarelor). Scrierea aceasta face parte din cele ce privesc modestia îmbrăcămintei (mai înainte a tratat în „*De cultu feminarum*”). Femeile își acopereau capul atât în Biserică cât și pe stradă. La tinerele fete nu era acest obicei. De aceea Tertulian le îndeamnă să poarte voal, asemenea femeilor măritate. Numai așa își vor putea păstra fecioria, îmbrăcându-se cu hainele pudoarei. Este scrisă pe la anul 200.

Depullio. (Despre manta). În această scriere justifică schimbarea togei de cetățean roman cu mantaua de filozof, numită palium. Aceasta era un înveliș de pânză pe care îl purtau filozofii și asceții. Îmbrăcând-o a fost luat în râs: „*din cal a ajuns asin*”. Atunci el începe să arate avantajele pentru trup ale acestei mantale. Este o scriere mai mult satirică și de ocazie. Este plină de fantezie și de retorism.

De exhortatione castitatis (Despre îndemnul la castitate). Este adresată unui prieten care rămăsese văduv și pe care îl îndemnă să nu se mai căsătorească. Combate deci a doua și mai ales a clericilor. Tot aici el condamnă chiar și prima căsătorie. Dă dovadă de inconsecvență.

De corona militis. Prilej pentru întocmirea acestei scrieri i-o dă următorul fapt: după o luptă în care unii dintre soldați s-au evidențiat, aceștia urmau să primească de la împărat daruri în arginti (*donativum*) și erau obligați să meargă acoperiți pe cap cu câte o cunună de lauri. Unul dintre soldați, care era creștin, nu a primit să pună pe cap această coroană. Atunci a fost aruncat în închisoare și pedepsit cu moartea. Actul soldatului a fost considerat ca excesiv de întreaga comunitate creștină. Tertulian îi ia apărarea, arătând că această coroană este un simbol al idolatriei. El oprește categoric pe creștini să satisfacă serviciul militar. Datoria de creștin te oprește de la serviciul armelor. Creștinul este soldat al lui Hristos. În acel timp serviciul militar nu era obligatoriu. Este scrisă pe la anul 211.

De idolatria. Prin modul cum rezolvă problema raporturilor dintre creștini și păgâni, în această operă, Tertulian adâncește prăpastia dintre creștinism și păgânism. Până acum a explicat numai fapte răzlețe. El consideră idolatria cea mai mare crimă față de Dumnezeu. De aceea el

interzice creștinilor fabricarea de idoli și construirea templelor; le interzice chiar să fie comercianți, conducători de școli, soldați, funcționari. Îi izolează complet de societate. Numai copiilor le permite să urmeze la școli păgâne. Este scrisă între 211-212.

De fuga in persecutione. (Despre fuga în timpul persecuțiilor). Un creștin îl întreabă pe Tertulian, dacă este îngăduit să fugă de persecuție sau să plătească pe magistrați să scape de urmărire. Tertulian condamnă ca pe o apostazie, fuga de persecuție sau răscumpărarea cu bani dați magistraților. Persecuția este considerată de Tertulian ca îngăduită de Dumnezeu. Ea este un mijloc al Lui de a alege grâul de paie. Deci trebuie suferință. Tertulian merge și mai departe și oprește pe creștini să-și vindece bolile pe cale medicală. Trebuie să le suporti ca venite de la Dumnezeu. Este o scriere rigoristă, fiind scrisă în perioada montanistă, pe la anul 213.

De monogamia. În această scriere se referă la căsătoria a doua. El se pronunță categoric împotriva acesteia în numele Paracletului, care a corectat cele spuse de Vechiul Testament și Sf. Apostol Pavel. El spune că autorul căsătoriei a doua este nelegiuitul Lameh. Este o scriere tot cu caracter rigorist, scrisă după 213.

De jejunio. (Despre post). În această scriere apără posturile montaniștilor și critică pe cele ale creștinilor. El consideră pe creștini mai rău decât păgâni. Aici îi numește pe creștini psihici. Este scrisă tot după 213.

De pudicitia. (Despre castitate). Este o scriere din perioada de culme a montanismului în care pune problema evoluției credinței prin principiul progresului. Este un atac împotriva unei hotărâri papale (un edictum peremptorium al papii Calist), în care se arată că papa iartă păcatele de desfrânare și adulter în urma unei penitențe. Tertulian împarte păcatele în păcate care se pot ierta și grele. El spune că ierarhia nu poate ierta păcatele grele (adulterul, idolatria, omuciderea) și ca să-și susțină această părere recurge la argumente destul de meșteșugite. El spune că numai Sfinții Apostoli au avut disciplina și puterea (potestas). Prin "*disciplină*" Tertulian înțelege puterea de a învăța și de a conduce pe credincioși. Prin "*potestas*" sau "*imperium*" el înțelege o harismă extraordinară, dată direct de Sf. Duh aleșilor lui Paraclet. Sfinții Apostoli le-au avut pe amândouă. „*Potestas*” au avut-o și Sfinții Apostoli numai personal iar urmașilor nu au dat-o. Numai cei "*spirituali*" (aleșii Paracletului) o au. Datorită ei, păcatele pot fi iertate. Dar fiindcă nu există astfel de harismatici, numai Dumnezeu le poate ierta. Astfel, Tertulian neagă puterea Bisericii de a ierta și păcatele grele, îndeosebi desfrânarea.

Lui Tertulian i se mai atribuie și alte lucrări, dar care nu au ajuns până la noi. Acestea ar fi: Despre nădejdea credincioșilor, era o lucrare împotriva iudeilor; împotriva urmașilor lui Apellos; Despre originea sufletului, împotriva lui Hermogen; Despre destin. Fer. Ieronim mai menționează: Despre extaz; Către un prieten filozof; Asupra inconvenientelor căsătoriei; Despre veșmintele lui Aaron; Despre rai. Unele dintre lucrările pe care le-a scris inițial în limba latină le-

a scris apoi și în limba greacă: De spectaculis; De virginibus velandis; De baptismo. Unii dintre istorici îi mai atribuie tot lui Tertulian redactarea actelor martirice ale Perpetuii și Felicitas.

Operele lui Tertulian se disting printr-o limbă cu totul deosebită, el fiind creatorul limbii latine bisericești. Spre deosebire de teologii orientali contemporani, Tertulian nu este deloc filozof. El nu neglijează aportul filozofiei pentru suflet, dar o disprețuiește și vede în ea un izvor al tuturor ereziilor. Pentru el, filozofii sunt patriarhii ereziilor. El, deci, nu se ocupă cu speculația. În schimb însă, Tertulian aduce un mare avantaj juridic operelor compuse. El a îmbogățit teologia cu multe argumente raționale și de ordin juridic. Ca alții dinaintea lui (Irineu și Ipolit), Tertulian aduce argumentul tradiției și-l formează într-un sens juridic sub numele de praescriptio. Învățătura întregă a Bisericii o mărturisește, ca și alți scriitori creștini, în simbolul de credință. Acest Simbol este regula credinței creștine. Tertulian o numește într-un sens juridic legea credinței creștine.

După ce am făcut aceste considerații preliminare cu privire la metoda și obiectul de studiu al lui Tertulian, trecem la doctrina însăși.

Doctrina o extragem din operele lui și o putem împărți în două: cea creștină ortodoxă și cea montanistă.

A. Doctrina creștină. 1. Cu privire la Sfânta Treime, Tertulian arată că Dumnezeu este unul: Dumnezeu pe care noi îl adorăm este unul. Nimic nu poate să-i fie egal, fiindcă El este absolutul. Iar dacă ar fi un alt absolut acesta ar fi ceva contradictoriu, fiindcă absolutul este nimic. Dumnezeu este etern, fără început și fără sfârșit. El este atotputernic și nevăzut. Tertulian spune că Dumnezeu este spirit adevărat. Totuși, el întrebuițează cuvântul corp pentru divinitate (Cine va tăgădui că Dumnezeu e corp, deși Dumnezeu e spirit?) (Adversus Praxen, C VII). Când întrebuițează această expresie, Tertulian se referă numai la substanța reală a lui Dumnezeu, adică la existența Lui cu adevărat. (Avem totuși aici o influență stoică). El spune: Tot ceea ce există (adică Dumnezeu) este corp într-un fel aparte. Căci nimic nu poate fi fără corp, afară numai de ceea ce nu există. (De came christi, cap. II). Tot el este cel care - primul dintre latini -

vorbește despre Sfânta Treime dând și termenul Trinitas. Tertulian recunoaște în umtatea dvină trei persoane: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh (Adversus Praxean). Aceste trei persoane sunt însă una în ceea ce privește forma și raportul, iar în ceea ce privește esența și substanța, Dumnezeu este unul, o singură substanță, o singură realitate, o singură putere. E în Treime prin formă și aspecte (tres personae una substantia). Persoana nu este identică cu substanța: ea distinge, nu împarte pe cei trei

2. Hristologia. Afară de câteva excepții, doctrina hristologică a lui Tertulian marchează un mare pas înainte. Multe din formulele sale sunt identice cu cele ale Sinodului de la Niceea, care a avut loc după o sută de ani mai târziu. Altele au fost adoptate prin tradiție și de sinoadele posterioare. Când am vorbit despre Sfânta Treime, am văzut că Tertulian a introdus termenul și

noțiunea de persoană. Acest termen este introdus și în hristologie. În Hristos sunt două firi - substantiae: firea divină și firea umană. Hristos n-ar fi numit om și Fiul omului, dacă n-ar avea trup. El e om prin trupul Său, cum e Dumnezeu prin Duhul Său și Fiu al lui Dumnezeu prin Dumnezeu Tatăl. Cele două substanțe unite în persoana Sa se deosebesc prin originea și caracterele lor. Firea divină se recunoaște prin minunile pe care le face Hristos, firea umană se recunoaște prin suferințele Sale.

Tertulian demonstrează cu argumente că unirea celor două firi neștirbite și neamestecate în persoana lui Hristos s-a petrecut fără ca firea divină să se prefacă în trup sau trupul său să se prefacă în fire divină și n-a rezultat nici un amestec al acestora dând o a treia fire. (De carne Christis, C V).

Dar analizând hristologia sa, putem constata că el recunoaște trei grade subordinaționiste: a. Fiul a fost imanent Tatălui; b. a ieșit din Tatăl - prin naștere - pentru crearea lumii și c. a venit în lume făcându-se om. Tertulian stăruiește foarte mult asupra întrupării Mântuitorului (asupra realității Lui corporale). El are după cum se constată o înclinare spre subordinaționism: a fost în timp, când Fiul n a existat (Finit tempus, cum ... filius non fuit. Adversus Herrnogenern, C 3). Totuși acest subordinaționism nu trebuie raportat la natura Fiului cu Tatăl (căci El este una cu Tatăl: unius substantiae et potestatis), ci la originea lor.

3. În privința mariologiei, Tertulian neagă virginitatea Mariei, în timpul nașterii și după naștere (in partu et post partum) (De carne Christis, 23) ea a fost fecioară numai în timpul zămislirii. Această afirmație o avem pentru prima dată în Evanghelia apocrifa a lui Iacob. Ezitarea aparentă a primilor autori patristici, să se exprime clar asupra acestui subiect, ține de același motiv pe care l-a avut Tertulian: afirmarea virginității totale a Mariei i s-a părut că furnizează argumente greșelilor adversarilor lui, care refuzau lui Hristos trupul omenesc, susținând trupul aparent. Pentru Tertulian, Maria este o a doua Evă. După cum Adam a fost creat din pământ feciorelnic, tot așa Hristos trebuia să se nască dintr-o mamă fecioara. Eva era încă fecioară când a primit cuvântul morții; Eva crezuse în șarpe; Maria trebuia să creadă în Gavriil.

Eva osândită la nașteri dureroase a născut pe Cain, fraticidul. Maria trebuia să nască pe Iisus, fratele, victima și Mântuitorul lui Israel. (De carne Christi, 17).

4. Pnevmatologia. Tertulian se ocupă și de Sfântul Duh. El este o substanță cu Tatăl, într-un cuvânt El este Dumnezeu. Tixerant spune că până la Sfântul Atanasie numai Tertulian a afirmat categoric și clar divinitatea Sfântului Duh.

5. Antropologia. Tertulian afirmă clar că omul este făcut după chipul lui Dumnezeu și că e compus din trup și suflet. El are o interesantă teorie a sufletului. Sufletul e născut din suflarea lui Dumnezeu, e nemuritor, material (corporatem), cu formă, simplu în substanța sa, înțelept prin sine, mișcându-se m chip variat, înzestrat cu hotărâre liberă, expus accidentelor, schimbărilor prin fire, rațional, suveran, divinatoriu, revărsându-se deodată (De anima, 22). Sufletul est

material, pentru că potrivit cunoscutei teorii a lui Tertulian, materialitatea e condiția existenței; ceea ce nu e alcătuit din materie, nu există. (De carne Christis, 11). El face și afirmația că sufletul se naște din cel al părinților (afirmă traducianismul) și are, cum am văzut mai sus, o formă corporală. (Și Sfântul Irineu afirmă întrucâtva acest lucru). Analizând, însă, cap. 21,7 și 22,2, din lucrarea De anima, reiese clar că traducianismul lui Tertulian este mai mult o formă de combatere a definițiilor sufletului date de filosofii păgâni.

6. Biserica. Afirmând credința cea adevărată pe baza tradiției, Tertulian se ocupă implicit și de Biserică. În ea poate găsi cineva doctrina creștină cea adevărată, fiindcă numai m Biserică s-a păstrat Tradiția. Tertulian ia cuvântul Biserică m trei chipuri: unul care înseamnă edificiu; altul care înseamnă Biserica particulară numită mai târziu dioceză (eparhie); iar alta totalitatea credincioșilor care fac lumea creștină. Vorbește apoi despre cei ce compun Biserica: clerul și laicii. Clerul se compune din episcopi, preoți și diaconi. În privința răsplății divine, Tertulian aduce noțiunea de merit și vină (lipsă de merit). Făcând o faptă bună, Dumnezeu îți este dator cu o răsplată (pretium); săvârșind păcatul, ești debitor față de Dumnezeu și El are dreptul la o satisfacție, la o pocăință din partea ta, care este prețul de răscumpărare a iertării.

În perioada montanistă, după principii montaniste, Tertulian are altă concepție, adică e Biserică acolo unde se află trei, chiar dacă sunt laici. Toți creștinii pot fi preoți. Nu pot fi preoți cei căsătoriți a doua oară. Toți creștinii pot săvârși Sfintele Taine. (De exhortatione castitatis).

7. Sfintele Taine. Tertulian întrebuințează cuvântul sacramentum (taină) în mai multe sensuri: religie, doctrină, simbol, profeție, mituri de inițiere, fie la păgâni, fie la creștini. Întrebuințat ca taină, este un rit sfântitor, care produce grația divină. Vorbește prea puțin de forma și simbolul pe care le cere taina. Se ocupă mai mult de materia tainei. Dintre Sfintele Taine ei se ocupă de: botez, mirungere, euharistie, pocăință, căsătoria și preoția.

Taina Sfântului Botez. Această taină o săvârșesc numai episcopii, preoții și diaconii. În caz de nevoie și laicii pot boteza. El insistă mult în ceea ce privește administrarea botezului, asupra întrebuințării apei, pentru ca harul să lucreze. El admite botezul sângelui. Nu admite

botezul copiilor și respinge ca nevalabil pe cel al ereticilor. (De Baptismo). Botezul trebuie săvârșit în numele Sfintei Treimi, mai ales la Paști și Epifanie.

Taina Mirungerii se săvârșește după ieșirea din apa (deci se face prin afundare), cel botezat este uns cu untdelemn, i se pune pe mâini, pe cap și i se face semnul crucii.

Despre pocăință vorbește în lucrarea sa "De paenitentia". El îndeamnă călduros la pocăință bisericască. El admite puterea Bisericii de a ierta păcatele și cele mari chiar. Într-o altă lucrare De pudocitia, el neagă această putere de iertare a Bisericii.

Despre Euharistie vorbește mai simplu. Ea este numită Trupul și Sângele Mântuitorului. Pâinea și vinul se transformă în Trupul și Sângele Mântuitorului prin invocarea Sfântului Duh și rugăciuni.

Despre căsătorie are păreri contradictorii. Odată admite căsătoria, altă dată o combate. Oprește căsătoria cu un păgân și arată avantajele căsătoriei. Oprește căsătoria a doua, recomandă starea de văduvie.

În ce privește eshatologia, Tertulian susține că după moarte numai martirii se duc la cer, pe când ceilalți merg la iad, unde suferă pedepse, dar de unde sunt scoși prin rugăciunile celor vii și aduși în refrigerium, adică într-un loc răcoros. (De monogamia). Învierea morților va avea loc odată pentru cei drepți și după 1000 de ani pentru ceilalți. Deci Tertulian este hiliast.

În ce privește doctrina morală, el prezintă viața curată a creștinilor, dusă în unire și bună înțelegere.

Vorbește despre împărat și spune ca fiind pus de Dumnezeu și noi trebuie să-l iubim și să ne rugăm pentru el.

Doctrina montanistă. Trecând la montanism învață următoarele: imediata venire a Domnului (parusia) și domnia de 1000 de ani, mai întâi domnia paracletului și împărțirea oamenilor în ilici, psihici și spirituali. Obligația de a înfrunta orice persecuție, respinge căsătoria a doua, un rigorism excesiv prin posturi și doctrina celor trei păcate neiertate. Tot el neagă și primirea cheilor din partea Apostolilor de către clerici. În montanism orice creștin poate fi preot. Interzice creștinilor serviciul militar, deși cum am văzut îndeamnă pe creștini să se roage pentru împărat.

Făcând o caracterizare lui Tertulian putem spune că înaintea lui numai Sfântul Apostol Pavel și-a

putut pune tot sufletul său în scrieri. Tertulian e plin de ardoare și vigoare. E un om de acțiune, om dintr-o bucată, adversar al compromisurilor, om de principii, cu o rară putere de voință, satiric, disprețuitor, ager, talentat. El merge până la forțarea lucrurilor. Viața lui a fost o luptă continuă. Stilul oglindește de asemenea omul. (Le style c'est l' homme). Scrisul său e plin de mișcare, curgător și convingător, adesea e combatant și aspru. Creează cuvinte, le dă ce sens vrea. Caută să producă efecte, întrebuițând comparații și antiteze. E un adevărat inventator de stil și formă. E creatorul limbii latine creștine și întemeietorul teologiei occidentale. E primul

care întrebuițează termenii: Trinitas, sacramentum, substantia, satisfatio, etc.) Ocupă un loc de frunte între scriitorii latini. El este pentru Occident ceea ce este Origen pentru Orient. Place și atrage. E maestru în compunere. Lucrează cu elan și metodă. Limba sa este bogată și variată. Limbile neo-romanice datorează foarte mult lui Tertulian. El face cultură și teologie în limba latină. Greutatea pentru el este că nu a avut un înaintaș. Tertulian a îmbrățișat și o ramură teologică, scriind cu avânt și pătrundere. A fost apologet, polemist, dogmatist și moralist de seamă. Din cauza lucrărilor sale a fost trecut în rândul scriitorilor bisericești. Totuși e citat și folosit foarte mult.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

TERTULIAN, *Viața și opera*, în *APOLOGEȚI DE LIMBĂ LATINĂ* colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 3, traducere de Prof. Nicolae CHIȚESCU, Eliodor CONSTANTINESCU, Paul PAPADOPOL și Prof. David POPESCU, introducere, note și indici de prof. Nicolae CHIȚESCU, EIBMBOR, București, 1981, p. 23-340.

STUDII:

în limba română: BĂJĂU, Constantin, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Tertulian și Lactanțiu*, în M.O., nr. 3-6/1997, p. 74-89; BRIA, Pr.Prof.Ioan, *Tertulian (c.160-c.240)*, în *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, București, ediția a II-a, 1994, p. 400; CARAZA, Drd. Ioan., *Doctrina despre învierea morților la Atenagora Atenianul și Tertulian*, în M.M.S., nr. 7-8/1968, p. 361-372; COMAN, Pr.prof.Dr. Ioan G., *Tertullian, sabia lui Hristos. Sugestii pentru o metodică a misiunii creștine moderne* (cu rezumat în limba franceză), Imprimeria Independentă, București, 1939, 28 p; IDEM, *Între răbdare și nerăbdare la Tertulian și Sfântul Ciprian*, Curtea de Argeș, 1946, 14 p. Extras din *Păstorul Ortodox*, Revista Societății "Frăția", nr. 4-6/1946, p. 97-108; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 62-70; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, vol.I, 1984, p. 394-513; COR-NEANU, Diac. Conf. Nicolae, *Actualitatea tratatului lui Tertulian "Despre prescripția ereticilor"*, în M.M.S., nr.9-12/1959, p. 580-588; CREȚU, Nicolae C, *Tertullianus ca montanist*, București, 1908; CU-LIANU, Ioan Petru, *Reconstituirea doctrinei lui Marcion după Tertulian*, în volumul: *Gnozele dualiste ale Occidentului*, traducere de Thereza PETRESCU, Editura Nemira, București, 1995, p. 181-184; DUMITRAȘCU, Pr.Lect.Dr. Nicu., *Concepția despre sufletul uman al lui Hristos în primele veacuri creștine*, în R.T., nr. 3/1999, p. 61-68. (la p. 63-65: Tertulian); MANGĂRU, B., *Sistemul dogmatic al lui Tertulian*, București, 1904; POPESCU, Victor, N., *Dezacordul între tendințele sociale ale lui Tertulian și concepțiile societății greco-romane. Cultul împăratului*, în B.O.R., nr. 2/1928, p. 108-109 și 3/1928, p. 193-198; VLĂDUȚESCU, Gheorghe, *<Anima> și <Animus> la Tertulian*, în volumul său: *Filosofia primelor secole creștine*, Editura Enciclopedică, Colecția Biblioteca Enciclopedică de Filosofie, București, 1995, p. 67-80; ZĂVOIANU, Drd.Corneliu, *Despre "Rugăciunea Domnească" la Tertulian și Sfântul Ciprian*, în G.B., nr.3-4/1976, p.364-377; *WiENI*, *Apărarea creștină făcută de Tertulian în Apologia sa*, în M.M.S., nr. 5-6/1976, p. 539-546.

în limbi străine: AYERS, R.H., *Language, logic and reason in the churchfathers: a study of Tertulian, Augustine and Aquinas*, Hildesheim, 1979; AZIZA, C. *Tertullien et le judaisme*, Paris, 1977; BARNES, T, *Tertullian: a historical and literary study*, Oxford, 1971; DALY, C.B., *Tertullian the puritan and his influence: an essay in historical theology*, Blackrock, 1993; MUNIER, Ch., *Petite vie de Tertullien*, Paris, 1996; OSBORN., E.F., *Tertullian, first theologian of the West*, Cambridge, 1997; RANKIN, D., *Tertullian and the Church*, Cambridge, 1995.

MINUCIUS FELIX

Face parte din Apologeții creștini de limbă latină. Informații despre viața lui ne oferă Fericitul Ieronim și Lactanțiu. Ei ne spun doar că a fost "un celebru avocat în Roma". În opera pe care ne-o lasă "Octavius", el se prezintă sub numele de Marcus,- deci numele lui complet este "Marcus Minucius Felix". Din această operă rezultă faptul că a fost originar din Africa și că s-a născut din părinți păgâni. A crescut, în mediul păgân și și-a însușit, după modul cum pune problemele și înalta ținută a operei sale, o cultură bogată în Africa de Nord, patria literaturii bisericești latine. A devenit un "celebru avocat în Roma". El însuși ne mărturisește în apologie că înainte de a se converti, sau de "a ieși din adâncul întunericului la lumina adevărului și a înțelepciunii" a lăsat să fie condamnați creștinii deși erau nevinovați. După un document descoperit mai de curând, se pare că Minucius Felix ar fi fost în plină activitate sub Alexandru Sever între anii 222-225.

Apologia este scrisă sub formă de dialog între păgânul Cecilius și creștinul Octavius (Octavius Ianuarius). Introducerea și încheierea apologiei sunt formate din plasarea dialogului într-un cadru istoric. Octavius era african și el, a venit într-o zi în vizită la Minucius Felix, la Roma, unde a întâlnit un alt african, păgânul Cecilius Natalis, originar probabil din Citra în Namidia, deoarece vorbește de "al nostru Fronto" care și el era din Citra. Într-o dimineață de toamnă cei trei prieteni fac o plimbare spre Ostia "oraș foarte plăcut". Trecând pe lângă o statuie a zeului egiptean Serapis, păgânul Cecilius se înclină în fața ei și îi aruncă un sărut cu mâna. Octavius dezaprobă acest gest și întreabă pe Minucius, de ce lasă pe un om să aducă omagii pietrelor. Atunci Cecilius caută să se explice și începe o discuție religioasă, al cărei arbitru este Minucius Felix. Cuvântul lui Cecilius are două părți: în prima parte apără păgânismul iar în a doua parte atacă creștinismul. În apărarea păgânismului invocă principiul tradiției și gnosticismului teologic. Odată ce nu putem cunoaște divinitatea, cu puterile noastre, cel mai cuminte este să ținem ceea ce am moștenit de la părinți. Nici cei mai mari înțelepți n-au putut să stabilească ceva sigur despre lumea de dincolo, iar Socrate, principele filozofilor a recunoscut că "ceea ce este deasupra noastră noi nu putem cunoaște". Așa fiind, cu privire la posibilitatea de a cunoaște cele divine, lucrul cel mai cuminte este să-și țină fiecare legea părinților săi și mai ales romanii, care văd că în acea lege a devenit mare Roma. Să nu cauți să aduci inovații în religie, odată ce cultul vechi s-a dovedit practic.

În partea a doua Ceciliu atacă pe creștini arătând că ei nu se țin de principiul stabilit: nu țin legea părinților și a țării lor ci formează o societate secretă, imorală, criminală, dușmană neamului omenesc, cu membrii recrutați dintre oameni incuți și superstițioși, care săvârșesc în

întrunirile lor cultice crima și incestul și adoră un om răstignit și un Dumnezeu fantomă pe care nimeni nu-L poate vedea.

Octavius în cuvântul său combate gnosticismul susținând că omul nu poate renunța la adevăr, deoarece ca ființă rațională el este menit să afle adevărul, rațiunea îl obligă să-l caute. Nu trebuie să pretinzi să-L vezi pe Dumnezeu, cu ochii nu poate privi omul nici în soare. Nu este adevărat că nu cunoaștem pe Dumnezeu; armonia universului și perfecțiunea creaturilor ne duc neapărat la mărturisirea existenței lui Dumnezeu. Dumnezeu există și e numai unul. El este de natură infinită și nepătruns de mintea omenească. Pe acest Dumnezeu îl recunoaște poporul și tot pe Acesta l-au proclamat filozofii (aici dă exemplul pe Platon). Politeismul care a condamnat pe filozofi este opera demonilor. Aceștia, de existența cărora nu se îndoiesc nici filozofii, au îndemnat pe păgâni la persecutarea creștinilor. Și tot ei au îndemnat pe Cecilius ca să pună pe seama creștinilor astfel de învățături. În ce privește principiul tradiției, Roma nu prin cultul zeilor săi - simpli oameni apoteozați - a ajuns mare, ci prin jaf și forță.

Octavius apără pe creștinii de acuzațiile aduse cu privire la viața lor: au o viață curată, o credință adevărată și un cult rațional. Înviniurile de cult monstruos, de uciderea și devorarea copiilor, de desfrâu, de incest, sunt calomniile puse în circulație de demoni și se găsesc numai la păgâni, în viața și în cultul lor. Cu toate persecuțiile care vin asupra creștinilor, ei sunt oameni fericiți.

În încheierea lucrării Minucius Felix, arată că în urma cuvântului lui Octavius, Cecilius se declară învins și trece la creștinism. Cei trei prieteni pleacă mai departe voioși, Cecilius voios că a devenit creștin, Octavius voios că a ieșit învingător din discuție, iar Minucius Felix voios de credința unuia și de biruința celuilalt.

După ce am prezentat cuprinsul acestei frumoase apologii, să vedem mai limpede scopul ei. Mai întâi trebuie să recunoaștem existența reală a celor două persoane, care au angajat discuția. Amândoi erau din Africa. Octavius era un om căsătorit și venise la Roma în legătură cu unele probleme comerciale. Probabil că era tot avocat. El era prieten cu Minucius Felix, din copilărie. Crescuse și el în mijlocul lumii păgâne dar trecuse la creștinism mai înainte decât Minucius Felix. Despre Cecilius știm mai puțin: era din Citra (astăzi Contantină), oraș de seamă din Numidia. A venit și el la Roma, ca și Minucius Felix, unde a practicat avocatura. Despre existența unui Cecilius ne mai arată și unele inscripții găsite în Citra: aici se spune că era foarte bogat, că avea funcții înalte în magistratură și că ridicase multe temple și statui pentru zei și împărați. Acesta a fost triumvir sub Caracala (211-217).

Această apologie se aseamănă foarte mult cu scrierea lui Tertulian "*Apologeticum*" deoarece în ambele se găsesc aceleași idei și cuvinte, astfel că unul dintre ei trebuie să-l fi cunoscut pe celălalt și deci să fie anterior. În această privință s-au emis trei ipoteze posibile: existența unui izvor comun, folosit de Minucius Felix și Tertulian, prioritatea lui Tertulian sau

prioritatea lui Minucius Felix. Prima din cele trei presupuneri a căzut fiindcă n-a fost cu putință aflarea acestei opere, luată drept izvor. Au mai rămas celelalte două. Într-adevăr, Lactanțiu amintește mai întâi pe Minucius Felix, iar Ieronim pe Tertulian. De aici și cercetătorii filologi și istorici s-au împărțit: unii amintesc mai întâi pe Tertulian și spun că "*Octaviu*" este copiat după "*Apologetic*". (Această părere este cea mai veche și este susținută de către Massebieau, Hamack, P. Monceaux, Boissier, Heinze, Labriolle); alții fac invers (Ebert, Schwanke, Bardenhewer, Waltziug). Timpul scrierii nu-l putem stabili în legătură cu aceste opinii. Lucrarea lui Tertulian intitulată „*Apologeticum*” este scrisă în anul 197. Dacă "*Octavius*” este copiat după "*Apologeticum*”, atunci a fost scris pe la sfârșitul secolului al II-lea sau prima jumătate a secolului al III-lea. Dacă însă Tertulian a fost influențat de Octavius, atunci această apologie a fost scrisă între anii 175-197. Locul scrierii este probabil orașul Roma. Apologia este posterioară discuției de la Ostia.

~~Importanța și valoarea lucrării:~~ Această apologie este scrisă cu prilejul morții lui Octavius, cu gândul de a aduce liniște și mângâiere părinților îndurerați. Este însă un răspuns calculat, dat lumii păgâne, care căuta să atace pe creștini. Ca fond, această scriere nu cuprinde idei dogmatice și nici nu justifică religia creștină cu argumentele doctrinei creștine. Lucrarea constituie o apărare morală și pur rațională a creștinismului. Ea este scrisă pentru oamenii culți asemenea lui Cecilius, îndoielnici, neîncredători în problemele ridicate de religia creștină, disprețuitori ai ei și drămuitori ai doctrinei creștine cu balanța rațiunii. Or Minucius Felix nu putea să expună

dogmele creștine, nu putea să vorbească despre Sfânta Treime, pentru că se adresa unor oameni care erau străini de astfel de învățături. Minucius Felix vorbește numai despre Dumnezeu, despre existența sufletului și a vieții viitoare, aflate și crezute de filozofia păgână. El nu pomenește nici măcar numele lui Iisus Hristos și neglijează efectul harului (afirmând puterea rațiunii și bunului simț). Nu pomenește despre Sfinții Apostoli și nu se sprijină pe citate biblice. Toate acestea le-a făcut însă din calcul. Minucius Felix trecuse la creștinism înainte de a scrie această apologie și cunoștea foarte bine învățătura Bisericii. Scopul lui este de a convinge pe oamenii culți din

lumea păgână, prinși încă în mreaja studiului filozofic. Or, pentru aceste gusturi rafinate și crescute în cultura păgână, creștinismul arătat în deplinătatea lui ar fi părut străniu și fără nici un punct de contact cu ei. De aceea Minucius Felix îl pune în legătură cu filozofia păgână, în care constată unele înțelegeri din adevărurile creștinismului și încearcă aducerea lor către religia creștină. El constată unele adevăruri la ei și trece ușor mai înainte, afirmând existența unui Dumnezeu unic și arătând viața curată a creștinilor. Minucius Felix prezintă numai ceea ce putea să fie primit și putea să convingă. În final, el însuși recunoaște modul incomplet în care a fost prezentat creștinismul și spune că mai este nevoie de câteva lămuriri, pentru ca Cecilius să fie pe deplin instruit. Astfel trebuie să judecăm apologia lui Minucius Felix: o introducere în prezentarea religiei creștine iar nu o cateheză completă. În compunerea ei, el este influențat de

scriitori clasici păgâni: Cicero, Virgiliu, Seneca, și Platon. S-a inspirat mai cu seamă din : „*De natura deorum*” și „*De divinatione*” ale lui Cicero și din „*De providenția*” și „*De superstitione*” ale lui Seneca. De la acești scriitori el împrumută felul expunerii și modul de combatere. Din scrierile lor preia argumentele convingătoare și-și formulează mijloacele pentru legătura naturală dintre filozofie și creștinism.

Din punct de vedere formal, chiar cu toată lipsa de originalitate în fond, apologia este destul de interesantă. Ea a fost numită de către Renan „perla literaturii apologetice”.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMANĂ:

OCTAVIUS, traducere în românește precedată de o schiță biografică și de studiu critic introductiv de Nicolae DOBRESCU, în lucrarea *Apologia Octavius de Marcu Minucius Felix*, teză pentru licență, Universitatea din București, Facultatea de Teologie, București, Tipografia Bukarester Tagbaltt, 1902, 76+2 p.; traducere din original de Prof. Petru I. PAPADOPOLO, în volumul: *Minucius Felix M., Octavius, Biblioteca Părinților Bisericești*, nr. 4, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului Noului Severin, Râmnicu-Vâlci, 1936, 98 p.; O altă traducere în *APOLOGEȚI DE LIMBĂ LATINĂ*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 343-398.

STUDII:

în limba română: BOROIANU, Dr. D., *Din literatura patristică. Minucius Felix, "Octavius"*, în B.O.R., nr.6/1906-1907, p. 656-672; COMAN, Pr. Prof. Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 70-72; IDEM, *Patrologie*, EIBMBOR, București, vol.I, 1984, p. 513-521.

în limbi străine: BAYLIS, H.I., *Minucius Felix and his place among the early fathers of the Latin Church*, London, 1928; PEZELLA, S., *Cristianesimo epaganesimo romana. Tertulliano e Minucio Felice*, Bari, 1972.

V. Polemiști: Sfântul Irineu și Ipolit

SFÂNTUL IRINEU

Viața sa. Irineu este cel mai de seamă dintre scriitorii creștini din a doua jumătate a secolului al II-lea. S-a născut în Asia Mică, probabil în Smirna, în anul 135-140. Se presupune că este de origine grecească. În privința datei nașterii, aceasta a fost stabilită după calculele următoare: Irineu spune că atunci când era copil a cunoscut pe Policarp, care era la o vârstă foarte înaintată (Adv.haer. III, 3, 4). Se știe că Policarp a murit pe la anul 155-156. La vremea aceea Irineu avea cam 12 ani. De aici putem considera că s-a născut pe la 143-144. Tot Irineu însă ne spune în scrisoarea către Florin, că a cunoscut pe Policarp, atunci când el era în prima vârstă. De aici reiese mai clar că el s-a născut pe la 135-140, având deci mai mult de 12 ani. În aceeași scrisoare se menționează că Irineu a fost ales episcop de Lugdunum (Lyonul de astăzi) în anul 177, după moartea lui Fotin. Dacă considerăm că Irineu a fost ales episcop la vârsta de 40 de ani, vârsta cerută de canoane, înseamnă că s-a născut pe la anul 137. În privința datei nașterii, avem oscilații multe. Toate părerile se încadrează între limitele 97-140. Irineu a cunoscut pe Policarp și i-a ascultat desigur, învățăturile. Dacă nu a fost un discipol propriu-zis, a fost cel puțin un ascultător sânguincios și convins al bătrânului episcop. Dar Irineu nu a avut ca învățător numai pe Policarp. El ne vorbește de Papia și de unii "presbiteri" din Asia, cu care a avut mai multe convorbiri și cărora le datorează unele cunoștințe. Din Asia Mică Irineu a venit tocmai în Galia.

Cu privire la motivele și data plecării nu avem informații sigure și certe. El a plecat totuși, o vârstă când se formase sufletește și când a fost pătruns adânc de fiorul religiei creștine. În drum spre Apus s-a oprit probabil și la Roma, unde s-a întâlnit pe la anul 155 cu Policarp. În anul 177 îl găsim preot în Lugdunum în Galia, la Biserica peste care era episcop în acea vreme Fotin. Aici se distinge destul de repede și este trimis din partea acestei Biserici s-o reprezinte în chestiunea montanismului, care se disputa la Roma. În acest an, însă, în timpul lui Marcu Aureliu, încep persecuțiile în Galia. Creștinii erau prinși și închiși, suferind torturi grele și moarte. Tot acum a apărut în părțile Frigiei și curentul montanist despre imediata venire a lui Iisus. Cum însă, printre creștinii din Galia se aflau mulți din Asia Mică, se înțelege de la sine că această veste montanistă a prins repede loc în inimile lor, acum și mai triste din cauza persecuțiilor. Montanismul era condamnat și alungat de episcopii din Asia Mică. Tot ei cereau acum papei Elefterie (175-189) ca să-l condamne și el. Or, creștinii din Lugdunum trimit o scrisoare prin Irineu către Roma să intervină împăciuitoare în această chestiune. Scrisoarea recomandă pe Irineu "ca un om plin de dragoste și zel pentru Noul Testament și pentru Legea nouă a Mântuitorului". Iar la urmă avea, după cum ne spune Eusebiu (Ist. Bis., cartea V, cap. IV), catalogul martirilor din Galia. În timpul șederii lui Irineu la Roma, episcopul Fotin este ucis de persecutori. (El era în vârstă de 90 de ani și bolnav). Revenit în Galia, Irineu este ales episcop la Lyon (la 177 sau 178). Activitatea lui episcopală ne este cunoscută mai cu seamă în trei împrejurări: 1. combate gnosticismul, 2. lucrează pentru răspândirea creștinismului în ținuturile orașului Lugdunum (face opere de evanghelizare) și 3. participă la disputa pascală în timpul papei Victor (189-199).

În ceea ce privește combaterea gnosticismului care se răspândise din Orient în Italia și Galia, Irineu desfășoară o luptă însemnată. El a și scris contra ereziilor, dovedind falsitatea doctrinară și șubrețitatea sistemului din ele. Din orașul Lungdunum, Irineu a făcut o metropolă creștină însemnată. El a reușit să răspândească în toată Galia credința creștină. Multe din bisericile Galiei datorează lui Irineu prima veste a învățaturii Domnului. În problema sărbătoririi Paștelui el a intervenit pentru o înțelegere corectă. Creștinii din Asia Mică serbau Paștele la 14 Nisan, în aceeași vreme cu iudeii. Roma îl sărbătorea în Duminica după 14 Nisan. Discuția dintre Anicet și Policarp (pe la 155), întâmplată la Roma, nu dusese la nici o înțelegere. Papa Victor a convocat pe la 192-194 pe episcopii din Asia Mică pentru a ajunge la o înțelegere. Dar Policarp episcopul Efesului i-a răspuns că toată Biserica din Asia Mică rămâne la data de 14 Nisan urmând Tradiției Sf. Apostol Ioan și Tradiției Bisericii. Dar Policarp este excomunicat. Contribuția lui Irineu este următoarea: el a intervenit în această ceartă și a atras atenția Papei asupra greșelii făcute (El îi amintește Papei înțelegerea care a rămas între Anicet și Policarp, chiar după discuția avută cu privire la Paști.). Eusebiu ne spune că prin această intervenție a fost demn de numele său, care înseamnă pașnic (împăciuitoare). Prin această poziție conciliantă Irineu a luptat pentru buna înțelegere în întreaga Biserică.

În ceea ce privește moartea lui Tradiția o fixează pe la 202-203. Fericitul Ieronim este cel dintâi care spune că a murit martir (în comentariul său asupra lui Isaia, pe la anul 410). Dar, tot Fericitul Ieronim când vorbește despre Irineu, în "De viris illustribus", nu pomenește nimic despre locul și felul morții lui martirice. Alți scriitori creștini din vechime nu vorbesc de loc. Tertulian, Eusebiu, Ipolit, nu spun nimic despre moartea lui. Această tăcere a autorilor creștini vechi s-ar putea explica prin faptul că moartea lui Irineu ar fi avut loc în masacrul general al creștinilor sub domnia lui Septimiu Sever (192-211). Dacă n-a murit, însă, în învălmășeala persecuției lansate de acest împărat, atunci a murit de moarte naturală. Rămășițele lui trupești care au fost adunate de către creștini au fost distruse de către calvini în anul 1562. Numai capul a fost găsit. Irineu este socotit ca sfânt de ambele Biserici creștine.

Scrierile sale. Irineu a fost un creștin plin de iubire pentru Sf. Scriptură - simțire inspirată de Policarp și ceilalți învățători ai lui - și a cunoscut-o în mod strălucit, citând-o cu orice prilej. A fost un creștin plin de credință și un om cu vaste cunoștințe religioase. A fost un spirit cultivat, a citit pe scriitorii păgâni, a cunoscut speculația abstractă și și-a îmbogățit sufletul cu tot lucrul bun. De aceea Tertulian îl numește "omnium doctrinarum curiosissimus explorator". Deci un creștin înarmat cu Sfânta Scriptură, cu poezia și filosofia păgână putea să facă multe. El a scris foarte mult. Spre regretul nostru, ne-au rămas puține scrieri. De la el mai păstrăm astăzi numai două scrieri întregi și câteva fragmente rămase din alte scrieri. Le vom analiza pe rând.

1. Contra ereziilor. Aceasta este una din cele două scrieri, care ni s-au păstrat întregi. Irineu scrie în grecește. Titlu complet al scrierii a fost: "Arătarea și răsturnarea gnozei false". Lucrarea nu ni se mai păstrează astăzi în grecește. Originalul s-a pierdut. De aceea ea a fost tradusă în latină cu titlul "Contra haereses" sau "Adversus haereses" (a nu se confunda cu scrierea lui Epifaniu "Contra haeresses" sau Panarion).

Traducerea este destul de veche, poate din același timp cu originalul și a fost folosită chiar de Tertulian. În grecește se păstrează numai 21 de capitole din prima carte și câteva fragmente din celelalte, răspândite la Ipolit și Eusebiu. Zahn crede că însuși textul grecesc a existat până în sec. al XVII-lea. Mai există unele fragmente din această scriere în limba armeană și siriacă.

Cuprinsul scrierii (Edition princeps în 1562 la Basel) Cea mai bună este cea din 1710, a lui Massuet, aflată și în Migne P.G.t.7,col.437-1224). Irineu scrie această lucrare cu ocazia cererii unui prieten, preot sau chiar episcop și grec de origine, care voia să cunoască ereziile și să le combată. Irineu își plănuise lucrarea în două cărți: 1. învățare și 2. respingere. Intenția lui era de a combate numai gnoza lui Valentin, care era căpetenia gnosticismului. Dar începând să scrie, a trecut peste plan și a făcut cinci cărți. Pe lângă eresia lui Valentin el s-a ocupat și de alte erezii din acea epocă. Totuși titlul 1-a păstrat pe cel de la început. În cartea 1 este expusă doctrina gnostică. Irineu descrie sistemele valentinieni, spunând

că sunt 16 sisteme (arată pe Valentin, pe Ptolemeu discipulul lui și pe Marcu, un gnostic care avea succes pe valea Ronului). După aceasta caută să arate originile gnosticismului. Începe cu Simon Magul, de la care derivă toate ereziile și merge până la Marcion. Sensul cuvântului ἐξέξέξέξέξ este însă numai "înfațișare" ci și "convingere". Irineu intenționează prin cele arătate ca să atragă prin gnosticism pe oameni.

În cartea a II-a (cu această carte începe respingerea ereziilor și arată superioritatea creștinismului față de gnosticism) se cuprinde o respingere mai mult dialectică (filozofică) și rațională. Irineu le arată gnosticilor că sistemul lor se bazează pe două explicații deopotrivă inacceptabile: pe dualism și pe panteism. Gnosticii sau separă pe Dumnezeu de lume, mărginind în acest chip acțiunea divină sau confundă pe Dumnezeu cu lumea, micșorând în acest fel puterea lui Dumnezeu, coborându-l în acest fel în slăbiciuni omenești și atribuindu-i fapte josnice. Ei susțin că lumea este rezultatul ignoranței și păcatului, confundă pe Dumnezeu cu lumea și făcând lumea o simplă substanță ce decurge din El, ajung prin aceasta la o degenerare a ființei dumnezeiești. El opune dualismului gnostic monoteismul creștin. Irineu face cu ajutorul rațiunii și filozofiei, o critică negativă și distructivă. El arată absurditatea concepțiilor argumentării adversarilor. Lucrarea se remarcă prin suplețe și vigoare.

În cartea a treia se află dovezi din Sf. Tradiție aduse cu scopul de a arăta superioritatea doctrinei adevărate față de învățăturile gnostice. Irineu afirmă că credința creștina este aceeași, de la Sf. Apostoli și până astăzi. Ea s-a păstrat pe baza tradiției. Învățătura creștină este cea adevărată și se deosebește de a gnosticilor, care este nouă.

În cartea a patra se continuă respingerea doctrinelor gnostice cu ajutorul cuvintelor Domnului. Irineu înțelege, însă, prin cuvintele Domnului atât învățăturile Vechiului cât și ale Noului Testament Toate vin de la același Dumnezeu. Tot aici vorbește despre unitatea celor două Testamente, învățătură îndreptată împotriva marcioniților.

În cartea a V-a, continuă cu prezentarea învățăturii creștine. El vorbește despre nașterea lui Iisus dintr-o fecioară și despre întruparea lui reală. De asemenea tratează învățătura despre mântuire și despre învierea morților. Capitolul se încheie cu învățătura despre hiliasm, idee probabil preluată de la Papia.

Timpul scrierii. Din cartea a III-a, din "Adversus haereses" se vede că primele trei cărți ale tratatului s-au scris până în timpul papei Elefterie (174-189) și în vremea când Biserica era în pace. Din această informație, dată de Irineu concludem că cele două cărți din urmă au fost scrise după anul 189, în timpul păstoririi lui Victor. Locul scrierii este Galia.

Importanța și valoarea scrierii. Această scriere este cea mai de seamă dintre lucrările compuse de polemică antieretică a secolului al II-lea. Nici chiar Sintagma lui Iustin, astăzi

pierdută nu ne-ar fi dat informații mai precise decât ne dă aceasta (A. Puech, *Ilid.*, p.277). Este cea mai veche scriere făcută împotriva ereziilor. Din ea cunoaștem doctrinele gnostice, felurite și ciudate și de la ea avem relatările cele mai sigure despre persoanele și lucrările gnostice. În ea găsim originea tuturor ereziilor pe care o formează filosofia și mitologia și faptul că de la Simon Magul derivă toate ereziile. Dualismul sau panteismul, ambele doctrine gnostice, sunt respinse prin monoteismul creștin. Dar pe lângă această expunere a ereziilor, mai avem în această scriere o expunere a regulii de credință și o expunere a doctrinei creștine. Se vorbește despre unitatea lui Dumnezeu, despre întruparea reală a lui Iisus din Fecioara. Se arată că Dumnezeu este unic, unul, același pentru ambele Testamente. Se afirmă libertatea voinței omului. Se vorbește despre mântuire, despre învierea morților - dovedită prin învierea lui Hristos - despre euharistie ca aliment trupesc și sufletesc, iar la sfârșit sunt considerații hiliaste. Cele spuse de Irineu împotriva ereziilor, despre care nu avem atâtea mijloace de cercetare, scrierile eretice fiind pierdute, sunt date cu toate rezerva. Un fapt care i s-a imputat lui Irineu este că a denaturat gnosticismul, dar lucrul nu este adevărat. Din cele spuse de polemisti cu privire la gnosticiști și cele rămase din scrierile gnostice, se observă foarte clar că Irineu a spus numai adevărul. El a căutat să prezinte numai ce știa sigur. Sfântul Irineu afirmă chiar că unele cărți gnostice nu le cunoștea. Irineu nu putea să schimbe și să spună neadevăruri: era un cercetător scrupulos și onest. El însuși a spus că: "Nici o chestiune nu se rezolvă printr-o altă chestiune ci prin ceea ce este evident și clar." Scrierea este una din cele mai vechi mărturii asupra canonului cărților N.T.

Din punct de vedere formal, această scriere este făcută într-un stil simplu, clar, cu căldură și oarecare elocință. Chiar el se scuză la început că a uitat limba greacă, fiind ocupat cu învățarea celei celtice. Opera sa este lipsită de un plan sistematic deoarece chestiunile se amestecă unele.

Notă: După ce am făcut rezumatul scrierii și am arătat importanța, să ne ocupăm puțin de o singură chestiune găsită în ea. Irineu, ca să sprijine mărturisirea că adevărul creștin s-a păstrat același de la Mântuitorul, dă exemplul ierarhia din diferite biserici care s-a menținut neîntreruptă. Pentru mai multă convingere ne oferă și o listă a Episcopatului Romei, în care găsește 12 episcopi. Tot aici susține următoarele: "Ad hanc enim ecclesiam propter potioem, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique conervata este ea, quae est ab Apostolis, traditio" (Căci la această biserică, pentru poziția ei distinctă, trebuie să vină toată biserică, adică cei credincioși de pretutindeni - în care s-a păstrat totdeauna de către ei (credincioși) care sunt pretutindeni, tradiția care este de la Apostoli). Din această frază s-ar părea că Irineu recunoaște Romei un primat în materie de credință. Și de aici romano-catolicii și-au luat un sprijin pentru susținerea primatului papal. Faptul este însă destul de controversat. Cu toate că textul este cel latinesc și se poate foarte bine să fi fost schimbat, nu găsim numai decît această concluzie. Irineu a înțeles din cele spuse, că dacă vrem să constatăm că învățătura

creștină s-a păstrat aceeași nu avem decât să ne ducem la o biserică veche, primară la care ierarhia a urmat continuu. El ne dă exemplu pe cea a Romei, nu ca pe un îndreptar în cele ale credinței creștine pentru Biserica întreagă, ci ca o pildă de păstrare curată a adevărului dogmatic creștin, Biserica Romei fiind una din cele mai vechi. Dar asupra acestui punct nu se înțeleg nici istoricii. Aime, de pildă e de părere că în expresia "in qua" nu subînțelege Biserica Romei, ci "Omnis ecclesia" (întreaga Biserică a religiei creștine). (La fel spune Dchesne, Harnack, Funk).

2. Demonstrarea prediciei apostolice. Este pomenită de Eusebiu, dar ea s-a pierdut. A fost găsită de curând (în 1964) într-o traducere armeană destul de incorectă. Manuscrisul armean, în care s-a găsit traducerea este de prin secolul al XIII-lea. Traducerea, făcută poate chiar după original, datează poate mai dinainte, de prin secolul al VII-lea sau al VIII-lea. Un profesor din Gottingen, numit Plaff, publicase în grecește pe la anul 1723 patru fragmente din această scriere. Multă vreme au fost considerate ca autentice. Harnack însă a dovedit că nu sunt decât falsuri făcute de Plaff. Această scriere este posterioară scrierii "Adversus haereses" (citează din cartea a treia a acestei scrieri) și este adresată unui prieten, numit Marcian, care trăia în Lungdunum. Scrierea nu este o capodoperă polemică ci este mai degrabă o înfățișare populară a credinței creștine, susținută cu dovezi scripturistice. Ea cuprinde mai întâi o expunere a principalelor dogme creștine, apoi o demonstrație cu ajutorul profețiilor a acestor dogme. Este o apologie, pusă în folosul credincioșilor (J. Tixeront, ibid., pag 101). Lucrarea are asemănări cu ultima carte din "Adversus haereses". Se constată aceeași metodă în expunere. Este însă mai clară în înfățișarea chestiunilor decât prima. Pe lângă aceste două scrieri, care ne sunt păstrate în întregime, mai avem și alte fragmente din alte scrieri. Acestea sunt:

1. Despre monarhie care este o scrisoare adresată unui prieten numit Florin. Acesta ascultase împreună cu Irineu când erau în Asia Mică predicile lui Policarp. Ajunge preot la Roma iar mai târziu trece la gnostici. El scrie această scrisoare amintindu-i de învățătura curată a lui Policarp și dovedindu-i că Dumnezeu nu este autorul răului (Eusebiu, Ist. Bis., cartea a V-a, cap.20). 2. Despre ogdoabă este adresată tot lui Florin, care se vede că persista în gnosticism. 3. Despre schismă adresată lui Iastos, un prieten al lui Florin. 4. Scrisoare către papa Victor, în care cerea probabil depunerea lui Florin. 5. Despre știință. adresată grecilor (păgânilor). 6. Cuvântăni felurite, o carte despre diferite omilii și predici. 7. Scrisori. adresate cu ocazia discuției pascale, papei Victor și altor episcopi. 8. I s-a atribuit și scrisoarea credincioșilor din Lungdunum și Viena, adresată către bisericile din Asia Mică în anul 177 pe vremea persecuției din Italia. Este posibil ca să o fi scris el, cu toate că nu era de față, fiind în acea vreme la Roma. Totuși după relatările altor martori oculari, el a putut scrie cele petrecute. Scrierea este un tezaur. Ea ne arată rezistența în credința creștină, împotriva oricărei amenințări, în plus ne este un

document care ne descrie felul în care creștinii erau persecutați, cauzele și torturile care li se aplicau. 9. Fericitul Ieronim ne relatează că Sf. Irineu a întocmit un comentariu la Apocalipsă.

Sf. Irineu a fost cel din urmă dintre creștinii care a cunoscut pe discipolii Apostolilor. El a ascultat pe Sf. Policarp și și-a însușit învățăturile lui, Policarp fiind cel din urmă dintre discipolii Apostolilor. Astfel se leagă firul generațiilor creștine, păstrându-se în mod complet și exact învățătura Domnului, dar predată de Sf. Apostoli. Sf. Irineu a activat foarte mult în ogorul Bisericii creștine: a fost misionar la popoarele celtice, a luptat foarte mult pentru menținerea bunei înțelegeri și unității în sânul aceleași Biserici, mai ales în disputa cu montaniștii și prin discuțiile privitoare la data serbării Paștilor, a combătut pe eretici. Prin această complexă și strălucită activitate, el face legătura dintre Orient și Occident. Dar pe lângă aceste însușiri, el a fost și un scriitor de seamă: a fost polemist apologet și comentator al Sf. Scripturi. Activitatea lui Irineu se poate rezuma cu alte cuvinte: a distrus gnosticismul și a pus bazele teologiei creștine. S-a ocupat de originea ereziilor în special a celei gnostice, a prezentat doctrina falsă pe care aceasta se bazează, și i-a opus învățătura cea adevărată a religiei creștine. Cu acest prilej, ne-a dat cunoștințe importante despre erezii - oameni și doctrine - și ne-a formulat complet doctrina creștină. Sf. Irineu cunoștea gnosticismul atât din studiile proprii cât și din lucrările lui Hegesip și Sf. Iustin Martirul și Filozoful. El l-a combătut atât de temeinic, încât toți cei care au venit după el, începând cu Tertulian, l-au folosit ca izvor. Arta demonstrației teologice a constat în opunerea monoteismului creștin dualismului gnostic. Sfântul Irineu are marele merit de a fi expus doctrina creștină pe baze scripturistice. El se ocupă de adevărul credinței și spune că acesta se află numai în Biserică. Biserica este păstrătoarea învățaturii Domnului, aflată în cele două testamente: *„Unde este Biserica, acolo este și Duhul Sfânt și unde este Duhul Domnului, acolo este și Biserica și tot harul: Duhul este însă adevărul, învățătura adevărată, este numai aceea pe care o dă ierarhia, care este descendentă de la Sfinții Apostoli”*.

Sf. Irineu este un important martor al dezvoltării noțiunii Sf. Tradiții. Garanția păstrării nealterate a învățaturii Apostolilor, în Biserică o vede, ca și Hegesip, în succesiunea neîntreruptă a episcopilor, urmașii Apostolilor. De aceea el și dă un tabel de succesiune a episcopilor și accentuează în mod repetat legăturile sale cu părinții apostolici și a acelorora la rândul lor cu Apostolii. Arată că *"Toți cei ce vreau să aflu adevărul să ia în considerare tradiția Apostolilor în lumea întreagă, în toate Bisericile"* și *"putem enumera pe cei instituți de către Apostoli episcopi în Biserică și pe urmașii lor până la noi, nimeni dintre ei n-a învățat așa ceva ce ne învață gnosticii"*. Pe lângă moștenirea din urmaș în urmaș care da episcopilor harisma adevărului, altă garanție a nealterării tradiției apostolice este comunicarea între ele a bisericilor. Prin această comunicare Biserica întreagă devine păstrătoarea infailibilă a Sf. Tradiții. În privința comunicării între ele a bisericilor, Roma deține recordul fiind capitala lumii în care vin oamenii din toate

colțurile imperiului, deci din toate bisericile. Prin urmare în ea găsești întotdeauna mărturisită tradiția apostolică păstrată de întreaga Biserică. Unii dintre romano-catolici au încercat să susțină că Sf. Irineu se referă aici la primatul papal, dar istoricii bisericești și patrologii de seamă arată că nu poate fi susținută această ipoteză. De exemplu, Aime Puech scrie că "*el află credința adevărată la fel de garantată ca și în celelalte biserici apostolice ...și cum el pe lângă spirit împăciutor avea și tărie de caracter, n-a ezitat în două împrejurări, unde a crezut util să dea acest lucru, să dea lecții de modestie episcopului Romei, în loc să se supună orbește voinței acestuia*". (O împrejurare este cea a serbărilor paștilor, iar alta cu ocazia călătoriei la Roma în anul 177).

Scrierile Noului Testament le numește Irineu, Sfânta Scriptură, separându-le de Sf. Tradiție și așezându-le alături de cele ale Vechiului Testament, atât în privința caracterului inspirat, cât și în arta de demonstrare a adevărului credinței. El are deja format canonul Noului Testament, dar se pare că a omis din el epistola către Evrei și a așezat în locul ei Păstorul lui Herma. În loc de a vedea o dificultate în coexistența celor patru evanghelii, pe alocurea diferite, dar toate patru adevărate și necesare, el vede în aceasta un plan divin, pe care caută să-l justifice astfel: "Evangheliile sunt patru și nu pot fi nici mai multe nici mai puține de patru, pentru că există patru puncte cardinale și patru vânturi principale și Biserica răspândită peste tot pământul, având drept stâlp și firmament Evanghelia și duhul vieții, trebuie să aibă patru stâlpi care distribuiesc în toate părțile nestricăciune și viață omenirii. Cuvântul își are sediul pe heruvimi și heruvimii sunt patru. Cele patru Evanghelii corespund simbolurilor Leului (Ioan), Vițelului (Luca), Omului (Matei) și Vulturului (Marcu). Și altă armonie descoperim, când ne gândim că Dumnezeu a încheiat cu omenirea patru legăminte: unul cu Adam, înainte de potop, altul cu Noe, al treilea cu Moise prin Lege, al patrulea care înnoiește omenirea și o recapitulează în sine, prin Evanghelia, care ridică pe oameni, înaripându-i până la cer" Sfântul Irineu ne oferă informații prețioase despre originea Evangheliilor, în special faptul că Evanghelia lui Marcu a fost scrisă după moartea Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Înfățișarea Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, o află rezumată în Simbolul Credinței, ce se cerea, probabil, de la catehumenii care cereau botezul și de la străinii care cereau comuniunea, și pe care el îl numește "canonul/regula/adevărul" și-l expune ca: "*credința într-un singur Dumnezeu, Tatăl ațoșitorul, care a creat cerul și pământul și marea și toate câte sunt într-însele; și într-un singur Hristos Iisus, Fiul lui Dumnezeu carele s-a întrupat pentru mântuirea noastră; și în Duhul Sfânt, care prin profeți a prezis planul și venirea și nașterea din Fecioară și patima și învierea din morți și înălțarea cu trup cu tot la cer a puternicului Hristos Iisus Domnul nostru și venirea Sa din cer în slava Tatălui Său pentru a recapitula toate lucrurile și a învia tot trupul întregului neam omenesc, pentru ca tot genunchiul în cer și pe pământ să se plece în*

cinstea lui Hristos Iisus, Domnul, Dumnezeu Mântuitorul și Regele nostru, după voința Tatălui celui nevăzut, ca toată limba să-L mărturisească, iar El să judece drept toate lucrurile, să trimită în focul de veci și îngerii vinovați și apostatați, și oamenii cei fără de lege, necredincioși, mișei și hulitori; iar celor dreți și sfinții-au ținut poruncile și au stăruit în a-L iubi, unii de la început, alții de la pocăirea lor să le dea și darul Său nesticăcios, viață și slavă veșnică. Iată binevestirea și credința ce a primit Biserica, precum v-am mai spus și pe care deși împrăștiată în toată lumea, ea o păstrează cu grijă, ca și cum ar lucra într-o singură casă și o crede în mod egal, ca și cum ar avea un singur suflet și aceeași inimă și o predică și învață și transmite în perfect acord, ca și cum n-ar avea decât o singură gură. Da, limbile sunt diverse în lume, dar tradiția și credința e una și aceeași și în bisericile din Germania și în Iberii și între celți și în Răsărit și în Egipt și în Libia și în mijlocul lumii. Precum soarele cel creat de Dumnezeu unul și același în lumea întreagă, așa și predicarea adevărului strălucește peste tot la fel și luminează pe toți oameni care vor să ajungă la cunoașterea adevărului".

Acest simbol de credință cuprinde toate punctele învățaturii bisericești. Explicându-l împotriva gnosticilor, Irineu a contribuit mult la progresul teologiei, alături de apologeții și chiar, întrecându-i în punctele care au fost atacate de gnostici. În privința Sfintei Treimi el nu dezvoltă o învățatură completă, ca Atenagora sau Teofil. Trebuie subliniată, totuși, exprimarea clară de către Irineu a credinței în perihoreza persoanelor Sfintei Treimi : " Fiul e în Tatăl și poartă în sine pe Tatăl". Ceea ce a trebuit să dezvolte Irineu împotriva gnosticilor, a fost mai mult raportul lui Dumnezeu cu lumea, decât raportul persoanelor divine întreolaltă. Gnosticii, căutând soluții la problema originii răului, afirmă că lumea (în care este prezent răul), n-a fost creată de Dumnezeu, ci de un om numit Demiurg, iar acela, fiind el însuși imperfect, a pus și răul în lume. Irineu accentuează identitatea creatorului lumii cu Dumnezeul suprem, iar originea răului o explică astfel: "Dumnezeu e singur perfect și atotperfect, atotperfectiunea Lui exclude perfectiunea altor ființe alături de El, deci creaturile Sale sunt în mod necesar imperfecte, imperfectiunea lor se reduce însă în starea lor originală numai la libertatea voinței, care includea în sine posibilitatea de a alege răul. Răul, deci nu este ceva substanțial ci o modalitate de a utiliza libertatea voinței.

Analizând istoria răului în lume, dezaprobă pe Tațian care negase mântuirea lui Adam. Dimpotrivă, primul om mântuit, pe care-l are în vedere activitatea mântuitoare a lui IisusHristos este Adam. Toată istoria lui Iisus, nu este decât opusul istoriei lui Adam; însăși opera de mântuire o numește Irineu recapitulare, considerând pe Iisus al doilea cap al omenirii, în locul lui Adam căruia șarpele i l-a tăiat în rai. Printr-o femeie a venit căderea și tot printr-o femeie vine și mântuirea. Fecioara Maria, prin ascultarea ei, repară neascultarea feciorelniceii Eva. Adam nu a rezistat ispitei în rai, de aceea a căzut și, pentru a-i repara greșeala, Iisus se expune ispitei

diavolului în pustiu și îi rezistă, etc... Irineu este convins că păcatul lui Adam a fost săvârșit într-o zi de vineri, deoarece vinerea a și fost răscumpărat pe cruce. Asemănarea cu Dumnezeu pe care a pierdut-o Adam la cădere, era posesiunea Duhului Sfânt pe care ni l-a dat iarăși Iisus Hristos. Păcatul lui Adam îl moștenim toți cei născuți din sămânța lui, de aceea se practică, zice Irineu, botezul copiilor.

Fiindcă gnosticii atacau realitatea trupului lui Iisus, Irineu a trebuit să lămurească și dogma hristologică și dogma euharistică. Pornind tot de la problema răului și admitând că răul este ceva inerent materiei, preexistente din veci alături de Dumnezeu, gnosticii nu admiteau că Hristos,.....salvator ar fi putut avea trup compus din materie , suport al răului, ci susțineau că trupul său este numai aparent, deci ireal (dochetism) și nu ne-a mântuit prin patimile acestui trup, ci prin împărtășirea gnozei, a cunoștinței adevărate. Trupul fiind din materia rea, nici învierea trupului nu o admiteau gnosticii, de aceea învierea o argumentează Sfântul Irineu. Pornind de la constatarea că și gnosticii, fiind creștini, deși eretici, celebrau și consumau Sfânta Euharistie, Irineu combate teoria despre răutatea materiei referindu-se chiar la Sfânta Euharistie și arată că chiar Sfânta Euharistie are în compoziția sa și un element material, pământesc, pâinea și vinul, care prin rugăciunea care se rostește asupra lor se prefac în trupul și sângele Domnului. Dacă materia ar fi rea, nu s-ar folosi la Sfânta Euharistie.

Tot referindu-se la Sfânta Euharistie susține Irineu și credința în învierea trupurilor, zicând că dacă trupurile nu vor învia de ce mâncăm trupul Domnului ?

În privința trupului lui Hristos, Irineu, pe lângă relevarea pasagiilor din Sfânta Scriptură care atribuie lui Hristos slăbiciuni și manifestări corporale evidente, precum și argumente pauline despre necesitatea întrupării, accentuează și scoate în evidență ca centru al operei de mântuire îndumnezeirea omului, ceea ce nu se poate realiza fără ca Dumnezeu Fiul să nu ia asupra lui întreaga natură omenească, inclusiv trupul. Dar și concepând mântuirea ca și recapitulare, ca substituirea lui Hristos în locul lui Adam în calitatea de cap al omenirii se pretinde, ca să I se admită lui Hristos umanitatea întregă și trupul real omenesc.

Vorbind despre cele trei persoane ale Sfintei Treimi care formează divinitatea perfectă, arată că Fiul este născut din veci din Tatăl (unii au căutat să vadă un fel de subordinațianism în privința Fiului, dar Irineu nu face acest lucru, el bazându-se pe expresiile evanghelice și pauline). Sfântul Duh este numit înțelepciune. El este acela care înlesnește omului apropierea de Dumnezeu. Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat . Cele două firi sunt unite într-o singură persoană. Iisus Hristos este mântuitorul omului și sfințitorul. Și la problema mântuirii

prin Iisus Hristos, am văzut că Irineu arată rolul Fecioarei Maria. El aseamănă pe Iisus cu Adam și pe Fecioara Maria cu Eva. Adam și Eva ne-au adus păcatul în lume, Iisus și Fecioara Maria ne-au spălat de el. Irineu afirmă că Fecioara Maria este mama lui Iisus Hristos. La fel ca și Sf.

Ignatie și Sf. Iustin, admite fecioria Născătoarei de Dumnezeu. Vorbind despre rău, Sfântul Irineu spune că nu este opera lui Dumnezeu, ci efectul libertății dată omului la creare. Despre îngeri spune că nu au trupuri. În problema antropologiei (vorbind despre om), are părere dihotomică. Sufletul este nemuritor și creat de Dumnezeu. Nu cade în preexistențialismul lui Origen. Am văzut că în privința cultului vorbește despre botez, pocăință și euharistie. Botezul este apa cerească prin care ne unim cu Hristos. Mai mult se ocupă de euharistie. Ea este trupul și sângele lui Hristos. Vorbește despre rolul rugăciunii în mântuire. Sfântul Irineu învață că învierea trupurilor este garantată prin Euharistie: "Câtă vreme ea este hrană și pentru trup, înseamnă că noi vom învia". În privința eshatologiei are însă o greșeală: este nihilist. Face aceasta, poate împotriva gnosticilor, care negau învierea, prin faptul că materia este rea.

Rezumând cele prezentate, putem spune că Irineu a fost un creștin adevărat și un om cult. A luptat mult pentru apărarea credinței creștine, a scris împotriva ereticilor, formulând teologia creștină. A arătat rolul tradiției creștine în menținerea adevăratei învățături, a dezvoltat învățătura despre Sfânta Treime, s-a ocupat de om și de problema răului, a prezentat Tainele ca mijloc de mântuire, a mărturisit învierea și mântuirea noastră. Într-un cuvânt, Sfântul Irineu este părintele teologiei creștine în Occident. El a tras o adâncă linie între creștinism și gnosticisim.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

MARTIRII DIN LYON, traducere, introducere (p. 53-60), note și indici (p. 72-79) de Pr. Prof. Ioan RĂMUREANU, în volumul: *Actele martirice*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 11, EIBMBOR, București, 1986, p.61-72.

DESPRE ANTICRIST,[^] introducere (p. 63-68), traducere (p. 69-84), de Cristian BĂDILIȚĂ, în volumul său: *Manual de anticristologie*. Studii, dosar biblic, traduceri și comentarii; Editura Polirom, Colecția *Plural*. Religie, Iași, 2002.

STUDII:

In limba română: CHITESCU, Nicolae, *Teoria Recapitulațiunii la Sfântul Irineu*, în S.T., '1938-1939, p. 115-140; CIUREA, Dr. Alexandru I., *Noțiunea de Biserică. Rolul doctrinar și sfințitor al Bisericii, după Sfântul Irineu de Lyon*, Iași, Tipografia Al. Terec, 1940, 34 p. Extras din M.M.S., nr. 9-10/1940, p. 518-543; COMAN, Pr. Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 73-78; IBIDEM, *Patrologie*, voi. II, EIBMBOR, București, 1985; DUMI-

TRAȘCU, Pr.Lect.Dr. Nicu, *Concepția despre sufletul uman al lui Hristos în primele veacuri creștine*, în R.T., nr. 3/1999, p. 65-66; ENĂ-CEANU, Arch. Ghenadie, *Sfântul Irineu episcopul Lyonului*, în studiul: *Părinții secolului II-III*, în B.O.R., nr. 9/1877-1878, p. 527-532; GOJE, Pr.

Dr. Ioan, *Sfântul Irineu, apărător al învățaturii creștine*, Cluj-Napoca, 2002; HAU, Drd.Mihai, *învățătura despre Antihrist și sfârșitul lumii la Sfântul Irineu de Lungdunum (140-220 d.Hr.)*, în G.B., nr. 6/1988, p. 117-125; IDEM, *Atitudinea față de erezii a Sfântului Irineu de Lungdunum*, în O., nr. 1/1989, p. 63-72; IONIȚĂ, Drd.Viorel, *Sfânta Tradiție văzută de Sfântul Irineu al Lyonului*, în S.T., nr. 7-8/1971, p. 534-545; IRINEU, Pop Bistrițeanul, episcop, *Sfântul Irineu de Lyon, polemist și teolog*, Editura Cartimpex, Cluj, 1998; LOSSKY, Vladimir, *Sfântul Irineu al Lyonului*, în volumul: *Vederea lui Dumnezeu*, în românește de Măria Cornelia OROS, Editura Deisis, Sibiu, 1995, p. 26-34; MATEI, Horia C, *Irineu de Lyon (140/150-C.200)*, în *Enciclopedia Antichității*, Editura Meronia, București, 1995, p. 179; MELEȘCAN, Arhid. Tiberiu, *Sfântul Irineu. Articol scris în memoria adormitului în Domnul Episcopul Irineu Crăciunaș-Suceveanul, de la moartea căruia s-au împlinit în luna ianuarie a.c, 5 ani*, în M.M.S., nr. 1-2/1978, p. 95-100; PAVEL, Pr. Aurel, *Vechiul Testament în preocupările Sfântului Irineu de Lungdunum*, în A.B., nr. 1-3/1995, p. 7-24.

In limbi străine: ANDIA, Y de., *Homo vivens: incorruptibilitate et divinisation de l'homme selon Irene de Lyon*, Paris, 1987; BEHR, J., *Ascetism and anthropology in Irenaeus and Clement*, Oxford, 2000; GRANT, R.M., *Irenaeus of Lyon*, London, 1997; LAWSON, J, *The biblical theology of Saint Irenaeus*, London, 1948; ORBE, A., *Antropologia de Son Ireneo*, Madrid, 1969; OCHAGAVA, J., *Visibile Patris Filius: a study of Irenaeus' teaching on revelation and tradition*, Rome, 1964; WHITE, S., *The significance of the Virgin Mary in patristic theology: Mary in the thought of Irenaeus, Ephrem and Am-brose*, London, 1995.

IPOLIT

Viața sa. Multă vreme nu s-a știut nimic despre acest mare polemist creștin. Abia începând de prin sec. XVI, mai precis cu sec al XIX, s-a putut constitui o prezentare sigură despre viața și opera sa. Ipolit a trăit în vremea în care limba greacă era folosită în apusul creștin; de aceea și operele sale sunt scrise în această limbă. Ipolit este puțin cunoscut în antichitatea creștină. Chiar și cei care vorbesc despre el, ne oferă foarte puține informații și mai ales nesigure. Așa de pildă vorbesc despre el: Eusebiu al Cezareii, Rufin și Ieronim, dar nu spun unde acesta a păstorit. De cele mai multe ori este confundat cu alții, care aveau același nume. Tocmai în sec. XVI, (în anul 1551)s-a descoperit la "Cimitirul lui Ipolit de pe Via Tiburtina, o statuie a lui care datează din sec. III (Această statuie există astăzi - desigur refăcută - în muzeul de la Latran din Roma). Această statuie este considerată prima dintre monumentele fastuoase ridicate de creștini unui teolog celebru. Pe părțile laterale ale statuii s-a putut citi un ciclu pascal realizat de Ipolit, iar pe

partea din spate se găsește scrisă o înșiruire a cărților scrise de el. Dar această descoperire nu ne oferă prea multe informații. Despre viața sa ne poate arăta cel mult pe Ipolit teologul (scriitorul), dar nu ne dă informații din viața lui. Mai târziu însă, în sec. al XIX-lea lucrurile încep să se mai limpezească. În anul 1842, un călugăr grec numit Minoides Minas, găsește la o mănăstire din muntele Athos un manuscris în limba greacă (de prin sec. XIV), care cuprindea opera lui Ipolit, intitulată. Astăzi manuscrisul se află la Paris în Biblioteca Națională. Manuscrisul nu avea cărțile I, II și III. Prima a fost tipărită mai înainte de găsirea acestui manuscris la 1710; celălalte două (II și III) lipsesc. Restul scrierii aflat în manuscrisul de la Athos, s-a publicat în anul 1851, de către L. Miler. Cu ajutorul acestei lucrări și cu relatările mai vechi, se poate reconstitui o biografie minimală și despre acest apologet creștin. Pornind de la aceste informații, considerăm că nașterea sa a avut loc pe la anul 170-175. Nu se știe însă locul. El singur se numește discipol al lui Irineu; aceasta numai în ceea ce privește influența sufletească a lui Irineu în vremea formării intelectuale a lui Ipolit. Pe la anul 212, Origen venind pe la Roma a ascultat o predică a lui Ipolit, pe vremea aceea fiind preot. Tot în această perioadă era papă Zefirim, care avea ca sfetnic și secretar pe Calist. Tot acum au avut loc disputele la lămurirea chestiunii Sfintei Treimi. Papa Zefirim era și el influențat de ideile patripasiene ale lui Calist (în acea vreme se afla la Roma și Sabelie). În anul 217, la Roma ajunge papă Calist. Acesta era un om îndrăzneț, dar lipsit de cultură. Mai înainte fusese sclavul unui creștin, de la curtea împăratului. Acest creștin numit Carpofoz, îi dăduse în grijă conducerea unei bănci la care-și depuneau creștinii economiile. Calist însă spărsese casa cu bani, este prins și alungat în insula Sardinia la munca în mine. Grațiat datorită bunătății împărătești, vine iarăși la Roma și obține o funcție înaltă. Mai apoi ajunge papă. Ipolit din cauza indulgenței lui Calist față de imoralitate și a unor greșeli dogmatice, îl critică pe papă, iar acesta îl excomunică. Atunci Ipolit se desparte de Biserica Romei și formează o biserică aparte peste care va ajunge episcop. Față de papa din Roma, Ipolit este un antipapă. Această situație schismatică a durat mai multă vreme (după Calist au urmat la scaunul papal Urban și Pontian). În anul 235 izbucnește persecuția lui Maximin Tracul (235-238). Persecuția acestui împărat este prima care este îndreptată împotriva clericilor bisericii (ierarhiei). Împăratul îi exilează pe amândoi în insula Sardinia. Înainte de a pleca în exil, Ipolit se împăcase cu Pontian, revenind la unitatea Bisericii și îndemnase în același timp și pe creștinii care erau de partea lui ca să revină în sânul Bisericii. În această insulă, unde erau trimiși la muncile din mine, au murit amândoi. E posibil să nu fi murit de moarte martirică. Rămășițele trupești li s-au adus la Roma (în timpul papei Fabian). Data morții lui Ipolit s-ar putea fixa la anul 235. În catalogul liberian (adică compus de papa Liberius), datează din anul 354 se relatează evenimentul aducerii rămășițelor la Roma și îngroparea lor: ale lui Pontian în cimitirul lui Calist, ale lui Ipolit pe calea Tiburtină. Tot acest catalog indică ziua îngropării lor la 13 august, fără ca să confirme anul. Ipolit este considerat atât de ortodocși cât și de romano-catolici că ar fi fost novațian (adică

adept al schismei lui novațian). Această afirmație nu este plauzibilă deoarece Ipolit a murit înainte de ivirea acestei schisme rigoriste a lui Novațian.

Opera sa. Ipolit a fost un om cult și erudit, posedând bogate și vaste cunoștințe profane și religioase. Ceea ce îl caracterizează ca teolog este cercetarea cu multă rigoare și profunzime a Sf. Scripturi. Fericitul Ieronim îl descrie ca pe unul dintre cele mai elevate spirite ale epocii spunând: „*Nescis quid in libris ejus primum admirari debeas, eruditionem seculi aut scientiam Scripturarum?*” (Epist.LXX Ad Magnum). El a adus contribuții remarcabile în toate domeniile științei creștine; a fost exeget, a făcut apologie, a expus dogma, a înfățișat morala și disciplina, a scris istorie și geografie și a transpus cugetările în poezia religioasă. Din cataloagele date de Eusebiu, Ieronim și alți scriitori ai Bisericii, precum și din relatările de pe statuie putem să oferim o listă aproape exhaustivă cu privire la scrierile lui Ipolit. Deoarece nu este posibilă prezentarea acestor scrieri în ordine cronologică le vom expune în cea logică (după cuprins):

~~†-Scripturistice.~~ Din această categorie fac parte scrierile sale care au drept scop interpretarea Sfintei Scripturi. Acestea sunt numite scrieri omiletice și exegetice sau comentarii. Ipolit a făcut comentarii la unele părți din Geneză, Numerii, Deuteronom, Ruth, prima carte a regilor, Psalmi, Isaia și Iezechil. A comentat aproape în întregime cărțile: Ecclesiastul, Cântarea cântărilor, Daniil și Zaharia. Din toate aceste numeroase opere exegetice ne-au rămas foarte puține. Numai comentariul la cartea profetului Daniel s-a păstrat întreg; iar cel da la Cântarea cântărilor numai o parte. Comentariul cu privire la Cartea lui Daniel este cel mai vechi comentariu asupra Sfintei Scripturi pe care îl cunoaștem. Scrierea lui datează din preajma anului 204. Comentariul din cartea lui Daniel este constituit din patru părți: a. Comentariul asupra cap. I și asupra istoriei Suzanei, b. Comentariul asupra cap.II, cu cântarea celor trei tineri, c. Comentariul asupra capitolelor IV-VI și d. Comentariul asupra capitolelor VII-XII.

Acest comentariu este făcut pe baza metodei alegorice. Ipolit vede în Suzana Biserica creștină, în Ioachim pe Iisus, iar în cei doi bătrâni vede pe cei doi dușmani ai creștinismului: iudaismul și păgânismul. De asemenea la aruncarea lui Daniel în groapă vede Biserica persecutată. În vremea când scrie acest comentariu, parusia, nu mai era puternic răspândită în rândul creștinilor; așteptarea prea mare a venirii lui Iisus făcuse ca să nu se mai creadă venirea a doua a lui Iisus ca iminentă. Totuși pentru faptul că mai erau destui credincioși care spuneau că Domnul va veni, fiindcă a arătat semne (aceasta o spuneau mai cu seamă când începea o persecuție), Ipolit încearcă o explicare a venirii Domnului și o precizare în timp a acestei sosiri. El interpretează cele 70 de săptămâni de ani considerând că durata lumii ar fi de 6000 de ani. După aceasta va veni viața veșnică. Ori Iisus Hristos era născut la 5500 după Adam. Deci mai erau 500 de ani până la venirea lui. Interpretarea celor 70 de săptămâni nu este însă reușită. În toată opera exegetică Ipolit folosește interpretarea tipologică și alegorică. Ipolit a făcut comentarii la cartea Noului Testament, dar asupra acesteia sunt însă mai puține. A comentat cap

XXIV din Evanghelia după Matei, pasaje scripturistice, Evanghelia după Ioan și Cartea Apocalipsei în întregime. Din aceasta din urmă ne-au rămas doar câteva fragmente.

2. Polemice (contra ereziilor). Ipolit este primul rând un discipol al lui Irineu. Așa că el adopta aceeași atitudine, combătând toate ereziile vremii. Spre deosebire de epoca lui Irineu, gnosticismul începe să slăbească, iar discuțiile teologice se refereau mai mult la cele două persoane ale Sfintei Treimi: Tatăl și Fiul. În timpul lui Ipolit începe să se extindă erezia monarhienilor modalști (susținută de Sabelia); contra acestor învățături greșite, Ipolit a luat poziție și a scris împotriva lor. Prima lucrare de acest fel a fost: o respingere pe scurt a celor 32 de erezii în acest chip o numește Fotie; dar Eusebiu de Cezareea și Ieronim o numesc: O respingere pe scurt împotriva tuturor ereziilor. Această scriere este pierdută. Despre ea pomenește Ipolit și în lucrarea sa. Din ea, s-au păstrat fragmente scurte în Cărticica împotriva tuturor ereziilor atribuită în mod greșit lui Tertulian, în Panarion, Sfântul Epifanie și în cartea asupra ereziilor a lui Filastru.

O altă scriere a lui este adevăratul titlu aceasta ni s-a păstrat întreagă.

Timpul și locul descoperirii acestei scrieri le-am precizat mai înainte. Această scriere a fost compusă din 10 cărți, iar astăzi nu mai avem decât pe prima și pe cea din urmă, a doua și a treia lipsesc. Ipolit și-a propus să exprime toate sistemele vechilor filozofi și ale înțelepciunii grecești. După această prezentare expune sistemele ereticilor și demonstrează faptul că le-a preluat din doctrina filozofilor vechi. Potrivit acestei expuneri reiese faptul că ereticii din vremea lui nu sunt decât urmașii filozofilor păgâni. Ereziiile, după Ipolit nu își au originea nici în Scriptură și nici în Sfânta Tradiție; ele nu sunt decât erori extrase din filozofiile păgâne, mistere și astrologie. Și autorul își pune în realizare desăvârșită acest plan. În prima carte se ocupă de sistemele filozofice, de școlile brahmanice din India, de cele druidice ale celților și de învățătura lui Hesiod. Cartea a doua și a treia sunt pierdute. Cu siguranță că și aici dezbate aceleași chestiuni referitoare la sistemele filozofice antice. În cartea a patra se ocupă de magie, de astrologie și de felurite sisteme de superstiție. După aceste patru cărți care pot forma un fel de introducere în materia ereziilor Ipolit trece la adevărata chestiune: la prezentarea și combaterea ereziilor. Astfel în cărțile V-IX, el se ocupă de 33 de erezii. Între ele se numără și erezia numită a lui Calist. Această erezie a papei Calist relevă pe deplin antitrinitarismul la Roma. În cartea ultimă (X), după ce face o recapitulare a celor spuse, el expune adevărata credință. Această lucrare pare destul de interesantă din punct de vedere al fondului. Ea este o adevărată mărturisire de credință. Ne oferă un material bogat cu privire la erezii. Pe de altă parte această lucrare prezintă un interes aparte și prin faptul că expune sistemele vechi ale filozofiei. În această privință, Ipolit ne arată că este un erudit în ale cărții. În multe privințe urmează linia Sfântului Irineu, dar în privința tematicii ne oferă totuși și unele noutăți, mai ales la sistemul lui Vasilide: Irineu îl consideră dualist și

emanaționist, iar Ipolit îl consideră ca evoluționist și panteist. Sub aspectul formei, lucrarea este compusă cu claritate. Stilul este fără meșteșugire, simplu și uneori impregnat cu o notă de voiciune. Timpul compunerii acestei opere este după moartea lui Calist (având în vedere că în scriere pomenește de controversele avute cu Zefirim și cu Calist). Se poate presupune că anul în care a fost scrisă această operă este cu aproximație 223-224. Pe lângă aceste două scrieri, care privesc chestiuni de ordin general - sunt polemici care vizează și sisteme și opinii luate în comun - Ipolit a scris și lucrări de polemică personală. De la el ne-a rămas un fragment foarte important: Contra lui Noet, îndreptat împotriva unui antitrinitar modalist din sec. II. Altă scriere este Contra lui Artemon, adresată unui adept al monarhianismului dinamic. Se poate deci presupune că aceste două scrieri să fi făcut parte dintr-o altă scriere, îndreptată împotriva ereziei monarhiene. Între operele sale polemice, se numără o lucrare împotriva lui Marcion. Din această lucrare nu ni se mai păstrează nimic. Se poate presupune că lucrarea poate foarte bine să se asemene cu alta care se ocupa despre bine și de unde vine răul, menționată pe statuia lui Ipolit. O altă scriere a lui Ipolit este cea despre harisme îndreptată probabil împotriva montanismului. Lucrarea despre Evanghelia Sfântului Ioan și Apocalipsa este îndreptată probabil împotriva Avem câteva fragmente din altă scriere: Capitole împotriva lui Gai în care justifică probabil paternitatea Sf Ioan asupra Apocalipsei.

3. Opere apologetice și Dogmatice. Toate operele sale care aveau ca scop ilustrarea adevărului religiei creștine față de filozofia păgână și sistemele eretice, s-au pierdut. Unele din ele ne sunt cunoscute din câteva citații. În acest gen teologic a scris: Contra grecilor și contra lui Platon sau Despre univers în două cărți, Discurs asupra învierii adresat împărătesei Mameia (mama lui Alexandru Sever); Îndemn, adresat Severinei soția lui Eliogabal; Despre întrupare; Demonstrație contra iudeilor. Singura operă dogmatică și singura dintre operele lui Ipolit pe care noi o avem întreaga este Demonstrarea după Sf. Scriptură a ceea ce înseamnă Hristos și Antihrist sau pe scurt: Despre Antihrist. În această operă arată felurile împrejurări ale venirii lui Antihrist, triumful lui trecător și despre ruina, pe care o are acesta din urmă. Chestiunea venirii lui Antihrist este pusă cu ocazia începerii persecuției lui Septimiu Sever. Creștinii credeau că s-a apropiat sfârșitul lumii și că Antihrist a venit. Lucrarea a fost scrisă pe la anul 202 și e adresată unui prieten, numit Teofil. Aceasta este prima scriere care se ocupă de Antihrist.

4. Istorice. În lista se află pe statuia lui se vorbește despre două cărți de acest fel. Una este intitulată Cronicon. Din această scriere se păstrează câteva fragmente, traduse în latină. Nu de multă vreme s-a găsit într-un manuscris de la Madrid câteva fragmente în greacă. Această scriere este o compilație istorică și geografică, destinată armonizării datelor biblice cu istoria profană. A

doua este un calcul al epocii pascale și un canon pascal. În această lucrare se află calcularea timpului cu privire la stabilirea datei Paștelui. El arată că unei perioade de 16 ani îi corespunde același număr de luni. Și de aici se consideră că după o perioadă de 16 ani, paștele cade în

aceeași zi. Scrierea era mult apreciată de contemporanii Săi. Calculul era însă greșit. De aceea Ipolit a trebuit să-1 mai corecteze; în cele din urmă l-a părăsit.

5. Disciplină și dedicare. Fericitul Ieronim îi atribuie două scrisori: Trebuie să postești Sâmbăta și Se cuvine să te împărtășești în fiecare zi? Tot lui Ipolit i se atribuie canoane în număr de 261. În lista de pe statuie erau trecute cu titlul: Tradiția apostolică. Există însă îndoieli cu privire la autenticitatea acestor canoane.

Caracterizarea lui Ipolit

Ipolit a fost un creștin cult și virtuos. A scris în domeniul de știință teologică, dovedind bogăție de cunoștințe. Aceste cunoștințe nu sunt însă profunde. Se folosește de izvoare nesigure, de aceea face unele greșeli. Nu se distinge prin erudiție și critică, dar era dornic de a se cultiva. Era un suflet pasionat pentru binele Bisericii. A făcut exegeză, folosind interpretarea alegorică ceva mai înainte de Origen. Alegorismul său este mai puțin exagerat. A scris contra ereziilor.

Toate aceste chestiuni le-a înfățișat într-o formă clară și fără greutate. Din fondul bogat al problemelor înfățișate în cărțile expuse, putem extrage și câteva puncte esențiale cu privire la doctrina sa. Ipolit vorbește despre Sf. Treime, insistând asupra lui Iisus Hristos. Ca și Sf. Iustin, Ipolit înfățișează nașterea Logosului ca liberă și accentuează distincția diferitelor stări ale lui. În evoluția Verbului el recunoaște trei faze distincte: adică Fiul este immanent Tatălui, adică nașterea lui din substanța Tatălui, , adică Fiul este perfect prin întruparea lui dintr-o fecioară. Totuși Ipolit are unele expresii greșite în ceea ce învață.

În opera sa are următoarele cuvinte: *”Omul nu este nici Dumnezeu, nici înger; dacă Dumnezeu ar fi voit să te facă Dumnezeu, ar fi putut; tu ai exemplul Logosului”*. Din această cauză a fost învinuit de subordinaționism. Astfel de expresii au pregătit desigur arianismul. Ipolit însă, rămâne cu doctrina adevărată. El afirmă cosubstanțialitatea Fiului cu Tatăl. Despre om spune că este făcut de Dumnezeu nu de Demiurg și că este compus din corp și din suflet. Mântuirea este opera Mântuitorului, adusă prin corabie dusa de Iisus Hristos. Slujitorii ei sunt episcopii, preoții și diaconii (vorbește despre ierarhie). Ipolit vorbește despre botez și euharistie. Botezul este baia

renașterii, care te face să renunți la rău și să urmezi lui Iisus Hristos; din botez ieși curat și răspândești razele dreptății. De la el avem o mărturie că Mirungerea trebuie făcută imediat după Botez. Despre Euharistie scrie că este trupul și sângele Mântuitorului, garantând viața veșnică. Afirmă învierea morților. Ca și la Sf. Irineu, autoritatea în credință sunt: Sf. Scriptură și Sf. Tradiție. Sf. Scriptură este inspirată. Necedincioșii și diavolul nu înțeleg toată Scriptura. Doctrina sa nu este greșită, dar termenii folosiți sunt defectuoși. În privința atitudinii față de viață, Ipolit este foarte rigorist. Nu cade în extremă. Este un om care a iubit Biserica și a dorit să o vadă fără pată. Numai acest motiv l-a făcut să reproșeze lui Calist că a făcut inovații disciplinare: 1) că e indulgent excesiv cu cei păcătoși; 2) primește din nou pe clericii cu abateri grave; 3) slăbește înfrânarea clericilor și 4) aprobă căsătoria clandestină a matroanelor cu

oamenii de rând. El ajunge la schismă numai din dorința de a servi Biserica și din cauza rigorismului său. Ipolit este un enciclopedist, polemist și apologet. Împreună cu Irineu duce la ruina gnosticului. Luând în considerare teologia, viața și opera lui, Ipolit poate fi considerat cel mai strălucit scriitor al Romei din secolul III.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

CUVÂNT PENTRU SFÂRȘITUL LUMII ȘI PENTRU A DOUA VENIRE A DOMNULUI ȘI DUMNEZEULUI NOSTRU IISUS HRIS-TOS, traducere de Cristian BĂDILIȚĂ, *Sfântul Hippolit, episcop al Romei; Demonstrație din Sfintele Scripturi despre Hristos și Antihrist*, în A.B., nr. 4-6/2000, p. 116-135.

STUDII:

în limba română: COLOTELO, Drd.Dumitru, *"Tradiția Apostolică" a lui Hipolit și importanța ei ca izvor pentru istoria cultului creștin*, în M.A., nr.6-8/1975, p. 476-488; COMAN, Ioan G., *Cazul Hippolit-Calist. Considerațiuniistorico-patristice*, București, 1944, 30 p; COMAN, Pr.Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 79-82; IBIDEM, *Patrologie*, voi. II, EIBMBOR, București, 1985, p. 49-73; CORNEANU, Nicolae, *Opera predicatorială a Sfântului Ipolit*, în rev. *Duh și Adevăr*, nr. 10-12/1946, p. 5-12 și 1-3/1947, p. 6-10; ENĂCEANU, Arch. Ghenadie, *Sfântul Ipolit*, în studiul: *Sfinții Părinți*, în B.O.R., nr. 10/1877-1878, p. 577-581; VESA, Pr.I., *Așa-zisa "anafora" a Sfântului Hipolit Romanul*, în S.T., nr. 7-8/1961, p. 438-440.

în limbi străine: BRADSHOW, R, *Essays on Hippolytus*, Bramcote, 1978; HAMEL, R., *Kirche bei Hippolyt von Rom*, Gatersloh, 1951.

VI. Sfântul Ciprian de Cartagina și Lactanțiu

SFÂNTUL CIPRIAN

VIAȚA

Numele lui complet era Thascius Caecilius Cyprianus. Viața sa o cunoaștem, parte din operele sale, parte din biografia care i-a fost întocmită de diaconul său Pontius. Convertirea la creștinism și-o povestește pe larg în lucrarea sa către Donat. Moartea este relatată în actele martiriului său.

Născut pe la anul 200 în Cartagina, din părinți păgâni bogați. A avut posibilitatea să primească o educație aleasă, însușindu-și complet învățătura din vremea lui. Devine retor (profesor de elocvență) apoi avocat. A apărut de multe ori la bara justiției și și-a câștigat un loc de seamă printre locuitorii orașului. În tinerețe a dus o viață mai puțin morală, ca toți tinerii păgâni din acel timp. Încă din timpul studiilor se pare că a făcut cunoștință cu operele lui Tertulian și prin ele cu Sfânta Scriptură. Totuși convertirea sa și-o datora preotului Caecilius, din Cartagina care îi născuse în suflet admirația pentru spiritul și seriozitatea religiei creștine. De la acest preot – ne spune Ieronim – Ciprian și-a luat numele de Ceciliu. "*Ceea ce îmi părea greu și chiar imposibil pe marea furtunoasă a acestei lumi*, - ne spune însuși Ciprian -, *era renașterea la o viața nouă, într-o baie spirituală*" Pentru că trecuse la creștinism, Ciprian era poreclit de ceilalți păgâni cu numele de Strocus (gunoi). Va fi hirotonit preot, iar în anul 249 la dorința credincioșilor a fost ales episcop de Cartagina, în locul lui Donat. Ca episcop a desfășurat o bogată activitate, și plină de autoritate, trăind într-un timp zbuciumat și plin de mari evenimente.

El a fost conducătorul sau mai bine zis papă al Africii creștine. Dar acțiunea lui de centralizare a Bisericii africane este întreruptă de persecuția lui Deciu, care începe în ianuarie 250. Ciprian caută să fugă din fața persecuției refugiindu-se în vecinătatea Cartaginei. Face acest act din

prudență. Dacă s-ar fi împotrivit efectiv în fața persecuției, ar fi periclitat și viața creștinilor din Cartagina, deoarece ei în mod sigur l-ar fi urmat. Pentru acest motiv, el a stat retras și căuta să fie în legătură strânsă cu Biserica și creștinii din Cartagina. El a judecat, cum spune un patrolog, că Biserica se poate asemăna cu o armată, dacă șeful ei moare, imediat s-a dat semnalul distrugerii. Revine în scaunul episcopal în primăvara anului 251 (înainte de Paști), când furtuna persecuției încetase. Revenirea în scaunul episcopal, a iscat discuții în Biserica Apuseana, mai ales la Roma. De aceea Ciprian a trebuit să se explice, până la urmă lucrurile s-au lămurit. Acum, pe lângă multipla activitate de refacere a Bisericii, păgubită de persecuție, Ciprian se va ocupa de cazul celor căzuți (lapsi) în timpul persecuției lui Deciu.

Acei dintre creștini, care au adus sacrificii au fost numiți sacrificiați, cei care au tămâiat numai pe zei (au adus sacrificiul de tămâiere) au fost numiți thusificați, cei care au obținut prin bani dovezi că au sacrificat, fără să fi făcut acest lucru, au fost numiți libelatici, iar cei care au plătit să li se scrie numele în condică, dovedind că au sacrificat au fost denumiți "acta facientes". În acest timp era la Roma un anti-papă cu numele de Novațian. Acesta era foarte rigorist în privința celor căzuți și se opunea indulgenței celor căzuți și se opunea indulgenței papii Corneliu. El nu admitea în Biserică pe cei căzuți. Tot acum, însă, mărturisitorii, cereau ca cei căzuți să fie primiți fără nici o condiție. Ciprian s-a opus acestei cereri din partea lor. Din acest motiv se va ridica împotriva lui o grupare, care alege antiepiscop pe Fortunat. La acțiunea acestora se mai adaugă și alți cinci preoți care s-au abținut de la consacrarea lui Ciprian ca episcop. Aceste fapte se petreceau la Cartagina. Cei mai înverșunați dintre aceștia era preotul Novat și diaconul său Felician. Ei amintesc lui Ciprian de fuga sa din fața persecuției lui Deciu și îi cer să fie indulgenți față de cei căzuți. Ciprian convoacă un sinod, în vara anului 251 și folosindu-se mai ales de intervenția mărturisitorilor, adică a acelor creștini care mărturisiră pe Hristos în timpul persecuției, fuseseră închiși sau chinuiți, dar au scăpat, ia măsuri potrivite impunând celor căzuți, după gradul lor de apostazie: libelatici, sacrificiați, thusificați, acta facientes, anumite perioade de penitențe, care unora s-au părut cam severe. Excluse pe cei care i s-au opus și hotărăște ca numai în cazul că cei căzuți vor trece printr-o nouă persecuție, în timpul penitenței lor, ca să se întărească în lupta pentru credința să fie reprimiți ca să meară cumincați.

Abia a trecut persecuția și peste Cartagina se va abate o nouă nenorocire: ciuma. Aceasta a durat doi ani (252-254). În timpul acesta Ciprian a desfășurat o admirabilă asistență sanitară atât pentru creștini cât și pentru păgâni, câștigând și astfel admirația și respectul păgânilor.

În anul 255 vine în conflict cu episcopul Romei Ștefan pe tema rebotezării ereticilor, conflict în care el era, împreună cu Mitropolitul Cezareei Capadociei Firmilian, pentru rebotezarea tuturor celor botezați de orice fel deeretici. Se pune, în Biserică întrebarea: poate fi valabil botezul săvârșit de eretici? Biserica din Răsărit și cea din Africa era de părere că ereticii nu pot fi primiți în Biserică, decât în urma rebotezării. Biserica Romei era de părere că botezul

ereticilor este valabil, deci pot fi primiți direct în Biserică. Astfel a fost rezolvată problema. În secolul III papa Ștefan invită episcopii din Asia Mică și din Africa să adopte practica romană. În această situație Ciprian convoacă trei sinoade la Cartagina (între 255-256) care hotărăsc să mențină aceeași practică, ci chiar muștră pe episcopul Romei, considerând că vrea să-l dăscălească. Acestor dispute îi va pune capăt izbucnirea persecuției lui Valerian din august 257. Papa Ștefan moare martir pentru credință, iar Ciprian a fost exilat la Curubis în 30 august 257. A revenit la Cartagina și în anul 258 se va da un nou edict, care cerea uciderea exilaților recalcitranți. Ciprian este îndemnat să sacrifice el susținându-și cu demnitate credința. La 14 septembrie 258 este condamnat la moarte prin decapitare, aproape de Cartagina. Este primul episcop african care a primit martiriul. Procesul lui este povestit în Actele proconsulare ale lui Ciprian, și de asemenea în "Spre Emaus" de N. Sadoveanu și Pătrășcanu. Datele biografice se mai păstrează și în lucrarea diaconului Pontius: De vita Cypriani.

OPERA

De la Ciprian ne-au rămas lucrări apologetice, disciplinare, morale și scrisori.

Apologetice

1. Către Donatus (Ad Donatum), scrisă îndată după convertire, pe când era episcop al Cartaginei Donat, sub forma unei convorbiri avută cu prietenul său Donat, în seara frumoasă a unei zile de toamnă la umbra viei lui Ciprian. În ea Ciprian expune motivele convertirii sale făcând un tablou

detestabil al lumii păgâne de atunci, plină de corupție, violență, brutalitate și parvenire. Prezintă convertirea sa ca refugierea în singurul liman nemolipsit de stricăciunea acestei lumi, Biserica creștină și primirea botezului. Îl îndeamnă pe prietenul său să meargă pe calea dreptății ca să primească harul mântuitor.

2. Către Demetrian (Ad Demetrianum). Acesta era un magistrat din Africa, vicios și rău și care îl vizită foarte des, acuzând creștinismul că este vinovat de toate nenorocirile care vin asupra Africii. Ciprian îi răspunde că adevărata cauză sunt păgânii, că datorită îndărătniciei lor

față "de Cer" și că persecută pe cei care "adoră pe Dumnezeu", adică pe creștini. Păgânii nu vor scăpa de pedeapsa veșnică. La sfârșit îndeamnă pe Demetrian și pe ceilalți păgâni să caute să se mântuiască, ieșind din superstiție și întuneric, arătându-le că numai pe pământ se poate realiza convertirea și mântuirea, în lumea cealaltă nu va mai fi așa.

3. Că idolii nu sunt zei (Quod idola dii non sint). Este un mic tratat în care își propune într-o primă parte, să combată idolatria prin teoria că zeii păgâni nu sunt decât foști regi, care, după moarte au fost apoteozați venind cu exemplificări. Religia păgânilor nu e decât cultul strămoșilor. Și pune întrebarea: dacă s-au născut zei cândva, astăzi de ce nu se mai nasc? Zeii nu sunt zei, ci monștri. Inspirat din Octavius al lui Minucius Felix, acuza zeii de neputință. Cum să credem că zeii au ajutat Roma (pe romani), când ei nu au fost în stare să se ajute pe ei înșiși?

Există un singur Dumnezeu, lucrul acesta l-au susținut chiar autori ca Platon și Hermes Trismegistos. Vorbește și despre Hristos, El este Dumnezeuul nostru, El e mijlocitorul între Dumnezeu și oameni; El a îmbrăcat sau s-a întrupat în om, pentru a-l duce la Tatăl, Hristos a vrut să fie ceea ce este omul, pentru ca și omul să poată fi ceea ce este Hristos. Găsim aici o primă schițare a îndumnezeirii omului. Se inspiră foarte mult din Minucius Felix și Tertulian (Apologeticum).'

4. Dovezi către Quisinius (Testimonia ad Quisinium). Sunt de fapt mărturii împotriva iudeilor. Este scrisă între 249-250, înainte de izbucnirea persecuției lui Deciu, ca și cele de dinainte. Este compusă din trei cărți. Quisinius era un convertit la creștinism. El îi ceruse lui Ciprian sfaturi pentru noul chip de purtare al vieții sale. Scrierea cuprinde astfel de sfaturi, care sunt sprijinite pe diferite citate din Vechiul și Noul Testament. În prima carte, tratează despre caracterul provizoriu al legii mozaice; în a doua despre împlinirea profețiilor prin Iisus Hristos, care este Dumnezeu născut trupește dintr-o fecioară; în a treia despre credința, datoriile și virtuțile pe care trebuie să le aibă un creștin.

5. Către Fortunat (Ad Fortunatum). Această scriere o întocmește când era în exil la Curubis. Este un îndemn la martiriu, un mănunchi de texte biblice, prin care se recomandă rezistența la persecuții, să refuze cultul idolilor. Ultimele două scrieri sunt importante pentru istoria Bisericii latine din Africa, a Italiei, înainte de apariția Vulgatei.

Disciplinare și morale

1. De lapsis (Despre cei căzuți). Lucrarea a fost citită în sinodul de la 251 pe care l-a ținut Ciprian la Cartagina. Ea a fost trimisă mărturisitorilor din Roma și în care susține că nu pot fi primiți în Biserică cei căzuți în timpul persecuției lui Deciu decât după o aspră pocăință. *Faceți pocăință multă, arătați mântuirea unui suflet aflat în durere și jale!* (cap.32), Mărturisitorilor, care dădeau bilete de indulgență, pentru ca cei căzuți să fie reprimiți, Ciprian le spune: „*Iertare*

de păcatele care s-au săvârșit împotriva Lui, poate să le dea numai Acela care a purtat păcatele noastre, care a suferit pentru noi, pe care Dumnezeu L-a dat pentru păcatele noastre.” (cap. 17).

2. De catholicae ecclesiae unitate (Despre unitatea Bisericii universale). Este opera principală a lui Ciprian, scrisă între 250-251, împotriva schismelor lui Novațian - rigoristul și a lui Felicisimus, și citită în sinodul de la Cartagina din 251. Ciprian susține că nu poate fi decât o singură biserică ortodoxă în fiecare localitate și ea este numai una pentru lumea întreaga, unitatea ei garantându-i consensul și conlucrarea episcopilor. „*episcopatus unus est, cuius a signulis in solidum pars tenetur*”.

Biserica spune Ciprian, este poporul unit cu episcopul său. El o compară cu soarele; după cum soarele are mai multe raze, dar o singură lumină, tot așa este și Biserica: o turmă și un

păstor. Fiecare creștin este dator să asculte de episcopul sau ortodox, să comunice cu el, căci prin episcopul său comunică cu biserica universală.

Schisma este o crimă din cele mai grave: „*în afară de Biserică nu există mântuire (extra ecclesia nulla salus) cum n-a fost la potop m afară de corabia lui Noe, sau la cucerirea Ierihonului, în afară de casa Rahavei (Deut.9)*”. Acela care este în afară de Biserică nu poate să aibă pe Dumnezeu ca Tată, dacă nu recunoaște ca mamă Biserica. Fără unitate Biserica nu poate ajunge la fericire. Unitatea Bisericii a fost prefigurată prin cămașa cea dintr-o singură bucată a lui Hristos. Tainele săvârșite în afară de Biserica ortodoxă nu sunt valabile, fie botez, fie euharistie, clericii care devin schismatici sau apostazi sau eretici pierd darul ce l-au primit la hirotonie (donatism).

Iisus Hristos când a întemeiat Biserica Sa pe un fundament unic a voit să-i asigure unitatea deplină.

Textul acestei opere a Sfântului Ciprian a suferit unele modificări din partea romano-catolicilor medievali în favoarea monarhianismului papal. Ei doreau să demonstreze că unitatea Bisericii s-a păstrat printr-un primat de jurisdicție exercitat între Apostoli, de Sfântul Apostol Petru iar după aceea de către episcopul Romei. Astfel interpretau greșit constatarea lui Ciprian că unitatea Bisericii s-a păstrat numai prin episcopat. Critica a demonstrat că acestea sunt interpretări posterioare, de aceea editorul principal al operelor lui Ciprian, Hartel (Wien, 1874) le-a omis ca interpolări neautentice.

Ciprian susține parcă împotriva pretențiilor romano-catolice de mai târziu, că nici Petru nu a avut mai multă jurisdicție decât ceilalți Apostoli, ci toți Apostolii au fost egali în drepturi. „*Hic erant utique et caeteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis.*” „*Episcopii sunt legați unii de alții prin legea dragostei și a armoniei neîmpărțită sub conducerea Duhului Sfânt.*” în consecință autoritatea lor tradițională în Biserici nu poate fi depășită și deci nu are nevoie de o altă supra-autoritate pe deasupra Bisericii.

Este o scrisoare am putea spune pastorală, trimisă creștinilor din Cartagina pentru a-i încuraja și mângâia în timpul crumei, apărută în anul 252. Le aduce aminte celor din Cartagina că Domnul a prevestit că peste oameni vor veni necazuri ca și ciurma și că aceste semne sunt ale apropiatei venirii Sale cea de a doua și îi îndeamnă să nu piardă credința, ca să fie vrednici de bucuriile ce le va aduce sfârșitul apropiat al lumii. Mai răspunde la o seamă de nedumeriri ale creștinilor care mor împreună cu păgânii.

4. Despre fapta bună și milostenie. (De opere et eleemosynis). Este un îndemn la ajutorarea celor săraci dintre creștini. El consideră ca o datorie a fiecărui creștin. Sprijină acest îndemn cu citate din Sfânta Scriptură mai ales pe faptele Apostolilor unde se prezintă viața curată și comună a primilor creștini.

5. Despre invidie și gelozie (De zelo et livare). Ciprian spune că invidia este un păcat mare și fură sfârșit. Diavolul atrage pe creștini în cursa lui. De ea nu poți scăpa decât prin dragostea creștină și umilință. Aici combate pe adversarii săi roși de păcate.

6. Despre ținuta (purtarea) fecioarelor. (De habitu virginum). Este o scriere care imită pe cea a lui Tertulian în care Ciprian atrage luarea aminte a femeilor consacrate lui Dumnezeu să se poarte curate și îmbrăcate simplu ca să nu fie pradă duhului lumesc. Ele sunt de mare cinste în Biserică. De aceea nu trebuie să se laude cu frumusețea lor și să se gătească bogat. Scrisă la 249.

7. Despre rugăciunea Domnească. (De dominica oratione) Este iarăși o imitare a scrierii cu același nume a lui Tertulian. Are însă o oarecare independență în tratare. În prima parte se ocupă de rugăciunea domnească. În a doua parte arată că această rugăciune este cea mai eficace. Ea este recomandată de Iisus Hristos. În a treia parte se ocupă de condițiile pe care le necesită o rugăciune adevărată. Ciprian are considerații frumoase asupra felului (modului) în care ne rugăm. El spune că rugăciunea creștină este publică și comună (publica et nobis et corunius oratio).

8. Despre folosul răbdării. (De dono patientiae). Și aceasta este o imitație a scrierii cu același nume a lui Tertulian. Motivul acestei scrieri a fost controversa cu privire la botezul ereticilor: un italian numit Jubaianus, îi cere lămuriri în această privință. Ciprian caută să explice și să îndemne la răbdare. Vorbește de această virtute și arată că ea se află numai la creștini. Pentru a demonstra acest fapt de exemplu pe Dumnezeu, Iisus Hristos, profeți și pe cei dreți îi îndeamnă pe creștini la practicarea răbdării.

Scrisori

Ele alcătuiesc un grup aparte. Ele sunt un număr de 81: 65 scrise de el și 16 primite de el. Cele mai multe, (12) sunt adresate clerului din Cartagina și către cel roman în problema schismelor lui Felicisim și Novatian, în privința botezului ereticilor și mărturisitorilor și a celor căzuți în persecuție; una se ocupa de femeile ușoare (mulieres subintroductae) și oprește

sub pedeapsa excomunicării conviețuirea cu ele. În alta combate obiceiul introdus de a se întrebuința apă în loc de vin la Sfânta împărtășanie; 23 sunt scrise către clerul său pe când era în temniță. Scrierile lui Ciprian sunt un document istoric de mare valoare.

Lui Ciprian i s-au mai atribuit și alte opere dar care s-au dovedit neautentice. Astfel sunt:

1. Ad Novatianum. O polemică asupra celor căzuți, care nu este a lui Ciprian, ci a unui episcop care era un susținător al lui Ciprian.

2. De singularitate clericorum. (Despre viața solitară a preoților). S-a presupus că este întocmită de un episcop donatist din Roma numit Macrobiu (pe la 370). În realitate este din anul 250 și este întocmită de episcopul Romei, Lucius.

3. De rebaptismate. Este scrisă de către un adversar al lui Ciprian, susține valabilitatea botezului ereticilor.

4. *Adversus aleatores*. (Împotriva jocurilor de noroc). Este scrisă în limba latină vulgară și califică aceste jocuri drept idolatrie și invenție a diavolului. Este scrisă poate de un episcop eretic, novațian sau donatist.

5. De pascha *computus* (Despre aflarea sărbătoririi Paștelui). Este scrisă în stilul lui Hipolit care a fost preocupat de calculul Paștelui.

Atribuirea de scrieri Sfântului Ciprian, pe lângă alte motive, nu prezintă importanța mare pe care el a avut-o în Biserică.

CARACTERIZAREA SFÂNTULUI CIPRIAN

Analizând viața și opera lui Ciprian constatăm că el a fost un adevărat creștin, cu vaste cunoștințe profane, cu o viață aleasă și cu o instrucție religioasă destul de temeinică. A fost un bun conducător al Bisericii din Cartagina, prudent în acțiunile intense ale episcopatului și alinător al celor necăjiți. În formarea sa sufletească a fost mult influențat de Tertulian. Ieronim povestește în "De viris illustribus, c.53". că fostul secretar al lui Ciprian a povestit unui bătrân, de la care a auzit Ieronim, că Ciprian îi cerea zilnic secretarului său "*Dă-mi pe magistrum* (da magistrum) înțelegând pe Tertulian. Această lectură zilnică a operelor lui

Tertulian se resimte și în opera lui Ciprian, mai ales în alegerea temelor pe care le-a tratat. De la Tertulian a moștenit Ciprian logica strânsă a argumentării și precizia definițiilor. Cu toată această predilecție pentru Tertulian, Ciprian se deosebește mult de el. E diametral opus. Nu a moștenit însă și concizia și adâncimea de gândire exagerate până la paradox și obscur ale lui Tertulian. Ciprian scrie explicit, pe larg, punând preț pe claritate și atingând-o în cel mai înalt grad. Tertulian a fost asemănat (Ieronim, Ep. 58) cu un torent năvalnic și puternic, însă și tulbure, Ciprian cu un râu liniștit și limpede. Având spirit de observație mai just decât

Tertulian, 1-a întrecut în scrierile cu conținut moral, aprecierile sale sunt mai juste, sfaturile mai aplicabile.

Ciprian a devenit scriitorul clasic cel mai citit al lumii Apusene din secolele următoare. Scrierile sale apologetice le imită Fericitul Augustin (pe cea către Donat în Confesiuni, pe cea către Demetrian în De civitate Dei). Scrierile lui izvorăsc numai din dorința sinceră de a folosi în mod practic credincioșilor săi. El nu face literatură, nu este preocupat să teologhisească numai în folosul cunoașterii, el dorește realizarea adevărilor divine în lumea creștină.

Numai acestea constituie motivul scrierilor. El are caracteristica omului de autoritate; administrator al Bisericii și conducător demn al credincioșilor. Simplu și cordial în acțiunile sale mintale, a făcut din scaunul său episcopal al Cartaginei cel mai demn din Africa și cel

dintâi din Apus. Ține la drepturile ierarhiei. Convoacă foarte des pe episcopii în sinoade, fiind convins că episcopatul întreg este organul de conducere supremă a Bisericii.

IMPORTANȚA SCRIERILOR SFÂNTULUI CIPRIAN

În ceea ce privește fondul și valoarea istorică, importanța scriitorilor este destul de mare pentru întreaga Biserică creștină. Păstrând adevăratul caracter al scriitorilor creștini din apus, Ciprian aduce prețioase contribuții la istoria disciplinară și culturală a Bisericii. Fiind un scriitor creștin, eminent practic, scrierile sale ne prezintă problemele bisericesti contemporane, ne comentează faptele și controversile religioase din timpul său, ne prezintă practica religioasă cu privire la unele din Sfintele Taine și ne dă raportul real dintre biserici și dintre ele și credincioși. În ceea ce privește forma, scrierile sale sunt simple ca și fondul. Ciprian studiasse pe autorii clasici păgâni (se constată reminiscențe din Cicero și Virgiliu) și și-a format din expresiile și stilul lor o formă aleasă pentru exprimarea celor gândite și simțite. Ciprian este măsurat și clar în expresii. Mai clasic decât Tertulian, atinge perfecțiunea în ceea ce privește amploarea cuvintelor și armonia lor. Fără multă afectație, Ciprian scrie frumos, are stil plăcut.

Inteligență clară, sentiment cald, voința neînduplecată, toate trei în perfect echilibru, le are Ciprian.

DOCTRINA

Ciprian și-a întărit credința și practicarea faptei bune prin citirea Sfintei Scripturi. Pentru el Sfânta Scriptură este lucrarea Sfântului Duh și cea care ne oferă arme necesare în lupta contra vrăjmașilor. Ea este tezaurul disciplinei bisericesti. Pe cele patru Evanghelii le aseamănă cu cele patru râuri ale Paradisului. Sfânta Tradiție este lămuritoare asupra creștinilor nescrise.

Existența lui Dumnezeu în trei persoane și adevărul religiei creștine le dovedește prin realizarea profețiilor în persoana lui Iisus Hristos, prin învățătura și minunile Sale și prin sângele martirilor.

Despre Iisus Hristos spune că este născut dintr-o fecioară prin lucrarea Sfântului Duh. Arată rolul mântuitor al lui Iisus Hristos.

Despre păcatul original spune că îl moștenim toți de la Adam. Dar Ciprian fiind cu preocupări mai practice (de ordin disciplinar și moral) se ocupă mai cu seamă de Biserică, de Sfintele Taine și de probleme de morală.

1. Despre Biserică. Ciprian spune dar că Biserica este unitară și universală (catolică). Episcopii sunt legătura acestei unități. Biserica este întemeiată de Iisus Hristos pe colegiul apostolilor și ea este indisolubilă. După cum Apostolii formau un tot și contribuiau la unitatea Bisericii, tot astfel și episcopii sunt egali și formează un tot, care sprijină unitatea Bisericii. Ciprian este primul teoretician al acestei dogme a unității Bisericii. Am arătat poziția lui Ciprian când am prezentat lucrarea sa: "De unitate catholicae ecclesiae." Vorbește apoi de preoți de diaconi și ipodiaconi. Avem la el și mărturia despre ierarhie.

2. Despre botez. Acesta este o nouă naștere în urma căreia ne curățim de toate păcatele primei nașteri. Botezul este pentru toți. El se administrează în numele Sfintei Treimi. Cei care vin la botez și sunt mai în vârstă, trebuie să mărturisească credința de a primi botezul. Materia botezului este apa naturală, sfințită după un rit obișnuit. Sfântul Ciprian admite botezul sângelui, nu însă pe cel al ereticilor.

3. Mirungere. Despre taina Mirungerii spune: „*ceea ce Petru și Ioan au făcut în Samaria, ca prin rugăciunea obișnuită pentru ei (pentru cei botezați) și prin punerea mâinilor să se invoce și să se coboare Sfântul Duh peste ei se face încă și prin noi. Cei care sunt botezați în Biserică sunt prezentați conducătorilor ei și prin rugăciunea noastră și prin punerea mâinilor, ei câștigă pe Sfântul Duh și sunt desăvârșiți prin pecetea Domnului* „ (Ep.72). După cum vedem Mirungerea este numită punerea mâinilor. Tot el mai zice: "Cel botezat trebuie să fie uns spre a putea deveni prin mir, adică prin ungere, unsul lui Dumnezeu și a dobândi harul lui Hristos" (Ep.70).

4. Pocăința. *Prilejul de a explica această Sfântă Taină i l-a oferit problema lapsilor - Sfântul Ciprian spune: „Sunt mai mari prin credință și mai buni prin frică păcătoșii care, nesăvârșind vre-o greșeală mare, se întorc îndată și se gândesc la ea, o mărturisesc cu zdrobire și în simplitatea inimii își dezvălesc cugetul înaintea preoților Domnului, pun la picioarele acestora sarcina sufletului lor și caută leacul de vindecare al rănilor lor, deși simt ușoare și primejdioase" (De lapsis 28). Mai vorbește despre această Sfântă Taină și în scrierile sale.*

5. Euharistia. Această taină o consideră ca pe o jertfa făcută în amintirea Domnului și a suferințelor Lui. Pâinea și vinul euharistic devin jertfa lui Hristos prin Sfântul Duh și sunt trupul și sângele Mântuitorului. Sfântul Ciprian vede în amestecarea vinului cu apă, unirea credincioșilor cu Iisus Hristos: credincioșii sunt apa, iar Iisus Hristos, vinul. Ea se administrează

și copiilor. Ca mare preot al lui Dumnezeu Tatăl, Iisus Hristos se aduce pe sine jertfa Tatălui și ne învață să facem acest lucru în amintirea Lui. În consecință, preotul în Sfânta Euharistie, face ce a făcut Hristos, adică aduce jertfa adevărată și plină lui Dumnezeu Tatăl în Biserică

(scris.63,14).

Din învățăturile Sfântului Ciprian mai putem reține următoarele: 1. Vorbește despre rugăciune și ne dă exemplul rugăciunea domnească. Ea este cea mai bună și formează un rezumat al doctrinei creștine. 2. Viața creștină. Ca un moralist de seamă el a fost preocupat mai mult de modul cum să trăiască creștinii. Virtutea principală este facerea de bine. Mai vorbește despre răbdare, martiriu, virginitate și îndeamnă pe credincioși să le pună în practică.

Martirii ajung imediat după moarte să vadă fața lui Dumnezeu, ceilalți așteaptă până la Judecata Domnului.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

VIAȚA ȘI MARTIRIUL LUI THASCIUS CAECILIUS CYPRIANUS, EPISCOP AL CARTAGINEI ȘI MARTIR, SCRISĂ DE PON-TIUS, DIACONUL SĂU, traducere de Pr. Vasile Gh. ALEXE, în lucrarea: *Cyprian Ad Demetrianum*, teză pentru licență, Universitatea din București, Facultatea de Teologie, București, 1909, p. 20-51.

SFÂNTUL CIPRIAN, *Introducere generală, Către Donatus, Despre unitatea Bisericii ecumenice, Despre rugăciunea domnească, Despre gelozie și invidie*, în *APOLOGEȚI DE LIMBĂ LATINĂ*, traducere de Prof. Nicolae CHIȚESCU, Eliodor CONSTANTINESCU, Paul

PAPADOPOPOL și Prof. David POPESCU, introducere, note și indici de prof. Nicolae CHIȚESCU, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, voi. 3, EIBMBOR, București, 1981, p.401-504.

STUDII:

în limba română: COMAN, Preot Profesor, Ioan G., *Cenzura invidiei la Plutarch, Sfântul Ciprian și Sfântul Vasile*, București, 1946, 20 p. Extras din volumul omagial închinat înalt Prea Sfințitului Nico-dim, Patriarhul României, la împlinirea vârstei de 80 de ani; COMAN, Pr. Ioan G., *Intre răbdare și nerăbdare la Tertullian și Sfântul Ciprian*, în P.O., nr. 4-6/1946, p. 97-108. Extras, Curtea de Argeș, 1946, 14 p; COMAN, Pr. Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p. 83-87; IDEM, *Personalitatea Sfântului Ciprian*, în S.T., nr. 5-6/1959, p. 267-296; IDEM, *Chipul Sfântului Ciprian în panegiricile Sfântului Grigorie de Nazianz și Prudențiu*, în S.T., nr. 3-4/1961, p. 123-149; CORNEANU, Nicolae, Mitropolitul Banatului, *Sfinții Părinți și unele aspecte ale societății vremii lor. Cenzura luxului feminin, Tertullian și Ciprian*, în volumul: *Patristica Mirabilia*, Timișoara, 1987, p. 267-276. Ediția a I-a, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 218-224; IDEM, *Sfântul Ciprian al Carthaginei*, în studiul: *Sfinții Părinți ai Bisericii și teatrul*, din volumul său: *Miscellanea Patristica*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001, p. 131-134; SAVA, Diac.Drd.Marin I., *Atitudinea Sfântului Ciprian față de problema unității Bisericii și*

actualitatea ei, în S.T., nr. 3-4/1989, p. 216-219; STAN, Pr.Asist. Alexandru I., "Despre unitatea Bisericii" a Sfântului Ciprian al Carta-ginei și importanța ei misionară actuală, în S.T., nr. 5-6/1982, 327-346; STĂNULEȚ, Drd.Constantin, *Concepția despre Biserică în opera Sfântului Ciprian*, în S.T., nr. 7-8/1970, p. 565-574; UNGUREANU, Fr. Francisc, *Sfântul Ciprian-teolog și apărător al unității Bisericii*, în *Caietele Institutului Catolic*, nr. 1/2000, p. 64-78; VOICU, Arhid.Prof. Dr. Constantin, *Sfântul Ciprian și unitatea Bisericii*, în A.B., nr. 10-12/1992, p. 36-57; ZAVOIANU, Drd.Cornel, *Despre "Rugăciunea Domnească" la Tertulian și Sfântul Ciprian*, în G.B., 3-4/1976, p. 364-377.

în limbi străine: FAHEY, M., *Cyprian and the Bible: a study in ihird century exegesis*, Tubingen,' 1971; GALZOW, H., *Cyprian und Novatian: der Briejwechsel zwischen der Gemeinden in Rom und Karthago zur Zeit der Verfolgung des Kaisers Dedus*, Tubingen, 1975; HINCHLIFF, P.B., *Cyprian of Carthage and the unity of the Christian Church*, London, 1974; PONZIO, M., *Vita e martirio di San Cipriano*, Alba, 1955; ROBECK, CM., *Prophecy in Carthage: Perpetua, Tertullian and Cyprian*, Cleveland (Ohio), 1992; SAGE, M.M., *Cyprian*, Cambridge, 1975; SEAGRAVES, R., *Precentes cum disciplina: a lexical study of the clergy in the Cyprianic correspondence*, Fribourg, 1993.

LACTANȚIU

Lucius Caecilius Firmianus qui et Lactantius, s-a născut spre mijlocul sec. III pe la 240-250, în Africa în jurul Cirtei sau Masculei (în Numidia), din părinți păgâni. Studiază retorica și filosofia sub conducerea retorului Amobiu cel Bătrân, la Sicca, care îi devine apoi coleg, în timpul împăratului Dioclețian. Deși retor, n-a pledat nicicând în for, lipsindu-i talentul avocațional și tupeul oratoric. Ca profesor însă, își câștigă o strălucită simpatie, încât pe la anul 290 împăratul Dioclețian îl cheamă în capitala imperiului de Răsărit, la Nicomidia, ca profesor de retorică latină, împreună cu gramaticul Flavius. Calătoria din Africa până la Nicomidia și-a descris-o în hexametri latini, sub titlul grecesc de οδοιπορικόν, dar acest poem s-a pierdut, ca și celelalte opere scrise de Lactanțiu în timpul câtă fost păgân. La Nicomidia - după cum el mărturisește -a avut puțini auditori, aceasta din cauza că preda în limba latină. În jurul anului 300 se va converti la creștinism. În lucrarea sa „Dumnezeieștile instituții” (IV, 26) el mărturisește că înainte de convertire se considera ca „spân, adică rău și vătămător, necunoscător al binelui, străin de ideea de dreptate și de fapte bune și întinând totul prin crimă și poftă rea”. A fost ales fiindcă a ost chemat de „învățătorul și regele lumii”. Când pe la anul 303 izbucnește persecuția împotriva creștinilor, el fiind un om liniștit și moderat scapă de persecuție, pierzându-și doar

catedra m anul 306, când Galeriu a închis școlile din Nicomidia. Rămas fără post, latin între greci, a trăit în mizerie ducând, după expresia lui Ieronim, lipsă de lucrurile cele mai necesare, parte în Nicomidia, parte la țară, până spre anul 317, când împăratul Constantin cel Mare îl invită la Treveri în Galia și îi încredințează educația fiului său Crispus. La această dată era deja „*extrema senectute*” și e foarte probabil că va fi murit înaintea elevului său princiar(326) sau cel mult cu câțiva ani în urma acestuia.

Opera.

1. De opificio Dei. (despre lucrarea lui Dumnezeu). Este adresată elevului său Demetrian. În această operă condamnă pe unii filosofi care depreciază trupul și sufletul omenesc și trag concluzii din defectele acestora împotriva concepției teist antropocentristă. Chiar fostul său dascăl, Amobiu, era un mare calomniator și disprețuitor al făpturii și naturii omenești. Lactanțiu apără providența ca autoarea înțeleaptă atât a trupului cât și a sufletului omenesc. În privința trupului, găsește că toate părțile lui sunt făcute în modul cel mai corespunzător menirii lor. Iar dacă unele membre sau părți sunt mai perfecte la unele animale, defectul îl suplinește la om mintea (Quae desunt, ratio rependit).

În ce privește sufletul, el e substanță invizibilă și imponderabilă, și tocmai fiindcă e ceva incomensabil, nu poate da naștere la alte suflete, deci sufletul copilului nu derivă din sufletul părinților, ci e creat de-a dreptul de Dumnezeu. Se unește cu trupul imediat după zămislire, nu abia după naștere.

De opificio Dei e o lucrare apologetică. Nu citează deloc din Sfânta Scriptură. Face aluzie la norii ce se adună pe cerul creștinilor, deci se pare că ar fi fost scrisă înaintea persecuției lui Dioclețian, în anul 303.

2. Lucrarea principală a lui Lactanțiu este însă: „*Divinarum Institutionum*” (Dumnezeieștile Instituții), întocmită în șapte cărți, și care a fost scrisă, într-o primă ediție, probabil între 304-310, iar a doua probabil între 313-316. În introducere spune că vrea să dea un manual introductiv de religie, așa cum e la drept, manualul intitulat *Institutiones iuris civilis*. Manualul îi va învăța pe oameni adevărata religie și adevărata înțelepciune. Au mai scris și alții înainte de el pe această temă, dar nu atât de savant, clar și împodobit cum scrie el. Vrea să opună combaterilor contemporane ale creștinismului, scrise de filosofi și retori, cu tot arsenalul artificiilor literare, o apologie la fel de literară, care să se impună și savanților și literaților, celor mai pretențioși. Pentru a-i cuceri se axează pe punctul lor de vedere, adică își bazează argumentele și definițiile numai pe experiență. „Blamează pe Sf. Ciprian, că a recurs mereu la Sfânta Scriptură în tratatul său „*Ad Demetrianum*” (Labriole, p. 274). Principiul acesta e metodic și e adoptat de apologetica modernă.

Divinarum Institutionum a lui Lactanțiu vrea să expună cuprinsul religiei adevărate, de aceea nu este numai o simplă apologie, ci o apologetică întreagă sau chiar o teologie sistematică scrisă cu

metodă apologetică. Cuprinsul lucrării se poate rezuma în două propoziții: Primele trei combat religia și filosofia păgână, ultimele patru expun creștinismul ca adevărata religie și adevărata înțelepciune. Astfel în cartea I-a intitulată: „De falsa religione”, combate politeismul și aduce argumente în favoarea monoteismului din autori păgâni și din rațiune. Cartea a II-a: „De origine erroris” prezintă originea politeismului de la Ham cel blestemat în Sfânta Scriptură și de la demoni, al căror cap este diavolul. În Cartea a III-a: „De falsa sapientia”, combate filosofia păgână prin contrazicerile dintre sisteme, neputința lor de a da soluții definitive problemelor fundamentale, contrazicerea dintre purtarea filosofilor și principiile profesate de ei și prin lipsa de influență a filosofiei păgâne asupra maselor. În Cartea a IV-a: „De vera sapientia et religione”, arată că adevărata religie este legătura cu Dumnezeu, nu numai îndeplinirea de rituri: „Hoc vinculo pietatis obstricti Deo et religati sumus: unde ipso religio nomen accepit, non ut Cicero interpretatus est, at velegeudo”. Expune învățătura despre Hristos ca Fiul lui Dumnezeu și Logos și despre activitatea Lui ca mijlocitor, preot și învățător, pe baza Sfintei Scripturi. Citând mai ales din Psalmii mesianici și din profeții. Iar despre adevărata înțelepciune spune că, numai în adevărata religie poate fi găsită, căci Dumnezeu e și izvorul înțelepciunii iar religia și înțelepciunea, se află una în alta „in sapientia religio et in religione sapientia est.” În Cartea a V-a: „De institutia”, arată că, dreptatea, care-n epoca de aur a lui Saturn a domnit prin monoteism, dar sub domnia lui Jupiter a fost jignita în modul cel mai cras, în contrazicere cu rațiunea și cu religia, prin persecutarea creștinilor, ..., prin trimiterea Fiului lui Dumnezeu a fost restabilită.

„Izvorul ei e pietatea și nedespărțită de pietate, egale îndreptățire a oamenilor ca fii lui Dumnezeu” (Kihnn....) În Cartea a VI-a: „De vero cultu” nu e după cum apare în titlu de cuprins cultic (liturgic) ci moral. Pornind de la teza, că adevăratul cult divin e viața morală curată, prezintă faptele morale sub aspectul celor două căi „*calea vieții și calea morții*”, sub care a fost prezentată viața morală nu numai de mulți autori creștini ci și de unii poeți și filosofi păgâni. Preceptele legii creștine, care călăuzesc pe om pe calea ce duce la cer, le împarte în două grupuri; datorii față de Dumnezeu (*officia pietatis*) și datorită față de oameni (*officia humanitas*). Calea care duce la iad o înfățișează ca alcătuită de abuzurile celor cinci simțuri, cum sunt spectacolele (asupra ochiului) vorbele rele și cântecele obscene (abuzul urechii); etc. Cartea a VII-ea: „De vita beata”, argumentează că cei ce au mers pe calea ce duce la cer, vor avea răsplata într-o viață viitoare. Fără aceasta nici crearea lumii n-ar avea rațiune. Aceasta e ratio mundi. Dovedește cu zece argumente nemurirea sufletului, apoi expune eshatologia creștină, susținând hiliasmul.

Instituțiile au fost scrise înainte de începerea persecuției lui Galeriu și abia într-o ediție ulterioară au fost dedicate lui Constantin cel Mare.

3. Pe la anul 315, Lactanțiu face rezumat al dumnezeieștilor Instituții intitulat „Epitome”, și dedicat unui oarecare Pentadiu, în care elimină argumentările și cele mai multe din citate, dar

adaugă idei noi făcând și unele corectări, dând astfel o nouă ediție nu numai rezumativă ci și ameliorată a Instituțiilor.

4. Despre mânia lui Dumnezeu (De ira Dei). Este o altă scriere a lui Lactanțiu și adresată unui mărturisitor din persecuția lui Dioclețian, numit Donat, încercând să dovedească că Dumnezeu se mânie pe păcătoși și îi pedepsește. Dumnezeu pedepsește crima așa cum răsplătește virtutea. Este preocupat de fondul filosofic ale temei și ia atitudine împotriva psihologiei stoicilor și epicureilor.

El stabilește necesitatea mâniei divine prin silogismul: „Omne imperium metu constant, metus autem per iram. Deus autem habet Impertum, ergo ut iram, qua constant imperium habeat, necesse est”, apoi prin alte argumente arată că ea e compatibilă cu firea divină, căci pe de o parte mânia divină nu e afect nestăpânit ca cea omenească, ci aplicarea constantă a pedepsei răul. Fără admiterea mâniei divine nu se poate susține dogma despre providență. Citate din cărțile sibiliene, cuprinzând amenințări cu mânia și pedeapsa divină, asemănătoare cu cele ale profeților Vechiului Testament, sunt aduse ca să arate, că chiar religia păgână susține existența mâniei divine.

5. De mortibus persecutorum (Despre moartea persecutorilor) este o altă lucrare a lui Lactanțiu, care este o continuare m explicarea problemei puse în „De ira dei”, și care conține 52 de capitole. Începe cu o mulțumire către Dumnezeu, că a dăruit, în sfârșit, pace credincioșilor. În primele șase capitole arată pe scurt că vechii persecutori ai creștinismului, Nero, Domițian,

Deciu, Valerian și Aurelian au avut un sfârșit tragic. În următoarele 45 de capitole povestește istoria persecuției lui Dioclețian, scoțând în relief sfârșitul crud al persecutorilor: Dioclețian (mort în mizerie și tristețe); Maxiamian (s-a spânzurat); Galeriu (mâncat de viu de viermi); Sever (și-a tăiat venele); Maximian Daja (s-a otrăvit), pe când Constanțiu Chlor a murit de moarte naturală, ușoară m patul său și fiul său Constantin, care și-a ales ca steag crucea văzută pe cer și a dat edictul de la Milan, e norocos. Încheie cu o mulțumire către Dumnezeu: „Domnul a curățat pământul de aceste nume trufașe. Să sărbătorim deci triumful lui Dumnezeu cu bucurie; zi și

noapte. Să-I adresăm rugăciunile noastre și laudele noastre, ca să întărească pentru totdeauna pacea dată după 10 ani de război.”

6. Lui Lactanțiu i se mai atribuie un poem intitulat „De ave phoenice” (Despre pasărea phoenix), în care descrie locul frumos ca raiul, pe un platou, în extremul orient, în Fenicia, unde trăiește pasărea Fenix, fără griji și fără păcat, scaldându-și la răsăritul soarelui penajul splendid în undele râului care udă și grădina în care petrece ea și cântându-i apoi soarelui cântece melodioase. După viață și fericită și feciorelnică de 1000 de ani, vine-n Fenicia și își face un cuib pe curmalul numit, după ea, fenix și aprinzându-și cuibul, moare în el. Din cenușa ei iese un vierme alb care se preface în fluture (crizalidă) și apoi, hrănindu-se toată vremea cu rouă, într-un finic tânăr, pleacă cu resturile la templul soarelui din Heliopolis, în Egipt și se întoarce petrecut

de celelalte păsări cu alai în Orientul îndepărtat. Poemul este scris ca să preamărească fecioria arătând că plata ei este învierea și fericirea veșnică. Pasărea fenix este amintită și de Clement Romanul în Scrisoarea către Corinteni (cap. 25) (Kihn, c.288-289).

Doctrina. În ceea ce privește cunoașterea lui Dumnezeu, Lactanțiu admite o cunoaștere naturală. Dumnezeu e unul fiindcă e perfect, dar El nu suferă de singurătate, pentru că are pe îngeri, care-l slujesc. Dumnezeu a creat lumea din nimic. Învățătura despre Logos e neclară. El este Cuvântul lui Dumnezeu, adică un duh asemenea celorlalte duhuri care sunt îngerii. Căci „Cuvântul este un duh emis cu un sunet care desemnează ceva.” Fiul lui Dumnezeu se naște prin venirea Sfântului Duh din cer asupra Sfintei Fecioare. În nașterea treimică Fiul a fost fără mamă, în nașterea a doua, El a fost fără tată, pentru că purtând o substanță între Dumnezeu și om să poată duce firea noastră slabă la nemurire. Personalitatea Sfântului Duh nu apare clar la el, deși n-a chiar negat-o, cum afirmă Ieronim (Ep.84). Biserica adevărată este aceea în care se face mărturisire și pocăință și în care se curăță păcatele. Căsătoria nu se poate desface. El este hiliast și este comun cu alți scriitori bisericești din acest timp. (Comodian, Amobiu, Victorin). Abaterile de la învățătura creștină sunt explicabile. Lactanțiu era retor și filosof, nu teolog, după întreg procesul formării sale culturale. Apoi era și primul apusean care încerca fundamentarea filosofică a creștinismului. Pe lângă acest fapt, dogmele - învățăturile de credință - nu primiseră forme strict precise prin definiții bisericești. Lactanțiu a dezvoltat, în mod excelent, învățăturile despre providență și despre originea sufletului omenesc (Kihn).

Caracterizare. Lactanțiu întrece pe toți învățații din timpul său, prin temeinicia culturii și finețea gustului. În ceea ce privește forma, opera sa poate fi luată ca model. Ea face impresia de ordine și armonie. E fără discuții cel mai elegant scriitor al timpului său. Limba lui Cicero nu i-a fost numai accesibilă, ci i-a devenit proprietate spirituală. În această privință e înrudit cu Miniciu Felix. Chiar Ieronim îi laudă cursul elocvenței lui Tullin și cu preferință a fost numit din vechime „Cicero creștin” (Kihn), și îl definește ca „*un fluviu de elocvență ciceriniană*”. Opera lui se caracterizează prin formă: temeinicia și adâncimea îi lipsește Ceronului creștin, poate tot atât

de mult cât și modelului său păgân. Scrierile sale sunt în cea mai mare parte compilații. Dispune de lecturi foarte bogate și posedă, în mare grad capacitatea de a asimila cele citate și prelucrate în minte să le redea într-o formă mai curgătoare și mai cu gust. În literatura profană latină și grecească n-a fost nici un scriitor bisericesc antic, așa de versat ca și Lactanțiu, în afară de Ieronim și Augustin. În schimb cunoașterea literaturii bisericești și mai ales a Bibliei, îi era cu atât mai lacunară și mai redusă. (Barden hewer). „*Ceea ce posedă într-un mod remarcabil este instinctul și gustul stilului oratoric, cu abundența sa, simetria sa, dezvoltările sale largi, armonia echilibrată. Totul la el, forma și fond, face impresia de ponderațiune disciplinară și robustă al cărei echilibru îl deranjează, momentan.*” (Labriolle) Despre multe subiecte ale moralei creștine tratează în mod magistral. Combaterea păgânismului i-a reușit în mod excelent,

în expunerea pozitivă a învățaturii creștine a fost, însă, mai puțin norocos, așa cum observă încă Teronim: „Lactantius quasi quidani fluvius eluquenliae Tulliane, utiam tam nostra afirmare piluisset, quam facile aliena destruxit”. (Ep. ad Paulinum, c.10). El este unul dintre primii umaniști patristici.

BIBLIOGRAFIE

TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

DESPRE LUCRAREA LUI DUMNEZEU, introducere de Pr. Șerban SÎMPETRU (p. 17-19), traducere de Prof. Vasile GORAȘ, după *Antologia Sfinților Părinți*, alcătuită de Fr. DOBNER, voi. III, Paris, 1898, în volumul: *Antologie din scrierile Părinților latini*, Editura Anastasia, București, 2000, p.89-108.

STUDII:

în limba română: COMAN, Preot Profesor, Ioan G., *Probleme de filozofie și literatură patristică*, Editura Casa Școalelor, București, 1944. Ediția a I-a, EIBMBOR, București, 1995, p. 101-128 și 165-216; COMAN, Pr. Prof.Dr. Ioan G., *Patrologie*, EIBMBOR, București, 1956, p.89-91; CORNEANU, Nicolae, *Problema sufletului la Amobiu de Sicca și Lactanțiu*, în A.B., nr.1/1944, p. 387-391. Retipărit în volumul: Nicolae CORNEANU, Mitropoli ui Banatului, Studii Patristice. *Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, p. 232-234.

în limbi străine: BARNES, T., *Lactantius and Constantine (240-320?)* în "Journal of Roman Studies", 1973; BENDER, A., *Die naturliche Gotteserkenntnis bei Laktanz und seinem apologetischen Vorgängern*, Frankfurt am Main, 1983; MONAT, R., *Lactance et la Bible- une propedeutique latine ii a la lecture de la Bible dans l 'Occident constantinien*, Paris, 1982; PERRETO, E., *La Sfida Aperta. Le strade della violenza e della nonviolenza della Biblia a Lattanzio*, Roma, 1993; PERRIN, M., *L'homme antique et chretien: l'anthropologie de Lactance*, 250-325, Paris, 1981.

VII. Clement Alexandrinul

Clement Alexandrinul

Viata. Numele său complet este Titus Flavius Clemens. S-a născut în jurul anului 150, la Atena. După creștinare, a călătorit în Italia, Siria, Palestina și Egipt, în căutarea de mari dascăli creștini, despre care apoi va vorbi. Cel din urmă și poate cel mai important a fost Panten. Acesta i-a schimbat cursul vieții, îuându-l colaboratorul său și lăsându-i mai apoi, începând cu anul 200, ia conducerea școlii din Alexandria Egiptului. Dintre operele lui Clement Alexandrinul, care amintesc de activitatea sa didactică, pot fi menționate *Stromatele*, ce adună o parte din cursurile ținute de el la catedră. între elevii lui Clement se numără și Origen.

Se pare că scriitorul alexandrin a fost preot. în persecuția lui Septimiu Sever, la anul 203-204, Clement Alexandrinul s-a refugiat în Capadocia, unde a murit înainte de anul 215.

Opera. Este întinsă, arătând un om de cultură și tratând nu numai problemele de credință. S-a păstrat trilogia: *Cuvânt îndemnător către greci*, *Pedagogul* și *Covoare*, ca și omilia *Ce bogat se va mântui?*

1) *Cuvânt îndemnător către greci*, sau *Protrepticul*, o apologie (12 capitole). în primele 6 capitole critică păgânismul, iar despre filosofi învață că au spus uneori adevărul. în continuare,

îndeamnă pe păgâni să se convertească, să urmeze chemarea lui Hristos, să asculte Logosul. Clement Alexandrinul subliniază contribuțiile pozitive ale filosofilor.

2) *Stromatele* sau *Covoarele*, în număr de 7, lucrarea cea mai importantă a scriitorului alexandrin, are ca titlu complet: *Covoare de Comentarii științifice după adevărata filosofie de Titus Flavius Clemens*. Cuprinsul *Stromatelor*: I)raportul dintre filosofie și adevărul creștin; H)raportul dintre credință și țelul omului; HI)despre căsătorie; IV)despre martiriu și desăvârșirea gnostică; V)problema cunoașterii lui Dumnezeu; VI)despre filosofie, revelație și științele pregătitoare pentru adevăratul gnostic; VII)despre adevăratul gnostic. Materialul adunat în această lucrare este vast, dar neorganizat. Credința este văzută ca fiind baza cunoașterii, prin teoria anticipației voluntare. Căci prin studiu, învață Clement, credința devine știință. Gnosticul

adevărat este însuflețit de contemplare, de împlinirea poruncilor și de pregătirea de oameni adevărați. Gnosticul are știința adevărată. Stromatele vorbesc și despre căsătorie și martiriu, întâlnim și teoria împrumutului ideilor principale de filosofii greci din Vechiul Testament.

3) *Ce bogat se va mântui?* Este o omilie exegetică la Marcu 10, 17-31. Clement Alexandrinul arată că bogăția nu este un rău, nu e o piedică în calea mântuirii, dacă e folosită pentru ajutorarea aproapelui.

Doctrina. Dacă Tertulian socotea filosofia ca fiind inutilă, Clement Alexandrinul recomandă utilizarea acesteia, cu condiția ca din fiecare sistem să se aleagă doar ceea ce este bun. Filosofia a fost dată grecilor ca pregătitoare pentru credință, spre a-i educa pentru Hristos. Pentru Clement Alexandrinul, filosofia este un act personal în căutarea adevărului, ce creează un neastâmpăr lăuntric. El nu supune creștinismul unei ajustări, pe tiparele gândirii grecești. Dimpotrivă, din postura de creștin, filosofează asupra conținutului său revelat. După Clement, omul poate fi credincios fără să studieze, dar studiul ajută la înțelegerea învățaturii de credință. În general, cultura nu este scopul principal al vieții. Prin filosofie, Clement Alexandrinul înțelege suma tuturor școlilor filosofice. Dar, mai presus, de știință, sau cunoaștere, gnoză, se afla credința, care devine astfel criteriu al celei dintâi. Gnoza devine credincioasă, iar credința gnostică.

feodicee. Teognosie. Clement Alexandrinul citează pe unii poeți și filosofi greci, care au vorbit despre Dumnezeu, între care Platon (*Timaeus 28C*) și Sofocle. Diferența cea mai mare dintre filosofia platonice și creștinism este aceea că, în problema mântuirii și asemănării cu Dumnezeu, cea dintâi arată numai posibilitatea, nu și modul cum se poate realiza aceasta. Creștinismul arată cum se poate ajunge la dobândirea mântuirii și tocmai de aceea creștinul este superior filosofului. Filosofia trebuie să fie auxiliară credinței, pentru a o sistematiza. Dumnezeu nu poate fi înțeles printr-o demonstrație științifică, nici nu are un nume. Dumnezeirea este transcendentă, dar comunicabilă. Ea nu poate fi cunoscută decât prin har și prin Logos, cerând purificarea de patimi.

Sfânta Treime. Clement Alexandrinul nu a formulat conceptul de Treime, Este subliniată unitatea dumnezeirii în lucrările ei, în lume, prin Tatăl, Cuvântul și Duhul. Logosul ne-a îndemnat să trăim în chip virtuos, căci numai astfel poate omul dobândi mântuirea. Hristos Cel întrupat a omorât moartea și păcatul original. Dumnezeu este creatorul lumii.

Biserica a fost creată pentru mântuirea oamenilor. Există un singur fată, un singur Logos, un singur Duh Sfânt și "o singură mamă Fecioară, pe care, spune Clement Alexandrinul, îmi place să o numesc Biserică". Ea îi hrănește pe credincioși în special prin Sfânta Euharistie. Există o Biserică cerească. Ea este Biserica pământească, ridicată la un nivel superior. Această

Biserică cerească devine cu timpul Biserica triumfătoare. Logosul a rânduit ierarhia în slujba Bisericii, în locul Său, deci această ierarhie are origine dumnezeiască.

Botezul este iluminare, culme a cunoașterii, înfiere, desăvârșire, nemurire. Sfânta Euharistie este amestecarea băuturii și a Logosului. Aduce sfințirea trupului și a sufletului, unirea tainică a omului cu Duhul și cu Logosul.

Antropologie. Trupul nu este nici închisoarea, nici exilul sufletului, combătând astfel pe gnostici și neoplatonici, care considerau că materia trupului este rea. Dimpotrivă pentru Clement Alexandrinul trupul nostru este frumos și armonios. Sufletul, la rândul său, este templul Duhului Sfânt'. Omul este chipul lui Dumnezeu și al Logosului, nu după trup, ci după suflet. El are datoria și menirea asemănării cu Dumnezeu. Omul a fost înzestrat cu liberul arbitru. Scriitorul alexandrin aduce, pe lângă dovezi scripturistice și dovezi de ordin rațional. Asemenea Sfântului Iustin, Clement Alexandrinul consideră oamenii doar ca pe imitatori ai păcatului lui Adam, iar nu ca pe niște moștenitori ai greșelii săvârșite de asta.

Harul este cel care transformă activitatea omenească, încât mântuirea reprezintă atât opera lui Dumnezeu, cât și a omului. Conlucrarea harului divin și a voinței omului este exprimată prin analogii.

Gnosticul adevărat. Credința reprezintă baza gnozei, iar gnoza este cunoașterea mai desăvârșită. Credința include parțial gnoza. Credința este o condiție pentru mântuire, pe când gnoza nu. Nu este posibilă cunoașterea fără credință și nici credință fără cunoaștere. Creștinismul primește adevărul de la Hristos, tot așa precum ochiul omenesc primește lumina sa de la soare. Logosul iluminează lumea prin botez, iar iluminarea aceasta este cunoaștere. Pentru Clement Alexandrinul, credința, harul și iluminarea sunt simultane.

Se accentuează rolul educației, care ajunge să aibă o importanță decisivă pentru mântuire. Clement Alexandrinul vorbește despre o chirurgie a patimilor sufletului prin pedepse. Căsătoria are ca scop nașterea de copii. Clement apără, contra gnosticilor, instituția căsătoriei..

Bogăția nu este o piedică în calea mântuirii și nu îi exclude de la această cale pe cei ce o au.

Rolul virtuților creștine. Clement distinge virtuțile filosofice (cumpătate, înțelepciune, cumpătate, dreptate, bărbăție) de virtuțile creștine (credință, nădejde și dragoste). Virtuțile teologice nu izvorăsc din teamă, nici din dorința de a primi vreo recompensă, ci din iubirea de Dumnezeu. Clement vede credința în procesul transformării ei în gnoză. Credința are două aspecte: unul divin și altul uman. După primul, principiile fundamentale ale oricărei științe nu sunt demonstrabile ci se primesc prin credință, căci orice demonstrație are va punct de plecare o credință nedemonstrabilă, prealabilă_ajungerii la adevăr. Importanță are autoritatea celui pe care se bazează credința, superioritatea celui în care se crede. Credința devine un mijloc natural de instruire a oamenilor. După al doilea aspect, prin credință omul admite ceea ce nu

poate experimenta, admite Revelația supranaturală. În timp ce credința științifică mărturisește pe Dumnezeu fără să-L fi și căutat și crede că El există, credința religioasă devine, spune Clement, "o anticipare voluntară, fundamentul lucrurilor pe care ie sperăm, proba celor pe care nu le vedem". Clement propune credința unită cu cercetarea, ce zidesc cunoașterea adevărului.

Depășind puterile naturale ale omului, credința devine astfel fundament pentru faptele bune ale creștinului. Cei care nici nu cred și nici nu vor să facă fapte bune, nu cunosc adevărul. Clement accentuează rolul voinței, contra ereticilor valentinieni, ce făceau din credință ceva înăscut, specific categoriei pnevmaticilor.

În ce privește virtute nădejzii, Clement o leagă de, credință, numind-o "sângele credinței". Nădejdea dă tărie în încercările vieții și învață pe creștin să evite plăcerile trecătoare.

Iubirea este pentru marele alexandrin virtutea de căpătâi, pe care se fundamentează întreaga viață a creștinului adevărat. Nimic nu este mai mare decât iubirea de Dumnezeu.

Manifestarea ei în afară este iubirea aproapelui, ca bunătate, blândețe, răbdare, lipsa oricărui sentiment de ură, de invidie, de răzbunare și de iertare a greșelilor. Clement cere o iubire sinceră și nefățarnică, învingând răul prin bine. Adevărata iubire nu vine din teamă, nici din speranța după răsplată. Iubirea aduce cu sine nepătimirea și se desăvârșește prin harul divin.

Clement vorbește despre alte virtuți din viața creștinului desăvârșit: teama, dreptatea, înțelepciunea, cumpătarea, rugăciunea, bărbăția, martiriul, pocăința, contemplarea, nepătimirea și săvârșirea faptelor bune.

De pildă despre teamă marele alexandrin spune că este forma de manifestare a sentimentului religios pe treapta lui inferioară. Când teama este unită cu iubirea, ea devine motiv de acțiune și îndepărtează pe om de păcat. Teamă creștină este cea filială, izvorâtă din dorința de a nu supăra pe cel iubit, este "teamă de Domnul", nu teamă de pedeapsă, ca la eretici.

În ce privește cumpătarea, această virtute cu caracter mai mult practic. Clement subliniază aspectul ei de înfrânare. Înfrânarea creștinului este pentru el lupta cu poftele păcătoase, ale trupului, sau ale sufletului. Țintind nepătimirea, creștinul se apropie de firea dumnezeiască. Cumpătarea este punctul de plecare pentru practicarea celorlalte virtuți.

Bibliografie.

Traduceri: Stromatele, traducere, cuvânt înainte, note și indici de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, în colecția "Părinți și Scriitori Bisericești", volumul 5, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1982; *Pedagogul*, trad. de Dr. Nicolae I. Ștefănescu, în colecția "Izvoarele Ortodoxiei", București 1939.

Studii: Băjău Constantin, Chipul gnosticului creștin în opera lui Clement Alexandrinul, în rev. "Analele Universității din Craiova", Seria Teologie, an II, nr. 2/1997, p. 100-107; Braniște, Pr. Magistr. Marin, *Concepția antropologică a lui Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an X, nr. 9-10/1958, noiembrie-decembrie, p. 588-599; Pr. Prof.

M C. Buzescu, *Logosul în Protrepticul lui Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an XXVIII, nr. 1-2/1976, p. 48-71; Idem, *Logos și Kyrios în Stromatele lui Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an XXIX, nr. 3-4/1977, p. 249-262; Idem, *Logos, trinitate și eclesiologie în „Pedagogul” lui Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an XXIX, nr. 5-8/1977, mai-octombrie, p. 461-476; Idem, *Premisele unei filosofii creștine la Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an X, nr. 3-4/1958, martie-aprilie, p. 193-215; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 93-97; Idem, *Patrologie*, voi. II, București 1985, p. 243-292; Idem, *Utilizarea „Stromatelor” lui Clement Alexandrinul de către Eusebiu al Cezareei în „Pregătirea Evanghelică”*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an XXVII, nr. 7-8/1975, septembrie-octombrie, p. 501-521; IPS Nicolae Corneanu, *Patristica Mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara 1987, p. 258-267; Georgescu, Nicolae St., *Doctrina morala după Clement Alexandrinul*, București 1933 (teză de doctorat); Qheorghiu, Ioan, *Clement Alexandrinul. Viața și Operile sale*, București 1900; Lungulescu, I.Î.N., *Școala alexandrină în lumina operelor lui Panien, Clement și Origen. Studiu istorico-dogmatic*, Râmnicu-Vâlcea 1930; Ștefănescu, Prof. Nicolae, *Epopoea și istoria în opera lui Clement Alexandrinul*, în rev., Ortodoxia, an XII, nr. 4/1960, octombrie-decembrie, p. 571-596; I.P.S. Nestor Vornicescu, *Principii pedagogice în opera „Pedagogul” a lui Clement Alexandrinul*, în rev. "Studii Teologice", seria a 11-a, an IX, nr. 9-10/1957, p. 726-740.

VII. Origen și dezvoltarea teologiei creștine

Origen

Viața. Origen (nume care înseamnă "născut din Horus"), s-a născut la Alexandria, în jurul anului 185, ca fiul cel mai mare din cei 7 copii ai lui Leonida, un creștin evlavios. Eusebiu al Cezareei i-a consacrat o bună parte din cartea a șasea a "Istoriei bisericești" și de la el aflăm multe detalii. A primit atât o educație creștină, cât și o instrucțiune în cultura păgână. Că rol hotărâtor l-a avut familia. Tatăl său a murit ca martir în timpul persecuției lui Septimiu Sever. S-ar fi jertfit și Origen, dacă mama sa nu i-ar fi ascuns hainele, împiedicându-l să plece de acasă. Pentru că averea familiei a fost confiscată, tânărul Origen, de numai 17 ani, a trebuit să lucreze, spre a-și ajuta frații.

A continuat studiile. A ascultat pe filosoful neoplatonic Ammonius Sakkas. Acolo venea și Porfiriu, dușman al creștinilor, care ne oferă date importante referitoare la Origen și la preocupările lui din aceea vreme. În 203-204, pe când avea numai 18 ani, Origen a fost numit de către episcopul Demetru conducător al Școlii catehetice din Alexandria. Aici a trebuit să facă față la trei mari serii de obligații: 1) comportarea în timpul persecuției; 2) împlinirea învățaturii de la catedră și amvon cu viața personală; 3) satisfacerea numeroaselor și variatelor exigențe ale ascultătorilor de la cursurile sale. Prestigiul științei sale era mărit de acela al sfințeniei și al înțelepciunii personale. A dus o viață deosebit de aspră, într-o sărăcie trăită potrivit principiilor evanghelice.

În 212, Origen a călătorit la Roma, unde a cunoscut și ascultat pe Sfântul Ipolit. În timpul persecuției lui Caracala, la 215-216, a plecat la Cezareea Palestinei. Acolo a predicat în Biserică, motiv pentru care a fost aspru criticat de episcopul Demetru al Alexandriei. În 218-219 a întâlnit pe Iulia Mamaea, mama lui Septimiu Sever, la Antiohia. În anul 230, Origen a mers în Grecia. Pe drum, trecând prin Palestina, a fost hirotonit preot, fără știrea lui Demetru, motiv pentru care a fost înlăturat de la Școala din Alexandria și depus din treapta de preot. Origen s-a retras la

neamurilor. Mirele ajunge crin, căci Tatăl ceresc îl îmbracă într-un veșmânt trupesc. Logosul se face crin pentru suflete, ca și ele să devină crini.

Mireasa-Biserica trebuie să fie fără pată. Hristos este fiul sinagogii, dar Mirele Bisericii. Cuvintele: "Scoală, vino, iubita mea, frumoasa mea, porumbița mea" (Cântarea Cântărilor 2, 10) sunt chemarea Bisericii Vechiului Testament la Evanghelia Noului Testament. Marea putere a Bisericii vine din unirea ei totală cu Hristos. Obrajii Bisericii sunt frumoși, căci au fost sărutați de Mire, care î-a curățit prin apa Botezului. Șirul de mărgăritare de la gâtul miresei înseamnă ascultarea de Hristos. Biserica și sufletul participă la ospățul Logosului, cu "vinul" cel duhovnicesc. Aici, înțelepciunea pregătește vinul în pahar, din vița care este Hristos. În concluzie, se poate spune că nici un autor creștin nu vorbește mai frumos și mai profund decât Origen, în această lucrare, despre raporturile duhovnicești dintre Hristos, Biserica și suflet.

Omilia II, 3: "Mirele adresează apoi cuvântul lui miresei și-i zice: Cât ești de frumoasă, iubita mea, cu adevărat tu ești frumoasă, ochii tăi sunt porumbei"... Dacă mireasa este departe de mire, ea nu este frumoasă, însă devine (frumoasă) când se apropie să se împreune cu Cuvântul lui Dumnezeu... Cel care are ochii de porumbel, vede just și merită îndurarea. Si cine vede just, dacă nu cel care se uită cu o privire neprihănită și cu ochii curați? Ni se pare că ar fi vorba aici numai de ochii trupești, cu toate că nu este exclus să fie vorba și de ochii duhovnicești. Cu ajutorul Duhului caut însă alți ochi, pe cei iluminați de poruncile Lui Dumnezeu... Străduiește-te, muncește și silește-te să înțelegi cinstit tot ceea ce s-a spus, atât pentru ca ochii tăi să fie porumbelul, cât și pentru a înțelege tot ceea ce este asemănător aceluși duh, coborât sub "chipul unui porumbel". Dacă înțelegi Legea duhovnicește, ochii tăi sunt porumbei. De asemenea, dacă înțelegi Evanghelia așa cum trebuie înțeleasă și propovăduită, vezi pe Iisus tămăduind toată boala și toată neputința... (Mireasa) zice: Cât de frumos și plăcut este frățiorul meu, așternutul nostru este umbrit. Mă gândesc la patul unde se odihnesc mirele și mireasa. Acesta este, dacă nu mă înșel, corpul omenesc, căci dacă slăbănogul care zăcea în pat și căruia Domnul i-a poruncit să se scoale și să-și ia patul și să meargă la casa sa, zăcea înainte de a fi tămăduit, pe slaba îmbinare a picioarelor sale, iată acum a fost întărit de puterea dumnezeiască. Așa înțeleg eu porunca: Ia-ți patul și mergi la casa ta, căci Fiul lui Dumnezeu n-a coborât din ceruri pe pământ pentru a da porunci mișcătoare privind facerea patului... Și tu, deci, tămăduit fiind de Mântuitorul, ia și tu patul tău și mergi la casa ta, și când mirele va veni la tine și mireasa se va odihni cu tine, tu vei zice: Iată ce frumos este frățiorul meu..."

Omilii la Cartea Ieșirii. Prin tipologia acestei cărți a Vechiului Testament, ea a intrat cel mai adânc în tradiția liturgică, și literară. Ieșirea din Egipt este asimilată cu ieșirea din păcat. Trecerea prin Marea Roșie preînchipuie Botezul creștin. Chemarea lui Moise și darea Decalogului fac un pas pentru pregătirea mântuirii oamenilor. Cele 13 omilii la Ieșire

fac interpretare tipologică. Câteva dintre ele s-au păstrat și în Filocalia lui Origen. Au fost compuse între anii 244-250, ca și cele la Numeri și Iosua.

Origen pleacă de la trihotomismul lui Platon (trup, suflet, spirit) și vrea să dea fiecărui om hrană potrivită. În general însă interpretarea sa este morală și spirituală, mai puțin istorico-literară. Interpretarea spirituală este căutată cu precădere.

Iată un exemplu din Omilia I la Ieșire: "Fiecare cuvânt al Scripturii este ca o sămânță, sortită să se înmulțească și să se răspândească... Grăuntele de grâu a căzut pe pământ și a murit, dar din acest grâu a crescut tot secerișul credincioșilor... Dacă tu primești în tine omorârea lui Hristos, dacă tu faci să moară mădularele tale păcatului, atunci fiii lui Israel se vor înmulți în tine. Prin fiii lui Israel trebuie să înțelegem afecțiunile bune și duhovnicești" (Omilia I, 1 și 4).

În tâlcuirea sa spirituală, Origen se bazează totdeauna pe sensul dogmatic al Sfintei Scripturi. În cartea Ieșirii se văd peste tot rădăcinile Bisericii, de la Arca lui Noe, la Cortul Mărturiei și la altarul de pietre al lui Iosua.

În Omilia II, 4 spune: "Fiecare cuvânt (din acest text -din Sfânta Scriptură) conține o taină... Vom încerca să redăm, pe scurt, înțelesul general. Eu cred că fiica lui Faraon se poate considera a fi imaginea Bisericii, care este o adunare de neamuri. Ea este cea care părăsește casa părintelui ei și merge la șuvoiul de ape, pentru a se spăla de păcatele contractate în sălașul părintesc. Ea dobândește, de asemenea, harul îndurării și-1 ia în mila ei pe copil.

Biserica, la care aleargă neamurile, găsește într-un iaz cu apă pe Moise, pe care ai săi l-au lepădat... Moise reprezintă Legea. Venind la apele Botezului, Biserica acceptă și Legea, care se află ascunsă într-un paner de papură smolită..."

Omilia la Cartea Numerii. S-au păstrat 28 de Omilii la Numeri. Cartea aceasta este o descriere a itinerarului spiritual prin care trece sufletul omenesc în drumul spre desăvârșire, apropiindu-se și unindu-se cu Dumnezeu. Origen ținea adevărate cursuri biblice, în care împărtășea ascultătorilor cunoștințe scripturistice, spre a-i pregăti pentru înțelegerea tainelor dumnezeiești. În toate omiliile, scopul principal este cel moralizator.

Omiliile sunt de la anii 244-249. Au fost rostite probabil la Cezareea Palestinei. Întâlnim aici și ideea urcușului duhovnicesc, ? când se spune: "Dacă urmăm acest drum, care nu descrie atât -> denumirile localităților, cât mai mult un urcuș al sufletului, după toate aceste etape noi ajungem în Hai, în pădurea, sau după o altă variantă la Iana, care se tâlcuiește "sus", ceea ce înseamnă piscul muntelui. Prin aceasta se ajunge la faimoșii pomi ai divinului Paradis și la plăcerile celei dintâi locuințe, unde e o culme a desăvârșirii și un belșug de fericire atât de mare... Vezi prin câte etape, mai bine zis, cu câtă desăvârșire este pregătit sufletul pentru călătoria sa spre cer" (Omilia XII).

Omiliile la Cartea Iosua. Pentru Origen, însemnătatea » cărții Iosua nu vine doar din faptul că prezintă modul cum poporul iudeu a luat în stăpânirea Țara Sfântă, cu toate luptele, cu împărțirea între cele douăsprezece seminții ale lui Israel, ci și pentru că arată de fapt lupta împotriva patimilor de tot felul și gustarea din fericire pentru cei care sunt blânzi, curați cu inima. Origen este convins că lucrarea lui Iosua Navi poate fi lămurită doar prin transpunerea ei în domeniul spiritual-hristocentric. Intrarea evreilor în Pământul făgăduinței înseamnă în Tara cerească, în Ierusalimul de sus.

Omiliile la Iosua au fost scrise când Origen trecuse de vârsta de 60 de ani. Sunt în număr de 26. Iosua Navi este prototipul Domnului. Destinatarii omiliilor sunt chemați, prin metode exegetice, spre lupta duhovnicească împotriva puterilor răului și a patimilor omenești, sunt chemați să participe la "cuceriri spirituale", spre a fi înfiați de Domnul, în împărăția Sa fără sfârșit.

Toate elementele istorice și geografice ale cărții Iosua au pentru Origen semnificații mai înalte. Citatele sunt foarte numeroase. În nici o altă lucrare a lui Origen, cu excepția Omiliilor la Levitic și la Numeri, interpretarea tipologică nu-i mai prezentă. De pildă, se poate vorbi la Origen despre tema cuceririi continue a Țării promise, un proces ce se desfășoară azi la nesfârșit, sau despre trecerea prin Marea Roșie, respectiv Botezul 1 la Iordan, imagine a drumului duhovnicesc al sufletului omenească, prin ispitele lumii. Adevărata luptă, spune Origen, nu a fost dusă de iudei contra canaaneților, ci este lupta contra ispitelor viclene.

Pământul făgăduinței este lumea sufletului, ori cea din ceruri. Vorbind despre trecerea Iordanului, Origen adaugă (Omilia IV, 1): "Să nu te minunezi creștine, când ti se istoricește ce s-a întâmplat cu poporul cel vechi! Prin Taina Botezului și tu ai trecut cursul de apă al Iordanului... Si să nu-ți închipui că pe tine, care > ascuți acum cum ți se istorisește ceea ce s-a întâmplat cu cei de demult, nu te interesează, pentru că toate acelea se împlinesc și cu tine în chip duhovnicesc. Căci dacă vei părăsi întunericul idolatriei și dacă râvnești să ajungi la cunoașterea legii divine, și atunci începe ieșirea ta din Egipt. Când te-ai atașat de mulțimile catehumenilor Bisericii și ai început să ascuți de rânduielile Bisericii, ai străbătut și tu Marea Roșie, iar în popasurile pustiului, în fiecare zi te-ai legat să împlinești legea lui Dumnezeu și să contemplezi fața lui Moise, pe care ți-o descoperă slava Domnului. Dar când vei ajunge la izvorul duhovnicesc al Botezului..., atunci... vei intra și tu în Țara făgăduinței".

"Vino după mine, ascultătorule, pe pârtia albă perceptibilă a cuvântului", îndeamnă Origen (Omilia 16, 3) pe cei care credeau că Sfânta Scriptură cuprinde lucruri contradictorii. Căci "dacă vom căuta înțelesul duhovnicesc al lucrurilor, atunci nu vom mai găsi nimic contradictoriu".

Omilii la Cartea Proorocului Ieremia. Este singurul ciclu de omilii păstrat în limba greacă. Au fost rostite când Origen era preot, după anul 231, probabil pe la 241-243. S-au păstrat 20 de omilii. Erau predici separate, explicând o pericopă ori un fragment. Cuprind numeroase citate din Sfânta Scriptură. Fiecare omilie este alcătuită dintr-un scurt prolog, un cuprins mai lung și o concluzie.

Tâlcuirea este tipologică și alegorică. Vorbește despre rolul păstorilor de suflete. Omilia a V-a este adresată mai ales acelor, cerându-se "să nu încredințeze cuvintele Scripturii unor ascultători, înainte de a fi pregătit ogoare noi în sufletele lor". Este criticată viața creștinilor din vremea sa. Origen vrea să îi înalte duhovnicește.

În Omilia a V-a, Origen tâlcuiește cuvintele: "Blestemat e omul, care își pune nădejdea în om și se va sprijini pe puterea brațului". Iată unui fragment: Deci, "blestemat...", adică cel ce va pune temei doar pe cele simțite, căci dobândind putere trupească, se va înrola în oastea cea după trup. Omul sfânt nu este astfel, întrucât el "nu se sprijină pe puterea brațului său, pentru că poartă totdeauna moartea lui Hristos în trupul său". El omoară mădularele sale cele pământești, adică desfătarea și necurăția și omorându-le nu se sprijină numai pe puterea brațului său. "Blestemat este cel ce-și pune nădejde în om", dar și cei ce-și pun nădejdea numai în slujbe înalte. Pentru el nu are valoare să spui: am un prieten ofițer, sau comandant de companie, sau dregător, am un prieten bogat și-mi face daruri... Să nu nădăjduiești dar în nici un om, oricât ni s-ar părea că ne este prieten. Să nu ne punem nădejdea în oameni, ci în Domnul nostru Iisus Hristos".

Exegeza Noului Testament. A scris Comentarii la Matei, Ioan, Romani, Evrei, Luca, Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, Tesaloniceni, Evrei, Tit și Filimon, menționate de Eusebiu.

Comentariu la Evanghelia după Matei. Lucrarea, datând de la anii 245-246 este una dintre cele mai importante ale lui Origen, fiind citată de două ori și de Ceîsus. Dintre toate meritele ei, lucrarea apără cei mai bine unitatea Vechiului cu Noul Testament. Se știe de la Origen: "Cuvântul Evangheliei nu-i atât de ușor cum cred unii, ci celor simpli li s-a arătat simplu, pe când celor mai pătrunzători !i se descoperă comorile pline de taină ale Cuvântului divin" (Omilia X, 1). Așadar, una dintre concluziile acestei lucrări este că, potrivit pedagogiei divine, fiecare poate cuprinde cu mintea sa mai mult sau mai puțin din revelația divină. De aici necesitatea permanentelor strădării pentru tâlcuirea mai duhovnicească și mai profundă. Tâlcuirea aceasta, învață Origen, nu se poate face însă decât în Biserică.

În Comentariul la Matei se face tâlcuirea pildelor despre împărăția lui Dumnezeu, lată un fragment din tâlcuirea lui Origen la pilda mărgăritarului (X, 7-9): "iarăși este asemenea împărăția cerurilor cu un neguțător, care caută mărgăritarele bune". într-adevăr, împărăția cerurilor a ajuns să fie comparată cu ceva de mare preț, atunci când mulți negustori se oferă să dea pe ea oricât de mult și când iată unul din aceștia, care umbla după mărgăritare, a găsit la un moment dat un

mărgăritar de o valoare egală cu tot ce avea el acasă, atunci n-a mai stat la îndoială, ci îndată a vândut tot ce avea și l-a cumpărat. Să băgăm mai întâi de seamă că nu se spune în pilda aceasta că negustorul și-a vândut toate mărgăritarele sale, ci se spune că de dragul de a ajunge la mărgăritarele bune, el și-a vândut nu numai celelalte mărgăritare pe care le avea, ci și restul de avere, numai ca să ajungă să-l cumpere pe cel bun... Eu sunt de părere că Mântuitorul știa că există multe feluri de mărgăritare, unele frumoase, altele urâte de felul lor... Căci într-adevăr, dacă n-ar exista printre mărgăritare și unele urâte, El n-ar fi vorbit de negustorul "care caută mărgăritarele bune". Se vede că ele trebuie căutate în cuvintele felurite ale Scripturii, care vestesc adevărul și care conțin mărgăritare... Cuvântul Mântuitorului se adresează tuturor ucenicilor și tuturor celor ce pot face negustorie, care nu numai că umblă după mărgăritarele bune, ci le-au și găsit și cumpărat... S-ar putea spune că cel care nu are mărgăritare de mare preț, acela nu-i ucenicul Mântuitorului, Care ne învață să căutăm mărgăritare bune, iar nu din cele a căror culoare e întunecată, cum sunt învățăturile eterodocșilor... Poate că învățăturile întinate și ereziile deghizate în lucrări ale cărnii sunt și ele niște mărgăritare întunecate, zămislite în apele stătătoare și de aceea lipsite de orice frumusețe... Cei mulți, care n-au înțeles frumusețea numeroaselor mărgăritare ale Legii vechi, nici cunoașterea, măcar "în parte" a tuturor prorocilor, își închipuie că, chiar dacă nu o înțeleg și nu o pricep pe deplin, vor putea afla și ei singurul mărgăritar de mare preț și să contemple înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, fată de care tot ce a fost înainte de această cunoaștere atât de înaltă și de desăvârșită".

Omilii la Evangelia după Luca. Traducerea în latină a acestor Omilii, realizată de Fericitul Ieronim, a circulat mult timp în Apus, influențând spiritualitatea creștină. În câteva locuri sunt amintiți destinatarii lor principali, catehumenii. Origen spune: "Vă conjur, catehumenilor, când veniți la Botez să nu vă apropiați nepregătiți, ci să faceți roade vrednice de pocăință" (Omilia 21). Însă prin tematica variată a acestor Omilii, care depășesc problemele legate de Botezul catehumenilor, înțelegem că erau adresate tuturor membrilor Bisericii.

Se pare că datează din anul 249, de la Cezareea Palestinei. Fericitul Ieronim a tradus 39 de Omilii, deși au fost mai multe. Importanța Omiliilor la Luca vine între altele din faptul că sunt singurele care au circulat până în secolul XV. Ele au influențat teologia apuseană. Omiliile XIV, XXI, XXII, XXIV și XXXII vorbesc despre rolul Botezului în viața creștină, cu multă evlavie. Este descrisă lupta duhovnicească împotriva răului și a păcatelor, dar și frumusețea idealului de perfecțiune. Omiliile sunt prefațate de un Prolog al Fericitului Ieronim. Iată câteva din fragmentele cele mai frumoase ale acestor Omilii.

Vorbind despre Sfântul Ioan Botezătorul, Origen spune: "Dacă între cei născuți din femei, nimeni nu este mai mare decât Ioan Botezătorul și dacă Dumnezeu i-a răspuns lui Moise, atunci desigur că a răspuns și lui Ioan, care a fost mult mai mare decât Moise... După acestea, Scriptura continuă: în zilele acelea a ieșit poruncă de la Cezarul să se înscrie toată lumea...

Pentru cine privește lucrurile mai de aproape, întâmplările acestea sunt semnul unei taine: trebuia ca și Hristos să fie numărat în acest recensământ al lumii, pentru ca și Ei să fie înscris la un loc cu toți ceilalți, pentru ca să sfințească pe toți oamenii..., pentru a oferi lumii trăirea în comuniunea cu Ei" (Omilia XI, 5 și 6).

În Omilia a XXXVI-a, Origen tâlcuiește cuvintele: "împărăția lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru" (Luca 17): "Fiind Mântuitorul întrebat de farisei când va veni împărăția lui Dumnezeu, El a răspuns: împărăția lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut. Si nici nu vor zice: iată e aici sau acolo. Căci, iată, împărăția Lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru. Doar Mântuitorul nu spune tuturor: împărăția lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru, căci păcătoșii trăiesc în împărăția păcatului și ei nu sunt în mijlocul ei; inimile noastre aparțin ori împărăției lui Dumnezeu, ori împărăției păcatului. Dacă suntem atenți la faptele noastre, la vorbele noastre, sau la cugetele noastre, vom înțelege dacă este în noi împărăția lui Dumnezeu sau împărăția păcatelor... Dacă râvnește cineva împărăția lui Dumnezeu, acela și face parte din ea, pe când dacă este îmbrăcat de focul zgârceniei, înseamnă că face parte din lumea zgârceniei. Cel drept are de stăpân dreptatea, cel stăpânit de căutarea măririi deșarte, este sub semnul acestei celebrități...".

În Omilia a VIII-a, Origen tâlcuiește cuvintele: "Mărește suflete al meu pe Domnul...". Ei zice: "Se poate pune întrebarea: Cum mărește sufletul pe Domnul? Căci într-adevăr dacă la Domnul nu se poate vorbi nici de creștere, nici de scădere, întrucât El este Cel ce este, atunci

oare în ce înțeles poate spune acum Măria: Mărește sufletul meu pe Domnul? Dacă iau în considerare că Domnul, Mântuitorul nostru, este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut și dacă îmi dau seama că sufletul meu a fost zidit după chipul Celui ce l-a făcut pe el, pentru ca să fie chip al chipului, atunci propriu-zis sufletul meu nu este într-o toată chipul lui Dumnezeu, ci el a fost creat după asemănarea celui dintâi chip. Si voi înțelege lucrul acesta în modul următor: după obiceiul acelora al căror meșteșug este să picteze imagini și să-și întrebuițeze arta pentru a reproduce un model unic, de pildă chipul unui rege, tot așa și noi, fiecare, ne schimbăm sufletul

după chipul lui Hristos, reproducând după El o imagine mai mult sau mai puțin mare, când palidă sau spalacită, când strălucitoare, când clară și luminoasă, în comparație cu originalul.

Când deci voi face să se mărească chipul chipului, cu alte cuvinte sufletul meu, și când îl voi mări prin faptele mele, prin cugetele și vorbele mele, atunci chipul lui Dumnezeu se va fi mărit și el și, deodată cu El, și Domnul, al Cărui chip este sufletul meu, care va fi și el mărit".

Comentariu la Evanghelia după Ioan. Este considerat o capodoperă a lui Origen. Primele cinci cărți au fost întocmite la Alexandria. Lucrarea a fost comparată de Origen cu călătoria evreilor prin pustie, conduși de un stâlp de foc. A lucrat la aceasta câteva decenii. Lucrarea vine în sprijinul învățaturii despre Cuvântul lui Dumnezeu Cel întrupat, cu mărturii luate din Sfânta Scriptură, dar și din filosofie. În acest comentariu (II, 199) spune: "Printre eretici, unii, cu toate

că se pretind ucenici ai Iui Hristos, își plăsmuiesc alt Dumnezeu, cu totul deosebit de Cel care a creat lumea, de aceea se silesc să combată mărturiile aduse lui Hristos de către prooroci, socotind că venirea Domnului în lume ar fi fost firesc să nu fi fost vestită de prooroci, Fiul lui Dumnezeu neavând nevoie de astfel de martori".

Se spune că lucrarea prezentă este dintre cele mai apropiate de om, de problemele mântuirii lui. Origen spune: "După cum printr-un om a venit moartea, tot așa printr-un om a venit și mântuirea, izvorul vieții noastre; fără acest om noi nu ne-am fi putut face vrednici de binefacerile Cuvântului" (La Ioan 10, 6). Ideea comentariului la Ioan este aceea a utilității "morții" lui Iisus pentru noi oamenii. Origen s-a simțit la rândul său un slujitor al Cuvântului.

Tâlcuind episodul de după nunta din Cana Galileii, unde se spune despre "coborârea lui Iisus și a ucenicilor la Capernaum" (Ioan 2, 12), Origen explică sensul cuvântului Capernaum, care înseamnă "locul consolării". Cu cei din Capernaum, Mântuitorul nu stă mai mult. Pentru coborâre se folosește cuvântul "sincatavasis", ca imagine a întrupării. Comentariul la Ioan este pe larg deschis polemicii contra ereticilor, dar are în obiectiv și pe credincioșii Bisericii, clerici și laici.

Vorbind despre Evanghelie, Origen arată care este sensul acestui cuvânt (1, 5): "A sosit timpul să cercetăm ce înseamnă cuvântul "Evanghelie" și de ce poartă aceste cărți un astfel de titlu. Se poate spune că Evanghelia este un discurs care conține vestirea unor lucruri care, prin foloasele pe care le aduc, formează în mod obișnuit un motiv de bucurie pentru cei care află de ele din clipa în care li se anunță. Un astfel de discurs este în primul rând o veste bună, dacă ne gândim la cel cărui i se adresează. Tot așa mai putem spune că Evanghelia e un discurs care asigură, celui care-l primește, prezența unui bine. Or, mai pe scurt, o scriere vestind împlinirea unui bine făgăduit.

Toate aceste definiții pe care le-am dat se potrivesc la cărțile numite Evanghelii. Fiecare Evanghelie e o sumă de vestiri folositoare celui ce crede și care nu înțelege greșit foloasele acestea. De aceea, e firesc ca Evanghelia să provoace bucurie prin aceea că anunță venirea printre oameni a Celui "mai întâi născut din toată făptura", Iisus Hristos, mântuirea lor. E limpede, totodată, pentru orice credincios că, în sens restrâns, fiecare Evanghelie e o scriere care propovăduiește sălășluirea lui Dumnezeu în Fiul Său cel plin de bunătate și care a venit în lume pentru toți cei care vor să-L primească".

Contra lui Cels. Lucrarea, în 8 cărți, a fost scrisă la anul 246. Origen răspunde la toate acuzațiile pe care Cels le formulase în lucrarea sa, numită "Cuvânt adevărat". Se demonstrează astfel dumnezeirea creștinismului. Cels voia să îi combată pe creștini, lecturând critic Sfânta Scriptură și unele scrieri creștine anterioare.

Cuprins: conspectul atacurilor lui Cels și combaterea lor (1,1-1,27); combaterea atacurilor iudeului contra mesianității lui Hristos (1,28-11,79); combaterea atacurilor lui Cels

contra ideilor mesianice (II,1-1V,99); combaterea atacurilor lui Cels contra învățaturii și moralei creștine (V,1-VI,81); combaterea argumentelor lui Cels în favoarea cultului păgân (VII,1-VIII,76).

În această lucrare, Origen subliniază treimea Persoanelor dumnezeiești și unitatea Lor ființială. Insistă asupra transcendenței lui Dumnezeu. Lucrarea crează impresia unei concepții atinse de subordinaționism. De fapt, tendința de a considera mai mic pe Fiul în raport cu Tatăl și pe Sfântul Duh în raport cu Fiul este firească într-o perioadă în care Biserica lupta cu erezia monarhianismului modalist. Între atributele divine, se subliniază aseitatea, veșnicia, neschimbabilitatea absolută și spiritualitatea lui Dumnezeu, ca și omniprezența și atotputernicia Lui.

În "Contra lui Cels", întâlnim și o doctrină hristologică ce se află pe linia învățaturii Sinoadelor ecumenice. El preia conceptul de Hristos-Logosul, așa cum spunea Sfântul Ioan Evanghelistul, în Prologul său. Alte teme sunt cele legate de cosmogonie, de îngeri și demoni și de antropologie.

Despre principii. Lucrare în 4 cărți, din anii 220-230, păstrată în traducerea lui Rufin, este primul manual de dogmatică, din literatura patristică și se pare că a fost cursul lui Origen la Școala din Alexandria. Cuprinsul pe cărți este următorul: I)despre Dumnezeu, Sfânta Treime, îngeri și căderea lor; II)despre apariția omului prin căderea progresivă a spiritului în materie, spirit ce s-a întrupat, devenind om, apoi despre mântuirea iui și eshatologie; III)teme morale:

liberul arbitru, păcat, restabilirea generală sau apocatastază; f)importanța Sfintei Scripturi și a celor trei feluri de interpretare a ei. Rufin precizează în prefață că a înlocuit sau a modificat unele texte din original, care contraziceau regula de credință sau doctrina tradițională a Bisericii. Iar Sfântul Ambrozie al Miianului a publicat cartea fără știrea autorului.

Filocalia. Este o compilație făcută de Sfinții Vasile cei Mare și Grigorie Teologul, din operele lui Origen. Are 27 de capitole. Este plină de evlavie creștină. Tratează diferite probleme de doctrină, dar face și exegeză biblică de zidire sufletească. Compilarea s-a făcut între anii 358-359.

Iată temele unora dintre capitolele Filocaliei: 1)Despre inspirația Sfintei Scripturi și cum trebuie ea citită și înțeleasă; 2)Care e pricina neclarității ei, a absurdității, respectiv a iraționalității unor texte (din lucrarea "Despre principii"); 3)De ce cărțile Insuflate de Dumnezeu sunt douăzeci și două la număr?; 4)Despre greșeli de limbă și despre graiul simplu al Sfintei Scripturi; 5)Toată Scriptura cea de Dumnezeu insuflată este o singură carte; 6)întreaga Sfântă Scriptură este un instrument perfect acordat al lui Dumnezeu; 7)Despre însușirile persoanelor din Sfânta Scriptură; 8)Trebuie să căutăm hrana pe toate paginile Scripturii celei de Dumnezeu insuflate și să ne ferim de spusele înfumurate și tulburătoare ale defăimătorilor eretici, împărtășindu-ne din comorile tuturor cărților sfinte, fără să ne smintim,

cum fac cei necredincioși; 12)Să nu se descurajeze cel ce va citi Sfintele Scripturi și nu va înțelege obscuritățile aflate în ele sub formă de enigme și parabole; 15)împotriva filosofilor păgâni, care batjocoresc graiul simplu al Sfintelor Scripturi; 18)împotriva acelor dintre filosofii greci, care declară că știu totul; 19)Că credința în Domnul nostru Iisus Hristos nu are nimic comun cu credința absurdă în superstiție; 20)împotriva celor care spun că nu pentru om, ci pentru ființele necuvântătoare au fost create lumea întreagă și oamenii; 21)Despre libertatea voinței, rezolvarea și tâlcuirea afirmațiilor biblice care ar părea că ar anula-o; 22)Despre soartă sau în ce chip ne putem mântui pe baza faptelor; 24)Despre materie. Ea nu este fără început, dar nici nu este cauza răului; 25)Determinarea din preștiința lui Dumnezeu nu desființează libertatea voinței.

Scrieri practice. Despre rugăciune. Lucrarea se pare că a fost scrisă pe la anii 233-234. Motivul scrierii ține de obiecțiunile necredincioșilor (epicurei, stoici, sceptici), care spuneau despre rugăciune că nu are rost, mai ales că Dumnezeu cunoaște trebuințele noastre. Lucrarea are 33 de capitole, înlănțuite în chip logic. Este alcătuită dintr-o introducere (cap, 1-2), un cuprins (cap. 3-17), „în care vorbește despre necesitatea, condițiile și felurile rugăciunii, analizând Rugăciunea domnească și o concluzie, vizând aspecte formale ale rugăciunii (cap. 31-33), ca poziția corpului, locul etc.

Destinatarii sunt frații Ambrozie și Tatiana. Lucrarea este cea mai veche și mai temeinică tâlcuire în greacă a Rugăciunii Domnești în special. Origen arată că nu există nici o contradicție între Dumnezeu, atotștiitorul și rugăciunea pe care o spunem noi, căci în rugăciune omul este liber, iar Dumnezeu îl înalță pe om. Rugăciunea ne curăță și ne face să intrăm în intimitatea lui Dumnezeu. Origen îndeamnă să ne rugăm pentru lucruri mari, să nu uităm că prin Rugăciunea domnească intrăm în relație de fii ai lui Dumnezeu și avem o pildă neîntrecută în Hristos.

Iată temele capitolelor: 1)Neputința omenească și puterea harului; 2)Pentru că "nu știm să ne rugăm cum trebuie", e necesar să cerem Domnului să ne lumineze cum și ce să ne rugăm; 3)Despre rugăciune în general: ruga și făgăduința;4)înțelesul cuvântului prosevhi (rugăciune); 5)Scopul rugăciunii: contrazice ea preștiința lui Dumnezeu?; 6)Combaterea concepției fataliste. Omul e liber în acțiunile sale; 7)Despre necesitatea rugăciunii. Răspuns la obiecțiunile fataliștilor. Foloasele rugăciunii; 8)Modul ideal de rugăciune pretinde transpunerea noastră în fața lui Dumnezeu; 9)Iertarea și starea de nepătimire, condiții fundamentale ale rugăciunii; 10)Când rugăciunea se face cu mare încredere în pronia dumnezeiască, atunci însuși marele Arhiereu Hristos se roagă pentru noi; 11)Nu ne rugăm singuri. Și îngerii și sfinții se roagă pentru noi; 12)Rugăciunea neîncetată este principala armă de luptă împotriva celui rău; Precum au fost ascultate rugăciunile Mântuitorului și ale dreptilor legii vechi, așa vor fi ascultate și rugăciunile noastre; 14)Cele patru feluri de rugăciuni. Să ne rugăm pentru bunuri de mare preț și cerești; 15)Rugăciunea deplină se adresează numai lui Dumnezeu-Tatăl; 16)Să nu cerem în

rugăciune bunuri trecătoare, ci veșnice; 17) Bunurile cerești sunt cu mult mai de preț decât cele pământești; 18) Tâlcuirea rugăciunii Tatăl nostru; 31) Recomandările formale: ținuta fizică în timpul rugăciunii și locul săvârșirii ei (mai ales Biserica, unde se realizează altfel comuniunea sfinților); 32) Despre orientarea spre Răsărit; 33) Despre părțile unei rugăciuni; 34) Concluzii.

Fragmente: *Iertarea și starea de nepătimire, condiții fundamentale ale rugăciunii*. 1) Cele spuse adineauri ie putem argumenta pe baza Sfintei Scripturi în modul următor: Cel ce se roagă se cade să ridice "mâini sfinte", ceea ce înseamnă că va ierta tuturor greșelile lor, alungând din suflet patima și nepizmuind pe nimeni. Tot astfel, pentru ca mintea să nu fie stăpânită de gânduri străine, va trebui ca în timpul rugăciunii să uite tot ce nu este în legătură cu rugăciunea. Ce ar putea fi mai fericit decât acest lucru? Tocmai despre aceasta ne învață Pavel în întâia epistolă către Timotei, cu vorbele: "Vreau, așadar, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicând mâini cucernice, fără de mânie și fără de gâlceava". Cât despre femei, ele trebuie să fie, mai ales la rugăciune, cuviincioase și curate atât sufletește, cât și trupește, dar, în chip deosebit, trebuie să fie temătoare de Dumnezeu, alungând din inima lor orice gând nestăpânit și orice apucături femeiești, "făcându-și lor podoabă din suflet și din cumișenie, iar nu din păr împletit și din aur, ori perle sau veșminte de mult preț, ci fapte bune, așa cum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu". Ar mai putea fi pusă la îndoială fericirea unei femei care se pregătește de rugăciune așa cum o arată și ținuta? Căci tocmai acest lucru îl spune Sfântul Pavel în aceeași epistolă: "De ceea femeile să se poarte în ținută cuviincioasă, făcându-și lor podoabă din sfială și din cumpătate, nu din păr împletit și din aur, din mărgăritare sau din veșminte de mult preț, ci precum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcându-și lor podoabă din fapte bune".

2. Si prorocul David a descris calitățile celui ce se roagă Domnului și cred că n-ar fi fără folos dacă am cita cuvintele lui pentru ca să iasă și mai mult în lumină marile avantaje, dacă nu singurele: ținuta sufletească și pregătirea pentru rugăciune din partea celui care s-a afierosit lui Dumnezeu. Anume, el spune: "Către Tine, Cei ce locuiești în cer am ridicat ochii mei"; și: "Către Tine, Doamne, am ridicat sufletul meu".

Dacă ochii sufletului se înalță în așa măsură încât nu mai zăbovesc asupra celor pământești și nu se mai lasă împovărați de reprezentări lumești, atingând o înălțime atât de mare, încât nici nu se mai uită la lucrurile din lumea aceasta, ci-și pironesc gândul doar la Dumnezeu, pe care-L ascultă cu respect și cu evlavie, atunci cum nu s-ar trage înapoi de la cele mai mari avantaje acești ochi care văd ca în oglindă, cu fața descoperită, strălucirea măreției Domnului, prefăcându-se în chip din slavă în slavă, ca de ia Duhul Domnului? Ei se împărtășesc atunci dintr-o revărsare dumnezeiască a harului, precum ne lămurește Psalmistul când zice: "însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne!". înălțarea sufletului spre lumina Duhului

înseamnă depărtarea de cele trupești, căci de la o vreme nu numai că urmează Duhului, ci se și unește intim cu Dumnezeu, după cum rezultă din enunțarea: "Către Tine, (Doamne) ridic sufletul meu". Cum, dar, nu se va lepăda de ceea ce este ca să devină un suflet înduhovnicit?

3) Dacă uitarea răului e culmea desăvârșirii, atunci, după vorba proorocului Ieremia, într-însa se cuprinde întreaga Lege, când spune: Părinților voștri nu le-am dat o anumită poruncă, când au ieșit din Egipt, ci iată porunca pe care le-am dat-o: "Fiecare să ierte din inimă greșelile aproapelui. Nimeni să nu pună la cale fărădelegi, din inima sa, împotriva aproapelui său". Să iertăm deci înainte de a ne ruga, împlinind porunca Mântuitorului, care spune: "Și când stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva". Așa ajungem să stăpânim, în mod văzut, cele mai sublime virtuți, dacă ne îndreptăm spre rugăciune în modul acesta.

"Când rugăciunea se face cu mare încredere în pronia dumnezeiască, atunci însuși Marele Arhiereu Hristos se roagă pentru noi".

1) Cele dinainte au fost spuse în ipoteza că, chiar dacă n-am folosi nimic din rugăciune, avem totuși cel mai mare câștig dacă cunoaștem și aplicăm modul corect de a ne ruga. E limpede, însă, că cel ce se roagă în modul acesta, cât timp încă vorbește și contemplă pe Cel care-l ascultă, acela deja aude cuvântul Primitorului: "Iată-mă, sunt aici", dacă bineînțeles, a depărtat înainte de rugăciune toate îndoielile privitoare la Providență. Aceasta se lămurește din enunțarea: "Dacă tu îndepărtezi din mijlocul tău asuprirea, amenințarea cu mâna și cuvântul de cârtire", căci, cine-i mulțumit cu ceea ce se întâmplă, acela a devenit, de pe acum, liber de asuprire și nu mai ridică mâna împotriva lui Dumnezeu, care rânduiește totul în vederea mântuirii noastre, nici nu mai murmură în ascuns fără ca să-l audă cineva. Cârtirea aceasta seamănă cu a slujitorilor celor răi, care nu-și varsă necazul în chip văzut împotriva poruncilor Domnului lor, ci cârtesc doar fără să ridice glasul, fiind porniți cu totul împotriva Providenței divine ca și cum ar vrea să ascundă din fața Providenței și a lui Dumnezeu, Cel peste toate, nemulțumirile de care se plâng. La aceasta cred că se referă cartea lui Iov, când grăiește: "Și cu toate acestea, Iov n-a păcătuit deloc împotriva lui Dumnezeu cu buzele sale", căci s-a precizat

încă înainte de a fi pus ia încercare: "Intru toate acestea Iov nu păcătui împotriva Sui Dumnezeu". Locul din cartea Deuteronom, care oprește aceasta, spune: "Păzește-te să nu intre în inima ta gândul nelegiuit și să zici: se apropie anul al șaptelea" ș.a.m.d.

2) Cine se roagă, deci, în modul acesta, acela are de la început un mare folos și ajunge mai ușor să se unească cu Duhul Domnului, care umple tot rotogolul pământului, ca să se împreuneze în mod intim cu El, Domnul care umple tot pământul și cerul, căci proorocul vorbește clar: "Oare nu umplu Eu cerul și pământul?", zice Domnul.

Afară de aceasta, prin curățirea de care a fost vorba, creștinul va participa prin rugăciunea sa și la rugăciunea Fiului lui Dumnezeu, care stă și în mijlocul acelor care nu-L cunosc, dar care nu lasă pe nimeni fără de ajutor și care se roagă Tatălui împreună cu cei pentru

care mijlocește. Fiul lui Dumnezeu este doar arhiereu pentru jertfele noastre și apărător înaintea Tatălui; El se roagă cu cei care se roagă și stăruie pentru cei care stăruie, însă El nu se roagă ca pentru niște casnici ai Săi, pentru aceia care nu se roagă neconținut în numele Său, nici nu va reprezenta înaintea lui Dumnezeu pe cei care nu urmează îndrumările Sale de a se ruga în tot timpul, fără să se ostenească. El spune doar, într-o pildă, cum trebuie să se săvârșească rugăciunea și să nu se lenevească: "într-o cetate era un judecător, care de Dumnezeu nu se temea...".

Iar în cele premergătoare s-a spus: "Și a zis către ei: cine dintre voi, având un prieten, se va duce la el în miez de noapte și-i va zice: "Prieten, împrumută-mi trei pâini, că a venit din cale un prieten la mine și n-am ce să-i pun înaintea". Și îndată după aceea: "Vă zic vouă chiar dacă, sculându-se, nu i-ar da pentru că-i este prieten, dar pentru îndrăzneala lui, sculându-se, îi va da cât îi trebuie".

Cine, dintre cei care cred în cuvântul neînșelător al lui Iisus, n-ar fi îmboldiți spre rugăciune neîncetată, câtă vreme El zice: "Cereți și vi se va da, căutați și veți afla, bateți și vi se va deschide?". Binevoitorul Tată dă pâine vie celor ce cer de la Tatăl, iar nu piatră, care, după voia potrivnicilor, s-ar preface pentru Iisus și ucenicii lui în hrană, celor ce au primit Duhul înfierii Tatălui, "darul Său cel bun îl dă Tatăl aceluia care-L roagă, întrucât El lasă să cadă ploaie din cer".

îndemn la martiriu, Lucrare scrisă în persecuția lui Maxim Tracul (235). Origen

încurajează pe martiri, care, prin moartea lor, slăvesc pe Dumnezeu și se slăvesc și pe ei. Tratatul a fost și un îndemn spre desăvârșire spirituală.

Omilii practice: Despre Paști, Despre pace, îndemn pentru post etc. Corespondența cuprinde: 1) *Scrisoare către Grigorie* (Taumaturgul). Acesta a fost student al lui Origen la Cezareea Palestinei. Scrisoarea este din 238-243, pe când Origen era la Nicomidia; 2) *Scrisoare către Iulian Africanul* (din anul 240), în care apare autenticitatea istoriei Suzanei; 3) *Către tatăl său* (aflat în închisoare, la anul 202); 4) *Către Fabian, episcopul Romei și alți foarte mulți conducători ai Bisericii, despre ortodoxia sa* (a lui Origen).

Doctrina. *Sfânta Scriptură.* Toată grija Bisericii se concentrează în propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu. Credincioșii au datoria de a asculta și a primi cu sufletul deschis cuvântul lui Dumnezeu, așa cum este el în Sfânta Scriptură. Origen îndeamnă pe creștini să-și transforme sufletul într-o bibliotecă, iar Biblia trebuie să fie cea mai prețioasă podoabă. Scriitorul alexandrin a apărut unitatea revelației, începând cu Vechiul Testament și desăvârșindu-se în Hristos. Tripla interpretare a Scripturii (literară, psihică sau morală și spirituală sau duhovnicească) corespunde concepției trihotomice despre suflet, din filosofia alexandrină.

Teodicee. Dumnezeu este duh, nenăscut, lumină, natură simplă, intelectuală, fără adaos și scădere, nu este trup și nu are nevoie de spațiu, este mai presus de tot ce putem măsura și cunoaște. Combătând panteismul stoic și gnostic și dualismul maniheic, Origen susține neschimbabilitatea lui Dumnezeu. Motivul întrupării Logosului este iubirea Sa pentru oameni. Ei a coborât la slăbiciunea omului, care nu poate privi la strălucirea dumnezeirii Lui.

Sfânta Treime. Dumnezeu-Tatăl dă credincioșilor existența, Logosul dă raționalitatea și Sfântul Duh să sfințenia. Origen a combătut pe modalisti, care negau distincția Persoanelor treimice. Se pare că Origen a fost subordinationist. Ieronim î-a acuzat de această eroare, dar Sfinții Grigorie Taumaturgul și Atanasie cel Mare nu erau de aceeași părere.

Logosul. Dumnezeu-Logosul i-a creat pe om "după chipul". Logosul este lumina lumii. Răscumpărarea păcătoșilor, prin Logosul Hristos, se efectuează prin întruparea Sa, pentru că asumându-și omenitatea o poate schimba, prin comunicarea lucrărilor Sale, prin Sfântul Duh. Logosul acționează continuu asupra elementului rațional al gândirii creștine, o îmbogățește în măsura în care dinamica umană este dinamica dezvoltării.

Pronia dumnezeiască. Dumnezeu creează lumea și pe om, pe care nu-l părăsește nici după păcat, ci îi poartă de grijă și-l educă. Însă nu pronia stă în centrul teologiei sale, ci iubirea lui Dumnezeu față de noi, care aduce cu ea pronia. Libertatea omului nu este desființată, căci evoluția sa spirituală este un proces sinergie. Omul își pleacă liber și conștient voința în fața proniei, care comunică harul.

Cosmologie, Antropologie. Lumea noastră e una dintre multele lumi ce au fost și vor fi. Ea este dintr-o materie veșnică, dar creată. Oamenii au apărut prin căderea în materie a sufletelor preexistente. Pluralismul lumilor, specific mai ales stoicismului, a fost criticat de mulți Sfinți Părinți. Preexistenta sufletelor (pe care i-a reproșat-o și Sfântul Grigorie al Nisei) a atras problema materiei și a evoluției acesteia. Deși eternă, pentru Origen materia a fost precedată de spirit. Lumea materială evoluează în dependență de cea spirituală. Pe măsura progresului spiritelor, materia se spiritualizează și ea. Ușoară, subtilă și luminoasă la început, materia a devenit din ce în ce mai grea, pe măsură ce ființele cădeau progresiv. Când Moise vorbește despre Adam, el vorbește de fapt despre tot ceea ce se referă la natura omenească. Izgonirea spiritelor înseamnă căderea spiritelor din comuniunea cu Dumnezeu.

Hristologie. Soteriologie. Pentru Origen, teologia și hristologia sunt noțiuni inseparabile, pentru că a teologhisi înseamnă a vorbi, înainte de toate, despre Hristos. Formulează prima dată comunicarea însușirilor divino-umane în Hristos, deși nu cunoștea termenul "persoană". Origen descrie sufletul omenesc al lui Iisus și felul unirii lui cu Logosul, pentru prima dată în teologia patristică. Anticipază unirea ipostatică, de care va vorbi Sinodul de la Calcedon. Nașterea Fiului din Tatăl este din veșnicie. Nu era un timp când El nu era, spune Origen, anticipând formula Sinodului I ecumenic.

Fiul, Care este mijlocitor, jertfă și ispășire, care a suferit cu noi la neputințele noastre, ispitit în toate, după asemănarea noastră, afară de păcat, s-a adus pe Sine jertfă nu numai pentru oameni, ci și pentru orice ființă spirituală, căci a gustat moartea pentru toți, în afară de Dumnezeu. Sfânta Măria este Născătoare de Dumnezeu. Reprezentanții Școlii alexandrine au apărat cu tărie acest adevăr și l-au fixat definitiv la Sinodul III ecumenic (431, Efes).

Eclesiologie. Biserica, Trupul lui Hristos, este "adunarea poporului creștin", dar și "adunarea tuturor Sfinților". Biserica este casa în afara căreia nu există mântuire. Marea putere a Bisericii stă în unirea ei totală cu Hristos și în dragostea nemuritoare a Acestuia pentru ea. Fiul lui Dumnezeu nu este numai protectorul Bisericii, ci este chiar ființa și inima ei. Biserica este frumoasă și își păstrează frumusețea numai unită cu Cuvântul.

Taina Sfântului Botez. Catehemenatul era atunci bine organizat. Origen îndeamnă la pocăință, în vederea iertării păcatelor. Botezul, baia nașterii a doua, cum o numește Origen, după Sfântul Apostol Pavel, cere în prealabil o convertire morală. Botezul este taina morții și învierii lui Hristos. Există 3 botezuri: cel figurativ, pur, al Vechiului Testament sau al lui Ioan; cel creștin, real; cel al focului.

Sfânta Euharistie. Lucrarea Logosului și invocarea lui din partea preotului prefac pâinea și vinul în Trupul și Sângele Domnului. Uneori Origen dă acestora o interpretare alegorică. Pentru oamenii simplii, este o prezență reală, pe când pentru cei avansați este una simbolică. Sfânta Euharistie este izvorul și puterea vieții spirituale.

Eshaiologie. Păcătoșii și diavolul vor trece printr-un foc curățitor, purificator, vor învia cu trupurile eterice. Astfel, vor fi restabiliți în starea de la început, în nevinovăție și fericire. Este apocatastaza, sau restabilirea generală, o trecere spre o altă lume. Iadul nu este veșnic, iar pedepsele sale nu sunt materiale.

Învățătura eshatologică a lui Origen este diferită de cea a Bisericii din câteva motive. Mai întâi pentru că nu vorbește despre o identitate reală, ci numai despre una după formă a trupului actual cu cel înviat. Apoi pentru că vorbește despre o infinitate de lumi, în care sufletele se întrupează succesiv. Adevăratul sens al apocatastazei ar trebui să fie cel de restabilire a tuturor în Hristos. Dar la Origen ea are sensul de încetare a ordinii materiale, de distrugere a tot ceea ce este corporal. O altă greșeală este cea a universalității iertării finale, inclusiv a diavolului.

Origen a încercat să aprofundeze datele Revelației mai ales cu ajutorul filosofiei. Aceasta i-a fost un auxiliar, un instrument prețios în adâncirea și sistematizarea conținutului Revelației. Desigur, ideile sale erau semănate adesea cu multă îndrăzneală în unele domenii, în care Biserica nu se pronunțase definitiv. De fapt el a lăsat Bisericii dreptul de a le accepta sau

 nu.

Concluzii. Origen a influențat teologia secolelor următoare. Sinodul V ecumenic a condamnat erorile sale. Nu a fost un eretic propriu-zis. În vremea sa era chiar cel mai mare teolog, solicitat pentru a media discuțiile cu ereticii. A fost un deschizător de drumuri. Dar greșeliile sale, intensificate și amplificate de mișcarea origenistă, chiar dacă n-au făcut din el un eretic în timpul vieții, au făcut ca, după moartea sa, să fie condamnat de Biserică.

Bibliografie

Traduceri: Omilii la Cărțile: Facere, Ieșire, Numeri, Iosua, Cântarea Cântărilor și Ieremia, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, în colecția "Părinți și Scriitori Bisericești", volumul 6, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1981; *Comentariul la Evanghelia după Matei, Din Omiliile la Evanghelia după Luca, Din Comentariul la Evanghelia după Ioan, Despre rugăciune și Filocalia*, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, în colecția "Părinți și Scriitori Bisericești", volumul 7, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1982. Ambele volume sunt însoțite de un studiu introductiv și de note de Pr. Prof. Teodor Bodogae.

Studii: Androni, Ierom. Vartolomeu, *Păcatul originar și consecințele lui în concepția lui Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XLI, nr. 4/1989, iulie-august, p. 29-44; Băjău, Constantin, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XLIX, nr. 1-3/1997, ianuarie-iunie, p. 103-112; Braniște, Pr. Magistr. Marin, *Eshatologia în concepția lui Origen*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an X, nr. 7-8/1958, septembrie-octombrie, p. 440-453; Buzescu, Pr. Prof. Nicolae, *Conceptul de Evanghelie la Origen*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXX, nr. 3-4/1978, martie-aprilie, p. 216-230; Idem, *Logosul la Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXIII, nr. 10-12/1981, octombrie-decembrie, p. 590-604; Idem, *Titlurile (denumirile) lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, la Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXIV, nr. 10-12/1982, octombrie-decembrie, p. 674-688; Idem, *Despre suflet, la Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXVIII, nr. 2/1986, martie-aprilie, p. 37-63; Idem, *Hristologia lui Origen*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXVI, nr. 3-4/1984, martie-aprilie, p. 160-180; Chilea, Pr. Prof. Sebastian, *Despre ipotezele lui Origen*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXX, nr. 1-2/1978, ianuarie-februarie, p. 63-80; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice București 1956, p. 97-104; Idem, *Patrologie*, voi. II, București 1985, p. 292-378; Idem, *Chipul lui Origen după Eusebiu al Cezareei, Pamfil și Ieronim*, în rev. "Glasul Bisericii", an XIX, nr. 11-12/1960, noiembrie-decembrie, p. 916-926; Idem, *Eusebiu al Cezareei și Ieronim despre Origen*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XII, nr. 9-10/1960, noiembrie-decembrie, p. 595-626; Idem, *Origen despre Logos, Biserică și suflet în Comentariul sau la Cântarea Cântărilor*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXV, nr. 3-4/1973,

martie-aprilie, p. 165-172; IPS Nicolae Corneanu, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara 1987, p. 89-110; Frăcea, Drd. Ilie, *Teologia lui Origen în lucrarea împotriva lui Celsus*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXXIII, nr. 5-6/1981, mai-iunie, p. 407-422; Munteanu, Petru, *Filosofumena. Origen și Caiu*, București 1900; Neaga, Pr. Prof. Nicolae, *Principii ermineutice*

În Omiliile biblice ale lui Origen, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXVI, nr. 10-12/1981, octombrie-decembrie, p. 757-763; Răducă, Pr. Vasile, *Pronia și libertatea persoanei în gândirea lui Origen*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXXIV, nr. 5-6/1982, mai-iunie, p. 370-383; Rovența, Diac. Dr. Haralambie, *Interpretarea Sfintei Scripturi după Origen*, Râmnicu-Vâlcea 1929; Ștefănescu, Prof. Nicolae, *Sextus luluius Africanus și Origen despre Istoria Susanei*, în rev. "Glasul Bisericii", an XXII, nr. 11-12/1963, noiembrie-decembrie, p. 1060-1070; Todoran, Pr. Prof. Isidor, *Poate fi considerai Origen eretic*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an IV, nr. 7-8/1959, iulie-august, p. 540-547.

IX. Sfântul Atanasie cel Mare

Sfântul Atanasie cel Mare

Viața. Născut în Alexandria Egiptului la anul 295, dintr-o familie bogată, Sfântul Atanasie a primit o educație deosebită. Din anul 318 a fost hirotonit diacon, a ajuns secretarul episcopului Alexandru al Alexandriei, însoțindu-l la Sinodul de la Niceea (325) și a contribuit la condamnarea lui Arie. După ce Alexandru al Alexandriei a murit, Sfântul Părinte i-a luat locul, în anul 328. Sfântul Atanasie a fost episcop timp de 45 de ani, până la 373. Episcopatul său poate fi împărțit în trei perioade. S-a luptat cu ereticii toată viața și a fost de cinci ori exilat.

Primele lupte le-a purtat în timpul lui Constantin cel Mare (328-337), căutând să readucă pacea în Biserică. A vizitat pe vestitul Pahomie, în mănăstirea sa. împăratul l-a chemat pe Sfântul Atanasie la Nicomidia și i-a cerut, fără succes, să-i reprimească pe Arie în Biserică. De aceea, Sfântul Părinte a fost exilat (în anul 335) în Galia. Exilul a durat până la moartea împăratului, în 337. Reîntors, a reluat lupta cu arienii, ce se întăriseră între timp. Arienii, într-un Sinod la Antiohia (339), i-au depus din scaun pe Sfântul Atanasie, care a plecat în al doilea exil, la Roma. Sinoadele de la Roma și Sardica, din anii 341 și 343, au proclamat ortodoxia lui. După anul 350, împăratul Constantin sprijină pe arienii, care în sinoadele de la Arelate (353) și Mediolanum (355) îl condamnă din nou pe Sfântul Atanasie. El pleacă într-un alt exil, în pustiul egiptean.

Următoarele exiluri sunt din anii 362 și 365. Ultimii săi 7 ani de episcopat au adus multe realizări. A împiedicat înlocuirea Simbolului nicean cu cei de la Rimini, a reprimat pe Marcel de Ancira, a sprijinit pe Sfântul Vasile cel Mare, a combătut apolinarismul. A adormit la 2 mai 373.

Opera. Deși a scris mult, din opera sa a ajuns la noi numai o parte.

Apologii Contra păgânilor (47 cap.). Este o replică la adresa unui început de renaștere a spiritualității păgâne. Pianul lucrării este încheiat, învățătura despre Logosul precreștin este corectă, dar termenii folosiți nu sunt încă destul de clari. Explică evoluția istoriei religioase a

umanității. Se vrea o sinteză a culturii păgâne. Concepția Sfântului Atanasie despre Logosul precreștin depășește pe cea a stoicilor și a apologeților. Sfântul Părinte nu este subordinaționist.

Despre întruparea Cuvântului - Logosului. Este expunerea clasică a creștinismului primar despre mântuire, arătând cauzele întrupării, mijloacelor și efectele acesteia, întruparea Domnului elimină moartea. Uneori Sfântul Atanasie critică filosofia sau înțelepciunea profană.

Sfântul Atanasie vorbește aici despre unitatea lucrării lui Dumnezeu, despre cele ce au premers întrupării Cuvântului în iconomia mântuirii, despre necesitatea răscumpărării omului, întruparea este condiția biruinței asupra morții și a dăruirii nestricăciunii, refăcând pe omul zidit "după chipul" lui Dumnezeu. Dar întruparea este și dar al cunoștinței mai presus de fire. Alte teme ale lucrării: despre valoarea mântuitoare a întrupării, despre jertfa de pe Cruce, despre învierea lui Hristos, despre dovedirea față de iudei, din Vechiul Testament, despre alte mărturii și cugetări despre minunile lui Hristos. Sfântul Atanasie aduce și o serie de dovezi raționale despre conformitatea cu creația a întrupării, subliniind că întruparea se potrivește cu trupul nostru omenesc. Se prezintă și efectele întrupării în univers, dar și răspândirea minunată a puterii dumnezeiești a învățaturii lui Hristos și efectul universal al întrupării.

Fragment: *Valoarea, mântuitoare a întrupării Cuvântului.* "Căci nu a fost închis în trup, nici fiind în trup, lipsa din altă parte. Nici nu mișca trupul spre ceva, lăsând toate celelalte goale de lucrarea și de purtarea Lui de grijă. Ci, minune covârșitoare fiind, Cuvântul nu era cuprins de ceva în chip deosebit; ci mai degrabă te cuprindea El însuși pe toate. Și precum, deși este în toată zidirea, este în afară de toate după ființă, dar este în toate prin puterile Lui, orânduindu-le pe toate, întinzând în toate purtarea Lui de grijă și dăruind viață fiecăruia și tuturor deodată, tot așa, cuprinzând toate, este necuprins, fiind întreg numai în Tatăl și în toate privințele.

Astfel fiind și în trupul omenesc și făcându-l viu El însuși, le făcea de asemenea vii pe toate și era în toate și în același timp în afară de toate. Și făcându-Se cunoscut din trup prin fapte, nu era mai puțin văzut prin lucrarea Sa în toate. E propriu sufletului să vadă prin cugetări și cele din afară de trupul său, dar nu să și lucreze în afară de trupul său, sau să miște cele departe de acesta prin prezenta sa. Căci niciodată cugetând omul la cele de departe, nu le și mișcă și nu le mută. Nu mișcă soarele și nu face cerului să se învârtască, șezând în casa sa. Ci le vede pe acestea mișcându-se și săvârșindu-se, dar nu are și puterea să facă el acestea.

Nu așa era însă Cuvântul lui Dumnezeu în trup. Căci nu era legat de trup, ci mai degrabă El îl stăpânea pe acesta. încât era și în el și în toate, ba și în afară de cele ce sunt. Și totuși nu Se odihnea decât în Tatăl. Și lucrul cel mai minunat era că viețuia și ca om, dar dădea în calitate de Cuvântul viață tuturor și era în calitate de Fiul împreună cu Tatăl.

Astfel când Fecioara îl năștea, El nu pătimea, nici nu Se întina de trup, ci mai degrabă sfințea și trupul. Și fiind în toate, nu Se împărtășește de toate, ci mai degrabă tuturor le dă viață și le hrănește. Căci dacă soarele făcut de El și văzut de noi se învârtăște pe cer fără să se

întunece de corpurile de pe pământ pe care le atinge, nici nu e întunecat de întuneric, ci mai degrabă el le luminează și le curățește pe acestea, cu mult mai vârtos Prea Sfântul Cuvânt al Lui Dumnezeu, Care e și Făcătorul și Domnul soarelui, făcându-Se cunoscut în trup. nu Se întina, ci mai degrabă nesticăcios fiind și trupul Lui muritor aflându-se îl făcea viu și-l curăța și pe acesta, El "Care păcat n-a făcut, nici s-a aflat vicleșug în gura Lui" (I Petru 2, 22)".

Efectul universal al întrupării. "Precum cel ce dorește să vadă pe Dumnezeu, Care este prin fire nevăzut și nu poate fi nicidecum văzut, îl înțelege și îl cunoaște prin faptele din natură, așa cel ce nu vede prin înțelegere pe Hristos să caute să-L afle măcar din faptele trupului și să cerceteze de sunt ale unui om. Si de sunt omenești, să râdă; iar de nu sunt omenești, ci cunoaște că sunt ale Lui Dumnezeu, să nu râdă de cele ce nu sunt de răs, ci mai degrabă să se minuneze, că cele dumnezeiești ni s-au arătat printr-un mijloc așa de smerit și prin moarte a ajuns la toți nemurirea și prin întruparea Cuvântului s-a făcut cunoscută purtarea Lui de grijă pentru toate și că Dăruitorul și Făcătorul tuturor este însuși Cuvântul lui Dumnezeu. Căci El S-a întrupat, ca noi să fim îndumnezeiți. El S-a arătat pe Sine prin trup, ca noi să primim cunoștința Tatălui; El a răbdat ocară noastră de la oameni, ca noi să moștenim nesticăciunea. Căci El n-a fost vătămat întru nimic, fiind nepătimitor și nesticăcios și Cuvântul însuși (de Sine) și Dumnezeu. Iar pe oamenii ce pătimeau, pentru care a și răbdat acestea, i-a atras și îi ridică întru nepătimitirea Sa. Și, peste tot, biruințele Mântuitorului cele câștigate prin întrupare, sunt de așa fel și atât de mari, că dacă ar voi cineva să le povestească, s-ar asemana celor ce privesc la noianul mării și voiesc să numere valurile ei. Căci precum nu poate cuprinde cineva cu ochii toate valurile, pentru că pe măsură ce se apropie copleșesc simțul celui ce încearcă să le cuprindă, la fel, celui ce voiește să cuprindă faptele lui Hristos în trup, îi este cu neputință să le primească pe toate, fie și numai în cugetare, cele ce întrec gândirea lui fiind mai multe decât cele pe care le socotește că le-a cuprins. Mai bine e deci de a nu vorbi de toate câte se arată privirii, din care nu poate înfățișa cineva prin cuvânt nici măcar o parte, ci de a mai pomeni doar de una și de a te lăsa pe tine minunându-te de celelalte. Căci toate sunt la fel de minunate și oriunde ar privi cineva ar fi covârșit de uimire văzând dumnezeirea Lui".

Lucrări dogmatice: I)Cuvântări contra arienilor (4, din care 3 autentice), importante pentru discuțiile purtate la Sinoadele ecumenice. Iată cuprinsul lor pe scurt: I)răspunde "Thaliei" lui Arie; prezintă raporturile Tatălui cu Fiul; Fiul nu s-a născut din Tatăl ca un om din alt om, căci este veșnic; primul Adam a fost schimbător, pe când Logosul, al doilea Adam, este neschimbător; II)Logosul s-a făcut trup, spre a face pe ora capabil de îndumnezeire; toți oamenii au murit în Hristos, toți s-au eliberat de păcat prin El; III)adâncește raporturile intratrinitare; toate câte face Fiul sunt ale Tatălui.

2)*Despre întrupare și contra arienilor.* Autenticitatea este Controversată, căci cuprinde formula "un singur Dumnezeu în trei ipostasuri", formulă care n-ar corespunde stadiului de

atunci al gândirii Sfântului Atanasie. Fiul lui Dumnezeu s-a făcut Fiul Omului, pentru ca fiii oamenilor să devină fiii lui Dumnezeu.

3) *Simbolul pseudo-atanasian*, al cărui text original este latin, nu grec, alcătuit din 40 de sentințe, despre Sfânta Treime și cele două firi ale Persoanei lui Hristos.

Scrieri istorico-polemice: 1) *Apologîe contra arienilor*. Apără Ortodoxia de pe poziții intransigente, contra atacurilor venite din partea arienilor, conduși de Eusebiu de Nicomidia, ajuns patriarhul Constantinopolului. 2) *Epistola episcopului Iulius al Romei către episcopi eusebieni*, de la Antiohia (din anul 347, în care mustră pe eusebieni); 3) *Hotărârea Sinodului de la Sardica, adresată tuturor Bisericilor Imperiului*; 4) *Scrisori imperiale, papale și altele, în cauza Sfântului Atanasie*; 5) *Apologie către împăratul Constanțiu* (se apără de învinuirile: Niă ar fi vorbit de rău pe Constanțiu, că ar fi târnosit catedrala din Alexandria fără știrea acestuia și că ar fi fugit de el); 6) *Apologie despre fuga sa* (din 357-358, negând că ar fi fugit de frică); 7) *Istoria arienilor către monahi* (din 358, la dorința monahilor).

Opere exegetice: *Comentarii la Facere, Ecclesiast, Cântăfeă Cântărilor și Psalmi; Către Marcellin despre explicația psalmilor și Despre titlurile psalmilor.*

Opere ascetice: 1) *Viața Sfântului Antonie*. Un panegiric, care îl numește pe Sfântul Antonie «model desăvârșit pentru monahi». Prezintă luptele lui cu diavolul. Lucrarea este și un răspuns la cererea unor monahi apuseni; 2) *Despre feciorie, sau Cuvânt de mântuire către o fecioară*.

Epistole. Menționăm aici "Epistolele sinodale". în "Tomul către antiohieni", scris în numele Sinodului alexandrin din 362, vorbește despre mijloacele restabilirii păcii bisericești în Antiohia. "Epistola către împăratul Iovian" este un răspuns la cererea aceluia de a i se expune credința adevărată. în "Epistola către episcopii africani", îi îndeamnă să se păzească de amăgirea arienilor. Sfântul Atanasie este și autorul a două epistole enciclice: Către episcopi și Către episcopii din Egipt și Libia către arieni. Dintre epistolele dogmatico-polemice, cele mai importante sunt cele patru epistole "Către episcopul Serapion de Tmuis", în vremea petrecerii în pustie. Sunt combătuți pnevmatomahii și este apărată dumnezeirea Duhului Sfânt. Sfântul Atanasie este și autorul unei "Epistole despre hotărârile Sinodului de la Niceea", ca și al "Epistolei către Sinoadele de la Rimini și Seleucia". . Aceasta din urmă respinge definiția de credință ariană.

Doctrina. Sfântul Atanasie a fost un creator de teologie, deși nu a fost speculativ. A apărat cu îndârjire hotărârile Sinodului de la Niceea.

Sfânta Treime. Ereticul Arie învăța că Fiul era o creatură a Tatălui. Sfântul Atanasie spunea că filiația presupune nașterea, iar aceasta nu vine din voința, ci din ființa Tatălui. Nu trebuie să asemănăm nașterea Fiului lui Dumnezeu din Tatăl cu nașterea noastră ca oameni. Cea dintâi presupune deoființimea Celui născut cu Tatăl. Negarea veșniciei Fiului implică negarea

veșniciei Sfintei Treimi. încercarea arienilor de a salva veșnicia Acesteia, fără a renunța la caracterul creat al Fiului ie-a sugerat o altă explicație: ei spun că la început era Monada și, prin sporire, s-a ajuns la Triadă. însă, atrage atenția Sfântul Atanasie, dacă o vreme nu a existat Sfânta Treime, ei numai Monada, înseamnă că Sfânta Treime era incompletă înainte de apariția Fiului și completă după aceea.

Arienii nu au putut să justifice nici modul cum Fiul, socotit creatură, devine Persoană a Sfintei Treimi, deci egal cu Cel Care L-a creat. Consecința este că Sfânta Treime cuprinde într-însa firi fără legătură. Tatăl naște pe Fiul precum soarele naște raza. Tatăl lucrează totul prin Fiul, Care îndumnezeiește și luminează.

Pentru Sfântul Atanasie, Sfântul Duh nu este o creatură, ci este Dumnezeu, Care sfințește reînoiește. Tatăl lucrează prin Fiul în Sfântul Duh. Sfântul Părinte demască și combate învățătura greșită a pnevmatomahiiior, pe care îi numește tropici. în *Scrisorile către Serapion* combate argumentele lor, acestea constituind și primul tratat teologic despre Sfântul Duh.

Termenul omoousios Acest termen a fost primit și introdus în Simbolul de credință de la Niceea, sub forma *deofință cu Tatăl*, după explicațiile Sfântului Atanasie cel Mare. în gândirea sa, principala idee exprimată prin omoousios este cea a unității ființei divine. Nu termenul prezintă importanță pentru el, ci dogma creștină, care este apărată de atacurile ariene.

Soteriologie. Pleacă de la întruparea Fiului lui Dumnezeu, ale cărei motive sunt: 1)posibilitatea cunoașterii lui Dumnezeu doar prin Fiul Său; 2)păcatele oamenilor nu puteau fi iertate de Dumnezeu pur și simplu, fără ca El să le dezmință 3)Dumnezeu nu putea lăsa pe oameni să se piardă; 4)Nu era suficientă pocăința oamenilor, căci ea nu putea înlătura stricăciunea și moartea; nici îngerii nu puteau mântui pe oameni. Pentru că Logosul nu putea muri, ca Unul ce este Fiul lui Dumnezeu, atunci a luat un trup capabil să moară și a dat satisfacție morții, rămânând în același timp nesticăcios. Caracteristica învățaturii Sfântului Atanasie este permanenta sa strădanie de a arăta unirea desăvârșirea a umanității și divinității reale a Logosului, Iisus Hristos a fost Dumnezeu adevărat.

Fără trupul cel omenesc al lui Hristos, omul nu putea fi îndumnezeit. Fără dumnezeirea Logosului, omul nu putea fi mântuit. Uniți cu Logosul divin, oamenii pot fi ridicați la cer, împreună cu Acesta. "Cuvântul s-a făcut om, pentru ca noi să fim I îndumnezeiți". Luând trup creat și omenesc, Logosul îndumnezeiește în El însuși pe toți, ne adoptă ca fii.

Pentru Sfântul Atanasie, mântuirea subiectivă presupune eforturile omului de a deveni sfânt și îndumnezeit, prin puterea lui Hristos. Există o încredere în posibilitățile omului. Hristos ne cuprinde potențial pe toți în raza mântuirii Lui și, cum spune Părintele Dumitru Stăniloae, care a studiat tema mântuirii la Sfântul Atanasie, condiționează" de actualizarea legăturii în iubire, care se degajă din opera Sfântului Părinte.

în fine, mântuirea oamenilor se săvârșește prin învierea tuturor, prin desființarea morții. Învierea lui Hristos redescoperă sensurile întregii creații. Aici învățătura eshatologică se unește cu cea soteriologică a Sfântului Atanasie.

Învățătura despre mântuirea oamenilor, la Sfântul Atanasie cel Mare, a fost studiată și prin prisma posibilității îndumnezeirii lor. În opera Sfântului Părinte se află o serie de temeuri dogmatice ale îndumnezeirii noastre. Mai întâi de toate, Dumnezeu Cel în Treime este izvorul și fundamentul acestei îndumnezeiri. Omul, care este după chipul și asemănarea lui Dumnezeu Cel în Treime, a fost creat spre îndumnezeirea în har. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat este temelia îndumnezeirii noastre în har. Îndumnezeirea aceasta este o realitate dinamică și sinergică, văzută ca țintă a creștinului în viață. Cîinul dintre meritele Sfântului Atanasie este acela că el dă temelie hristologică spiritualității creștine.

Sfântul Duh. Părinții care au urmat Sfântului Atanasie i-au dezvoltat ideile. Astfel Sfinții Părinți Capadocieni aprofundează conceptul de ipostază. Ei insistă asupra celor trei ipostaze. Sfântul Atanasie a fost primul apărător al dumnezeirii Duhului. Deschizător de drumuri fiind, el a rămas ortodox. Ceea ce a învățat reiese din trăirea adevărilor de credință.

Hristologie. Hristos are două lucrări și două voințe: cea omenească și cea dumnezeiască. Sfântul Atanasie vorbește despre comunicarea însușirilor în Hristos, pe care o anunțase mai înainte Origen. Pentru a explica întrepătrunderea celor două firi în Logosul întrupat, utilizează termeni ca: templu, casă, instrument, veșmânt etc. El susține de asemenea unitatea ființială în Hristos, contrară hristologiei separației (Pavel de Samosata), pentru că Logosul S-a făcut om, nu a venit într-un om. Cuvântul întrupat continuă opera Sa aici pe pământ prin har (în interiorul omului) și în Biserică, prin Sfintele Taine (în afara lui). Sfânta Fecioară Maria este Născătoare de Dumnezeu.

Antropologie. Prin Logosul, Dumnezeu a creat pe om după chipul Său. L-a înzestrat cu gândire, cunoaștere a veșniciei dumnezeiești, cu libertate. Păcatul a întunecat acest chip. Însă, prin Logosul dumnezeiesc, omul poate merge la îndumnezeire.

Eclesiologie. Tradiție. Sfintele Taine. Sfântul Atanasie nu are o teorie eclesiologică. Biserica, al cărei cap este Logosul, luptă împotriva răului. Însușirile ei (unitatea, sfințenia, universalitatea și apostolicitatea) sunt mărturisite de Sfânta Tradiție, izvor al credinței și păstrătoare a învățăturii Sfinților Apostoli. Dintre Sfintele Taine, insistă asupra Botezului și Euharistiei. Nu acceptă Botezul ereticilor (arieni, manihei etc), ca unul ce nu este săvârșit în numele Sfintei Treimi. Este subliniat realismul euharistie.

Concluzii. Se poate spune că principala însușire a Sfântului Atanasie este aceea de a fi mare pretutindeni. El a rămas una dintre cele mai mari și mai nobile figuri cu care se cinstește omenirea, cum afirmă un mare patrolog.

Bibliografie.

Traduceri: Tratat despre întruparea Cuvântului și despre arătarea Lui nouă după trup, Trei cuvinte împotriva arienilor, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, volumul 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1987.

Studii: Alexe, Pr. Ștefan, Sfântul Atanasie cel Mare. împlinirea a 1600 de ani de la moartea sa, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XLIX, nr. 11-12/1973, noiembrie-decembrie, p. 782-792; Bria, Magistrand Vasile I., *Contribuția Sfântului Atanasie la fixarea dogmei hristologice*, în "Ortodoxia", an XIII, nr. 2/1961, aprilie-iunie, p. 195-229; Coman, Pr. Prof. Ioan Q., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 135-143; Idem, *Patrologie*, val. III, București 1988, p. 95-221; Idem, *Aspecte ecumenice în viața și opera Sfinților Atanasie cel Mare și Efreem Șirul*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXVI, nr. 9-10/1974, septembrie-octombrie, p. 807-813; Dumitrașcu, Pr. Nicu, *întruparea Domnului în opera Sfântului Atanasie cel Mare*, în rev. "Altarul Banatului", an V (XLIV), nr. 10-12/1994, p. 39-56; Popa, Ieromonah Drd. Irineu Ioan, *învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre Sfântului Duh*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XL, nr. 3/1988, mai-iunie, p. 16-29; Popescu, Teodor M., *Sfântul Atanasie, patriarhul Alexandriei*, Chișinău 1927; Scurat, Prof. K.E., *învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre îndumnezeire*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXVI, nr. 11-12/1974, noiembrie-decembrie, p. 938-944; Sima, Drd. Gheorghe, *îndumnezeirea omului după învățătura Sfântului Atanasie cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XLII, nr. 4/1990, iulie-august, p. 14-59; Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre mântuire*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXV, nr. 5-6/1973, mai-iunie, p. 328-340; Voicu, Diacon Constantin, *Problema "omoousios" la Sfântul Atanasie cel Mare*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XV, nr. 1-2/1963, ianuarie-februarie, p. 3-20.

X. Părinții capadocieni: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa și Sfântul Grigorie de Nazianz

Sfântul Vasile cel Mare

Viața. S-a născut la 329, în Cezareea Capadociei. Tatăl său era magistrul Vasile, iar mama sa era Emilia. A fost al doilea din cei zece copii, toți remarcându-se prin alese însușiri. Bunica sa, Sfânta Macrina cea Bătrână, 1-a cunoscut pe Sfântul Grigorie Taumaturgul. Un teolog francez întreba: "A mai existat oare în istoria Bisericii o atât de strălucitoare și armonios dăruită familie, ca a Macrinei?... Nu! Ce însemnează unii ca Pascal și chiar Bach, față de constelația: Macrina cea Bătrână, Emilia, Macrina cea Tânără, Vasile cel Mare, Naucratic, Grigorie al Nyssei și Petru al Sevastei, față de veritabila pleiadă: bunică, mamă și 5 copii?".

Principala trăsătură pe care Sfântul Vasile cel Mare a primit-o de la familia sa a fost pietatea. Și-a petrecut copilăria la Neocezareea. Tatăl său i-a dat o frumoasă educație. Și-a continuat studiile la Cezareea Capadociei, Constantinopol și Atena. între profesorii săi amintim pe Himeriu, Libaniu și Proheresiu. La Atena, a fost coleg cu Sfântul Grigorie Teologul, prietenul său. După terminarea studiilor, a practicat retorica. Sub influența binefăcătoare a

Macrinei, sora sa, se botează, la 357 și întreprinde o călătorie în Egipt, Celestina, Celesiria și Mesopotamia, cunoscând monahismul.

Se retrage în Pont, pe malul râului Iris, unde viețuiește 5 ani. Se familiarizează cu scrierile unor Părinți și scriitori bisericești, întocmind *Filocalia*. Scrie *Regulile monahale* (mari și mici, în număr de 55, respectiv 313). În aceste *Reguli*, Sfântul Vasile cel Mare stabilește, pe baza Sfintei Scripturi, normele de conduită ale monahului, recomandând rugăciunea și munca.

În timpul lui Iulian Apostatul (361-363), Sfântul Vasile cel Mare era preot și i s-a dus faima de apărător al credinței. Mai apoi s-a retras din nou pe malurile Irisului, evitând discuțiile pe seama sa, din partea episcopului Eusebiu al Cezareei. Când semiarieni, sprijiniți de Valens, au început să provoace tulburări, Sfântul Vasile cel Mare s-a întors, ajutând pe Eusebiu. De

acum datează tratatul *Contra lui Eunomiu*, în același timp, Sfântul Vasile cel Mare s-a preocupat deosebit de problematica socială a sărăciei. În timpul foametei din anul 368 și-a vândut ce-i mai rămăsese din avere. În anul 370 a fost ales episcop al Cezareei Capadociei. În anul 371, Valens a împărțit provincia Capadocia în două părți. De aceea, Sfântul Vasile cel Mare a fost nevoit să înființeze alte două episcopii, în care a așezat pe Sfântul Grigorie Teologul și pe Sfântul Grigorie al Nyssei.

A avut legături cu Biserica Romei, încercând rezolvarea unei schisme de la Antiohia, datorate luptei dintre diferitele forme de arianism. A făcut apel adesea și la Sfântul Atanasie. A adormit la 1 ianuarie 379, fiind numit încă de atunci "cel Mare".

Opera.

Lucrări dogmatice: 1) *Contra lui Eunomiu*, conducătorul anomeilor, lucrare de la 364, în trei cărți, în care arianismul este văzut ca un raționalism pur. Eunomiu spunea că ființa lui Dumnezeu consta în nenașterea Lui, iar Dumnezeu poate fi perfect cunoscut. Cuprinsul celor trei cărți este: demonstrarea erorii (c. I), dumnezeirea Sfântului Duh (c. ii și III). r, 2) *Despre Sfântul Duh*. Cuprinsul lucrării, în 30 de capitole, este următorul: despre împrejurările în care a scris lucrarea; încercările la care este supusă Biserica, datorită ereticilor; expunerea și combaterea sofismului ereticului Aetius, potrivit căruia lucrurile deosebite după fire sunt în mod necesar deosebit enumerate în vorbire; Sfântul Vasile arată că Sfânta Scriptură folosește prepozițiile "din", "prin" și "în" fără deosebire, când vorbește despre Cele trei Persoane ale Sfintei Treimi; Sfântul Părinte reafirmă egalitatea Fiului cu Tatăl; demonstrează pe baza Sfintei Scriptură că prepozițiile sunt folosite pentru ambele Persoane. Tatăl și Fiul. Partea a treia a lucrării, cea mai mare și mai importantă, prezintă învățătura corectă despre Sfântul Duh. Se demonstrează divinitatea și egalitatea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, dar nu Îi numește Dumnezeu. Sfântul Duh purcede din Tatăl. O imagine a purcederii, fie și imperfectă, este cea a modului cum iese din trup suflul gurii. Duhul are natură simplă, neperceptibilă cu simțurile și se face cunoscut doar după lucrările Sale. Lucrarea Duhului începe înainte de crearea lumii văzute. Sfântul Duh, învață Sfântul Vasile, este egal cu Tatăl și cu Fiul, având aceleași însușiri, este pretutindeni prezent, știința Sa nu are limite, este dăătorul vieții, proniatorul, sfințitorul. Veghează ordinea în univers, fiind principiul ordinii morale. Fără Sfântul Duh nu putem cunoaște pe Dumnezeu.

Lucrări ascetice: Regulile mari (55), Regulile mici (313), învățături morale (80), Despre judecata lui Dumnezeu, Despre credință.

Omilii și cuvântări:

1) *Omilii la Hexaemeron*. Sunt nouă omilii, rostite de Sfântul Vasile pe când era preot,

înainte de anul 370, într-o săptămână din postul mare. A predicat în unele zile de două ori pe zi, atât dimineața cât și seara. Comentează primele 26 de versete din Cartea Facerii, cele șase zile ale creației. În ultima omilie a făgăduit că va vorbi și despre facerea omului. Omiliile descriu

puterea creatoare a lui Dumnezeu și frumusețile naturii. Sesizăm cunoștințele multiple ale Sfântului Vasile, multiplele argumente scripturistice și raționale.

2) *Omilii la Psalmi*. Sunt 13 omilii la Psalmii 1, 7, 14, 28, 29, 32, 44, 45, 48, 59, 61, 114. În a doua omilie la Psalmul 14 ne vorbește contra cămătarilor. În omilia la Psalmul I se vorbește despre valoarea și folosul psalmilor. Cartea Psalmilor este văzută ca o vistierie obștească de învățături bune, care dă fiecărui om ceea ce i se potrivește.

3) *Comentariu la Isaia*; 4) *24 de Cuvântări* diverse, purtând titlurile: *Omiliile ! și 11 despre post, La cuvintele "la aminte de tine însuși", Despre mulțumire, La mucenița Iulita, La cuvintele Evangheliei: "Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi", Către bogați, Omilie rostită în timp de foamete și secetă, Că Dumnezeu nu este autorul relelor, împotriva celor ce se mânie, Despre invidie, La începutul Proverbelor, îndrumătoare la Sfântul Botez, împotriva celor care se îmbată, Despre credință, La cuvintele "La început era Cuvântul", La mucenicul Varlaam, La mucenicul Gordie, La Sfinții patruzeci de mucenici, Despre smerenie, Despre a nu ne lipi de cele lumești și despre focul din afara Bisericii; Omilie către tineri: Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni, La sfântul mucenic Mamant, împotriva sabelienilor, a lui Arie și a anomeilor.*

Sfântul Vasile cel Mare este autorul *Sfintei Liturghii* ce-i poartă numele.

Epistolele. Doar de la Isidor Pelusiotul s-au păstrat atât de multe epistole, adică 366. Sunt importante prin mulțimea și varietatea informațiilor privind viața bisericească, controversele dogmatice, morale, canonice etc. Sfântul Grigorie Teologul a pus să se multiplice textul scrisorilor Sfântului Vasile, prezentându-le ca pe un "model al genului".

Epistolele acestea sunt adresate unor categorii diverse de destinatari. Căci, spune Sfântul Părinte, "cea mai bună și mai reușită epistolă este cea care va putea convinge în același timp atât pe omul simplu, cât și pe cel cult, fără să mai fie nevoie de comentarii".

Scrisorile Sfântului Vasile sunt exemple de exprimare elegantă. Iată un fragment din Epistola 330: "Să știi că-mi ești drag, iată ți-o spun și în scris. Că tu mă urăști, am înțeles-o din

faptul că tu mă treci sub tăcere. Scrie măcar de acum înainte, iar pe cei care te iubesc, iubeste-i și tu cu un condei, cu cerneala și cu o foaie de hârtie".

Unele epistole sunt adevărate tratate istorice, ascetico-morale, dogmatice, canonice. Dintre temele abordate amintim: mediul familial și relațiile cu cei de o rudenie, corespondența cu Sfântul Grigorie al Nyssei, sau cu Sfântul Grigorie Teologul. Epistola a doua este o adevărată pravilă a monahului. Mai multe epistole sunt de recomandare, de intervenție în favoarea unor persoane, sau de felicitare, către unii mari dregători.

De exemplu, lui Ilie, guvernatorul provinciei, îi scrie: "Aș vrea să întreb... Ce greșim noi față de cei mai mari, dacă ne administrăm noi bisericile? Aducem vreun prejudiciu cuiva când ridicăm Dumnezeului nostru câte un locaș de rugăciuni, sau când ridicăm spitale și aziluri pentru

străinii sau pentru bolnavii care trec pe aici?" (Epistola 94). Mai multe epistole sunt de consolare, de îmbărbătare. Altele, istorico-documentare, sunt trimise de exemplu lui Eusebiu de Samosata.

În Epistola a XCII-a se plângea de situația în care ajunsese Biserica: "Năpasta rătăcirii ariene, zice el, nu se reduce acum doar la două-trei biserici... Trufia oamenilor, care nu mai cunosc frica de Dumnezeu, urcă în primele rânduri. Demnitatea preoțească a dispărut, lipsesc păstorii care să îndrume cu înțelepciune turma lui Hristos".

Pentru noi românii este importantă "Scrisoarea Bisericii din Goția către Biserica din Capadocia", despre martirul Sfântului Sa va de la Buzău. Importante sunt și epistolele canonice, care cuprind 92 de canoane, acceptate de Biserică. De aici aflăm de exemplu că un canon al spovedaniei nu se dă după numărul păcatelor, ci după intenția penitentului. În Epistolele 113 și 114 se vorbește despre dumnezeirea Duhului Sfânt. Epistola 125 este o mărturisire de credință. Patru epistole, adresate lui Amfilohiu de Iconium, au un caracter apologetic, moral și dogmatic.

Doctrina

Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Sfântul Vasile cel Mare consideră Scriptura ca izvor al Revelației. Ea cuprinde adevărurile necesare pentru mântuire. "Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu. Ea a fost scrisă de Duhul Sfânt, pentru ca oamenii să găsească în ea, întocmai ca într-un spital sufletesc la care pot să vină cu toții, doctoria potrivită cu boala fiecăruia". Sfânta Tradiție este izvor al Revelației și interpretă a Sfintei Scripturi. Scriptura a fost consemnată în scris sub harisma inspirației. Sfântul Vasile cel Mare consideră că Tradiția, prin Sinoade, Sfinții Părinți și obiceiurile păstrate în Biserică, explică și întregeste conținutul de credință. Chiar dacă Tradiția explică Scriptura, aceasta din urmă este cea care verifică autenticitatea Tradiției. Sfântul Vasile cel Mare ia poziție contra abuzului de alegorie. Folosește în schimb metoda interpretării istorico-literare. Exegeza sa are un caracter hristologic, dar și unui bisericesc și comunitar.

Vechiul Testament. Sfântul Vasile cel Mare pleacă de la convingerea că Vechiul Testament este preistoria creștinismului. Cărțile Vechiului Testament sunt "de Dumnezeu însuflete", în tâlcuirea Hexaemeronului, arată organizarea minunată a lumii, cu mișcarea ei în chip regulat, dovedind că lumea nu e veșnică, ci s-a creat progresiv. Ceea ce leagă Vechiul Testament de creștinism este mai ales ideea hristologiei. Se poate face biografia Mântuitorului și după "Duhul care a grăit odinioară prin profeți". Căci pentru Sfântul Vasile cel Mare, creștinismul este o continuare a învățaturii revelate în Vechiul Testament. Și Biserica creștină este imaginată prin Ierusalim.

Sfânta Treime. Sfântul Vasile cel Mare explică termenul "ipostas" în sensul că, afirmând realitatea subzistentă a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, nu face decât să distingă pe cei trei prin unele proprietăți personale, care indică transmiterea aceleiași ființe integrale de la Tatăl la

ceilalți Doi, menționând chiar prin aceasta unitatea de ființă între ei, dar într-o formă care înseamnă viața interpersonală.

Împotriva lui Pavel de Samosata, care vorbea despre preexistența ființei în raport cu Persoanele lui Dumnezeu, Sfântul Vasile cel Mare afirmă că ființa lui Dumnezeu nu este superioară Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, pentru că ea nu e mai veche decât ei. "Ființa" indică ceea ce este comun în Sfânta Treime, așa cum termenul "om" indică ceea ce este comun tuturor oamenilor. Lucrările lui Dumnezeu sunt variate, dar ființa este simplă. Spunem că noi cunoaștem pe Dumnezeu din lucrările Lui, dar de ființa **Lui** nu îngăduim să ne apropiem. Căci lucrările Lui coboară la noi, dar ființa Lui rămâne neapropiată. Sfântul Vasile cel Mare utilizează pentru prima dată formula "o singură ființă, trei ipostase".

Sfântul Duh. La Sinodul de la Niceea (325) nu s-a discutat problema Sfântului Duh. Aceasta va fi pusă mai apoi de către arienii moderați sau omiosieni; discipoli ai lui Eustațiu de Sebasta. Ei spuneau despre Fiul că este o ființă asemănătoare cu cea a Tatălui, iar despre Sfântul Duh că este "un duh slujitor, asemenea îngerilor". Sfântul Vasile cel Mare și Eustațiu au fost inițial prieteni, căci Eustațiu organizase viața monahală din Asia Mică. Însă după ce Eustațiu a început să răspândească erezia, relațiile s-au răcit.

Ortodocșii au început să-l acuze pe Sfântul Vasile cel Mare că se îndoiește de dumnezeirea Sfântului Duh. Atunci Sfântul Părinte a răspuns, la 374, când era de față și Amfilohie de Iconiu, prin formulele: "Slavă Tatălui prin Fiul în Sfântul Duh" și "Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh". Sfântul Vasile a scris tratatul *Despre Sfântul Duh*. Pentru că ereticii negau dumnezeirea Sfântului Duh, socotindu-l creatură și inferior Tatălui și Fiului, Sfântul Vasile cel Mare demonstrează tocmai demnitatea Sa, chiar dacă nu îl numește direct Dumnezeu: "Nu este posibil ca atunci când auzi (cuvântul) Duh să-ți închipui o ființă limitată, supusă schimbărilor și transformărilor, sau întru totul asemenea creaturilor, ci... este necesar să te gândești la o fire spirituală, cu putere infinită...".

Pornind de la formele de preaslăvire a Sfintei Treimi amintite mai înainte, Sfântul Vasile cel Mare demonstrează că Sfântului Duh I se cuvine aceeași adorare și mărire ca Tatălui și Fiului. La obiecția făcută de eretici că Sfântul Duh nu trebuie așezat în aceeași ordine cu Tatăl și Fiul, Sfântul Vasile cel Mare spune că dacă Domnul L-a pus pe Duhul la Botez alături de Sine și de Tatăl, rezultă unitatea Lor ființială și comuniunea Persoanelor treimice.

Duhul Sfânt provine din Dumnezeu (ca Dumnezeu), nu prin naștere, ca Fiul, ci ca "suflare a gurii Sale". Deci Sfântul Părinte încearcă să explice purcederea Sfântului Duh prin analogie cu suflarea gurii Sale. Duhul Sfânt, printr-o putere iluminatorie, ne ajută să contemplăm frumusețea lui Dumnezeu cel nevăzut. Lucrarea Duhului Sfânt în lume se face prin energiile Sale. Duhul

Sfânt dăruiește creaturilor darurile lui Dumnezeu, ale Sfintei Treimi, El desăvârșește opera Tatălui și a Fiului, spiritualizând pe om și prefăcând creația.

Teologii romano-catolici, deși laudă claritatea limbii Sfântului Vasile cel Mare, se mulțumesc să spună că în vremea sa Filioque nu era un punct asupra căruia să se fi făcut lumină. În tratatul *Despre Sfântul Duh*, demonstrația Sfântului Vasile cel Mare este progresivă, dialectică, dovedind o înaltă cultură și folosirea înțeleaptă a aspectelor practice ale vieții creștine, împreunate cu puternica sa convingere personală.

Soteriologie. Sfântul Vasile cel Mare consideră căderea omului ca urmare a abuzului de liberul arbitru, dar și ca urmare a sfatului diavolului. Omul căzut nu este iremediabil pierdut. "Chipul lui Dumnezeu" nu este nimic, ci numai întunecat. Iubirea dumnezeiască vrea să îl reducă pe om la menirea lui. Înomenirea, Jertfa și învierea Fiului lui Dumnezeu ridică firea umană din pierzare. Mântuirea Fiului lui Dumnezeu cuprinde obiectiv pe toți oamenii. Înșușirea ei în chip subiectiv, de fiecare în parte, se face prin credință, botez și viață virtuoasă, conformă cu învățătura Mântuitorului.

Antropologie. Sfântul Vasile cel Mare subliniază demnitatea unică a omului și locul privilegiat pe care îl ocupă în cadrul creației. Omul este stăpânul ei. Puterea stăpânitoare a omului i-a fost dată prin rațiune.. Omul este alcătuit din trup și suflet. Prin suflet, oamenii sunt egali. A fi născut dintr-un sclav nu este pricină de batjocură.

Evidențierea superiorității sufletului nu înseamnă la Sfântul Vasile cel Mare negarea valorii trupului, în sens gnostic. Omul e superior celorlalte viețuitoare prin poziția sa verticală, prin faptul că privește spre cerul cu care este înrudit. Sfântul Vasile cel Mare accentuează ideea că numai omul este creat după chipul lui Dumnezeu. El raportează chipul fie la elementul spiritual, fie la rațiune și inteligență, fie la liberul arbitru, fie la puterea creatoare a omului.

"Nu posedăm ceea ce este după chipul lui Dumnezeu sub formă trupească. Fiindcă forma trupului este cea a unui lucru stricacios". Raportul dintre chip și asemănare este acela că: "Noi avem chipul prin creație; asemănarea o dobândim prin voință... Ceea ce ține de voință ne aparține în potență". Deci chipul lui Dumnezeu este un dat creational, iar asemănarea cu Dumnezeu este o virtuozitate. Asemănarea presupune un continuu efort spre desăvârșire. Chipul reprezintă punctul de plecare, iar asemănarea înseamnă acțiune, adică libertate.

Unitatea Bisericii se manifestă prin unirea, comuniunea și prietenia corifeilor bisericii. Unitatea lor înseamnă deci unitatea Bisericilor. În concepția sa, Sfântul Vasile cel Mare consideră că tot pământul este casa lui Dumnezeu.

Sfântul Vasile cel Mare și Școala alexandrină. Referitor la raportul operei Sfântului Vasile cel Mare cu cea a lui Clement Alexandrinul, el vizează mai mult atitudinea creștină față de cultura păgână și apofatismul ortodox. În ceea ce privește pe Origen. Sfântul Vasile cel Mare l-a cinstit și i-a admirat, i-a îndreptat erorile ce erau contrare Revelației. Datorită neostenitei

munci a Sfinților Părinți Capadocieni, Origen și învățăturile sale au fost însușite de Biserică. În ceea ce privește pe Sfântul Atanasie, pe acesta Sfântul Vasile cel Mare l-a sprijinit în lupta lui contra ereziei și i-a cerut sfatul în câteva scrisori.

Spiritualitatea creștină. Pentru că toată viața creștină este condiționată de Duhul Sfânt, toate capitolele frumoase ale strădaniilor și ale realizărilor creștine pe calea desăvârșirii sunt opera Sfântului Duh. Deci pentru a fi înțeleasă esența spiritualității creștine, trebuie să se facă neîncetată referire la acest izvor al ei.

Virtuțile. Sfântul Vasile cel Mare învață că cel ce voiește să urmeze cu adevărat lui Dumnezeu, trebuie să se desfacă cu totul din cătușele patimilor și să aibă inima curată și mintea îndreptată spre Dumnezeu. Iar obiectul râvnei lui filocalice este dobândirea mântuirii, despărțirea de tot ce este dăunător vieții duhovnicești și trăirea cu Dumnezeu. Aceasta se realizează prin trăirea în chip virtuos. Preot fiind, Sfântul Părinte a știut să urce tot mai sus pe scara virtuților. Deși ar fi putut locui în palat, în apropierea episcopului eparhiot, el preferă să locuiască într-o clădire modestă, dar în tovărășia celor îmbunătățiți.

Asceza creștină și curățirea de patimi. Viața creștină, începând cu Taina Sfântului Botez, țintește spre dobândirea desăvârșirii. Însă între acestea două ea înseamnă o permanentă asceză și o neîntreruptă pregătire, un urcuș continuu. Viața lăuntrică, duhovnicească, depinde de voința și încercarea noastră conștientă.

Ascetul, așa cum este el văzut de către înțelepții lumii antice (în special filosofii cinici și stoici), este un atlet, desigur, în sens figurat. Însă pentru creștini, ascetul este cel ce luptă pentru ștergerea patimilor și pentru virtute. Căci pentru a învinge patimile, ce s-au întărit în decursul anilor, este nevoie de mult timp și de luptă. Si creștinul adevărat nu încetează să se lupte până la sfârșit, adăugând dureri la dureri și virtuți la virtuți. Armele sale sunt puternice și dumnezeiești: rugăciunea, postul și altele. Dacă educația greacă urmărea înfrumusețarea omului, asceza creștină vrea prefacerea, transformarea omului, inclusiv în perspectiva sa eshatologică. Asceza înseamnă în primă instanță curățenie morală. Căci aceasta este condiția vieții religioase. Dacă curățenia filozofică este ceva căutat, cea creștină este ceva dat. Omul este păcătos, iar absoluta nepătimire îi aparține numai lui Dumnezeu. Nici cel drept nu este cu totul înstrăinat de rău.

Ca Dumnezeu să locuiască în lăuntru omului, trebuie ca el să încerce să fie curat, nepătimitor și cât mai străin de rău. De aceea, se face văzut în sfinți prin curățenia inimii lor. Desigur, omul trebuie să se curățească nu numai de patimile trupești, ci și de orice alte patimi. Curățenia aceasta "duce pe om din nou în vechea lui frumusețe, în starea lui primordială, adamică".

Iubirea. Omul este o ființă socială, nu solitară și sălbatică. Fiindcă nimic nu caracterizează mai bine natura umană decât faptul de a comunica unul cu altul și de a iubi pe cei asemenea nouă. Sfântul Vasile cel Mare arată că poruncile lui Dumnezeu sunt multe și diferite,

dar ele se rezumă în marea poruncă a iubirii, sub cele două forme ale ei: iubirea de Dumnezeu și de aproapele. Fără iubire, credința este moartă. Lipsa ei din suflet este la fel de păgubitoare ca și lipsa luminii pentru ochi. Iubirea prin slujire este o lege a firii umane. Sfântul Părinte a practicat slujirea dezinteresată a dragostei frățești, ceea ce confirmă pe deplin justetea epitetului de "patron al săracilor".

Pentru Sfântul Vasile cel Mare, iubirea este mișcarea lui Dumnezeu către om și a omului către semen și către Dumnezeu. Iubim prin Dumnezeu și în Dumnezeu. Și iubirea de aproapele este operă a puterii dumnezeiești. Iubirea creștină este incomparabil superioară principiului moral platonian. Iubirea evanghelică este chemarea celui puternic spre cel bolnav, a celui care are către cel care nu are, a lui Dumnezeu către om și a celui mai de jos către cel mai înalt, a omului către Dumnezeu.

Iubirea de Dumnezeu este expresie naturală a sufletului omenesc, tot așa cum nimeni nu l-a învățat pe om să iubească viața și lumina. Dacă deci iubirea față de copii este naturală, cu atât mai mult cea către Dumnezeu.

Credința că Dumnezeu, în concepția Sfântului Vasile cel Mare, este cauza existenței noastre ne impune să-L iubim și să depindem de Acesta, precum pruncii depind de mamele lor. Iar principala formă de exprimare a iubirii de Dumnezeu este iubirea de aproapele. Căci iubirea de Dumnezeu și de aproapele constituie două fete ale unuia și aceluiași lucru. Prin cea dintâi se realizează a doua și prin cea de a doua revenim la cea dintâi. Cel ce iubește pe Dumnezeu iubește ca o urmare firească și pe om. Iubirea este rodul cooperării omului cu Dumnezeu. Ea nu se naște în noi simplu.

Iubirea de Dumnezeu și de aproapele nostru constituie baza oricărei comunități creștine. În același timp, constituie o îndatorire sfântă, prin a cărei îndeplinire dovedim dacă suntem cu adevărat ucenici ai Mântuitorului.

Sfântul Vasile cel Mare aduce aminte de porunca Mântuitorului: "Prin aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții" (Ioan 13, 35).

Aduce aminte și de cuvintele Sfântului Apostol Pavel, care, numind dragostea "împlinirea legii" (Romani 13,10), spunea: "De-aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător" (I Corinteni, 13, 1-3). Și toate acestea nu ca și când nici una din virtuțile enumerate n-ar putea fi realizate fără iubire, ci pentru că dragostea este superioară.

Adesea, Sfântul Părinte cerea scutirea de poveri, fie în favoarea oamenilor săraci, fie chiar a cetățitorilor sau a satelor, apărând pe episcopii eparhiei acuzați pe nedrept, rugând pe un stăpân de a-și ierta un sclav, pe un păgân de a se împăca cu fiul său convertit la creștinism.

Smerenia. Omul nu a rămas în slava în care fusese așezat odinioară, în rai, ci "și-a mutat în altă parte dorința de slavă dumnezeiască" și "a pierdut și ceea ce avea". În acest sens,

smerenia se arată ca fiind cel mai bun mijloc spre a redobândi ceea ce a pierdut, pentru a se vindeca de boala păcatului. Căci prin smerenie, el înțelege că adevărata slavă nu și-o poate câștiga prin propriile puteri, ci numai de la Dumnezeu.

Diavolul este cel ce propune omului o falsă slavă, ispitindu-l, arătându-i ca scop strângerea de avuții. Dar Sfântul Vasile cel Mare atrage atenția că bogăția este departe de adevărata slavă, constituind chiar o primejdie pentru viața sufletească. Bogăția aduce cu ea lăcomia, îngâmfarea și mândria în deșert. Alături de avere, dregătoria înaltă contribuie și ea la hrănirea slavei deșarte. Un asemenea om, uitând că slava sa este mai trecătoare decât visul, iar strălucirea mai deșartă decât nălucirile nopții, socotește că cei mai mici decât el sunt "vrednici de a fi călcați în picioare". Alte prilejuri de slavă deșartă sunt "puterea mâinilor, iuțeala picioarelor, frumusețea trupului, toate nimicite de boli și veștejite de vreme. Chiar înțelepciunea și priceperea... sunt și ele zadarnice..., dacă le lipsește înțelepciunea dată de Dumnezeu". De aceea, Ieremia spune: "Să nu se laude înțeleptul cu înțelepciunea lui; să nu se laude puternicul cu puterea lui; să nu se laude bogatul cu bogăția lui" (Ieremia 9, 23).

Adevărata laudă a omului stă în a-și omorî propria mândrie, căutând viața viitoare în Hristos încă de acum, trăind "prin harul și darul lui Dumnezeu". De aceea, spune Sfântul Vasile cel Mare: "Spune-mi deci pentru ce te mândrești cu faptele tale cele bune, ca de propriile tale fapte, în loc să mulțumești pentru aceste daruri Celui ce ti ie-a dat?".

Sfânta Scriptură dă exemplu de smerenie în' pilda vrăjmașului și fariseului. Fariseul îngâmfat a pierdut lauda dreptății din pricina păcatului mândriei. "Vameșul însă s-a pogorât de la templu îndreptățit, pentru că a slăvit pe Dumnezeu Cel Sfânt". Cel atins de păcatul mândriei și-a păgubit mântuirea. Nu trebuie să ne mândrim încă nici față de cel mai mare păcătos și să nu socotim că noi suntem cei mântuiți, iar el este cel pierdut.

Si diavolul s-a mândrit și a căzut mai jos decât omul. De aceea, îndeamnă Sfântul Vasile cel Mare, să ne aducem aminte de proverbul care spune: "Dumnezeu celor mândri le stă împotriva, iar celor smeriți le dă har" (Proverbe 3, 34; Iacob 4, 6; I Petru 5, 5). Și "tot cel ce se înalță pe sine se va smeri, iar cel ce se smerește, se va înalța" (Luca 14, 11).

Să nu ne mândrim așadar cu faptele bune săvârșite astăzi, iertându-ne singuri faptele rele săvârșite în zilele trecute. Ci atunci când ne lăudăm cu o faptă bună săvârșită acum, să ne aducem aminte de fapta rea de mai demult. În acest fel, vom pune capăt mândriei nesăbuite.

Pe scurt, dobândim smerenia dacă ne străduim să nu ne vatăm mândria. Și vorbind de smerenie, ne gândim și la haine, la mers. Ia hrană, la așternut, ia casă și la toate lucrurile din casă. Sfântul Vasile cel Mare ne sfătuiește să nu fim mândri în vorbire, nici lăudăroși, să fim răbdători cu cei mai mici decât noi și cu cei care ne supără, să mângâiem pe cei năpăstuiți, să fim milostivi cu cei de jos, să cercetăm pe cei bolnavi, să nu privim de sus pe nimeni, să vorbim cu toată lumea, să nu fim aspri atunci când dojenim, nici să nu osândim pe alții pentru toate

fleacurile, ca și cum noi am fi cu desăvârșire drepecți, ci să privim cu ochi înțelegători pe cei ce greșesc. Toate acestea cu conștiința că Dumnezeu este Cel ce privește toate faptele noastre.

Rugăciunea. Sfântul Vasile cel Mare privește rugăciunea atât ca pe un mijloc de evlavie și înălțare sufletească, cât și ca pe un mijloc prin care omul face voia lui Dumnezeu și își înalță mintea și inima către Acesta, atunci când este însoțită de credința sinceră. Dar mai înainte de a fi un teoretician al rugăciunii, Sfântul Părinte a fost un practicant al acesteia. El arată însemnătatea fiecărui timp rânduit pentru rugăciune. Rugăciunea este deci de două feluri: de preamărire (doxologie) și de cerere. Este bine, spune Sfântul Vasile cel Mare, ca să nu trecem direct la cereri, ci începând rugăciunea să preamărim mai întâi pe Dumnezeu după puterile proprii și să-I mulțumim pentru îndelunga Sa răbdare.

Mila. Sfântul Vasile cel Mare ne aduce aminte să oamenii, atunci când uită de Dumnezeu, sunt stăpâniți de nedreptate față de aproapele lor și de neomenie, uneori chiar de ură față de cei neputincioși. însă binefacerea săvârșită față de cel aflat în nevoie nu este bine primită de către Dumnezeu, dacă este făcută din câștiguri obținute în mod nedrept, sau dacă este însoțită de fapte nelegiuite. Căci "jertfa celor fără de lege este urâciune înaintea Domnului" (Pilde 15, 8; 21, 27). Totodată, cel care se abține de la săvârșirea nedreptăților, dar nu ajută pe cel aflat la nevoie, nici el nu se învrednicește de laudă. Iar jertfa adusă din cele dobândite în chip nedrept și prin lăcomie este mai degrabă un păcat. Pentru că Dumnezeu iubește mila, dar cere în egală măsură să împlinim și dreptatea. Adevărata milostenie este nu numai din roadele ogoarelor și venituri, dar chiar din lucrarea mâinilor noastre. În plus, milostenia nu trebuie făcută spre a fi văzuți de oameni (Matei 6,1).

Si blândetea înseamnă milostenie. Sfântul Vasile cel Mare îndeamnă astfel: "Mu fi brutal cu alții, sub pretextul că ai puterea și nu năzui să ai mai mult decât altul, sub pretext că ești stăpân, ci, tocmai pentru că tu ai cele ale puterii, dovedește că faci cele ale dreptății". Dumnezeu ni i-a lăsat nouă pe săraci, nu pentru că El nu putea să-i hrănească, ci pentru că El vrea să ceară de la noi roadă dreptății și a iubirii de oameni, spre folosul nostru. Altfel spus, prin săraci, noi devenim împreună-lucrători cu Hristos.

Cumpătarea este asemenea digului ce apără regiunea prin care trece un râu învolburat și care iese adesea din matca sa. Ea este cea care "aduce instinctele și afectele în cursul lor normal pentru dinamizarea vieții psiho-biologice". Cumpătarea înseamnă nu numai temperare, ci și răbdarea suferințelor vieții și stăpânirea de sine. înseamnă și "mânie", ca opoziție față de păcat, sau față de rău, cum spune Sfântul Apostol: "Mânați-vă, dar nu păcătuți" (Efeseni 4, 26).

Cumpătarea ne ferește de a nu cădea în deznădejde, în pesimism. Este o resemnare activă, care îndeamnă pe fiecare sași păstreze crucea. "Cumpătarea sufletească se întrepătrunde, se condiționează și se cauzează reciproc cu cumpătarea trupească, asigurând "o minte sănătoasă într-un corp sănătos". Potrivit învățăturii lăsată nouă de Sfântul Vasile cel Mare, cumpătarea în

ceea ce privește bunurile materiale este precum o balanță, ce menține echilibrul între lăcomie și zgârcenie, pe de o parte, și risipă, pe de altă parte.

Teama. Sfântul Vasile cel Mare învață că "unde locuiește frica, acolo se înscăunează curățenia sufletească, de acolo fuge pe nesimțite orice viclenie și orice faptă nelegiuită, mădularele trupului neputând fi mișcate spre fapte necugetate, odată ce sufletul este pătruns de frică". Căci "după cum cel ce are trupul străpuns de cuie nu poate să lucreze din pricina durerilor de care e stăpânit, tot astfel și cel pătruns de frica lui Dumnezeu nu folosește ochiul spre ceea ce nu se cade, nu-și mișcă mâinile spre fapte neîngăduite și, într-un cuvânt, nu poate face vreo faptă mică sau mare în afară de cele ce se cuvin, fiind ținut ca de o durere, de așteptarea pedepselor cu care este amenințat".

Pacea. În toate timpurile, problema păcii între oameni a constituit un ideal în permanență urmărit. Și pentru Sfântul Vasile cel Mare, bunul păcii este un lucru mare și minunat și vrednic de cercetat de cei ce iubesc pe Domnul: "Nimic nu este, într-adevăr, mai propriu creștinului, decât să fie făcător de pace, de aceea, pentru acest lucru, Domnul ne-a făgăduit cea mai mare răsplată". Căci ce este oare mai dulce de auzit decât numele păcii? Sau ce este mai sfânt și mai plăcut Domnului decât să ne străduim pentru realizarea ei?

Cel mai adesea răsună ideea păcii în anafora din Liturgia Sfântului Vasile cel Mare, unde cerem: "Fă să înceteze dezbinarea Bisericilor, potolește întărâtările păgânilor; răzvrătirile eresurilor strică-le degrab". În ceea ce privește unitatea Bisericii, nici aceasta nu se poate concepe fără pacea dintre creștini. Pentru dobândirea acestui dar ceresc, nu trebuie lăsată la o parte nici o osteneală.

Libertatea. Pentru Sfântul Vasile cel Mare, libertatea omului reprezintă condiția viețuirii sale în chip virtuos. Nu poate fi virtute unde nu-i libertate, fiindcă principala caracteristică a virtuții este libertatea de alegere.

Postul. Sfântul Părinte s-a opus îngrășării trupului, căci acest fapt duce la întunecarea minții și la împătımire. Și "dintr-o hrană consistentă și îmbelșugată se ridică deasupra minții aburii negri ca funinginea, asemeni unor nori groși, împiedicând pătrunderea tuturor razelor pe care Sfântul Duh le trimite inteligenței noastre". Totodată, Sfântul Părinte arată că adevăratul post constă în îndepărtarea de păcate. Altfel ne chinăm zadarnic trupul. De asemenea, este nevoie de rugăciunea fierbinte și neprihănirea vieții. Pe de altă parte, Sfântul Vasile cel Mare face legătura între post și călcarea poruncii de către primii oameni.

Fecioria. În cuvântarea prin care Sfântul Vasile cel Mare începe Regulile Mari, el arată care este scopul și semnificația vieții monahale: trăirea potrivit voii lui Dumnezeu și împlinirea poruncilor Sale, pentru dobândirea desăvârșirii și a mântuirii: "Noi, care ne-am propus unul și același scop, a trăi potrivit pietății, ne-am adunat aici în numele Domnului nostru Iisus Hristos...".

Monahii sunt creștini, asemenea nouă și se integrează în viața Bisericii. Totuși, se deosebesc de noi prin mediul în care împlinesc poruncile, ca și prin practicarea fecioriei. Ea trece dincolo de aspectul său trupesc. Sfântul Vasile cel Mare spune în acest sens: "Unii socotesc că făgăduința fecioriei se realizează numai prin paza trupului. Nu este așa, ci dimpotrivă. Cel care s-a afierosit pe sine lui Dumnezeu prin făgăduința fecioriei trebuie să se păzească cu aceeași vrednicie de mânie, de invidie, de aducere aminte a răului, de minciună, de orgoliu, de împrăștierea sufletească, de vorbirea fără rost, de trândăvia în rugăciune... Căci este tot atât de primejdios să cazi în unul din păcatele amintite, pe cât este de păgubitor să cazi într-unui mai mare, de care te păzești". Există și femei care au ales fecioria în locul căsătoriei, trăind în înfrânare și socotindu-se fericite cu această alegere a lor.

Familia. Deși Sfântul Vasile cel Mare a fost monah, el nu a ignorat roiul familiei creștine, care devine astfel o scară spre cer și o comunitate de sfinți, un focar ce a dăruit forțe noi de viață în Hristos. Și în cadrul familiei, copiii au un rol aparte. Ei sunt păziți de Dumnezeu încă de când se află în pântecele mamei. O responsabilitate majoră au părinții pentru educația fiilor lor. Totodată, în familie crește responsabilitatea reciprocă a soților.

Fapte bune. Întrebat fiind de către Amfilohie de Iconium cu privire la modul cum sunt rânduie faptele de mijloc și indiferente și dacă ele apar din întâmplare, automat, sau dacă sunt rânduie de pronia divină, Sfântul Vasile cel Mare îi răspunde: "Sănătatea și boala, bogăția și sărăcia, slava și pierderea cinstei, întrucât, prin ele însele, nu-i fac virtuși pe cei ce le posedă, nu sunt valori bune, prin însăși natura lor; însă, în măsura în care ele produc o desfășurare fericită a cursului vieții noastre, trebuie să fie socotite mai de preferat decât faptele potrivnice vieții noastre... Desigur, acestea sunt date unora, de către Dumnezeu, pentru o bună folosință, adică pentru a face milostenie..; altora însă, nelegiuți, le-au fost date aceste bunuri cu îndemn, pentru ca să revină ia calea cea bună".

Creștinul adevărat nu-și leagă sufletul de nici o bogăție și cu atât mai mult nu năzuiește după alte bogății, căci pentru el bucuriile se află în cele dăruite de Domnul, ai căror simplu chivernisitor se consideră. "A așeza însă în frunte pe oricare altul în afară de Dumnezeu, pentru chivernisirea unor astfel de fapte este nu numai ceva absurd, ci și ceva nelegiuit". Sfântul Vasile cel Mare ne cere să nu zăbovim în săvârșirea binelui, amânând începutul faptelor bune, spre a nu fi găsiți nepregătiți la nunta Mirelui.

Păcatele. Patimile. Ispita. Prin scris și viață, Sfântul Vasile cel Mare s-a ostenit să promoveze virtutea creștină și să combată patimile, înțelegând că "orice viciu este o boală a sufletului, iar virtutea este sănătatea acestuia". Chip al lui Dumnezeu fiind, omul este chemat să stăpânească nu numai peste pământ și peste viețuitoare, ci, înainte de toate, să fie stăpân peste patimile sale, peste răul din el și din lume.

Păcatul înstrăinează pe om de Dumnezeu. Si pentru că departe de Dumnezeu există numai moartea, păcatul se caracterizează ca boală și moarte. Oriunde stăpânește păcatul, orice formă de viață religioasă este îngropată. Căci "omul trupesc" are mintea necultivată spre a privi lucrurile cele înalte și dumnezeiești și nu-și poate înălța ochii sufletului către lumina duhovnicească a adevărului. Precum ochiul bolnav nu are lumina soarelui în el, tot la fel și sufletul bolnav de păcat nu poate să primească harul Sfântului Duh.

Sfântul Vasile cel Mare condamnă în primul rând intenția păcătoasă. Căci o faptă pornită dintr-o intenție rea este numai în aparență bună. Mai mult, poate fi considerată un păcat. De asemenea, susține principiul înlănțuirii păcatelor, căci unuia îi urmează un altul mai mare. Tocmai de aceea, nu este bine să socotim un păcat mare sau mic, căci și păcatele mărunte pot deveni grave.

Intre metodele de luptă împotriva păcatelor, Sfântul Părinte recomandă mai întâi pe cea mai simplă: ocolirea prilejurilor de păcătuire. O altă metodă este aceea de a îndrepta spre bine energia ce s-ar cheltui în patimi. În fine, recomandă ca niciodată să nu declarăm în același timp război frontal mai multor patimi, ci să concentrăm puterile sufletești împotriva uneia, iar față de celelalte să fim în defensivă.

Iertarea păcatelor. Adevăratul creștin trebuie să plângă cu cei ce plâng, văzându-i gemând sub povara păcatelor. Căci în felul acesta va dobândi iertarea propriilor păcate. "Cine varsă lacrimi fierbinți pentru păcatele aproapelui, se tămăduiește și pe el însuși". În Comentariul Sfântului Vasile cel Mare la Isaia, el arată că nu trebuie acordată direct iertarea greșelilor fără pedepsire și declară că numai aceia se vor mântui, care se vor supune pedepsei date. Răspunde astfel ereticilor eunomieni, cărora le reproșează prea marea lor ușurință în iertarea păcatelor, "dând iertare fără discernământ".

Canonul este necesar, oricât de mic ar fi și cei ce nu țin cont de acesta sunt de fapteretici, care la rândul lor ar trebui sancționați exemplar potrivit canoanelor. Păcatul nepedepsit se întărește și sporește, "dacă săvârșitorul păcatului nu mai primește mustrarea ca să se îndrepte, ci dimpotrivă, păsuirea și apărarea..., stimulând în același timp și pe alții la patimi".

Pedepsele Sfântului Vasile cel Mare începeau de la mustrare și mergeau până la eliminarea definitivă din rândul obștei. Regula vasiliană ținea cont întâi de milă, considerând pe păcătos ca fiind un om bolnav. Dacă însă păcătosul stăruia în păcat, atunci era dojenit de mai multe ori și, în cele din urmă, era înlăturat din comunitate, ca un mădular stricat și cu totul nefolositor.

Sfântul Părinte cerea ca judecata să fie însoțită de milă și de cercetarea sufletului celui ce a păcătuțit, spre a se stabili în ce măsură a consimțit la păcat, ori poate a fost prins într-un concurs de împrejurări, independente de voința lui. De asemenea, judecata se cuvine să țină cont de

vârsta celui ce a greșit și de principiul profilactic, preventiv, încât cei care ar fi ispitiți să săvârșească anumite delictе sau abateri să știe la ce pedepse se pot aștepta, dacă le-ar și săvârși.

Răul, Mulți sunt cei care, întâmpinând o mică piedică în viață, încep îndată să se îndoiască în mintea lor, întrebându-se dacă există Dumnezeu, Care se îngrijește de cele de aici, sau dacă împarte fiecăruia după merit. "Apoi, când văd că situația lor nedorită se prelungește, încolțește în ei gândul cel rău și hotărâsc în inimile lor că nu există Dumnezeu". Asemenea lor sunt și cei care spun că Dumnezeu este autorul relelor.

Pentru Sfântul Părinte, nu Dumnezeu este autorul răului din lume, căci nu El l-a creat. Răul nu este nici un principiu în sine, ci ține de voința, de libertatea omului. Sfântul Vasile cel Mare ia atitudine față de ereticii marcioniți, valentinieni și manihei, care tâlcuiau cuvântul "întuneric" din referatul biblic despre creație prin principiul răului, independent de Dumnezeu. El spune că acel întuneric este pur și simplu lipsa luminii. "E drept că răul poate fi provocat de însușirile rele ale altuia, în realitate însă răutatea proprie e cu adevărat principalul rău în lume".

La împătămire contribuie, până la un punct, și forța răului, adică diavolul. Sfântul Vasile cel Mare spune: "Socotesc că în general satana prin sine însuși nu poate fi cauza nici unui păcat, dar folosindu-se uneori de pornirile firești existente în noi, iar/ alteori de pasiunile neîngăduite, se silește ca prin pornirile' trupești să împingă în propriile lui patimi pe cei ce veghează asupra lor înșiși".

în lucrarea "Că Dumnezeu nu este autorul răului", Sfântul Părinte respinge teza celor care pun pe seama Lui Dumnezeu ceea ce li se întâmplă. Dacă omul' nu a fost creat cu capacitatea de a nu greși se datorează faptului că Dumnezeu vrea ca omul să săvârșească binele în mod liber.

"Răul este de două feluri: răul raportat la simțirea noastră și răul de sine. Răul de sine depinde de noi, de pildă: nedreptatea, desfrânarea, nebunia, frica, invidia, uciderea, otrăvirea, viclenia și toate patimile înrudite cu ele, care întinează sufletul făcut după chipul Creatorului și-i întunecă frumusețea. Răul raportat la noi provoacă durere și suferință simțirii noastre, de pildă: boala trupului, rănilе trupului, lipsa celor necesare traiului, viața lipsită de slavă, paguba de bani și pierderea celor scumpi nouă". Căci Dumnezeu a făcut trupul, nu boala, sufletul, nu păcatul.

Adesea, ceea ce nouă ni se pare a fi o pedeapsă, este spre folosul nostru. Se ia bogăția celor care au întrebuințat-o rău, ca să strice unealta cu care săvârșeau nedreptatea. Foametea, seceta, ploaia prea multă sunt plăgi obștești abătute asupra orașelor și popoarelor, spre a le pedepsi, când răutatea lor a depășit orice măsură. Și după cum doctorul este un binefăcător, chiar dacă produce dureri și suferințe trupului, tot așa Dumnezeu este bun, când prin pedepsele date unora se îngrijește de mântuirea tuturor, oprind în același timp creșterea răutății și evitând nașterea adevăratelor nenorociri. Unele momente mai grele ale vieții omului sunt încercări, prin care ne putem arăta bărbăția. Altele sunt mijloace prin care ne putem vindeca păcatele, precum David, care a fost pedepsit.

Prin excelență, rău este numai păcatul. Însă nici el nu există prin sine, ci depinde de voința noastră. Căci "alegerea depinde de noi și ceea ce depinde de noi este tocmai liberul arbitru". "Răul nu este decât lipsa binelui... Este o consecință a betșugurilor sufletului. Răul este necreat". Însă este în aceeași timp înstrăinarea de Dumnezeu.

Mândria. Sfântul Vasile cel Mare dă o scurtă definiție a celui mânat, de slava deșartă, spunând: "Socotesc că este iubitor de slavă deșartă cel care face sau spune ceva numai pentru a fi slăvit de ascultători și spectatori".

Omul atins de această adevărată boală "nu se conformează pravilelor, nu umblă după aceeași rânduială și nu se simte în același fel ca și ceilalți membri ai obștei creștine, ci născocoște de capul lui o cale proprie a dreptății și a evlaviei". Sfântul Vasile cel Mare atrage însă atenția că "Domnul stă împotriva celor mândri, iar celor smeriți le dă har" (Iacob 4, 6). Boala mândriei nu este una de nevindecat, ci ea cere înstrăinarea de toate tendințele de a stăpâni pe alții.

Lăcomia, Unul dintre păcatele cele mai aspru criticate de către Sfântul Părinte este cea al lăcomiei. Imaginea celui lacom este zugrăvită astfel de către Sfântul Părinte: "Toate câte ie vede ochiul le dorește lacomul. Ochiul nu se va umple privind, iar iubitorul de bani nu se va sătura primind. Iadul nu a zis: "E de ajuns" și nici lacomul nu a spus cândva "E destul"... Vai celor care leagă casă de casă și unesc ogor de ogor, pentru ca să răpească ceva de ia vecin...".

Adesea lăcomia ia forme patologice, transformându-se într-o adevărată obsesie a aurului.

Într-o Omilie la Evanghelia după Luca, Sfântul Vasile cel Mare deplânge un astfel de om: "Toate le vezi aur, toate Se prețuiești în aur; aceasta o visezi în somn și o dorești pe trezvie. După cum nebunii nu văd lucrurile reale, ci pe cele închipuite de fierbințeala bolii lor, tot așa și sufletul tău, obsedat de dragostea de bani, vede totul aur, totul argint. Tu privești mai cu plăcere aurul decât soarele".

Sfântul Vasile cel Mare merge însă cu mult mai departe. În spiritul învățaturii creștine, tot ceea ce depășește strictul necesar este socotit lăcomie. Din aceasta izvorăsc alte păcate deosebit de grave: certurile, bățiile, crimele, judecățile, ținerea de minte a răului, furturile și alte fărâdelegi, desfrânările, orgoliul, nedreptățile, minciuna și împărțirea oamenilor în săraci și bogați.

Bunurile materiale. Bogăția. Universul fizic este, după marele capadocian, premisa indispensabilă a vieții în genere și a vieții omenești în special. Bunurile materiale în sine nu sunt un rău, dar pot constitui o piedică în calea mântuirii noastre, dacă nu se folosesc în interesul celor lipsiți. Lepădarea de averi reprezintă o condiție obligatorie pentru dobândirea mântuirii și pentru intrarea în împărăția cerurilor, atât pentru laici, cât și pentru monahi.

Sfântul Vasile cel Mare este sever și amenințător cu bogatul nemilostiv, căci acesta nu vede în bogăție decât un mijloc de a-și procura satisfacțiile sale egoiste. De aceea, îi îndeamnă să

se gândească mai profund asupra naturii bogăției și a scopurilor ei. Virtutea cumpărării trebuie văzută ca un criteriu privind folosirea bunurilor materiale potrivit principiului necesarului. Căci bunurile sunt trecătoare și constituie un mijloc al existenței noastre vremelnice, lin mijloc necesar însă. Dacă le dominăm noi, sau ne domină acestea pe noi depinde de cumpătare.

Sfântul Părinte arată că bogații, în calitatea lor de creștini, sunt frați cu cei săraci și au datoria sfântă de a pune în slujba lor nu numai cunoștințele și îndemnul verbal, dar și averile lor, pentru ridicarea celor săraci. Cel bogat trebuie să facă ceva mai mult decât milostenia și ceva mai puțin decât absoluta negare a bunurilor (care se potrivește pentru monahi).

Unii dintre cei avari încercau să-și justifice atitudinea, motivând că trebuie să își îndeplinească datoriile față de copii. "Patronul săracilor", cum era numit, predica nu numai îndatorirea pe care o are cel bogat de a face milostenie, ci și dreptul săracului la milostenie. El precizează că Domnul nu poruncește ca să ocolim bunurile materiale, sau să le respingem, ci să le folosim în chip înțelept.

Pentru Sfântul Vasile cel Mare, împărțirea societății în bogați și săraci reprezintă o calamitate, căci toți oamenii sunt chemați să fie egali și frați, bucurându-se deopotrivă de bunurile pământești. Principala acuzație pe care el o aduce bogaților este nerecunoștința față de Dumnezeu, pentru situația privilegiată pe care o au. Mai mult decât atât, ei se plâng că n-au de ajuns, că sunt săraci. "Săraci, într-adevăr, îi ironizează Sfântul, săraci și lipsiți: săraci de omenie, săraci de credință în Dumnezeu, săraci de speranță în viața veșnică".

Lipsa de omenie a celor bogați față de cei săraci este o crimă, căci avariția lor provoacă lacrimile orfanilor și suspinele văduvelor. Dar și bogații care se arată pur și simplu indiferenți față de ceilalți, nu numai cei ce exploatează direct munca nevoiașilor, sunt la fel de vinovați. În contrast cu ei erau primii creștini, ce aveau toate în comun.

Într-una dintre omiliile sale, vorbind despre sărăcie, Sfântul Vasile cel Mare spune despre bogați că reprezintă numai administratorii bunurilor. Proprietatea nu este decât dreptul trecător ai primului ocupant, cum zice Sfântul Vasile cel Mare. "Bogatul se aseamănă cu acela care, intrând

în teatru, împiedică pe ceilalți să pătrundă, dorind să profite numai el de o plăcere care este a tuturor". Este lesne de înțeles cu câtă durere spunea el aceste cuvinte, cunoscut fiind faptul că Sfântul Părinte a fost toată viața un filantrop în adevăratul sens al cuvântului. Atunci se pune întrebarea: care este limita de la care se poate vorbi despre bogăție? Răspunsul este: "limita necesarului".

Bunurile materiale trebuie date săracilor, iar nu rudelor, sau unor administratori. Există pentru Sfântul Vasile cel Mare o legătură directă între iubirea de aproapele și bogăție. Căci cu cât bogatul își înmulțește averea, cu atât își împușinează dragostea. Cel ce are iubire față de semenul său nu se poate să nu se gândească la înstrăinarea averii. Din păcate însă, lucrurile nu

stau deloc așa, căci bogatului averile îi sunt mai lipite de el mai mult decât mădularele de trup, iar despărțirea de averi îl doare mai tare decât tăierea celor mai de seamă mădulare.

Cel mai adesea, bogăția nu este întrebuințată cum se cuvine nici măcar în folosul sau spre bucuria celui ce o posedă. Căci la ce bun bogăția, se întreabă Sfântul Vasile cel Mare, dacă ne sunt de folos, spre a ne îmbrăca, doi coți de pânză și dacă ne este de ajuns, o pâine spre a ne astâmpăra foamea? Din păcate însă, bogăția aduce cu ea ceva mult mai grav: dorința după slavă deșartă. De aceea, Sfântul Părinte îndeamnă să nu se umble după slava aceasta de jos, ci după slava cea adevărată și strălucitoare, care ne poate duce în împărăția cerurilor.

Și când cel bogat nu își poate cheltui averea pentru poftetele cele mai ciudate, atunci el o îngroapă în pământ. Ce cumplită nebunie! Atâta vreme cât aurul este ascuns în inima pământului, omul scormonește spre a-l scoate la iveală. Iar bogatul îl ascunde din nou în pământ. Este trist că îngropându-și bogăția, el își îngroapă odată cu ea și inima.

Mulți sunt oamenii care postesc, se roagă, suspină și sunt plini de evlavie, dar toate acestea le sunt fără de folos, dacă sunt dublate de zgârcenie, căci împărăția cerurilor nu îl va primi. De aceea, Sfântul Vasile cel Mare spune: "Ce vei răspunde Judecătorului tu, care-ți îmbraci pereții caselor, dar nu îmbraci pe om, tu, care împodobești caii, dar treci cu vederea pe fratele îmbrăcat în zdrențe". Si mai rău stau lucrurile atunci când nu numai bărbatul, ci și femeia este iubitoare de averi. Atunci boala lor este îndoită, căci apar dorințele după pietre prețioase, mărgăritare și altele.

Uneori un gest mic de bunăvoință, venit din partea celui bogat, poate salva multe vieți. Câți oameni nu pot scăpa de datorii prin vânzarea unui singur inel al celui bogat și câte familii căzute în mizerie nu poate să ridice? Un singur dulap de haine ale lui pot să îmbrace un întreg popor-înghețat de frig. Căci cel ce nu are milă, nu va fi miluit, cel ce nu și-a deschis casa, va fi dat afară din împărăție, iar cel ce nu a dat pâine, nu va primi viața veșnică.

Și atunci se întreabă Sfântul Vasile cel Mare: Ce bogat a fost cruțat de către moarte? El nu și-a putut lungi viața nici măcar cu o singură zi și nici nu a putut îndepărta boala. Părinții care încearcă să își justifice atitudinea spunând că adună pentru binele copiilor lor nu fac nimic altceva decât să își acopere lăcomia. Căci cine le va garanta că urmașii vor întrebuința bine averea strânsă cu mii de osteneți? Se cuvine ca omul să fie pregătit în fiecare zi pentru a pleca din această lume. Chiar de ar avea mii de hectare de pământ, case strălucitoare și putere asupra semenilor lor, nu se va putea bucura de acestea pe vecie, căci bogăția sa va trece în mâinile altora, iar pe el îl vor acoperi câteva palme de pământ.

Pe lumea cealaltă, virtuțile merg înaintea celor ce s-au străduit să le săvârșească. Așează pe cel care le are alături de îngeri și-l luminează veșnic în ochii Creatorului. Dar bogăția, luxul, puterea și desfătarea și toată mulțimea celor la fel ca acesta, care crește în jurul nostru, din nebunia noastră în fiecare zi, nici nu intră odată cu noi în pământ și nici nu pleacă odată cu noi,

ci pentru fiecare om se adevăresc și rămân cuvintele spuse odinioară de un drept: "Gol am ieșit din pântecul maicii mele și gol mă voi întoarce!" (Iov 1, 21). De aceea, omul înțelept știe să prefacă în câștig povara bogăției, împărțind-o la mulți.

Camătă. În Omilia la Psalmul al XIV-lea, Sfântul Vasile cel Mare combate atât de temeinic din punct de vedere creștin camătă și chiar dobânda, încât a rămas normativ pentru morala creștină. Sărăcia nu reprezintă un lucru de rușine și nici nu se poate rezolva prin datorii. Tot așa nici sărăcia nu se poate îndrepta cu camătă. Omul trebuie să-și cerceteze propriile puteri.

Sfântul Părinte nu dorește numai să lupte contra lăcomiei cămătarilor, ci își propune și să își înfrâneze ușurința cu care cei lipsiți căutau să scape de nevoi, luând bani cu împrumut. El recomandă mai multă prudență și sfătuiește pe cei aflați în necazuri să nu fugă îndată ia cămătar, ci să caute un alt mijloc pentru a-și acoperi lipsurile.

Tabloul omului cămătar. Fin psiholog, Sfântul Vasile cel Mare face un tablou al cămătarului. Iată în linii mari care sunt caracteristicile acestuia. Viața cămătarului este un zbucium neconținut. Trăiește în trândăvie și pândește, obsedat fiind doar de culoarea și sunetul aurului. El vrea ca totul să-i crească fără muncă. Unealta sa este pana. Socotește averea celorlalți ca fiind a sa și le dorește răul, pentru a apela la serviciile sale. Pândește tribunalele ca o pasăre de pradă, căutându-și victimele. Calculează zilnic câștigul și nu dorește să vadă aurul la el, ci se grăbește să îl dea cu dobândă.

Pe cămătar, rugămintele celor în nevoi nu îl înduplecă. Adesea se jură că nu are nici un ban, ba chiar că el însuși caută pe cineva ca să se împrumute. Dar când vine vorba despre dobândă sau ipotecă, devine vesel și binevoitor. Cămătarul merge până acolo încât să trăiască în lipsuri și mizerie, fără mâncare, în frig și singurătate, pentru ca aurul său să se înmulțească.

Foamea și sărăcia. Sfântul Vasile cel Mare a lăsat posterității impresionanta descriere a agoniei trăite de cel înfometat: "Foamea este un chin prelungit, o suferință care durează..., o moarte veșnic prezentă și veșnic amânată. Foamea usucă umezeala firească a trupului, îi împuținează greutatea și-i topește, puțin câte puțin, puterea. Carnea se înfășoară împrejurul oaselor ca o pânză de păianjen. Fața își pierde culoarea. Roseata din obraji dispare, că se topește sângele. Albeața pielii pierde, că slăbiciunea o innegrește. Trupul se invinețește, că din pricina suferinței ajunge un trist amestec de gălbiciune și negreală. Genunchii tremură și se mișcă greu. Glasul este subțire și slab. Ochii, slăbiți în găurile lor, stau în zadar în orbite, ca și miezurile de nucă acoperite în cojile lor, stomacul gol, stors și fără formă, nu mai are volum. Măruntaiele nu mai stau în starea lor firească, ci lipite de oasele spatelui".

Sfântul Părinte îndeamnă pe cel sărac, care se plânge că este de neam umil, slab, care se teme de cei puternici, să nu-și piardă speranța, ci să-și ridice sufletul către Dumnezeu. Iar prin sufletul său cu inteligență să cerceteze lumea. Când vorbea despre cei săraci, asemenea Sfântului Ioan Gură de Aur, era profund îndurerat. "Săracul se uită împrejur în casa lui și vede

că nu are bani și nici vreun mijloc de a-i procura. Mobilele și hainele lui sunt ca ale unui sărac: abia valorează câțiva gologani. Ce să facă? Privirea îi cade în cele din urmă asupra copiilor săi. Închipuți-vă lupta ce se dă în sufletul lui între foamea ce-l amenință și iubirea iui de părinte".-

Beția. În predica sa intitulată *Contra bețivilor*, Sfântul Vasile cel Mare spunea să beția este marna tuturor viciilor. Ea este un demon pe care omul îl primește într-însul de bună voie, este mamă a păcatului și vrăjmașă virtuții. Ea "face fricos pe cel viteaz, desfrânat pe cei înfrânat; nu știe de dreptate, ucide chibzuință; după cum apa stinge focul, tot așa și vinul nemăsurat întunecă mintea".

Beția lipsește pe om de darul său cel mai de preț: rațiunea. În acest fel, omul se alătură dobitoacelor celor fără de minte, asemănându-se lor, ba chiar coborându-se mai jos decât acestea. Dar beția nu îi ia omului numai judecata, ci îi denaturează simțurile. Bețivul nu are cămașă pe el și nici mâncare pentru a doua zi, dar face pe împăratul. Desfrânarea merge mână în mână cu beția. Bețivul nu se arată vrednic de milă, căci el singur si-a ales demonul ce îi chinuie.

"Priveliște vrednică de milă, spune Sfântul Vasile cel Mare, în ochii creștinilor ca un bărbat în floarea vârstei, cu trupul plin de putere, de frunte în mijlocul ostașilor, să fie dus pe brațe acasă pentru că nu poate să stea drept și nu poate să meargă pe picioarele lui. Bărbatul, care se cădea să fie înfricoșător dușmanilor, ajunge de râsul copiilor din piață. A fost doborât fără sabie, a fost ucis fără să fi avut dușman în față".

Sfântul Părinte recomandă postul ca pe remediul împotriva beției. Psalmii trebuie să ia locui cântecelor rușinoase. "Lacrima să fie leacul râsului, în loc de dans, să se înconvoaie genunchiul. În loc de bătutul din palme, să se lovească pieptul. În locul podoabei hainelor, smerenia. Dar, peste toate, milostenia...". *Invidia.* Aceasta este consecința răutății diavolului, tot așa cum lipsa ei este semn al bunătății. Cel ce nu se păzește de atingerea invidiei va ajunge părtaș faptelor celui potrivit și va fi osândit odată cu el. Dacă invidia supără foarte puțin pe cei din jur, în schimb ea "pricinuieste în primul loc un rău personal celui stăpânit de această patimă.

După cum rugina mănâncă fierul, tot asemenea și invidia roade sufletul invidiosului".

Cel invidios se întristează pentru bunăstarea aproapelui. De aceea, pe el niciodată nu îl părăsește supărarea și nici mâhnirea. Binele aproapelui mărește neîncetat durerea invidiosului. Cel atins de boala invidiei privește sub sprâncene, e trist, abătut, plângăreț, mistuit de răutate... Nu vrea să mărturisească nimic din toate chinurile lui; ține boala în adâncul sufletului, și boala îi roade încetul cu încetul măruntaiele și-1 topește".

Pentru cel invidios există o singură ușurare: "Să vadă căderea unuia din cei invidiați". Căci ura sa se încheie numai când "vede pe cel invidiat nefericit din fericit cum era, când vede ajuns vrednic de milă pe cel admirat de toată lumea. Atunci numai se împacă cu el, atunci îi este prieten, când îl vede lăcrimând, când îi vede jelind". Invidia aduce cu ea distrugerea propriei

vieți, ruinează firea și se opune voinței lui Dumnezeu. "în general vorbind, binefacerile îmblânzesc pe dușman. Pe invidios însă și pe răutăcios, binefacerea făcută lui îl întărește și mai mult. Si cu cât î se face mai mult bine, cu atât se revoltă mai mult, se supără și se arată mai nemulțumit". în decursul istoriei mântuirii neamului omenesc sunt multe pilde de oameni invidioși: frații lui Iosif, sau mai ales iudeii din vremea Mântuitorului, care "au dat morții pe Cel ce a dăruit viața". Cei bolnavi de boala invidiei sunt mai distrugători încă decât animalele cele veninoase.

Sfântul Vasile cel Mare, un bun psiholog, dă un portret al celui invidios. El spune: "Invidioșii se cunosc oarecum după față. Privirea le este uscată și lipsită de strălucire, obrazul posomorât, sprâncenele încruntate, sufletul tulburat de patimă, fără putință de a judeca adevărat lucrurile. Pentru ei, fapta virtuoză nu este vrednică de laudă, talentul oratoric nu-i împodobit cu bună cuviință și eleganță retorică; pentru el nimic nu este de urmat și de slăvit... Invidioșii nu dau nici o atenție faptelor strălucite și mărețe din viață, ci se opresc asupra celor putrede".

Sclavia. Problema robilor a fost respinsă de Sfântul Vasile cel Mare pe baza criteriilor teologice și a fost predicată cu claritate: "Din fire nici un om nu este rob". El însuși a eliberat pe robii familiei sale.

Defăimarea. în Epistola purtând numărul 51, adresată unui prieten, Bosforiu, episcop de Colonea (un oraș din Capadocia), Sfântul Vasile cel Mare critică defăimarea. "După cuvântul înțeleptului Solomon (Pilde 29, 23), nu uita: "Calomnia înjosește pe om". Nimeni nu-i așa de nesimțitor să nu sufere în sufletul său și să nu se înconvoaie până la pământ din pricina gurii pornite pe minciună. Dar totul trebuie uitat sau răbdat și lăsată grija răzbunării pe seama Domnului..." (Epistola 51).

Factorii vieții virtuoză. Sfântul Duh. Pentru Sfântul Vasile cel Mare izvorul sfințeniei îi reprezintă cele trei Persoane ale Sfintei Treimi. Această sfințenie se revarsă în lume prin harul Sfântului Duh, căci nu este posibilă sfințenia fără Duhul Sfânt. Sfântul Părinte atrage atenția că, inaccesibil prin natura Sa, Sfântul Duh se lasă cuprins prin bunătatea Sa și umple totul prin putere, chiar dacă nu se dă decât celor vrednici. Dumnezeu este bun, dar bun este și Sfântul Duh, căci El are bunătatea, ca și sfințenia, din fire, iar nu adăugate. Duhul este acolo unde este Tatăl și unde este Fiul. Este Cel ce desăvârșește, fiind El însuși desăvârșit. Este dătător de viață, plinătate fără adăugiri, locuind în Ei însuși și fiind pretutindeni. Este izvor de sfințenie, lumină inteligibilă, care dă oricărei puteri raționale un fel de luminare, pentru aflarea adevărului. Este inaccesibil prin fire, dar poate fi înțeles pentru bunătatea Sa. Umplând cu putere toate, se împarte numai celor vrednici.

Apropierea sufletului de Duh se face prin curățirea de patimile care-l separă de Dumnezeu și prin revenirea la frumusețea cea dintâi a firii, prin restaurarea formei celei vechi prin curăție. Prin Sfântul Duh se înalță inimile, cei slabi sunt conduși de mână, iar cei ce

înaintea devin desăvârșiți. În comuniune cu El, cei curățiți de patimi devin duhovnicești. Totodată este Cel care mijlocește cunoașterea lui Dumnezeu. Acela care nu mai trăiește după trup, ci condus de Duhul lui Dumnezeu, devine fiu al lui Dumnezeu și se face asemenea chipului Fiului lui Dumnezeu, se numește duhovnicesc. Și ceea ce este puterea de a vedea la ochiul sănătos, același lucru este lucrarea Duhului în sufletul curat. Și ceea ce este meseria pentru cel ce a deprins-o, același lucru este și harul Duhului pentru cel ce L-a primit.

Sfânta Biserică. Înăluntru Bisericii, "curtea lui Dumnezeu", creștinul poate trăi cu adevărat în chip virtuos. De aceea, viața creștinului înăluntru Bisericii devine cu adevărat necesară. În plus, omul este o ființă comunitară și menirea sa nu este de a trăi în mod izolat. El are nevoie de un alt om. Pentru Sfântul Vasile cel Mare, o viață trăită departe de Dumnezeu și de semenii noștri este de neconceput. Doar alături de semenii noștri ne găsim siguranța de care avem nevoie. De aceea, Dumnezeu a zis: "Nu e bine să fie omul singur..." (Facere 2, 18).

Biserica reprezintă cea mai desăvârșită comunitate cu Hristos. Într-înșă ființele raționale se unesc profund între ele și cu Dumnezeu, căci aici avem cea mai bună comuniune dumnezeiască și duhovnicească. Pentru Sfântul Părinte, întemeierea Bisericii este legată de momentul Cincizecimii, al Pogorării Sfântului Duh. Biserica are caracter divino-uman. Este trupul lui Hristos, iar membrele Bisericii suntem noi, credincioșii. Dacă Hristos este capul trupului Bisericii, Sfântul Duh este sufletul și puterea care îi dă viață.

În Biserică, noi ne naștem și creștem duhovnicește. Căci, precum învață Sfântul Vasile cel Mare, în afara Bisericii nu există viață creștină adevărată și nici adevărata închinare lui Dumnezeu.

Sfintele Taine. Biserica noastră este Biserica Tainelor. Iar Sfântul Părinte subliniază îndeosebi rolul Sfântului Botez și al Euharistiei, fără ca să ignore celelalte Taine.

Sfântul Botez este imitarea îngropării lui Hristos. Trupurile celor botezați sunt îngropate în apă. Afundarea în apă este imitarea morții, pe când scoaterea din apă este imitarea învierii lui Hristos. În apă, se săvârșește îngroparea omului celui vechi. Iar Sfântul Duh, Care este prezent,

lucrează viața și renașterea spirituală, aduce cu El familiaritatea cu Dumnezeu. De aceea, Părinții Capadocieni subliniază cu precădere caracterul pozitiv al Botezului. Lăsarea păcatelor noastre ne însoțește renașterea. Iar Botezul se arată ca unul ce are puterea învierii.

Pentru fiecare lucru al vieții este un moment potrivit. Însă "întreaga viață a omului este timp pentru botez... Cel care n-a fost botezat, nu-i luminat. Iar fără lumină nici ochiul nu poate vedea pe cele ale sale, nici sufletul nu poate contempla pe Dumnezeu". Dar dacă orice moment este potrivit pentru mântuirea prin botez, fie că este noapte sau zi, există însă un timp mai potrivit pentru acesta: ziua Pastelului, pomenirea învierii Domnului. Sfântul Ioan a predicat botezul pocăinței, dar Domnul predică botezul învierii, care desăvârșește, care unește cu

Dumnezeu. Cum vom deveni noi părtași învierii lui Hristos, cum vom mânca pâinea cea vie și cum vom primi băutura cea adevărată, dacă nu vom fi botezați?

Botezul este cel care ne ajută să ne reîntoarcem în rai. Prin această Sfântă Taină, strălucește în sufletele celor care se botează lumină curată și cerească, arătându-i fii ai lui Dumnezeu și moștenitori ai bunătăților lui Hristos. Sfântul Vasile cel Mare dă o definiție cuprinzătoare a Botezului, enunțând și câteva dintre roadele pe care acesta le aduce în viața noastră: "Botezul este răscumpărare pentru cei robiți, iertare greșelilor, moarte păcatului, renaștere sufletului, haină luminoasă, pecete neatacată, căruță spre cer, pricinuitoare a împărăției cerurilor, harul înfierii". De aceea, el îndeamnă pe fiecare om nebotezat: "Fii mort pentru păcat, răstignește-te împreună cu Hristos. Mută-ți toată dragostea spre Domnul".

Referitor la *Sfânta Euharistie*, vorbește despre împărțirea zilnică, însă numai dacă ea este făcută cu vrednicie. Altfel, cel ce se împărțesește într-o nevrednicie, se condamnă.

Rolul Sfintei Liturghii. Ea este cea care ne mijlocește credința că ne putem mântui doar în Biserică, în comunitatea sfinților. De asemenea, desăvârșirea, ca scop suprem al educației religioase, nu se poate realiza decât în comunitatea liturgică. În rugăciunile Liturghiei sale, Sfântul Vasile cel Mare a accentuat hristocentrismul acesteia, "cu scopul de a influența pe credincioși și a-i determina să împlinescă voia lui Hristos în lume".

Poruncile divine. Pentru a se mântui, omul trebuie să împlinescă toate poruncile divine. Despre ele, Sfântul Vasile cel Mare spune: "Dacă n-ar fi necesar pentru scopul mântuirii, nu s-ar fi scris toate poruncile, nici nu s-ar fi poruncit să se păzească toate numaidecât".

Sufletul. Sfântul Vasile cel Mare atrage atenția că porunca dată: "Creșteți și vă înmulțiți" (Facere 1, 28) se referă nu numai la omul de dinafară, ci și la cel lăuntric. E vorba, în cazul din urmă, de o creștere spirituală, de o creștere în desăvârșire. Arătând distincția dintre suflet și trup, arată implicit și superioritatea sufletului, a omului lăuntric sau a rațiunii.

Evidențierea superiorității sufletului nu înseamnă însă la Sfântul Vasile cel Mare, ca și la Sfinții Părinți în general, negarea valorii trupului, în sens gnostic. Pentru el, chipul lui Dumnezeu din om se referă fie la elementul spiritual, fie la rațiune și inteligență, fie la liberul arbitru, fie la puterea creatoare a omului, fie la trupul omenesc. Iar în Omilia I despre crearea omului, el identifică chipul lui Dumnezeu cu însăși rațiunea. Sfântul Părinte arată activitățile specifice omului interior, exprimate cu deosebire tot prin trup, prin facultățile de gândire, simțire și voință ale omului. "Omule, ai primit suflet rațional, datorită căruia gândești la Dumnezeu, cunoști prin raționamente firea lucrurilor care există și alegi rodul cel mai delicios al înțelepciunii".

Nevoia de liniște. Dar viața religioasă și morală cea mai înaltă cere mai multă asceză. Aceasta implică fuga de lume și nevoia de liniște. Marile personalități religioase sunt nostalgice

față de liniște. Eliberându-se de patimi, sufletul dobândește "liniștea necesară pentru înțelegerea învățăturilor".

„*Ia aminte la tine însuți*". Dumnezeu a dat oamenilor un dar de mare preț: rațiunea. Prin aceasta, ne supraveghem continuu gândurile, fugim de păcat, urmărim dreptatea. De aceea, se cuvine să luăm aminte la noi înșine și să vedem ce ne este vătămător și ce-i mântuitor. "Luarea aminte este dublă: una, prin care privim lumea înconjurătoare cu ochii trupului; alta, prin care contemplăm pe cele imateriale cu puterea rațională a sufletului".

Sunt numeroși oamenii care văd paiul din ochiul fratelui lor, dar nu și bârna din ochiul lor. Luând aminte la aceștia, să nu încetăm să ne cercetăm, urmând poruncile Domnului. Să nu ne uităm în jur ia ceilalți oameni, sperând să putem găsi vreo pată la cineva, "așa cum a făcut fariseul acela nesuferit și îngâmfat, care stătea și-și dădea dreptate, iar pe vameș îl defăima". Să ne cercetăm fără încetare, spre a vedea dacă nu cumva am păcătuit cu fapta, cu gândul sau cu limba.

Optimismul Sfântului Vasile cel Mare străbate întreaga sa operă. El spune: "Dacă vei lua aminte de tine însuți, vei găsi în jurul tău încă mai multe frumuseți și bunătăți decât acestea. Te vei desfăta cu cele ce ai și nu te vei supăra de cele ce îți lipsesc". Luarea aminte și studierea atentă a propriei persoane ne va conduce la cunoașterea lui Dumnezeu. Sfântul Părinte convinge pe credincioși cu privire la demnitatea naturii omenești și cu privire la înălțimea destinului lor. Deopotrivă, învață că noi "avem înnăscut un criteriu natural, prin care deosebim binele de rău".

De aceea, trebuie ca în alegerea faptelor pe care le săvârșim să facem o justă deosebire între ele.

Pilda sfinților. Creștinii au nevoie de pomenirea vieții sfinților, pentru a o imita. Căci sfinții s-au pregătit "pentru luptă, prin post, privegheri, rugăciuni, prin cugetarea continuă și neîncetată a cuvintelor Domnului". Emoționante și pline de putere sunt cuvintele rostite de Sfântul mucenic Gordie, care era îndemnat să renunțe la credință, spre a-și salva viața. El spunea: "Nu mă plângeți pe mine!... Sunt gata să mor pentru numele Domnului Iisus nu numai o dată, ci chiar de nenumărate ori, de-ar fi cu putință... Limba zidită de Hristos nu poate rosti ceva

împotriva Ziditorului... Cum voi tăgădui, dar, pe Dumnezeul meu, Căruia m-am închinat din copilăria mea? Nu se va cutremura oare cerul de sus?... Pentru ce mă sfătui să fiu viclean?... Ca să câștig câteva zile? Dar voi pierde toată veșnicia".

Iar despre mucenicul Varlaam, spune Sfântul Vasile cel Mare că nu vedea primejdiile, ci cununile. "Nu tremură în fața loviturilor, ci numără recompensele. Nu se uită la călăii care îl chinuie aici jos, pe pământ, ci vede cu mintea pe îngeri, care îl aplaudă sus. Nu se uită la vremelnicia chinurilor, ci ia veșnicia răsplăților". Varlaam socotea că este atins de trandafiri în loc de bice. Se bucura de primejdii ca de cununi.

Atitudinea față de cultura păgână. Istoria creștinismului a înregistrat două atitudini față de cultura păgână. Este mai întâi cea a rigoriștilor (ca de exemplu Tertulian, Tațian Asirianul,

sau Arnobiu de Sicca), dar si cea a moderațiilor, sau chiar a entuziaștilor (ca Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Clement Alexandrinul, sau Origen), care au văzut în aceasta un "pedagog" spre Hristos. Lucrarea Sfântului Vasile cel Mare, intitulată *Către tineri, cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor elini*, stabilește atitudinea corectă a creștinului în general și a teologului creștin în special, față de cultura profană.

Cultura păgână ne ajută și prin aceea că de aici luăm unele lucruri necesare pentru studiul Sfintei Scripturi, respingând ceea ce duce la eroare. Uneori se poate trage folos pentru evlavie chiar dintr-o situație rea. Elementul decisiv îi constituie puterea de selecție a celor bune și folositoare. Criteriul selecției nu se aplică, evident, la întregul patrimoniu păgân, pentru că unele capitole ale acestuia nici nu intră în discuție, ele fiind totalmente repudiate de conștiința și norma creștină, ca: idolatria, arta statuară în legătură cu idolatria etc.

Sfântul Vasile cel Mare recomandă insistent creștinilor și mai ales tinerilor ca să nu se ferească de a intra în contact cu cei mai înțelepți dintre păgâni, ci să stea de vorbă "cu poeții, cu scriitorii, cu oratorii și cu toți oamenii, de la care am putea avea vreun folos oarecare pentru cultivarea sufletului". Căci după cum orice meșteșugar își pregătește în prealabil obiectul pe care îl va supune prelucrării, prin operațiile ce le va efectua, "tot așa și noi, dacă voim ca slava binelui să rămână tot timpul nedespărțită de noi, să ascultăm învățăturile sfinte și de taină, după ce am fost inițiați mai întâi în literatura profană. După ce ne-am obișnuit să privim soarele în apă, putem să ne îndreptăm privirile și spre lumina lui".

Metoda pedagogică recomandată totdeauna de către Sfântul Vasile cel Mare este cea a exemplului direct, care are o putere de convingere covârșitoare. Și unde poate fi găsit un exemplu dacă nu în faptele sau cuvintele bărbaților buni, pe care el ne îndeamnă să îi iubim și să îi imităm, încercând să fim ca și ei. Dimpotrivă, privind la cei răi, să evităm imitarea lor, astupându-ne urechile, precum (Ulise în fața cântecului sirenelor. "Trebuie să păzim cu toată grija sufletul, ca nu cumva, atrași de plăcerea cuvintelor, să primim, fără să băgăm de seamă, ceva din cele rele, întocmai ca aceia care beau otrava împreună cu mierea". Revenind la scriitorii păgâni, Sfântul Vasile cel Mare atrage atenția că nu trebuie să imităm arta unora dintre ei de a spune minciuni, ci să primim acele scrieri ale lor în care au laudat virtutea și au osândit viciul.

După cum celelalte ființe se bucură numai de mirosul sau de frumusețea florilor, iar albinele pot lua din flori și mierea, tot așa și aici, oamenii, care nu caută în astfel de scrieri numai plăcutul și frumosul, pot să scoată din ele și un oarecare folos pentru suflet. Să citim cărțile lor precum albinele ce culeg polenul, din anumite flori. "Și după cum atunci când culegem flori de trandafir dăm la o parte spinii, tot așa și cu niște scrieri ca acestea: să culegem atât cât este de folos și să ne ferim de ce este vătămător".

Să ne rânduim viața prin virtute și să o căutăm la poeții și filosoffii care o laudă, chiar dacă drumul care duce la virtute, cum spune Hesiod, este la început plin de sudoare și durere.

Aproape toți scriitorii, renumiți prin înțelepciunea lor, au lăudat în scrierile lor, mai mult sau mai puțin, virtutea. Acestor scriitori se cade să le dăm crezare și să căutăm să punem în practică cuvintele lor, când înțelepciunea le este întărită de propriile fapte.

Viața omului. Sfinții Părinți Capadocieni au meritul de a fi arătat că între viața pământească și viața veșnică nu există o separație. Căci "viața veșnică nu se realizează prin distrugerea celei pământești, ci prin transcenderea acesteia, ea reprezentând deplinătatea de viață pe care a promis-o Mântuitorul". Pentru Sfântul Vasile cel Mare, viața viitoare este scopul trudei din acest veac, ea fiind precedată de învierea și judecata obștească. În acea viață vom primi deplinătatea harului și a bunurilor.

Viața este un câmp de luptă duhovnicească, un drum spre mai multă desăvârșire. Sau, spune Sfântul Părinte, este "o mare neliniștită, o atmosferă schimbătoare, un vis nestatornic, un fluviu care aleargă năvalnic, un fum care se împrăștie, o umbră care se mută dintr-un loc în altul, o față de mare bătută de valuri. Înfricoșătoare și sălbatică este marea vieții, nădejdi deșarte, care ne izbesc de stâncile mării, ca niște uragane înfuriate; strâmtorile vieții urlă întocmai ca niște valuri". Cel bogat, care ar trebui să nu aibă grija zilei de mâine, este cel mai de plâns. Căci pentru el, zilele din an sunt momente de judecată în tribunale, iar serile sunt potrivite tâlharilor.

Sfântul Vasile cel Mare atrage atenția asupra egalității de cinstire și de condiție, cu care noi toți intrăm în viață. Căci cu toții, goi am ieșit din pântecele maicii noastre. Și goi vom ieși din această viață. "Nu putem să scoatem nimic din cele ale vieții, spune ei, fără numai virtuțile, dacă le-am săvârșit. Scoatem înțelepciunea, dacă am strălucit în ea, adică dacă am exercitat-o în tinerețe. Scoatem din viață și ducem cu noi milostenia, dacă ne-am îmbogățit în ea, prin binefaceri către săraci. Aceste virtuți sunt apărătorii sufletului și împreună-călătorii lui. Acestea sunt undițele vieții veșnice, adică viața veșnică se prinde prin virtuți".

Părăsind această lume nu luăm cu noi bogăția, nici aurul și nici argintul. Proprietățile de orice fel nu ne însoțesc, iar slava este uitată, puterea încetează, ca și frica. Pentru Sfântul Părinte, ceea ce ne este de prisos este nefolositor. Necesarul este ceea ce contează, iar adevărata bogăție este cea în virtuți, este "sărăcia virtuoaasă". În viața de apoi, virtuțile merg înaintea celor ce s-au învrednicit de ele, așezându-i alături de îngeri. Însă bogăția, luxul, puterea și desfătarea nu pleacă odată cu noi. Valuri ale vieții sunt patimile. "Dacă te ții deasupra lor, vei fi un cârmaci iscusit al vieții tale. Dar dacă nu te vei feri, cu pricepere și liniște, de fiecare din aceste valuri, fiind purtat într-o parte și în alta, ca o corabie fără leș, de toate ispitele ce vin asupra-ți, te vei pierde în oceanul păcatului".

Sfânta Liturghie. Sfântul Vasile cel Mare ne-a lăsat Sfânta Liturghie ce îi poartă numele. Iar viața creștinului autentic este o viață ce-și trage seva din Sfânta Liturghie. Pentru ca ea să își poată îndeplini rolul, preotul trebuie să fie pătruns de "spiritul liturgic", adică de focul supremei

Jertfe, ce se petrece pe Sfântul Altar, cum spune Sfântul Vasile cel Mare în Sfânta sa Liturghie, în rugăciunea dinaintea Rugăciunii Domnești: "Tu, Dumnezeu nostru, care ai primit darurile acestea, curățește-ne pe noi de toată necurătenia trupului și a sufletului și ne învață să săvârșim sfințenie întru frica Ta, ca întru curata mărturisire a cugetului nostru, primind părțile Sfintelor Tale Taine, să ne unim cu Sfântul Trup și Sânge al Hristosului Tău".

Sfântul Vasile cel Mare în colindele românești. Melozii anonimi ai poporului român i-au adus ofranda lor, l-au preamărit pe Marele Vasile în colindele lor. În acestea, el ne apare familiar duhului ortodoxiei noastre populare, umanizat și transfigurat de aureola sfințeniei, asimilat spațiului nostru etnic și spiritual. Căci după colindele românești, Sfântul Vasile cel Mare nu apare numai pe plan ceresc, trăind în lumea sfinților, ci și pe plan pământesc, trăind și plugărind în lumea noastră, asemenea plugarilor noștri, lată un exemplu: "într-o zi de dimineață /S-a sculat Sfântul Vasile /Și a plecat la arat /Cu plug cu doisprezece boi...; ... La plug s-a înturnat /Și s-a apucat de arat /Și a arat dealul Garalimuii /Fața Erusalimului".

Legăturile cu Sciția Minor (Dobrogea) și cu teritoriile de peste Dunăre, stăpânite de goți, au fost actualizate și întărite prin corespondența pe care Sfântul Părinte a avut-o cu guvernatorul militar Iunius Soranus și cu episcopul Vetranion. Dorea să aducă în Capadocia rămășițele pământești ale unor martiri de origine capadociană.

încheiere. P.F. Patriarh Iustin Moiescu spunea despre Sfântul Vasile cel Mare: "A fost mare în râvna pentru trăirea sa monahală..., ca tată al orfanilor și ocrotitor al văduvelor, bogăție pentru săraci..., învățătură pentru tineri, călugărilor dreptar al faptei bune... Nu numai Vasiliada, Liturghia, apărarea dreptei credințe și rânduielile monahale îl țin aproape de sufletele noastre (ale românilor), dar și legăturile pe care le-a avut cu conducerea civilă și probabil și cu ierarhia bisericească din ținutul nostru".

Bibliografie

Traduceri din opera Sfântului Vasile cel Mare: Omilii la Hexaemeron, la Psalmi și la cele 24 de Omilii și cuvântări, traducere de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1986, voi. 17; *Despre Sfântul Duh. Epistole*, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, în P.S.B., voi. 12, București 1988; *Comentar la Psalmi*, trad. de Pr. Dr. Olimp Căciulă, Colecția "Izvoarele Ortodoxiei", București 1939; *învățăturile morale(H)*, traducere Pr. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXVIII, nr. 11-12/1976, noiembrie-decembrie, p. 1019-1020; *învățăturile morale (IV)*, traducere Pr. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXX, nr. 7-9/1978, iulie-septembrie, p. 584-586; *învățăturile Sfântului Vasile cel Mare către fiul duhovnicesc*, traducere și prezentare de I. Popa, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 55-70; *Către*

tineri, cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor elini, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XL, nr. 4/1988, septembrie-octombrie, p. 332-341; *Cuvânt către bogați*, traducere din PG 31, 277-304, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Biserica Ortodoxă Română", an XCVII, nr. 3-4/1979, martie-aprilie, p. 351-361; *Cuvânt despre mulțumire*, traducere din PQ 31, 217-237, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 5-6/1974, p. 433-440; și în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 49-55; *Cuvânt la Duminica a XII-a după Rusalii*, traducere din PQ 31, 277-304 de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XX, nr. 9-10/1968, septembrie-octombrie, p. 784-794; *Cuvânt la mucenița Iulita și completare la Omilia rostită mai înainte: Despre mulțumire*, traducere din PQ 31, 237-261, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 9-10/1974, p. 814-823; *Cuvânt pentru instalarea preoților*, traducere din PQ 31, 1685-1688, de Pr. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XIX, nr. 5-6/1967, mai-iunie, p. 468-469; și traducere de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p. 320-326; *Despre iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele*, traducere din PG 32, 1148-1153, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 4-6/1981, p. 220-223; *Despre post, Cuvântul întâi*, traducere din PG 31, 164-184, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 9-10/1973, p. 775-783; *Despre post, Cuvântul al doilea*, traducere din PG 31, 185-197, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 11-12/1973, p. 965-970; *Despre Sfântul Duh*, partea a H-a, cap. XX-XXX, în rev. "Glasul Bisericii" an XL, nr. 3-5/1981, martie-mai, p. 401-425; *Epistola CCIV. Către locuitorii din Neocezarea*, traducere din PG 32, 744-756, de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LV, nr. 1-2/1979, ianuarie-februarie, p. 118-122; *Epistola CCX către fruntașii orașului Neocezarea*, traducere din PG 32, 768-777, de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXXIII, nr. 10-12/1978, octombrie-decembrie, p. 807-812; *Epistolele 113, 123, 227 și 248*, traducere Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXIV, nr. 10-12/1979, octombrie-decembrie, p. 824-830; *Laudă păcii (Isaia 2,4)*, traducere din PG 30, 244-245 și comentarij de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Biserica Ortodoxă Română", an CU, nr. 11-12/1984, noiembrie-decembrie, p. 772-776; *Omilia XV despre credință*, traducere din PG 31, 464-472, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Banatului", an XVII, nr. 7-9/1967, p. 488-493; *Omilie împotriva mâniei*, traducere din PG 31, 353-372, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 7-8/1975, p. 547-553; *Omilie despre invidie*, traducere din PG 31, 372-385, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 5-6/1975, p. 409-415; *Omilie despre milă și dreptate*, traducere din PG 31, 1705-1713, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 7-9/1982, p. 523-526; *Omilie despre smerenie*, traducere din PG 31, 425-540, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p.

320-326; *Omilie la începutul Proverbelor*, traducere din PG 31, 385-424, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 9-10/1975, p. 718-733; *Omilie la cuvintele Evangheliei după Luca: Strica-voi jitnitele mele și mai mari le voi zidi, și despre lăcomie*, traducere din PG 31, 261-267, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 11-12/1974, p. 965-970; *Omilie la cuvintele: Ia aminte la tine însuși*, traducere din PG 31, 197-217, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 1-2/1974, p. 55-63; *Omilie la Sfinții patruzeci de mucenici*, traducere din PG 31, 508-525, de Pr. Dumitru Fecioru, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LV, nr. 3-6/1979, mai-iunie, p. 377-381; *Omilie la textul: La început era Cuvântul*, traducere din PG 31, 472-482, de Pr. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 3-4/1969, p. 279-284; *Omilie pentru mângâierea unui bolnav*, traducere din PG 31, 1713-1721, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", ar» XXXVII, nr. 1-2/1985, ianuarie-februarie, p. 45-49; aceeași omilie este tradusă și în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 2/1991, p. 71-76; *Scrisoarea a 233-a*, traducere din PG 32, 864-866, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 7-9/1979, p. 559-560; *Scrisoarea a 234-a și a 235-a, către Amfilohie de Iconium*, traducere din PG 32, 868-876, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 1-2/1980, p. 42—45; *Scrisoarea a 236-a către Amfilohie de Iconium*, traducere din PG 32, 876-885, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 1-3/1981, p. 86-90; *Scrisoarea a 260-a*, traducere din PG 32, 953-968, de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în rev. "Mitropolia Olteniei", nr. 1-3/1982, p. 40-46; *Scrisorile Sfântului Vasile cel Mare către Sfântul Atanasie al Alexandriei*, prezentare și traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 70-79.

Studii: Alexe, Gheorghe, *Sfântul Vasile cel Mare în colindele religioase românești*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XI, nr. 1-2/1959, ianuarie-februarie, p. 73-84; Alexe, Prof. Ștefan, *Critica mării plăgi a cametei la Sfinții Părinți Capadocieni*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XXXVI, nr. 7-8/1960, iulie-august, p. 433-444; Idem, *Dumnezeirea*

Sfântului Duh la Sfântul Vasile cel Mare, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 131-158; PS Andrei Botoșaneanu, *Aspecte ale gândirii sociale oglindite în opera Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LV, nr. 1-2/1979, ianuarie-februarie, p. 88-94; Basarab, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în concepția Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p. 286-300; Belu, Pr. Prof. D., *Activitatea omiletică a Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXIV, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 33-50; și în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 181-206; Bodogae, Pr. Prof. Teodor, *Câteva știri mai puțin cunoscute despre martiri și despre moaște în corespondența Sfântului Vasile cel Mare*, în rev.

"Mitropolia Ardealului", an XXXI, nr. 3/1986, mai-iunie, p. 25-30; Idem, *Sfântul Vasile cel Mare în conștiința creștinătății*, în rev. "Altarul Banatului", an II (XLI), nr. 4-6/1991, p. 14-17; Idem, *Corespondența Sfântului Vasile cel Mare și strădania sa pentru unitatea Bisericii creștine*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 265-284; Idem, *File dintr-o prietenie statornică: Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Eusebiu, episcop de Samosata*, în rev. "Mitropolia Ardealului", nr. 7-9/1979, p. 637-642; Idem, *Pagini celebre din activitatea de păstor a Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXIV, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 51-57; Idem, *Strădaniile Sfântului Vasile cel Mare pentru unitatea Bisericii*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XIII, nr. 11-12/1963, noiembrie-decembrie, p. 494-506; Idem, *Tâlcul unei scrisori părintești a Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p. 314-319; Braniște, Pr. Prof. Ene, *Sfântul Vasile cel Mare în cultul creștin*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 238-265; Braniște, Pr. Dr. Marin, *Sfânta Macrina, sora Marelui Vasile*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXXIX, nr. 4-6/1989, iulie-decembrie, p. 21-31; Buzescu, Pr. Prof. Nicolae, *Aspectul pnevmatic al eclesiologiei ortodoxe și importanța Tradiției la Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 90-108; Căpiat, Magistrand Simion, *Unele aspecte omiletice în Cuvântările morale și panegirice la Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XVII, nr. 7-8/1965, septembrie-octombrie, p. 461-471; Caraza, Diac. Asist. Ion, *Revelația divină în Hexameronul Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 116-134; Călugăr, Diac. Dumitru, *Sfinți și Părinți ai Bisericii*, Sibiu 1936, p. 26-35; Chirvasie, Pr. Magistrand. Ioan, *Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an X, nr. 7-8/1958, septembrie-octombrie, p. 475-484; Chițescu, Prof. Nicolae, *Aspecte ecleziologice în opera Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 158-181; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 163-167; Idem, *Personalitatea Sfântului Vasile cel Mare (profil istoric și spiritual)*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 24-51; Idem, *Elementele demonstrației în tratatul Despre Sfântul Duh al Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XVI, nr. 5-6/1964, mai-iunie, p. 275-302; Idem, *Elements d'anthropologie dans l'oeuvre de Saint Basile le Grand*, Tessaionica 1981; Idem, *Sfântul Vasile cel Mare și Atarbios, sau despre calomnie și onestitate și discernământ, izolare și ecumenicitate*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXXIII, nr. 9-10/1983, septembrie-octombrie, p. 550-555; ÎPS Nicolae Corneanu, *Studii Patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara 1984, p. 117-120; Idem, *Actualitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Studii Patristice. Aspecte din

vechea literatură creștină", Timișoara 1984, p. 117-120; Idem, *Patristica Mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara 1987, p. 137-165, 391-414; Cornițescu, Pr. Prof. Constantin, *Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 108-116; Idem, *Învățătura despre mântuire a Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 94-105; Damșa, Diac. Prof. Teodor, *Bogăția și sărăcia în lumina omiliilor Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p. 301-313; idem, *Principiile de bază ale asistenței creștine după Omiliile Sfântului Vasile cel Mare*, în revista "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 10-12/1979, p. 595-609; Idem, *Iubirea și mila, Preliminarii la analiza unei concepții creștine despre asistența socială la Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXX, nr. 7-9/1980, iulie-septembrie, p. 440-445; Drăgulin, Pr. Gheorghe, *Sfântul Vasile cel Mare și școala alexandrină*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 87-98; Duțu, Pr. Drd. Constantin, *Aspecte sociale în predica Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXXI, nr. 1-4/1979, ianuarie-aprilie, p. 324-337; Ferent, Pr. Lector Drd. Iosif, *Pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare, după scrierea "Contra lui Eunomiu"*, în "Revista Teologică", an VIII (80), nr. 4/1998, p. 55-72; Fioca, Arhidiacon. Prof. Ioan, *Sfântul Vasile cel Mare, reorganizator al vieții monahale*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 330-355; Georgescu, Pr. Magistrand Mihai, *Idei morale și sociale în Comenatriul la Psalmi al Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an X, nr. 7-8/1958, septembrie-octombrie, p. 483-474; Qribomont, R.P. Dom., *Concepția Sfântului Vasile cel Mare despre idealul creștin și asceza evanghelică*, traducere de arhim. Benedict Ghi'uş, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 79-88; Grosu, Prof. N., *Sfântul Vasile cel Mare, chip plin de har și de lumină*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 160-168; Ioniță, Diac. Asist. Viorel, *Viața și activitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 16-28; Ivan, Prof. Iorgu, *Tălmăcirii și îndrumări ale Sfântului Vasile cel Mare pentru cei doritori de desăvârșire morală*, în rev. "Glasul Bisericii", an XXXIX, nr. 1-2/1980, ianuarie-februarie, p. 54-67; Idem, *Opera canonică a Sfântului Vasile cel Mare și importanța ei pentru unitatea Bisericii creștine*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 355-378; Mehedlîțu, Pr. Drd. Sandi, *Importanța catehetică a Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXXV, nr. 1-2/1983, ianuarie-februarie, p. 43-64; Micie, Arhimandrit Veniamin, *Sfântul Vasile cel Mare, predicator al cuvântului lui Dumnezeu*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 10-12/1979, p. 610-633; Moisiu, Pr. Prof. AL, *Sfântul Vasile cel Mare îndrumător și păstor de suflete*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XLIV, nr. 1/1988, ianuarie-februarie, p. 18-27; Moldovan, Pr. Conf.

Ilie, *Natura și harul în gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 75-90; Neaga, Pr. Prof. Nicolae, *Vechiul Testament în preocupările Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 134-146; Nicolae, Pr. Magistr. Gheorghe A., *Aspecte din natură și viață în Comentariul la Psalmi al Sfântului Vasile cel Mare*, în revista "Studii Teologice", seria a II-a, an XVII, nr. 5-6/1965, mai-iunie, p. 322-332; Micșoveanu, Pr. Prof. Mircea, *Doctrina Sfântului Vasile cel Mare în Exorcismele sale*, în rev. "Glasul Bisericii", an XXXV, nr. 7-8/1976, iulie-august, p. 742-751; Idem, *Teologia Sfântului Vasile cel Mare în rugăciunile euharistice*, în revista "Studii Teologice", seria a II-a, an XIX, nr. 5-6/1967, p. 290-301; Papadopoulou, Prof. Stilianos, *Mersul gândirii teologice a Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXIV, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 15-32; Pavel, Prof. Constantin C, *Atitudinea Sfântului Vasile cel Mare față de cultura și filosofia antică*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 312-330; Pâslam, Pr. Matei, *Sfinții Părinți despre muncă*, în rev. "Glasul Bisericii", an XIX, nr. 1-2/1960, ianuarie-februarie, p. 43-47; Petrescu, Pr. Prof. Nicolae, *Scrisori ale Sfântului Vasile cel Mare, documente ale strădaniei sale pentru păstrarea și apărarea unității dreptei credințe*, în rev. "Biserica Ortodoxă Română", an C, nr. 7-8/1982, iulie-august, p. 650-662; Idem, *Sfântul Vasile cel Mare, neobosit apărător al unității dreptei credințe*, în revista "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 10-12/1979, p. 634-648; Idem, *Sfântul Vasile cel Mare, despre poruncile lui Dumnezeu și despre împlinirea poruncii de a iubi Dumnezeu*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXV, nr. 7-8/1993, iulie-august, p. 487-492; Idem, *Sfântul Vasile cel Mare, laudă păcii, Comentarii și traducere*, în rev. "Biserica Ortodoxă Română", nr. 7-8/1986, iulie-august, p. 79-87; P.S. Antonie Plămădeală, *Idei sociale oglindite în viața și activitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 284-312; Pop, Protos. Drd. Irineu, *Învățămintele morale și sociale în opera și activitatea Sfântului Vasile cel Mare, necesare activității preoților în vremea noastră*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, nr. 3-4/1985, p. 276-289; Popa, Drd. Ion D., *Sfântul Vasile cel Mare, predicatorul milosteniei*, în revista "Studii Teologice", seria a II-a, an XXIII, nr. 3-4/1971, p. 224-234; Popa, Protos. Ioasaș, *Sfinții Pahomie, Vasile cel Mare și Ioan Casian*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LXIII, nr. 3/1987, mai-iunie, p. 22-38; Popescu, Pr. Drd. Ion, *Persoana și lucrarea Sfântului Duh în scrierea Sfântului Vasile cel Mare «De Spiritu Sancto»*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XLII, nr. 4/1990, iulie-august, p. 27-40; Punguță, Ierodiacon Drd. Vincentie, *Antropologia ortodoxă în viziunea omiliilor Despre crearea omului ale Sfântului Vasile cel Mare*, în "Revista Teologică", seria nouă, an I (73), nr. 3/1991, mai-iunie, p. 21-33; Rămureanu, Pr. Prof. Ioan, *Sfântul Vasile cel Mare și creștinii din*

Scythia Minor și Dacia nord-dunăreană, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 378-394; Ritter, Adolf Martin, *Natura și peisajul la Sfântul Vasile cel Mare și Fericitul Augustin*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XLVI, nr. 1-3/1994, p. 73-79; Sibiescu, Pr. Prof. Qh., *Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 146-160; Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Ființa și ipostasurile în Sfânta Treime, după Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 53-75; Idem, *Învățătura despre Sfânta Treime în scrierea Sfântului Vasile, "Contra lui Eunomie"*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 51-71; ÎPS Teoctist, *Opera Sfântului Vasile cel Mare, în evlavia credincioșilor ortodocși români*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 7-24; P.S. Țimotei Lugojanul, *Spiritualitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 105-131; Vasiliu, Lector Dr. Cezar, *1600 de ani de la moartea Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 12-16; Voicu, Arhidiacon. Prof. Constantin, *unitatea în oikumene după Sfântul Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXIX, nr. 4-6/1979, aprilie-iunie, p. 275-285; Idem, *Învățătura despre creație la Sfântul Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 71-94; IPS Nestor Vornicescu, *Învățături duhovnicești din viața și opera Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XLI, nr. 1-2/1965, ianuarie-februarie, p. 43-54; Idem, *Despre viața și opera Sfântului Vasile cel Mare. La 1600 de ani de la trecerea sa către Domnul*, Craiova 1979; Idem, *Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre muncă*, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXI, nr. 1-3/1979, ianuarie-martie, p. 10-48; Idem, *Opere ale Sfântului Vasile cel Mare în literatura noastră bisericească*, în rev. "Ortodoxia", an XXXI, nr. 1/1979, ianuarie-martie, p. 28-53; Idem, *Aspecte ale desăvârșirii creștine în viața și opera Sfântului Vasile cel Mare*, în rev. "Ortodoxia", an XXX, nr. 4/1978, octombrie-decembrie, p. 604-637. Zăgrean, Arhidiacon. Prof. Ioan, *Probleme morale în opera Sfântului Vasile cel Mare*, în volumul "Sfântul Vasile cel Mare. închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa", București 1980, p. 206-238.

Sfântul Grigorie al Nyssei

Viata. Sfântul Grigorie al Nyssei s-a născut la 335, în Cezareea Capadociei. A fost fratele mai mic al Sfântului Vasile cel Mare. Părinții săi erau Vasile și Emilia. Primul său

învățător a fost chiar Sfântul Vasile cel Mare. Apoi au urmat studiile la marii dascăli ai timpului, inclusiv la Libaniu.

S-a hotărât să intre în cler, a ajuns chiar citeț. A fost preocupat însă de filosofia necreștină, dorind să ajungă retor. S-a căsătorit. După moartea soției sale, Teosevia, îndemnat de Sfântul Vasile cel Mare și de Sfântul Grigorie Teologul, s-a retras în mănăstirea celui dintâi, în Pont, pentru 10 ani.

În anul 371 a fost ales episcop al Nyssei, în răsăritul Capadociei. Arienii i-au înscenat vinovății materiale și Sfântul Grigorie al Nyssei a fost condamnat de un sinod arian, la anul 376. După moartea împăratului Valens, susținătorul ereticilor, s-a reîntors, populația orașului făcându-i o primire impresionantă.

A participat la Sinodul din 379, de la Antiohia, care a acuzat apolinarismul. La Sinodul II ecumenic (381, Constantinopol) a fost unul dintre teologii de autoritate. În anii 385-386 a ținut două cuvântări funebre, la moartea prințesei Pulheria, fiica împăratului Teodosie și a împărătesei Facilla. După anul 394 nu se mai știe nimic despre el. Biserica îl pomenește la 10 ianuarie.

Opera. *Cronologia operei sale:* Tratatul *Despre feciorie* este din anul 371. *Comentariul la Rugăciunea Domnească* este din 374-376, sau din 378. *Despre Sfânta Treime* a fost scrisă în perioada conflictului cu Eustațiu. *La Psalmi* poate fi din perioada exilului (376-378). A doua perioadă a vieții Sfântului Grigorie al Nyssei începe la 1 ianuarie 379 (când moare Sfântul Vasile) și ține până la 385. Este perioada marilor opere doctrinare. La începutul anului 379 scrie tratatul *La facerea omului*, oferit de Sfântul Grigorie al Nyssei cadou de Paște fratelui său Petru, care nu era încă episcop de Sebasta. În primăvara lui 380, în timpul unei șederi de 3 luni la Sebasta, scrie opera *Contra macedonienilor*, pe care un cercetător al operei sale o fixează mult înainte de Sinodul din 381, unde Sfântul Grigorie al Nyssei va relua tema în cuvântarea la Sinod. În toamna anului 380, scrie lucrarea *Despre suflet și înviere*. La începutul lui 381 scrie primele două cărți din *Contra lui Eunomiu*. În iarna lui 381-382, scrie a treia carte, mult mai lungă. Un ultim grup de opere ale Sfântului Grigorie al Nyssei sunt de la sfârșitul vieții sale, după 385. *De professione* a fost scrisă către anul 390. Operele din această perioadă sunt destinate, în cea mai mare parte, călugărilor. De asemenea, Sfântul Grigorie al Nyssei scrie *De instituto Christiano*, ca răspuns dat unui număr de călugări și conducătorului lor, spre a le servi ca ghid în viața lor ascetică. Ceea ce a completat Sfântul Vasile pe plan speculativ, Sfântul Grigorie al Nyssei va completa pe plan mistic. El dă monahismului ceea ce îi lipsea, adică mistica. Între 390 și 394 a rostit admirabilele sale *Omilii la Cântarea Cântărilor*, dedicate călugăriței Olimpia. În fine, *Viața lui Moise* se adresează și aceasta unui călugăr, Cezar. Ca element de originalitate este și Omilia *La înălțarea Domnului*, prima Omilie la această sărbătoare.

Opere exegetice: 1) *Tratatul Despre facerea omului sau Despre alcătuirea omului* este redactat după moartea Sfântului Vasile cel Mare. Omul este chipul stăpânirii celei dumnezeiești. Firea sa întrece în măreție toată lucrarea văzută. Omul este superior tuturor vietăților pământului. Structura sa fizică, dreaptă, privind spre cer, arată aceasta. Limba, ca și simțurile, au asigurat în timp promovarea civilizației și culturii. Omul este un microcosmos.

2) *Apologie pentru Hexaimeron* este o lucrare dedicată lui Petru de Sevasta (din vara lui 379), răspunzând cererii acestuia de a explica de ce, în *Hexaimeronul* său, Sfântul Vasile cel Mare este asemănat cu spicul, iar Moise cu grăuntele. Pentru Sfântul Grigorie al Nyssei, ideea de creație se poate armoniza cu cea de evoluție. Ceea ce rațiunea explică logic, Moise exprimă istoric. Toate lucrurile existau potențial în primul impuls creator al lui Dumnezeu, sub forma unei puteri seminale. Natura este într-o continuă mișcare.

3) *Despre viața lui Moise* se mai intitulează *Despre desăvârșirea cea după virtute*. Se adresează tânărului Cezar, ce dorea să afle care este modelul vieții desăvârșite. Sfântul Grigorie al Nyssei ne descrie urcușul spre Dumnezeu. Asemănă strădania sufletului ce aspiră spre unirea cu Acesta cu urcușul lui Moise pe muntele Sinai.

4) *Despre pitoniasă sau Despre ventrilocă* (persoana care rostea cuvintele fără a mișca buzele și fără a deschide gura, creând senzația că o face din abdomen). Era un fel de vrăjitorie. Scrierea a fost alcătuită în ultimii săi ani de viață (380-388). Prezintă un episod din viața lui Saul. El apelează la acțiunile vrăjitorești ale unei femei din Endor. Despre acest episod mai vorbesc Origen și Ipolit. Spre deosebire de Origen, Sfântul Grigorie al Nyssei afirmă că umbra care s-a arătat lui Saul nu a fost sufletul lui Samuil, ci un demon.

5) *Ornili la Ecclesiast*, Titlul complet al lucrării este *Explicarea corectă la cartea Ecclesiastului*. Sunt 8 Omilii. Scopul lor este formulat chiar de către Sfântul Grigorie al Nyssei, care zicea: "Ținta celor spuse în această carte este ca mintea să întreacă simțirea și să convingă pe cei care au părăsit tot ce pare măreț și strălucit pe pământ să-și înalțe sufletul spre cele nepricepute de simțuri".

6) *La Psalmi* tratează aceeași temă a urcușului spiritual al sufletului, prin virtute.

7) *La Rugăciunea Domnească*, în 5 Omilii, are în centru pe Hristos și Duhul Sfânt. Tratează și despre rugăciune în general.

8) *La Fericiri*, în 8 Omilii, tratează tot despre înălțarea sufletului spre Dumnezeu. Folosește mai ales metoda alegorică. Apare imaginea scării, ale cărei trepte sunt virtuțile.

Lucrări polemice: 1) *Contra lui Eunomie*. Și Sfântul Vasile cel Mare răspunsese mai înainte ereticului, care nega dumnezeirea Fiului. Lucrarea Sfântului Grigorie al Nyssei are 12 cărți și combate *Apologia apologiei* a lui Eunomiu, prezentând limpede obiecțiile adversarului.

2) *Contra lui Apolinarie sau Antireticul contra lui Apolinarie*, lucrare care combate scrierea ereticului, intitulată *Dovedirea întrupării lui Dumnezeu după chipul omului*.

3) Tot în lupta contra ereticilor se înscrie și lucrarea Sfântului Grigorie al Nyssei intitulată *Cuvânt despre Duhul Sfânt împotriva macedonienilor (pnevmatomahi)*.

Opere dogmatice: 1) *Marele Cuvânt Catehetic* este o expunere sistematică a principalelor puncte din doctrina Bisericii creștine. Lucrarea are 40 de capitole și este adresată cateheteilor creștini. Între cuprinsul celor trei părți ale acesteia: I) despre Dumnezeu și Sfânta Treime; H) despre păcat, întruparea, Mântuirea prin Hristos; HI) despre Sfântul Botez și Sfânta Euharistie, despre roadele credinței. Sunt combătuți ereticii eunomieni, manihei, marcioniți, gnostici (Vasilide, Valentin), ca și păgânii sau iudeii. Lucrarea arată gustul Sfântului Grigorie al Nîssei pentru scrisul științific. 2) *Dialog despre suflet și înviere sau Macrinia* este o lucrare consacrată sorei sale Macrina. Se aseamănă cu dialogul lui Platon (*Phaidon*). Sfântul Părinte pune în gura Macrinei învățăturile sale despre om, suflet, moarte, înviere, apocatastază. Alte lucrări dogmatice: 3) *Contra destinului*; 4) *Despre copiii care mor timpuriu*; 5) *Că nu sunt trei Dumnezei*; 6) *Despre credință, către Simpliciu*.

Opere ascetice: 1) *Viața Sfintei Macrina*, sora Sfântului Părinte, arată ce rol a jucat ea în educarea fraților. A avut o viață personală aleasă, a practicat asceza și a râvnit pentru desăvârșire; 2) *Despre feciorie* este una din primele sale lucrări, după ce a fost hirotonit episcop. Apără avantajele fecioriei, aducând mai ales argumente filosofice.

Cuvântări diverse: 1) *Contra celor ce amână botezul*; 2) *Contra cămătarilor*; 3) *Despre iubirea de săraci și despre binefacere*; 4) *Către cei îndurerați pentru cei ce s-au mutat din această viață*; o) *Predici la Bobotează, Paști, înălțare, Rusalii*; &) *Panegirice la Sfântul arhidiacon Ștefan (două), la Sfinții patruzeci de mucenici, la marele mucenic Teodor*; 7) *Necrologuri: la Marele Vasile, fratele său, la moartea Pulheriei, la moartea împărătesei Flacilla, la viața Sfântului Grigorie Taumaturgul și la Sfântul Efrem*; 8) *Mai multe epistole*.

Iată un fragment din lucrarea *Ce înseamnă să te numești și să te făgăduiești creștin*: "Se spune despre un comediant ambulant din Alexandria Egiptului că a îmblânzit și a dresat o maimuță să se miște și să danseze atât de frumos, încât imita exact persoana care o însoțea, mai ales că era și îmbrăcată de joc, iar când i-au mai adăugat și acompaniament muzical, mlădierea maimuței urma așa de bine ritmul melodiei, încât prin toate mișcările pe care le făcea și le schița, dovedea că le-ar executa în chip firesc, parcă ar fi fost un om adevărat. Văzând cât de captivat era publicul de noutatea priveliștii, câțiva tineri mai obraznici au strigat către cei care priveau țintă la spectacol că "maimuța-i tot maimuță!". De aceea, în timp se lumea striga și aplauda mișcările atât de cadente ale acesteia, oricât de legate de tact și de melodie ar fi fost ele, ei au aruncat asupra orchestrei și a cântăreților tot felul de momeli, scoțând într-un anumit fel sunete care trezesc și atâta instinctul acestui soi de animal, și, ce să vezi? Fără să mai aștepte nimic, când a văzut migdale împrăștiate pe jos înaintea muzicii, uitând de dans, de aplauze și de podoabele hainei, maimuța s-a aruncat pe ele și a adunat cu labele tot ce găsea, iar ca să nu o mai împiedice nimic în împlinirea poftelor ei, și-a dat jos masca de pe bot și, lăsând la o parte

dresajul, zdrobea cojile și mânca fructele, cum numai maimuțele obișnuiesc. În ioc de aplauze și admirație, s-a pornit o adevărată explozie de râs între spectatori, din pricina hidoșeniei și caraghioslăcului în care apărea animalul dintre zdrențele măștii sale.

După cum deci nu a fost de ajuns maimuței masca pe care și-a pus-o spre a fi crezută că este om, recăpătându-și firea, când a auzit răcnet de fiară, tot așa și cei ce nu și-au îmbunătățit deplin firea lor prin credință, la momelile diavolului, repede dovedesc că sunt altceva decât ceea ce par. Căci în locui smochinei, ai migdalei, ori al altor ispite de acest fel, diavolul momește pe om cu mărirea deșartă, cu fuga după ranguri, cu dorul după câștig, după plăceri, și câte altele de felul lor, îmbiindu-ni-le ca pe niște strigăte celor cu suflete de maimuță și care simulează creștinismul printr-o imitație falsă, dar care, la vremuri de încercare, dovedesc în loc de înțelepciune, de blândețe, ori de virtuți, numai o mască a lor. De aceea e de cea mai mare nevoie să ne lămurim ce înseamnă să te numești creștin: să fii de fapt ceea ce-ți spune numele, iar nu, folosindu-i pe acesta drept pretext printr-o mărturisire deșartă, să fii altceva la arătare, decât ceea ce ești în ascuns".

Doctrina.

Triadglogie. Sfântul Grigorie al Nyssei a făcut doi pași importanți: 1) a susținut deoființimea celor trei Persoane dumnezeiești; 2) a vorbit mai clar despre modul provenienței Fiului și a Sfântului Duh, lămurind deosebirile de bază ale existenței dumnezeieștilor Persoane, ce se explică prin termenii "cauză" și "cauzat", care nu se referă la natura dumnezeiască, ce este comună. Tatăl este cauza, Fiul este cauzat, iar Duhul este din cauză.

Fiul. Cel care a creat lumea este Dumnezeu Cel Unul Născut, care a făcut veacurile. Puterea Sa se află în cer, în aer, pe pământ, pe mare și sub cer. De aceea, spune Sfântul Grigorie al Nyssei, El există peste tot și înlăuntrul a toate, dar nu e nimic din acestea în care Se găsește (nu este deci cer Acesta care cuprinde cerul, nici nu este pământ Acesta care cuprinde înconjurul pământului, nici apă Aceasta care cuprinde natura cea umedă). El este cauză a existenței, susține universul și prin puterea inexprimabilă a măreției Sale a venit pentru a vindeca boala păcatului.

Răscumpărarea reprezintă mijlocul prin care Dumnezeu readuce pe cei căzuți. Ea izvorăște din iubirea Sa față de oameni. Cuvântul s-a întrupat, fără a lua și păcatele noastre. Contra ereticilor gnostici, Sfântul Grigorie al Nyssei învață că întruparea nu este nedemnă de Dumnezeu, căci firea omenească în sine este bună. Numai însușindu-și toate caracterele firii omenești putea Cuvântul lui Dumnezeu să îl izbăvească pe om de păcat. Firea dumnezeiască se unește cu cea omenească așa cum flacăra se unește cu combustibilul, sau sufletul cu trupul. Această unire ne rămâne neînțeleasă. Cuvântul s-a amestecat cu firea omenească spre a o îndumnezei. Fiul lui Dumnezeu s-a dat morții pentru noi, spre a ridica din moarte la viață firea noastră.

Antropologie. Sfântul Grigorie al Nyssei a creat practic antropologia creștină. Adam reprezintă omul în general, pur, spiritual, fără sex. Mai apoi, Dumnezeu a împărțit pe om în bărbat și femeie. Omul este elementul de mijloc între firea dumnezeiască și cea animalică. Avem liberul arbitru, prin care putem alege chiar răul, dacă voim aceasta. Sfântul Grigorie al Nyssei laudă frumusețea trupului omenesc, care dovedește situația sa deosebită în lume. Urmarea păcatului lui Adam a fost moartea. Sufletul omenesc este simplu și nemuritor, spiritual. Este respins trihotomismul. Răul, privit în sine, nu reprezintă nimic din natură. Comparativ cu binele, este asemenea întunericului față de lumină.

Chip și asemănare. Refacerea chipului și dobândirea asemănării cu Dumnezeu este mântuirea noastră. Omul, coroana creației, este unica ființă făcută după chipul lui Dumnezeu. Datorită chipului, poate ajunge la asemănarea cu Acesta, la fericirea veșnică. După căderea în păcat, chipul nu s-a desființat. De aceea, el poate fi refăcut, în Hristos.

Rolul harului dumnezeiesc. Sfântul Grigorie al Nyssei leagă prezența harului lui Dumnezeu în om de vrednicia și nevoile celor care îl primesc, în funcție de necesitățile concrete ale fiecăruia dintre ei. Credința primitorului condiționează prezența harului, ca și necesitatea încrederii neclintite în aliatul dumnezeiesc. Ceea ce se impune ca o necesitate este împletirea faptelor celor bune ale omului, cu harul cel dumnezeiesc, acesta constituind singurul mod de a putea să realizăm scopul pentru care am fost creați. Virtutea creștină descrisă de Sfântul Grigorie al Nyssei apare ca fiind de neatins fără ajutorul divin.

Rolul Bisericii. Biserica este „casa lui Dumnezeu”, orașul lui Dumnezeu”, sau "Biserica lui Dumnezeu". Hristos nu poate fi Mântuitorul nostru în afara Bisericii, pe care de fapt a înzestrat-o cu "mulțimea darurilor Sfântului Duh", pentru a-și împlini menirea. De aceea, spunem că Hristos constituie centrul întregului organism bisericesc, locul de plecare al tuturor bunurilor. Sfântul Grigorie al Nyssei nu folosește de obicei obișnuita formulă eclesiologică paulină de "trup tainic al lui Hristos", cum fac alți Sfinți Părinți, preferând pe cea de "popor tainic", prin care se referă, desigur, la "poporul lui Hristos". Sfințenia Bisericii își trage seva chiar din sfințenia cea deplină, absolută și unică - Dumnezeu treimic. Se subliniază totodată legătura care există între Biserică și renașterea întregului aluat omenesc.

Sfintele Taine. *Sfânta Euharistie* reprezintă, în concepția Sfântului Părinte, începutul îndumnezeirii noastre. Așa după cum Taina Botezului schimbă sufletul din necurăția păcatului, tot la fel și Taina Sfintei Euharistii vindecă trupul omului, ea fiind și hrana spirituală ce întărește sufletul.

Botezul nu se mai mărginește geografic și rasial, ci capătă o misiune cu adevărat ecumenică. Botezul operează în noi ceea ce se numește "renaștere spirituală", care este desigur și rezultatul consimțământului nostru. Harul luminător al Botezului împărtășește darurile sale cele minunate, ne face copii ai lui Dumnezeu, ridicându-ne de pe pământ și ducându-ne de aici spre

viata cerească. Această imitare a morții și învierii Domnului are asupra omului rezultate negative și pozitive. Ca negative, pot fi caracterizate: schimbarea omului din păcat, din stăpânirea morții și a diavolului, iar ca pozitive: renașterea omului, refacerea binelui inițial, dumnezeiasca înfiere, întoarcerea în rai, refacerea "chipului" și îndumnezeirea.

Desăvârșirea creștină. Sfântul Grigorie al Nyssei expune învățătura sa despre virtuțile creștine și despre desăvârșirea creștină în general mai ales în operele *Viața lui Moise, Tâlcuirea la Cântarea Cântărilor*, sau *Despre desăvârșire*, chiar dacă, fie și numai în treacăt, tema este luată în considerare în cele mai multe dintre lucrările sale.

Mai presus de orice, Sfântul Părinte a considerat că modelul nostru trebuie să fie însuși Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, iar desăvârșirea, spre care trebuie să tindem, reprezintă însușirea prin excelență a lui Dumnezeu.

Pe de o parte, nu trebuie să concepem pe Dumnezeu ca având Într-Insul ceva nedesăvârșit. Pe de altă parte însă, putem vorbi despre trăirea acestei desăvârșiri de către om, căci, deși aceasta rămâne și din perspectiva ei umană tot fără margini, deci nelimitată și cu neputință de atins, poate fi trăită în parte încă din această viață.

Fiecare creștin este chemat să transpună în propria sa viață virtuțile creștinești, căci fiecare este chemat la desăvârșire. Ceea ce constituie fundamentul realizării obiectivului trăirii virtuozității îl constituie faptul că omul a fost creat de Dumnezeu *după chipul și asemănarea Sa*. Incorporat în Sfânta Biserică, prin Tainele Botezului și Sfintei Euharistii, creștinii participă în

mod direct și nemijlocit la desăvârșirea Domnului. Totul devine posibil și prin faptul că omul posedă acest dar neprețuit al libertății, prin care poate deveni colaborator al lui Dumnezeu, în drumul lung al desăvârșirii sale.

ceea ce face, omul urmărește un scop precis. Căci așa cum scopul medicinei este menținerea sănătății și cel al agriculturii este asigurarea celor necesare vieții, tot la fel și scopul virtuții este dobândirea fericirii și a vieții veșnice. Iar definiția fericirii omenești o constituie asemănarea cu Dumnezeu, adevăratul bine, singurul fericit și dorit după firea Sa.

După asemănare arată desăvârșirea după virtute. În tot ceea ce face, omul urmărește un scop precis. Căci așa cum scopul medicinei este menținerea sănătății și cel al agriculturii este asigurarea celor necesare vieții, tot la fel și scopul virtuții este dobândirea fericirii și a vieții veșnice. Iar definiția fericirii omenești o constituie asemănarea cu Dumnezeu, adevăratul bine, singurul fericit și dorit după firea Sa.

Orice tinde spre cele cu care se înrudește, după Sfântul Grigorie al Nyssei. Iar omul, care se înrudește cu Dumnezeu, căci poartă înlăuntrul său urmele Arhetipului, tinde prin sufletul său și el spre divin. Omul este răspunzător pentru stricarea *chipului* lui Dumnezeu într-însul. Iar rezugrăvirea acestui chip și asemănarea noastră cu dumnezeirea nu reprezintă numai lucrarea sa, nici nu este o reușită a puterii omenești, ci este dar primit de la Dumnezeu.

Drumul spre desăvârșire, care este de fapt drumul nostru spre Dumnezeu, presupune ca o condiție primă cercetarea propriei noastre vieți, altfel spus, dacă ea are ceva care să se învrednicească de dumnezeiasca înrudire. Numai așa putem să îi numim Tată pe împăratul Cel ceresc.

Vederea lui Dumnezeu, țelul urcușului spre Acesta, nu este cu puțință a fi realizat în sens propriu de către firea omenească, tot așa cum ochiul omenesc nu poate vedea discul soarelui. însă razele virtuții dumnezeiești și adevărate strălucesc înlăuntrul creștinului, care se străduiește să trăiască în chip nepătimitor, cu putere, îndemnându-l să urce tot mai sus și luminându-i calea. Căci aceste raze ne ajută să îl vedem pe Cei nevăzut și să Îi zugrăvim.

Trăite în ansamblul lor, virtuțile îmbracă pe om asemenea unei haine, prin care creștinul ajunge să imite fericirea dumnezeiască, mai ales acea curățenie de orice fel de păcat, care înseamnă nepătimirea absolută. Virtuțile creștine sunt asemenea unei arome a mirului celui frumos mirositor. "Iar buna mireasmă ce se alcătuieste în noi prin curăția virtuților ca un mir, ni se face nouă în locul Aceluia, asemănându-se prin curăția ei cu Cei nepătat prin fire, prin bunătatea ei, cu Cel bun, prin nesticăciunea ei, cu Cel nesticăcios, prin neschimarea ei, cu Cei neschimbat și prin toate cele dobândite de noi, cu Virtutea adevărată, despre care zice proorocul Avacum că cuprinde toate cerurile".

Libertatea este, după firea ei, una singură și se găsește în deplină armonie cu ea însăși. Căci virtutea, care reprezintă esența desăvârșirii creștine, este și ea condiționată de libertate.

Desigur, dumnezeiasca fire este izvorul întregii virtuți, dar cei ce se schimbă din răutate vor intra în virtute, în Dumnezeu, încât Acesta să devină totul în toate.

Libertatea omului condiționează așadar hotărâtor prezența sau nu în om a vieții virtuoză, condiționează desăvârșirea și mântuirea lui. Căci dacă cineva se desparte liber de virtute, atunci răutatea pune stăpânire pe el. Aceasta pentru că nu este cu puțință ca, în același timp, să trăiască atât în virtute, cât și în contrariul ei. Pentru Sfântul Grigorie al Nyssei, omul devine asemenea unei oglinzi, ce se schimbă potrivit cu conținutul dorințelor sale. în tâlcuirea la

Cântarea Cântărilor, Sfântul Grigorie al Nyssei exprimă aceste lucruri în chip minunat: "Firea omenească a fost făcută în stare să primească cele voite în libertate și să meargă spre ceea ce o duce pornirea liberei alegeri... Astfel, primind patima mâniei, se face mânioasă; când ajunge stăpână pofta, se descompune în plăcere; când i s-a îndreptat pornirea spre lașitate și frică, precum și spre toate celelalte patimi, îmbracă chipurile fiecăreia dintre patimi, precum și dimpotrivă, primind în sine îndelunga răbdare, curăția, pacea, nemânierea, neîntristarea, buna îndrăznire, netulburarea, întipărește pecetea fiecăreia din acestea în starea sufletului, liniștindu-se într-o netulburare. Căci omenescul se aseamănă cu o oglindă, preschimbându-se după cele alese de el. De vede aur, ia înfățișarea aurului, și arată prin înfățișări aceleași străluciri ale

materiei; de apare ceva din cele urâte, arată prin asemănarea urâteniei acestuia, luând înfățișarea broaștei, sau a scolopetriei, sau a alteia din cele cu chip neplăcut, cu care s-ar afla față în față".

Așa cum se va vedea într-un alt loc, răul nu este o existență prin el însuși, ci înseamnă privarea de bine, izvorâtă din liberul nostru arbitru, din posibilitatea omului de a se opune lucrării binelui. Virtutea se potrivește a fi liberă de orice teamă și independentă, încât să aleagă prin propria ei părere și voință binele. Este cea mai mare greșală să așezăm pe Dumnezeu drept cauză a relelor, căci Acesta este făcătorul celor ce există, iar nu al celor care nu există, este Cel care arată virtutea, iar nu privarea de virtute.

Sfântul Grigorie al Nyssei combate învățătura lui Origen, potrivit căruia cauza păcatului ar fi întoarcerea spre materie. În același timp, neagă învățătura despre preexistența sufletelor. Combate și pe manihei, care susțineau drept cauză a răului existența unui Dumnezeu rău.

În viața de zi cu zi există diferențe mari între modul concret cum oamenii folosesc darul libertății, primit de la Dumnezeu. Însă convingerea Sfântului Părinte este că nu o putere de sus îl obligă pe unul ca să fie în întuneric, iar pe altul ca să fie în lumină. Pentru că în realitate, noi avem în noi înșine, în lăuntru nostru, în firea și în alegerea noastră cauzele luminii și întunericului și intrăm în ce dorim. Stă în puterea noastră să devenim fii ai nopții sau ai zilei. "De fapt, potrivit istoriei, nu din cauza vreunui zid sau a vreunui munte ce ar fi împiedicat vederea și ar fi umbrit razele evreii s-au bucurat de lumină, iar ceilalți nu simțeau harul ei. Astfel, stând în puterea tuturor viața luminoasă, unii umblă în lumină, iar alții sunt duși prin faptele răutății spre întuneric, nefiind luminați de lumina virtuții. Dar după reaua pătimire de trei zile în întuneric, se împărtășesc și egiptenii de lumină".

Nu prin voința lui Dumnezeu unii se mântuiesc, pe când alții merg spre pierzanie. Dimpotrivă, mântuirea câtorva sau pierzania depind de alegerea celor care primesc cuvântul. Deci nu o necesitate dictată de voința dumnezeiască, ci o putere ce vine din om hotărăște modul cum participă fiecare la viață. Pe cei ce se predă el însuși patimii de necinste, pe cel ce nu voiește să cunoască pe Dumnezeu, pe cel care spune că nu există Dumnezeu, pe aceia, cum aflăm limpede chiar de ia Apostol, nu-l apără Dumnezeu, deoarece nu recunoaște că există Dumnezeu; pe acela îi predă, în acest înțeles, patimii sale. Deci nerecunoașterea lui Dumnezeu este aceea care i se face lui pricină a alunecării într-o viață pătimasă și de necinste. Deci împietrirea tiranului Egiptului de către Dumnezeu nu trebuie înțeleasă ca o împotrivire pricinuită de voia dumnezeiască în sufletul lui Faraon, ci în înțelesul că voia acestuia, prin înclinarea spre rău, nu a primit cuvântul lui Dumnezeu care să-i înmoaie împotrivirea. ,

Distanța între bine și rău este neînchipuit de mică și de ușor de trecut pentru fiecare dintre noi. E suficient un singur gând ca să o parcurgem, căci alegerea binelui nu presupune nici un efort. Avem deci libertatea ca să ne găsim în cer de îndată ce așezăm pe Dumnezeu în gândul nostru.

Răul nu constituie un element, al firii omenești. În concepția Sfântului Grigorie al Nyssei, păcatul nu reprezintă o însușire a firii omenești. Tot astfel, boala nu se găsește în firea noastră, ci constituie o abatere de la fire, iar săvârșirea răului înseamnă lipsa binelui.

Omul poate merge în două direcții opuse. Prima direcție este direcția binelui și a virtuții, în care progresul nu încetează, căci nici virtutea nu are sfârșit. Contrariul este mișcarea sa spre rău. Liberul nostru arbitru hotărăște direcția spre care omul se îndreaptă. Răul însă apare sub masca fenomenală a unui fals bine, încât criteriul care realizează delimitarea binelui de contrariul lui este mintea omenească. Dar această minte nu de puține ori poate să greșească. Atunci se întâmplă, spune Sfântul Părinte, ca și cu câinele din fabula profană, care uitându-se în apă, a văzut umbra cârnii ce o purta în gură, a lăsat hrana cea reală și, deschizând gura ca să înghită imaginea cârnii, a rămas tot cu foamea.

Așa cum răul reprezintă lipsa binelui, tot astfel întunericul, prin firea lui, este inexistent și reprezintă lipsa luminii. Cel ce alege răul poate fi asemănat cu cel care închide ochii, refuzând să privească soarele și preferând întunericul. "Și precum zicem că vederii i se opune orbirea, cu toate că în natură orbirea nu e ceva în sine, ci lipsa unei stări care a fost mai înainte, tot astfel zicem să răul se vede în lipsa binelui, ca o umbră care se face prin dispariția razelor soarelui. Precum cel ce aruncă privirile în soare vede întuneric, tot astfel și cei care prin însuși faptul că n-au vrut să cuprindă binele, au cuprins contrariul binelui, adică pizma".

Virtutea trebuie privită ca fiind ceva de mijloc, între două rele. "Tot păcatul se lucrează fie prin ceea ce este sub virtute, fie prin ceea ce "cade" deasupra ei. De pildă, ca să luăm bărbăția: lașitatea înseamnă lipsa virtuții, dar îndrăzneala nesăbuită este "căderea" deasupra ei. Iar virtutea este ceea ce e curat de, amândouă și e văzut la mijloc între relele de pe laturi. În același fel, toate celelalte câte sunt năzuite ca mai bune se află la mijloc, între vecinătățile rele... Nici prudența șarpelui nu este de laudă, nici nevinovăția porumbelului". Virtutea este mir curat de mirosul oricărui păcat și presupune nu numai câștigarea binelui, ci, lucru cu mult mai dificil, rămânerea neclintită într-însul.

Desăvârșirea omului prin virtuți. Prin crearea sa de către Dumnezeu, omul are sădită întru-însul chemarea naturală spre bine, spre desăvârșire, spre virtute. Este condiția prealabilă realizării în plan practic a desăvârșirii umane. Desigur însă că și elementul didactic își are rolul său în această întreprindere firească a lui, dar acest rol nu este preponderent.

Viețuirea întru virtute nu este de fapt altceva decât starea naturală a omului. Că nu întotdeauna creștinul reușește să se mențină în aceasta, reprezintă o realitate care nu poate fi ignorată. Aici intervine necesitatea eforturilor personale ale subiectului uman. Aceste eforturi au o justificare profundă. Căci dintre toate cele dobândite în această viață, singurul bun care rămâne și după moarte este virtutea.

Mai înainte de toate, Sfântul Grigorie al Nyssei sesizează caracterul dinamic al virtuții. Căci drumul nostru spre desăvârșire, ca drum al virtuții, reprezintă un urcuș continuu spre cele înalte. El este asemenea drumului poporului lui Israil prin deșert, unde a fost supus la numeroase încercări.

Virtutea, în concepția Sfântului Părinte, aduce ca roade participarea noastră la Dumnezeu, după chipul Căruia am și fost făcuți. Desigur, creștinul nu pășește pe un drum neexplorat. Căci atât părții bărbătești, cât și celei femeiești, stându-le în putere să aleagă între virtute și păcat, cuvântul dumnezeiesc le-a dat o pildă a virtuții, "ca fiecare privind spre ceea ce îi este înrudit, bărbații către Avraam și femeile, spre Sarra, să se îndrepte spre viața virtuoasă prin pilde potrivite lui". De aceea s-a istorisit viața acelor persoane înalte, ca și prin urmarea izbânzilor lor să ne îndreptăm spre bine viața ce ne stă înainte,

învățătura despre virtuți este asemenea izvorului raiului. Căci acest izvor răcorește uscăciunea sufletului nostru, precum apele. Creștinul care țintește desăvârșirea are datoria să conducă înlăuntrul său măcar un fir din acel izvor, spre a uda cu el virtuțile sufletului.

Slava omului, adevărata slavă, este cu siguranță viața virtuoasă. Nici porfira, nici sceptra și diadema nu arată vrednicia, căci nici arhetipul nu le are pe acestea, ci podoaba omului rămâne viața îmbrăcată în virtute, cel mai împăratesc dintre toate veșmintele. Dacă deci slava omului o constituie viața întru virtute, atunci lipsa slavei o constituie răutatea. Pentru că dacă înălțăm casa vieții noastre din ierburi și trestie, adică din nedreptate, din mândrie și din celălalte rele, atunci ea nu prezintă acea trăinicie de care are nevoie. Însă atunci când lemnele acelei case sunt cedrul și chiparosul, care nu putrezesc, ea are statornicie.

Virtutea este un lucru ușor, care poartă către cele de sus pe cei care trăiesc conform cu aceasta, după Isaia, ca norii, sau ca porumbeii. Adevărata viață, viața întru virtute, înseamnă familiaritatea cu Dumnezeu, iar moartea este pierderea acestei familiarități.

Pentru a progresa pe drumul desăvârșirii, creștinul trebuie săucidă începuturile răului, sau altfel spus, pe cei întâi născuți ai egiptenilor, a căror moarte este de folos creșterii în virtute.

Mai apoi, abandonând plăcerile egiptene, cărora îe-a fost rob înainte de a trece marea, la început i se pare rău și dezgustător un asemenea fel de viață, despărțit de plăceri. Dacă însă așează lemnul în apă, adică Taina învierii, care își are începutul său în lemn, adică în Cruce, atunci viața virtuții devine mai dulce și mai hrănitore decât orice dulceață de care se bucură simțurile prin plăcere, precum îi îndulcește nădejdea bunurilor viitoare.

Platon, Aristotel și Filon vorbesc despre patru categorii de virtuți. Sfinții Părinți Capadocieni acceptă și ei acest număr. Însă, observă Sfântul Grigorie al Nyssei, virtuțile nu sunt independente, ci sunt indisolubil legate între ele. Mai mult, deosebirea fundamentală dintre virtutea creștină și cea filosofică constă în faptul că cea dintâi are ca efect prefacerea noastră, prin harul Sfântului Duh.

Diversitatea virtuților. Virtutea își propune mai întâi de orice zidirea înțelepciunii. Aceasta pentru că ispita diavolului întinde împrejurul sufletului multe capcane, provocând ia răutate, iar prin ea însăși, puterea omenească este incapabilă să . o învingă. De aceea, "Apostolul ne cere să ne înarmăm mădulele cu armele cerești; el ne poruncește să îmbrăcăm platoșa dreptății, să ne încălțăm picioarele întru gătirea păcii, să ne încingem mijlocul cu adevărul, iar peste toate să luăm scutul credinței, prin care, zice: "Veți putea stinge săgețile aprinse ale celui rău", iar săgețile aprinse sunt patimile. Apoi ne îndeamnă să luăm coiful mântuirii și sfânta sabie a duhului, iar sfânta sabie numește cuvântul lui Dumnezeu întru putere (Efeseni 6, 14-17), cu care înarmând dreapta sufletului, să respingem uneltirile vrăjmașului... Acesta este sfârșitul la care trebuie să ajungă iubitorii adevărului, prin credință tare și nădejde neclintită, pășind bucuroși întru nevointă și cu toată hotărârea".

Precum vedem, Sfântul Apostol face o împărțire a virtuților în mai multe categorii, fiecare în parte constituind o armă în lupta pe care o ducem pentru a ajunge la desăvârșire. Credința și dreptatea devin platoșă pentru luptător, nefiind cu puțință una fără cealaltă ca să devină armă sigură. De asemenea, soldatului celui bun i se potrivește nădejdea pentru cele înalte. Dar arma ce înarmează mâna celui care învinge pe dușman este Sfântul Duh, armă înfricoșătoare contra dușmanilor și armă a mântuirii.

Credința reprezintă, după unii, prima treaptă a vieții duhovnicești și a urcușului spre Dumnezeu. După alții însă, credința este văzută ca a doua treaptă. Pentru Sfântul Părinte, credința constituie primirea învățaturii revelate, înseamnă legătura omului cu Dumnezeu, ce sfârșește prin unirea cu Acesta. Importanța credinței vine din faptul că Dumnezeu va mântui pe credincioși în lăuntrul credinței lor. Creștinul crede în cuvintele Sfintei Scripturi și crede că toate sunt posibile puterii dumnezeiești.

În concepția Sfântului Părinte, credința în Dumnezeu înseamnă credința în Sfânta Treime. în Tatăl. Fiul și Sfântul Duh. Credința este condiția creșterii în Hristos, condiția progresului în viața cea după Hristos, constituie răspunsul omului la chemarea lui Dumnezeu. Cu cât credința sa este mai mare, cu atât omul se găsește mai aproape de Dumnezeu.

Credința este toiagul pe care se sprijină cei ce urcă pe calea ascendentă și greu de străbătut a virtuții. Ea realizează legătura personală a omului cu Dumnezeu, asemenea legăturii fiului cu tatăl și constituie condiția fundamentală pentru înțelegerea Acestuia. în fine, credința este precum podoaba pe care creștinul, câștigând-o, trebuie să o așeze în jurul gâtului său.

Iubirea este, pentru Sfântul Apostol Pavel, mijlocitoarea credinței și nădejzii. Iar Sfântul Evanghelist Ioan numește chiar pe Dumnezeu iubire (1 Ioan 4, 8). Sfântul Grigorie al Nyssei înalță virtutea iubirii la apogeul vieții duhovnicești, acolo unde înțelepții lumii păgâne așezaseră gnoza.

Iubirea creștină este mișcarea Lui Dumnezeu către om și a omului către Dumnezeu, dar și a omului către alt om. Căci pentru Sfântul Părinte și iubirea de aproapele este operă a dumnezeieștii puteri. Atunci când sufletul este stăpânit de virtutea iubirii, ei capătă conștiința dumnezeieștii prezențe și tinde spre unirea cu Dumnezeu, ca participare la nestrăciunea și dumnezeiasca slavă. Pentru a explica o asemenea stare a sufletului, Sfântul Grigorie al Nyssei utilizează termenul *anakrasis* ca iubire ce dăruiește fericirea dumnezeiască.

Unirea omului cu Dumnezeu este văzută de către Sfântul Părinte ca unire cu Hristos. De aceea, în centrul operei sale se află hristocentrismul. Pentru a defini iubirea, el utilizează termenii *eros* și *agapi*. Cel dintâi termen exprimă drumul sufletului omenesc spre Dumnezeu, tinzând la unirea cu Acesta, dar și dependența sa față de divin. Chiar dacă a dobândit cineva celelalte daruri ale Sfântului Duh, cât timp nu s-a curățit de patimile ce-l tulbură, prin dragostea duhului și nu a primit în suflet acest leac desăvârșit al mântuirii, se află încă în pericol de cădere, "neavând dragostea care-l sprijinește și întărește în starea virtuții", neavând acea "temelie a vistieriei harului", învață Sfântul Grigorie al Nyssei.

Dacă nădejdea se mișcă până în acel punct în care lipsește plăcerea celor nădăjduite și credința devine sprijin pentru cele nădăjduite, în schimb, când ceea ce este sperat devine real, atunci toate celelalte virtuți dispar și numai lucrarea iubirii rămâne. Căci aceasta vine înaintea tuturor virtuților și a poruncilor legii.

Iubirea de Dumnezeu reprezintă pentru om cea mai firesc lucru, pentru că el posedă înlăuntrul său chipul Creatorului. Iubirea nu se dobândește decât prin colaborarea omului cu Domnul. Dumnezeiescul cuvânt este cea ce s-a înfipt adânc în inima credincioșilor, arcașul care a trimis săgeata este iubirea și iubirea este Dumnezeu, Care trimite săgeata Sa aleasă, pe Unul-Născut Fiul Său, în cea ce se mântuiesc. Vârful întreit al săgeții aduce credința ce aduce, împreună cu săgeata, și pe arcaș.

Iubirea de Dumnezeu ne arată izvorul curat și veșnic al bunătății cu care, ca un Iubitor de oameni, ne-a miluit, ne-a binecuvântat, ne-a exilat din rai și ne recheamă la El, curățindu-ne de orice pată. Dumnezeiasca iubire ține de cele contrarii dorinței trupești și se face puterea celui care îl iubește. Așa spune profeția: "Iubi-Te-voi Doamne, virtutea mea. Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu" (Psalm 17, 1). Pentru contrariu spune: "Pe cel ce iubește nedreptatea îl urăște sufletul Său. Va ploua peste păcătoși lațuri, foc și pucioasă..." (Psalm 10, 5-6). Deci toată viața noastră este timpul iubirii de Dumnezeu și al înstrăinării de dușmanul nostru. Și oricine, pentru o mică parte a vieții sale s-a găsit în afara iubirii de Dumnezeu, s-a despărțit de iubirea Lui. Și oricine este în afara de Dumnezeu, este obligatoriu în afara luminii, căci Dumnezeu este lumină. Pe acesta îl așteaptă întunericul și moartea.

Iubirea de aproapele este principala manifestare a iubirii de Dumnezeu. Căci cei ce nu iubește din toată inima pe Dumnezeu, nu poate să iubească pe oameni. Iubirea aceasta nu se

naște de la sine în noi, ci numai dacă ea este susținută și prin eforturile omului. Oricine nu iubește pe Dumnezeu din toată inima lui și cu toată mintea lui, nu va putea să se îngrijească corect ca să iubească pe aproapele său, pe fratele său, dacă nu are deplină iubire față de cel de care se interesează.

Aceia care dorește să se apropie de Dumnezeu, Cel binefăcător, bun, drept, iertător, iubitor de oameni, trebuie să imite și el aceste însușiri dumnezeiești prin binefaceri, bunătate, dreptate, iertare, sau iubire de oameni. La fel: "Cel ce se apropie de Cel blând, de Cel îngăduitor, de Cel dăruitor de bunătăți și de Cei împărțitor de milă și de tot ce se mai vede în jurul lui Dumnezeu, să se facă asemenea prin libera voință, cu fiecare din acestea și așa să-și însușească îndrăzneala rugăciunii. Deci cel ce păstrează supărare pe cel ce i-a greșit s-a rupt, prin felul său de purtare, din legătura cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu". Pentru că precum "cel ce se împărtășește de viață s-a despărțit de moarte, la fel trebuie numaidecât ca cel ce se apropie de iubirea de oameni a lui Dumnezeu să fi ieșit din toată cruzimea".

Înfrânarea. Cum ar apărea cineva în fața lumii, se întreabă Sfântul Grigorie ai Nyssei, dacă încercând să stăpânească neamurile, ar fi supus în propria sa casă. În drumul său spre desăvârșire, în lupta contra patimilor, se cuvine să începem prin a ne vindeca mai întâi pe noi. Căci nimeni nu a fost judecat pentru că nu a îmblânzit leii, dar a fost de râs dacă nu și-a putut stăpâni dorințele păcătoase.

Virtutea înfrânării capătă o deosebită importanță. Ea înseamnă înfrânare în dorințele față de lucrurile străine. Căci, se întreabă iarăși Sfântul Părinte, ce folos dacă nu mâncăm carne, dar chinuim pe fratele nostru? A postit și iuda, dar nu i-a folosit ia nimic pentru mântuirea sa această privare de mâncare. Virtutea înfrânării devine paznic al bunurilor înțelepciunii, tot așa cum coaja rodiei hrănește și păzește dulceața fructului pe care îl conține.

Fecioria. Această virtute face pe om sfânt și curat, îndumnezeindu-l, în sensul că el devine părtaș ai slavei lui Dumnezeu. Este folositor pentru cei al căror suflet este bolnav din pricina păcatelor să se refugieze în feciorie, asemenea unui turn sigur. Pentru că omul care își îndreaptă cu totul mintea spre lume, își consumă în același timp întreaga energie spre a se face plăcut oamenilor, iar nu lui Dumnezeu. Dar cel ce rămâne în feciorie, se îngrijește despre cum să placă Domnului, iar nu lumii. Căci, se întreabă Sfântul Grigorie ai Flissei, cum va iubi cineva cu toată inima sa pe Dumnezeu, dacă își va împărți inima și Lui Dumnezeu și lumii și împărțind oarecum iubirea pe care o datorează Aceluia numai, o cheltuie pentru patimi omenești? Sfântul Grigorie nu a fost împotriva căsătoriei. El a fost căsătorit, iar Teosevia, soția sa, a murit cu mulți ani înaintea lui. Sfântul Grigorie nu a considerat că viața de familie poate împiedica în vreun fel pe creștin să se desăvârșească. Însă, deopotrivă, a prețuit viața trăită în fecioria monahismului, fiind influențat de Sfântul Vasile cel Mare, fratele său.

Rugăciunea, Grija omului ar trebui să fie aceea de a plăcea Domnului, căci Acesta cunoaște cele ascunse în sufletele noastre, iar nu oamenilor. "Spre aceasta trebuie să privim pururea și să cercetăm înlăuntrul sufletului și să-l îngrădim cu gândurile vieții binecredincioase, ca să nu găsească vrăjmașul vreoa intrare, nici ioc de uneltire; să deprindem mădularele sufletului cele slăbite și să le facem în stare să cunoască binele și răul". Mentea care urmează lui Dumnezeu își face sufletul părtaș la acestea, "vindecând slăbiciunea lui cu dragostea lui Dumnezeu, cu gândurile ascunse ale virtuții și cu faptele poruncilor și unindu-l cu Cel puternic".

Rugăciunea reprezintă corifeul virtuților și prin aceasta cerem de la Dumnezeu ajutorul necesar pentru dobândirea celorlalte. Convingerea Sfântului Grigorie al Nyssei este că prin rugăciune omul se unește cu Dumnezeu, după har, sub conducerea și având ca aliat pe Duhul Sfânt. Și astfel, omul simte flacăra iubirii Domnului și nu se mai satură a se ruga. Căci rugăciunea hrănește sufletul cu dorința pentru mai mult.

Creștinul ce merge pe drumul desăvârșirii nu trebuie să obosească niciodată rugându-se. Căci încetând să se roage, el se oprește din împreună-viețuire cu Dumnezeu. Un alt factor important este curățenia faptelor noastre, ce aduce cu sine strălucirea dumnezeiască.

Pentru Sfântul Părinte, cuvintele rugăciunii sunt terapia bolilor care apar în suflet. Când deci câteva dureri chinuie sufletul credinciosului, acesta se roagă și spune: *Facă-se voia. Ta!* Și voia lui Dumnezeu este mântuirea omului.

Dumnezeu nu împarte darurile Sale celor ce le cer ca pe niște bunătăți, ci face acest lucru cu scopul de a le întări credința într-însul celor mai slabi și astfel, cunoscând treptat din proprie experiență că El aude cererile acestora, să îi facă să urce spre dorirea celor vrednice de Dânsul. Deci Dumnezeu, spre a obișnui pe om să privească prin toate spre El, "ascultă deseori și cereri pentru cele mai mici lucruri, ca prin împlinirea acestora să-l ridice pe cei care a primit aceste daruri spre dorirea celor mai înalte".

"Ar fi un lucru dintre cele mai prostești ca, apropiindu-se cineva de Dumnezeu, să ceară de la Cel ceresc - cele pământești, de la Cel Prea înalt - cele de jos, de la Cel ce dăruiește împărăția cerurilor - bună sporire în cele pământești și în cele de jos, de la Cel ce hărăzește cele ce nu se pot primi de la nimene - folosirea de scurt timp a celor străine, care se pierd fără doar și poate și a căror gustare e trecătoare, dar a căror strângere e primejdioasă".

Oricine se apropie prin rugăciune de Dumnezeu, dar nu înțelege cu mintea înălțimea puterii de care se apropie, nu înțelege că jignește marea dumnezeirii prin cererile sale urâte și smerite. Așa cum deci cineva, din cauza prea mării sărăcii a lui, privește de mare preț vasele de lut și atunci când se arată împăratul cere în dar de la acesta astfel de vase, așa este și cel care săvârșește rugăciunea fără știință. Mu se ridică pe sine la înălțimea Binefăcătorului său, ci

dorește să se coboare la el dumnezeiasca putere, la nivelul smereniei sale și al dorinței pământești.

Bunătatea. Ceea ce oamenii așteaptă de la Dumnezeu este semnul bunătății Acestuia față de noi. Firea dumnezeiască este dincolo de tot binele. În afara acestuia nu există decât răul, care, cât ar fi de paradoxal, are existența sa în neexistență. Iar dovada deplină a acestei bunătăți reprezintă tocmai mântuirea noastră. Cu siguranță că nu ar fi venit să ne mântuiască, precum spune David, dacă nu L-ar fi mișcat bunătatea Sa, însoțită de înțelepciunea cu care a lucrat prin iubirea de oameni.

Există un paralelism și o interdependență între bine și rău. Căci lipsa unuia devine condiție a existenței celuilalt factor. De aceea, în drumul său spre desăvârșire, omul poate alege între bine și rău. Însă răutatea nu va înainta la nesfârșit. Sfântul Grigorie este convins că ea se va opri cândva, schimbându-se spre bine. Aceasta constituie baza teoriei Sfântului Grigorie despre vremelnicia răului.

Tot referitor la modul concret de percepere a binelui, se cuvine menționat că mulți sunt cei care judecă binele pe baza simțurilor, punând semnul egalității între binele real și cel fenomenal. Dar adevăratul bine este privit numai în lăuntrul virtuții, iar dorințele trupului sunt ispite ale sufletului și deșertăciune. Nu este bun ceea ce omul mănâncă și îl mulțumește, ci înțelepciunea și cunoașterea. Acesta este binele adevărat, în timp ce dorințele trupului sunt deșertăciune.

Rolul lucrurilor pământești. Oricine devine cu totul trupeș, ocupând fiecare mișcare a sufletului și lucrare a sa cu voința trupească, acesta și atunci când iese din trup, nu se desparte de influența lui, ci întocmai cu cei care au rămas mult timp în locuri murdare, atunci când fug și ies la aer curat încă, nu se schimbă din această murdărie, cu care s-au amestecat, datorită șederii îndelungate acolo.

Sufletul se leagă într-un fel prin intermediul simțurilor trupești cu cele mulțumitoare ale vieții și cu frumusețile materiei, se mulțumește prin intermediul privirilor de acestea. Căci pentru oamenii care nu au nici o cunoaștere a celor bune, ei simt plăcerea în viața prezentă. Și atunci să mulțumirea pentru cele prezente urmează indiferența pentru cele mai bune.

Cei robiți lucrurilor lumești păzesc cu zel patimile de lângă ei, ca și cum s-ar teme ca nu cumva să dispară răul. Ei sunt paznicii cei răi ai idolatriei, care se manifestă atât prin necredință, cât și prin lăcomie. Veghează la păzirea răului, consideră pagubă privirea de nelegiuire.

Sunt unii care "mor unora din patimi, dar în celelalte sunt vii, precum vedem pe unii căși omoară, de pildă, neînfrânarea, dar își hrănesc cu sârguință mândria, sau vreo altă patimă care pustiește sufletul: de exemplu iubirea de avuție, sau mânia, sau iubirea de slavă, sau altceva de felul acesta, mișcându-se în chip rău în suflet". În timp ce aceia care au ochii deschiși numai către divin, sunt orbi pentru toate celelalte.

Cei dintâi mută dorința lor în slava deșartă, sau în înflorirea de suprafață a trupurilor, din care provine iubirea de arginți, iubirea de slavă și toate cele asemănătoare, câte țin de acest fel de răutate.

Cel care a satisfăcut dorința sa, dacă dorința înclină spre altceva, locul dorinței devine gol. Și aceasta nu încetează să se facă continuu înlăuntrul său, până când va ieși din ei viața materială. Însă toate câte nu dau plăcere vremelnică, nici nu sunt privite de unii ca bune, nici de alții ca rușinoase, ci sunt bune totdeauna și în orice situație și pentru toți, acestea sunt adevăratul bine.

Deci cel care nu își întoarce privirea sa către trup și sânge, se îndreaptă spre viața duhovnicească, trăind conform cu Duhul, întărit cu Duhul și murind cu Duhul pentru faptele trupului și devine duhovnicesc.

Domnul ne cere să ignorăm până la sfârșit slava deșartă, omenească și să căutăm numai slava lui Dumnezeu. Căci cine privește către viața cerească, a cărei frumusețe este curățenia sufletului, bogăție este strălucirea, patrie este virtutea și oraș cetatea lui Dumnezeu, va. privi ca o rușine iubirea de slavă pământească.

Progresul în virtute. Câți urmăresc să ajungă la desăvârșire, trebuie să devină smeriți și cu frică de Dumnezeu. Oricine iubește iubirea lui Hristos și țintește spre cer, nu va înceta să dorească postul, privegherea și orice altă virtute. Va fi plin de dumnezeiasca dorință și va ținti către Acesta pe Care îi cheamă. Trebuie să fie încrezător în biruință, până la sfârșitul vieții sale, îmbogățindu-se cu virtuți, învrednicindu-se de cinstea lui Dumnezeu. Si esența credinței este teama de Dumnezeu, alături de smerenie și iubirea nemărginită de Acesta. Trebuie să stăruim prin eforturi în rugăciune și post și alte lucrări cu mulțumire, iubire și nădejde, să credem că roadele nevoițelor noastre sunt binefaceri ale Sfântului Duh.

Oricine trăiește pentru Dumnezeu și nădejdea sa, trebuie să stăruie cu mulțumire în lupta pentru virtute, care slobozește sufletul de patimi, în urcușul către cetatea înaltă a virtuților. Trebuie să credem deci că nădejdea desăvârșirii se sprijină pe Dumnezeu și pe iubirea Sa pentru oameni. Omul trebuie să se pregătească în acest fel, încât să se bucure de harul Aceluia în care a crezut. Atunci el se va lupta fără efort, ignorând răutatea dușmanului, când s-a eliberat de patimile sale, prin harul lui Dumnezeu.

Și oricine crește în virtute, acela cu siguranță nu stă pe loc, iar oricine stă, nu urcă. Dar în acest sens urcușul se concretizează prin ședere. Aceasta înseamnă că, cu cât cineva rămâne mai neclintit în bine, cu atât mai mult progresează în virtute. Si oricine se sprijină pe gânduri nesigure, căci șederea sa în bine este nesigură, nu va urca niciodată pe culmile virtuții. Acest progres neîncetat al omului în virtute este, cum spune Sfântul Grigorie al Nyssei, și staționare, adică stare, dar și mișcare, în sens de urcuș neîncetat. Dar a rămâne statornic în facerea de bine nu înseamnă nimic altceva decât a progresa tot mai mult în drumul vieții. La

celălalt capăt se află a face binele, dar în nestatornicie, fiind purtat de valurile ispitelor, căci temelia viețuirii sale virtuoză nu este suficient de tare. Ceea ce îl macină cei mai tare pe un astfel de om este îndoiala, care îi taie tot elanul. Continuând astfel, el nu va putea progresa, căci coborâșurile sunt mai mari ca urcușurile. Foarte sugestiv ilustrează o asemenea situație Sfântul Grigorie al Nyssei, comparându-l pe acela cu cel care, încercând să escaladeze o dună de nisip mișcător, se trudește în zadar. Căci oricât s-ar strădui, oricâți pași ar face, va aluneca spre locul de plecare. "Dar dacă cineva, precum spune psalmistul, și-a tras picioarele din adâncul curgător și le-a sprijinit pe piatră (iar piatra este Hristos, virtutea desăvârșită), cu cât se întărește mai mult în bine și se face mai neclintit, cum sfătuiește Pavel, cu atât străbate mai repede drumul, folosindu-se de statornicia lui ca de o piatră și înaripându-se pentru calea suitoare prin neclintirea în bine.

Pilda Sfinților. Sfântul Părinte nu vorbește despre virtutea creștină numai din punct de vedere teoretic, ci el prezintă exemple reale de oameni virtuozii, care au atins, fie și numai în parte, acest ideal. Așa au fost, mai întâi Avraam și Sarra, ale căror pilde ne îndreaptă pașii pe calea virtuții. Atât părții bărbătești, cât și celei femeiești, stându-le în putere să aleagă între virtute și păcat, cuvântul dumnezeiesc ne-a dat o pildă a virtuții, "ca fiecare privind spre ceea ce îi este înrudit, bărbații către Avraam și femeile către Sarra să se îndrepte spre viața virtuoză prin pilde potrivite lui". Prin aceste exemple, "să ne îndreptăm sufletul către limanul deschis al virtuții și să nu mai fim nicidecum luați de furtunile vieții, nici să ne mai scufundăm în adâncul păcatului prin patimile înviforate, venite una după alta. Căci poate de aceea s-a și istorisit viața acelor persoane înalte, ca prin urmarea izbânzilor lor să ne îndreptăm spre bine viața ce ne stă înaintea". Din istorisirea vieții acelor bărbați devine evident că prin imitarea faptelor lor, viața se îndreaptă numai către bine.

Si Moise a fost pildă în trăire și virtute. Și David a devenit o nouă strălucire a Sfântului Duh. Să imităm și noi pe profet, ne îndeamnă Sfântul Grigorie al Nyssei, "în iubirea de Dumnezeu, în viața blândeții, în îndelunga răbdare față de cei ce urăsc". Să imităm și pe

Sfântul Vasile cel Mare, căci așa cum vorbește cu curaj Sfântul Ioan Botezătorul lui Irod, la fel și Sfântul Vasile vorbește ereticului împărat Valens. El "a dorit să se apropie de Dumnezeu cu curățenie și dorința aceasta i-a devenit hotărâre... Nici viața, nici moartea, nici cele prezente, nici cele viitoare, nici vreo altă natură nu au putut să îndepărteze inima lui de la iubirea de Dumnezeu".

Dar și sora Sfântului Grigorie al Nyssei, Macrina, dascăl al vieții sale, care era după mamă o altă mamă, constituie o pildă de urmat pentru creștini. Căci aceasta a trăit viața îngerilor în trup omenesc. Nu a deosebit noaptea de zi, noaptea umplând-o de faptele luminii și ziua de liniștea nopții, prin viața ei netulburată.

Nepătimirea sau apathia. Începutul vieții virtuose este, după Sfântul Grigorie al Nyssei, curățirea și încetarea viețuirii în păcat. Aceasta este o condiție strict obligatorie, pentru că suntem păcătoși și nu putem scăpa cu totul de păcate. Trebuie însă să facem tot ceea ce putem spre a deveni mai curați. Să încercăm cu alte cuvinte să nu rămânem departe de Dumnezeu, căci departe de Acesta există numai moartea.

În sprijinul omului vine neîncetat harul Sfântului Duh, care contribuie hotărâtor la procesul renașterii, la viețuirea noastră în chip virtuos. Și o asemenea viață nu aduce cu ea numai eliberarea din robia patimilor, ci și pacea, fericirea, împreună cinstire cu îngerii.

Pentru că avem permanent înaintea noastră pe modelul Hristos, pe care ne străduim să îl imităm, descoperim în opera Sfântului Grigorie al Nyssei și o altă dimensiune a nepătimirii: aceea de participare a noastră la nepătimirea Capului Bisericii.

Tendențele contrare aflate în lăuntrul nostru pot fi stăpânite prin puterea libertății din noi. Căci dacă cineva utilizează puterile sale așa cum trebuie, atunci ușor va reuși în dobândirea virtuții, căci va ști să stea departe de focul plăcerilor și al ispitelor trupești. Dacă însă pe acela îl stăpânesc patimile, devine rob ai celor care îi sunt inferiori după fire. De aceea, spune Sfântul Grigorie al Nyssei în tâlcuirea sa la Cântarea Cântărilor: "Atâta timp cât vom sta departe de arderea patimii, putem rămâne într-o nepătimire. Dar dacă ne apropiem și atingem această căldură arzătoare, focul patimilor va pătrunde în sânul nostru". Mobilul trăirii în chip virtuos nu trebuie să fie frica de iad, ci teama de a nu cădea din prietenia cu Dumnezeu. Căci păcatul este înstrăinare de Dumnezeu, și nu este posibil să se unească sufletul cu Acesta, dacă nu se curățește și el prin nestrăicănire, pentru a fi asemenea cu Cel asemenea.

Patima este un stăpân puternic. Alături de ea stau lăcomia, care simte totdeauna nevoia spre mai mult, și toate celelalte, pe care le lucrează răutatea, ca niște tirani și stăpâni. Cel ce voiește să se apropie de curățenia lui Dumnezeu, trebuie să devină mai înainte el însuși curat, păzindu-se de pofte cu un zid mare și puternic. Semnificația acestui zid o constituie înstrăinarea de orice rău.

Sufletul care vrea să se înalțe spre divin și să se unească cu Hristos trebuie să înlăture de la el orice păcat. Aceasta pentru că păcatele sunt strâns legate, asemenea vlăstarelor, care cresc din același trunchi. Trebuie ca omul să smulgă din rădăcini începutul păcatului, făcând astfel să dispară și continuarea acestuia, precum învață, în Sfânta Evanghelie, Domnul, strigând să piară întâii născuți ai relelor egiptene, dând porunca să fie smulsă din rădăcini dorința.

Și dacă totuși nu ne putem păzi sufletul curat și neparticipând la orice rău, din cauza înclinației firii noastre către păcat, cel puțin să luăm aminte ca îndepărtarea noastră de virtute să fie cu măsură și ușor de vindecat.

Filosofia. Profesorul grec Stilianos Papadopoulos consideră că nu se poate vorbi despre influența unuia sau a altuia dintre sisteme asupra Sfântului Părinte, ci de utilizarea unora sau a

altora dintre elementele diferitelor sisteme, conform cu tema pe care o studia și conform cu tactica aplicată. Altfel, elementele filosofice și termenii pe care i-a utilizat erau comuni în epoca lui.

Apocatastaza. Pentru Sfântul Grigorie al Nyssei termenul are mai multe sensuri: 1) Apocatastaza păcătosului, după pocăință (mărturisire), la o sănătate sufletească și duhovnicească; 2) Apocatastaza celui îndepărtat (credincios) din sânul Bisericii; 3) Apocatastaza omului în patria cerească, de unde a căzut; 4) Creșterea (dezvoltarea) organismului trupesc; 5) Apocatastaza chipului dumnezeiesc în om, la strălucirea sa cea dinaintea de căderea în păcat. Rezumând acestea, vedem că ideea de bază a apocatastazei este cea de reîntoarcere, revenire, reșezarea unui lucru la locul său de început. Pentru omenire înseamnă întoarcerea ei, prin Iisus Hristos, la Dumnezeu. Condiția de bază pentru înțelegerea învățaturii despre apocatastază este acceptarea faptului că răul, starea de păcătoșenie în care se află, nu este o realitate independentă.

Convingerea Sfântului Grigorie este că toți oamenii se vor întoarce, mai devreme sau mai târziu, la Dumnezeu, care va fi "toate în toți" (I Cor. 15, 28). La Origen întâlnim această succesiune formată din cădere - apocatastază, apocatastază - cădere și așa mai departe. Dar Sfântul Grigorie al Nyssei este străin și de asemenea concepții.

Vederea lui Dumnezeu. Evenimentele care țin de viața profetului Moise sunt puse în paralel cu cele ce se petrec cu fiecare creștin. După ce acesta s-a botezat, curățându-și cugetul prin apa sfințită, creștinul, spune Sfântul Grigorie al Nyssei, va gusta din viața cea lipsită de plăceri,

reprezentată simbolic prin apa amară a Mării. Această apă, ca și viața celui proaspăt botezat, pare amară la început, dar devine dulce prin lemnul crucii. După aceea, cel ce tânjește după viața desăvârșită se bucură de frumusețea finicilor, bea din apa vie, care țâșnește din piatră și mănâncă pâinea cea cerească, iar prin întinderea mâinilor lui Moise, preînchipuire a Crucii celei mântuitoare a Domnului, învinge pe cei de alt neam, adică greutatea vieții. Urmează apoi curățirea trupului de tot ce l-ar putea întina, căci altfel nu putem să ne apropiem de Dumnezeu. Această curățire este simbolizată prin spălarea de către Moise a veșmintelor, înainte de a se urca

pe muntele Sinai. Iar în chipul veșmintelor, spune Sfântul Părinte, se înțelege viața întru virtute. Sfântul Grigorie arată apoi ce înseamnă intrarea lui Moise în întuneric și vederea lui

Dumnezeu. Aparent este vorba despre o contradicție, căci la început Dumnezeu Se arată în lumină. Deși în prima ei fază cunoașterea adevărată ne apare în lumină, în timp ce necredința este întuneric, ce se poate alunga tot prin lumină, totuși pe măsură ce omul progresează tot mai mult spre adevărata cunoaștere, înțelege în același timp că firea dumnezeiască nu poate fi văzută. Ajunge astfel să se ridice deasupra senzualului, înaintând spre cele mai ascunse ale dumnezeirii și înțelegând că adevărata cunoaștere constă, de fapt, în a nu-L cunoaște pe Dumnezeu, ce rămâne pentru om înconjurat de întuneric.

Dacă la început Dumnezeu i S-a arătat iui Moise prin rug, iar în final vedem cum El i se arată în întuneric, se naște, în mod firesc, întrebarea: cum este posibil ca după un așa lung drum în dobândirea vieții virtuozose și după atâta luptă, Moise să primească mai puțin decât avea la început? Dar Sfântul Grigorie deosebește întunericul cel dintâi, pe care îl numește beznă, în sensul de credință greșită despre Dumnezeu, sau necredința, de întunericul muntelui Sinai, sau tenebrele, ca fiind superior oricărei cunoașteri, ce nu desemnează lipsa cunoașterii lui Dumnezeu, ci înaintarea continuă în aceasta.

Urcușul neîncetat. Drumul celui care are în suflet dorința de a urca spre cunoașterea iui Dumnezeu nu are hotar. însuși Dumnezeu nu este hotărnicit de nimic. Iubirea reprezintă catalizatorul legăturii noastre cu Dumnezeu. Orcușul este în trepte, iar neputința unirii depline este motorul progresului, motor care dinamizează puteri umane nebănuite. Sfântul Grigorie al Nyssei explică toate acestea prin *teoria epectazei*.

Istorisirea vieții lui Moise arată treptele urcușului pe care fiecare dintre noi ar trebui să-l împlinescă. Mai întâi, legiuitorul evreu "a pus mai presus de împărăția egiptenilor ocară pentru Hristos, alegând să fie necăjit și să sufere împreună cu poporul lui Dumnezeu, decât să se bucure de gustarea vremelnică a păcatului". Mai apoi, "a crescut când egipteanul, asuprind pe evreu, a omorât pe cel de alt neam, luptând pentru israelit... Și iarăși s-a făcut mai mare ca sine, păzindu-și viața netulburată de zgomote, prin îndelungata și înțeleaptă petrecere în pustie. Apoi se luminează de focul din rug. Pe lângă acestea își golește tălpile de învelișul mort. Pierde șerpilor egipteni cu toiagul. Scoate de sub tirania lui faraon neamul său și îl conduce prin nori. Desparte marea. Acoperă sub mare tirania. îndulcește Mera. înmoaie piatra. Se hrănește cu mâncarea îngerilor. Aude trâmbițele, îndrăznește să se urce pe muntele ce arde. Atinge vârful. Ajunge sub nor. Intră în întunericul în care era Dumnezeu. Primește legământul. Se face soare neapropiat celor ce se apropie, fulgerându-i fața de lumină. Dar cine ar putea înfățișa prin cuvânt toate faptele Lui și feluritele arătări ale lui Dumnezeu?"

încheiere: Sfântul Grigorie al Nyssei este cel mai înclinat spre speculații și științe, deși nu s-a preocupat îndeaproape cu construirea unui sistem coerent. Este o minte filosofică, probabil cea mai mare dintre mințile teologice creștine, după Origen. Așa cum afirmă Preot Prof. Dumitru Stăniloae, "aproape toate scrierile lui au un caracter accentuat ascetic-duhovnicesc, căci el nu face o exegeză pur și simplu a cărților sau a unor lucrări din Scriptură, sau o expunere pur teoretică a învățăturilor dogmatice, ci totdeauna explicarea textelor din Sfânta Scriptură îi dă prilejul de a descrie condițiile și modul înaintării credincioșilor în viața duhovnicească, iar expunerile dogmatice îi dau de asemenea prilejul de a le arăta ca temeuri pentru viața duhovnicească.

Bibliografie.

Traduceri: Despre viața lui Moise, Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor, Despre Fericiri, Despre Rugăciunea domnească, Despre rânduiala cea după Dumnezeu și despre nevoița cea adevărată, traducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, volumul 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1982; *Despre facerea omului, Cuvânt apologetic la Hexaimeron, Despre pitoniasă, La titlurile Psalmilor, Omilii la Ecclesiast, Marele Cuvânt catehetic, Dialog despre suflet și înviere, Despre pruncii morți prematur, Epistola despre Sfânta Treime, Despre înțelesul numelui de creștin, Despre iubirea de săraci și despre facerea de bine, Despre desăvârșire*, traducere și note de Pr. Prof. Teodor Bddogae, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, volumul 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1998; *Marele Cuvânt Catehetic*, traducere de Grigorie Teodorescu, București 1903; *Opt Omilii asupra Fericirilor*, traducere de Sandu Gh. Stoian, București 1908; *Ce. înseamnă să te numești și să te făgăduiești creștin*, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Biserica Ortodoxă Română", an XC1, nr. 1-2/1973, ianuarie-februarie, p. 178-182; *Cuvânt către cei îndoliați*, traducere din PG 46, 497-537, de Drd. Vasile Răducă, în rev. "Glasul Bisericii", an XLIII, nr. 3-4/1984, martie-aprilie, p. 188-204; *Despre rostul vieții creștine*, traducere de Pr. Olimp Căciulă, în rev. "Glasul Bisericii", an XVH, nr. 10/1958, octombrie^ p. 941-948; *Epistolele a II-a și a III-a*, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Banatului", an XXXVII, nr. 3/1987, p. 17-27; *Fericiți făcătorii de pace*, traducere de Pr. Dumitru Belu, în rev. "Mitropolia Ardealului", nr. 7-9/1982, an XXVH, p. 499-505; *A doua cuvântare despre iubirea față de săraci, la cuvintele din Evanghelie: întrucât ați făcut aceasta unuia din aceștia mai mici, Mie Mi-ați făcut*, traducere și note de Pr. Prof. Ioan G. Coman, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", nr. 2/1988, p. 89-98; *Spunând elinilor că în Dumnezeu sunt trei Persoane, nu vrem să spunem că sunt și trei Dumnezei*, traducere și note de Pr. Prof. Ioan G. Coman, în rev. "Glasul Bisericii", nr. 10-12/1985, p. 699-706; *împotriva celor care se întristează când sunt dojeniți*, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XXXIX, nr. 6/1987, noiembrie-decembrie, p. 57-62; *Cuvântare la înălțarea Domnului nostru Iisus Hristos*, în rev. "Mitropolia Ardealului", an XXXIII, nr. 4/1988, p. 21-26, trad. de Pr. Prof. N. Neaga; *Comentar la Psalmul 6. Despre ziua a opta*, trad. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Altarul Banatului", an II (41), nr. 7-9/1991, p. 70-74; *Cuvântare funebră în cinstea împărătesei Flacilla*, trad. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în rev. "Altarul Banatului", nr. I (40), nr. 7-8/1991, p. 57-65; *Despre Sfântul Duh, împotriva pnevmatomahilor macedonieni*, trad. de Ana-Maria Barbu, în rev. "Studii Teologice", seria a H-a, an XLV, nr. 5-6/1993, p. 5-19.

Studii: Băjău, Constantin, Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Grigorie al Nyssei, Craiova 1999; Idem, Desăvârșirea creștină la Sfântul Grigorie al Nyssei, Craiova, 1999; Idem, Problematika teologică a omiliilor praznicale ale Sfântului Grigorie al Nyssei, în "Analele

Universității din Craiova", Seria Teologie, an III, nr. 3/1998, p. 66-73; Bodogae, Pr. Prof. Teodor, *Sfântul Grigorie de Nyssa, admirator al creației*, în rev. "Mitropolia Ardealului", nr. 2/1989, p. 37-46; Idem, *Câteva observații asupra traducerii în românește a celor opt omilii la Ecclesiast ale Sfântului Grigorie de Nyssa*, în rev. "Mitropolia Ardealului", nr. 5/1990, p. 120-122; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 167-177; Idem, *Iconomia învierii Domnului, în predicile pascale ale Sfântului Grigorie de Nazianz și Sfântului Grigorie al Nyssei*, în rev. "Glasul Bisericii", nr. 3-4/1955, p. 177-185; Cornitescu, Pr. Lector Constantin, *Studiu comparativ între Marele Cuvânt Catehetic al Sfântului Grigorie de Nyssa și Manualul către Laurențiu al Fericitului Augustin*, în rev. "Ortodoxia", nr. 1/1964, p. 110-127; Davidescu, Pr. Drd. C, *Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfântul Grigorie de Nyssa*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LXIV, nr. 4/1988, p. 32-46; Farahat Kamal, *Cunoașterea lui Dumnezeu, condiție a mântuirii personale în gândirea Sfântului Grigorie de Nyssa*, în rev. "Ortodoxia", nr. 2/1988, p. 124-134; Fer, Drd. Nicolae, *Cunoașterea lui Dumnezeu și ideea de epectază la Sfântul Grigorie al Nissei*, în rev. "Ortodoxia", nr. 1/1971, ianuarie-martie, an XXIII, p. 82-96; Iâna, Drd. Constantin M., *Învățătura despre întrupare în "Marele Cuvânt Catehetic" al Sfântului Grigorie de Nisa*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XIX, nr. 5-6/1967, p. 309-320; P.S. Irineu Slătineanu, *Iisus Hristos sau Logosul înomenit. Vita teologica et monastica*, București 1998; Nișcoveanu, Pr. Mircea, *Doctrina Sfântului Grigorie de Nyssa, în Comentariul său "La Fericiri"*, în rev. "Ortodoxia", nr. 5-6/1967, mai-iunie, an XXVI, p. 498-510; Pr. Dr. Vasîie Răducă, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1966; Idem, *Teodicee și cosmologie la Sfântul Grigorie de Nyssa*, în rev. "Studii Teologice", seria a H-a, an XLIV, nr. 1-2/1992, p. 62-93; Săndulescu, Drd. Qheorghe, *Învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa despre căderea omului și păcatul originar*, în rev. "Studii Teologice", nr. 1/1987, p. 67-84; Stănescu, Magistrand N.V., *Progresul în cunoașterea lui Dumnezeu cu referire specială la Sfântul Grigorie de Nyssa*, în rev. "Studii Teologice", nr. 1-2/1958, seria a II-a, ianuarie-februarie, an X, p. 14-38; Voicu, Arhidiacon. Prof. Dr. Constantin, *Probleme dogmatice în opera "Marele Cuvânt Catehetic" al Sfântului Grigorie de Nisa*, în rev. "Ortodoxia", nr. 2/1961, p. 214-230; Idem, *Problematika teologiei Sfântului Grigorie de Nisa*, în rev. "Mitropolia Ardealului", nr. 3-5/1964, p. 230-251; Ieromonah Magistr. Nestor Vornicescu, *Învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa despre chip și asemănare*, în rev. "Studii Teologice", nr. 9-10/1956, anul VIII, p. 585-602; Zăvoianu, Corneliu, *Rugăciunea Domnească după Sfântul Grigorie de Nyssa*, în rev. "Glasul Bisericii", an XL, nr. 9-10/1981, septembrie-octombrie, p. 882-899.

Sfântul Grigorie Teologul

Viața. S-a născut la Arianz, lângă Nazianz, în Capadocia, în jurul anului 300. Tatăl său era Grigorie, iar mama sa Nona, o adevărată femeie creștină, care și-a pus amprenta asupra educației fiului ei. Tatăl său, înainte de convertire a avut funcții publice importante. Sfințenia vieții sale era împletită firesc cu dragostea. Primii ani de învățătură i-a petrecut în casa părinților săi, studiind Scriptura. A mers apoi la Școlile din Cezareea Capadociei, Cezareea Palestinei, Alexandria și Atena. Pe Sfântul Vasile cel Mare l-a cunoscut mai întâi la Cezareea Capadociei. La Atena, au avut ca profesori pe Himeriu și Proheresiu și au rămas acolo 8-9 ani.

Întors în Capadocia, s-a botezat și a mers la mănăstirea Sfântului Vasile cel Mare, în Pont. A știut să împletească viața monahală cu datoriile față de părinți. A participat la elaborarea *Filocaliei* în anul 361, la Crăciun, la stăruința tatălui său, Sfântul Grigorie Teologul a fost hirotonit preot, împotriva voinței sale. A fugit la mănăstirea Sfântului Vasile cel Mare, dar a revenit la Pastele următor, rostind cuvântarea *Despre fuga sa*. Și-a justificat atitudinea prin nepregătirea sa pentru o misiune așa de înaltă. A mers să-și ajute tatăl la conducerea eparhiei. Împreună, au contribuit hotărâtor la alegerea Sfântului Vasile cel Mare ca arhiepiscop al Cezareei Capadociei.

În anul 371, la rugămintea prietenului său, Sfântul Vasile cel Mare, a fost ales episcop de Sasima. În 374, când părinții Sfântului Grigorie Teologul au murit, el s-a retras într-o mănăstire din Isauria. La cererea creștinilor din Constantinopol, pleacă în 379 acolo, refăcând comunitatea ortodocșilor, slăbită de eretici. A deschis o capelă (Anastasis, învierea), în care a rostit *Cuvântările sale teologice*.

În 380, împăratul Teodosie I-a instalat ca episcop al Constantinopolului. În 381 a participat la Sinodul II ecumenic. După moartea lui Meletie al Antiohiei, care conducea Sinodul, Sfântul Grigorie Teologul a fost chemat el însuși la conducerea Sinodului. Odată cu sosirea episcopilor egipteni, i s-au adus o serie de acuzații nedrepte. Din această cauză, el a preferat să-și dea de bună voie demisia și să plece în Capadocia. Acolo, la locurile sale natale, s-a dedicat vieții contemplative, murind în jurul anului 390, la vârsta de 60 de ani.

Opera. Este alcătuită din cuvântări, scrisori și poezii. A scris 45 de cuvântări, din care numai una este exegetică (la Matei 19, 1-12, despre căsătorie și feciorie) și numai una morală (despre iubirea de săraci).

Alte cuvântări (din cele 45). Prima cuvântare a fost rostită la Paști. Ultima tratează tema răscumpărării neamului omenesc prin Hristos (din 385). În cuvântarea a VI-a vorbește despre pacea și liniștea vieții monahale. Tot despre pace vorbește și în cuvântările XXII și XXIII. Este pacea Bisericii, tulburată de către eretici. Cuvântarea a XIV-a este despre iubirea săracilor, cu

texte scripturistice alese. În cuvântarea a XXXV-a vorbește despre martiri. Cuvântarea a XXXVI-a a fost rostită după încercarea lui Maxim de a ocupa scaunul Constantinopolului. Este rostită de Sfântul Grigorie în Biserica Sfânta Sofia, fiind o autobiografie a sa. Cuvântarea a XLII-a a fost ținută cu ocazia despărțirii de Constantinopol, după demisia sa, în fața a 150 de episcopi, la Sinodul II ecumenic. Este una dintre cele mai frumoase și impresionante. Alte două cuvântări (a XX-a și a XXXII-a) vorbesc despre calitățile teologului. Cuvântarea a XXXII-a, purtând titlul *Despre moderația în discuții și că despre Dumnezeu nu poate discuta oricine și în orice moment* mai biciuiește patima mirenilor de a trata noțiunile despre credință ca pe vorbe ușoare, în cuvântarea a XVII-a se desparte de credincioșii din Constantinopol.

Între cuvântările dogmatice se numără mai întâi cele *Cinci Cuvântări teologice*, rostite în capela învierii, la Constantinopol, în anul 380. Acestea i-au adus numele de *Teologul*. În ele se cuprinde adevărata învățătură a Bisericii despre Sfânta Treime și dovedesc puterea gândirii Sfântului Părinte, logica argumentării, dar și căldura inimii sale. Cuprinsul lor este următorul: I) "împotriva eunomienilor înainte cuvântare". Este un fel de prefață a celorlalte cuvântări. Critică pe eunomieni, care abuzau în a explica totul rațional. Sfântul Părinte arată că nu oricine și oricând poate vorbi despre Dumnezeu, ci este nevoie de o trăire adâncă. II) Tratează despre Dumnezeu în general și despre imposibilitatea cunoașterii Lui cu mintea. Combate pe eunomieni, care socoteau că natura dumnezeiască este deplin accesibilă cunoașterii omului. III) Stabilește unitatea Sfintei Treimi, egalitatea și consubstanțialitatea celor trei Persoane. În Persoana lui Hristos se află atât firea dumnezeiască, cât și cea omenească. IV) Despre dumnezeirea Fiului, răspunzând pe scurt la flecare obiecție a eunomienilor. Tratează și despre denumirile care se dau dumnezeirii. V) Apără dumnezeirea Sfântului Duh, contra pnevmatomahilor. Este și o sinteză, recapitulând doctrina ortodoxă despre Sfânta Treime: "Cele trei (Persoane) sunt una prin dumnezeirea Lor, iar Uniunea trei prin proprietățile Persoanelor", "dumnezeirea fiind neîmpărțită".

Între *Cuvântările la sărbătorile mari* amintim pe cele la Nașterea Domnului, înviere, sau la Rusalii.

Cuvânt de Sfintele Paști. Este una dintre cele mai frumoase cuvântări ale Sfântului Părinte. Cuvântarea a fost rostită la anul 362 și este din ziua hirotoniei sale. Iată un fragment din aceasta: "Ziua învierii și început al celor de-a dreapta! Să ne luminăm de bucurie pentru sărbătoare și să ne îmbrășăm unul pe altul! Să zicem fraților nu numai aceluia care din iubire ne-au făcut bine, sau cărora noi le-am făcut bine, ci și celor care ne urăsc pe noi. Să iertăm toate cu prilejul învierii, să ne dăm iertare unul altuia și eu, care am fost asuprit de buna tiranie a laudelor voastre, aceasta v-o mărturisesc acum, și voi, care ați lucrat această bună tiranie... Ieri m-am răstignit împreună cu Hristos, dar astăzi mă slăvesc împreună cu El. Ieri am murit, iar astăzi înviez împreună cu El. Ieri m-am îngropat, iar astăzi înviez împreună cu El".

Cuvântare la Nașterea Mântuitorului. Cuvântarea are titlul complet: "Cuvântarea a XXXVIII-a: La Arătarea lui Dumnezeu sau la Nașterea Mântuitorului". Cuvântarea se referă la întruparea Fiului lui Dumnezeu. Are legătură cu cele două "Cuvântări Teologice" despre Fiul și cu poemele dogmatice despre Ei. A fost rostită la 25 decembrie 380. Iată un fragment din această cuvântare: "Hristos se naște, măriti-L! Hristos din ceruri, Întâmpinați-L! Hristos pe pământ, înălțați-vă! (Catavasii) Cântați Domnului tot pământul! Și ca să vorbesc și de una și de alta, cerurile să se veselească și pământul să se bucure, din pricina Celui ceresc și acum pământesc. Hristos în trup! Veseliți-vă cu cutremur și cu bucurie: cu cutremur din pricina păcatului, cu bucurie din pricina nădejdi. Hristos din Fecioară! Femei, fiți ca fecioarele, ca să vă faceți maici ale lui Hristos! Cine nu se închină Celui dintru început? Cine nu mărește pe Cel care s-a născut acum? Din nou se risipește întunericul, din nou capătă viață lumina. Din nou se pedepsește cu întuneric Egiptul, din nou este luminat prin stâlp, Israel! Poporul care ședea întru întunericul necunoștinței să vadă lumina cea mare a cunoștinței!".

Cuvântare la Cincizecime. Este mai mult decât o cuvântare sărbătorească. Este lucrare dogmatică, contra ereticilor pnevmatomahi. Sfântul Părinte procedează cu blândețe. Cuvântarea a fost rostită în anul 381, la Rusalii, la Constantinopol. Subliniază caracterul pur duhovnicesc al sărbătorii creștine. Iată un fragment din cuvântare: "Sărbătorim Cincizecimea și venirea Duhului și împlinirea nădejdi noastre. Si ce mare este taina aceasta! Cât de mare și de venerabilă este ea! Cele trupești ale lui Hristos se sfârșesc sau, mai bine zis, cele ale venirii lui Hristos... Acum încep lucrările Duhului... Sfântul Duh era totdeauna și este și va fi, fără să aibă nici început și nici sfârșit, ci fiind de-a pururi împreună orânduit și numărat împreună cu Tatăl și cu Fiul. Căci nici nu se cuvenea să fie lipsit vreo clipă Tatăl de Fiul și Fiul de Duhul".

Sfântul Grigorie Teologul a scris și panegirice la Sfinții Macabei, Ciprian de Antiohia ' (confundat cu Ciprian al Cartaginei), sau Atanasie cel Mare. A rostit patru *necrologuri*: la moartea fratelui său Cezar, a sorei Gorgonia, a tatălui Grigorie și a prietenului său, Sfântul Vasile cel Mare.

Una dintre cele mai frumoase cuvântări ale Sfântului Grigorie Teologul este *Cuvântarea, funebră în onoarea lui Vasile cel Mare, episcopul Cezareei Capadociei*. Iată ce spune despre judecata la care a fost supus Sfântul Vasile cel Mare, de către un guvernator arian:

"Cine nu știe pe guvernatorul de atunci (Modest), care se purta cu noi cu cea mai mare asprime? Fusese doar botezat de arieni, sau mai degrabă fusese scufundat în piere... împotriva acestui guvernator, care tuna împotriva Bisericii..., a fost adus și nobilul Vasile...

-Ce părere ai tu despre noi (arieni)?

-Niciuna, când ne porunciți așa ceva.

-Cum? Pentru tine nu-i o onoare să fii în rând cu noi și să ne ai de tovarăși?

-Voi sunteți demnitari și încă iluștri, nu tăgăduiesc, răspuse Vasile, dar nu sunteți vrednici de o cinste mai mare decât ceea ce se cuvine lui Dumnezeu. A fi tovarăș cu voi, ce-i drept, este mare lucru, cum să nu fie? Doar sunteți și voi făpturi ale lui Dumnezeu și nu vă pot considera altfel, decât pe cei ce-mi sunt încredințați spre conducere. Pentru că nu persoana, ci credința caracterizează pe creștin.

Atunci prefectul, înfuriat de cele spuse, fierbând și mai tare la mânie, s-a sculat de pe tron și a început a-i adresa cuvinte și mal aspre.

-Cum? Nu te temi tu de atâta putere?

-De ce să mă tem? Ce-aș putea să pățesc?

-Confiscarea averilor, surghiunul, tortura și chiar moartea...

-Apoi de confiscarea averii nu are a se teme cel ce nu posedă nimic. Afară de cazul când ai în vedere aceste cârpe de lână și câteva cărți, singura mea avere. De exil nu-mi pasă, întrucât nu-s legat de o anumită localitate. Nu-i doar al meu nici pământul pe care acum locuiesc, ci al meu este tot pământul unde aș fi aruncat, sau, mai bine zis, al lui Dumnezeu este tot pământul, pe care eu nu sunt decât un călător în trecere. Apoi, la ce chinuri pot fi supus eu, care aproape că nu am trup, afară de cazul când te gândești să mă dobori dintr-o singură lovitură. Atât îți stă în putere. Cât despre moarte, ea este pentru mine o binefacere, căci m-ar duce mai curând la Dumnezeu, prin Care trăiesc și Căruia-I slujesc, pentru Care sunt aproape mort și de Care de mult doresc să mă apropiu.

Prefectul, încremenit de mirare, a zis:

-Până acum mie încă nu mi-a vorbit nimeni așa și cu atâta îndrăzneală.

Iar Vasile a răspuns:

-Probabil pentru că încă nu ai dat de un episcop. Acela, desigur, ți-ar fi vorbit tot așa, în împrejurări asemănătoare. De altfel, Prefecte, noi suntem blânzi și mult mai umiliți, decât alți oameni... Dar atunci când este atacat sau defăimat Dumnezeu, atunci disprețuim totul".

În această minunată cuvântare, aflăm despre vizita pe care împăratul eretic Valens o face la Biserica în care slujea Sfântul Vasile cel Mare. Iată cum descrie acest eveniment Sfântul Grigorie Teologul:

"Mergând cândva împăratul la biserică, împreună cu toată suita lui, și aceasta la Sărbătoarea Epifaniei, când în biserică era mare aglomerație, s-a așezat în rândul mirenilor și astfel s-a săvârșit împăcarea. După ce împăratul a intrat în lăuntru și cântarea psalmilor i-a lovit auzul, întocmai ca un glas de tunet, după ce a văzut acea mare de capete și ordinea desăvârșită din biserică și din altar, încât se părea mai degrabă ceva îngeresc, decât omenesc, după ce a văzut și pe Vasile, cu trupul nemișcat, cu privirea și cu sufletul liniștit, ca și cum prin venirea împăratului nu s-a întâmplat nimic neobișnuit, ci stând drept..., ca o coloană, înaintea lui Dumnezeu și a altarului, pe când toți cei din jurul lui stăteau cu frică și cu sfială; după ce a văzut

acestea, împăratul s-a simțit cuprins de un fel de sfială sau de frică, mintea a început a-i fi învăluită ca de un fel de ceață... Iar când a trebuit să aducă la Sfânta Masă darurile, pe care anume ie pregătise, și nu putea, după obicei, să le trimită prin altcineva, întrucât nu era sigur dacă vor fi primite, atunci deodată i s-a trădat suferința, pentru că șovăia și dacă unul dintre slujitorii altarului n-ar fi întins mâna să-l sprijine, s-ar fi putut întâmpla să cadă, ceea ce a fi fost o mare nenorocire.

Și ce frumos a vorbit Vasile împăratului și cu câtă înțelepciune... Nu putem spune altceva decât că glasul lui era întocmai cu glasul lui Dumnezeu, pe care și cei din jurul împăratului și noi, care intrasem odată cu el, l-am auzit. Aceasta este de altfel originea bunăvoinței de mai târziu a împăratului față de noi și cauza potolirii prigoanei".

În ce privește lucrarea de asistență socială făcută de Sfântul Vasile cel Mare, ea a fost impresionantă. Sfântul Grigorie, care l-a ajutat totdeauna, o descrie astfel:

"Firește, Vasile nu putea face ca prin rugăciunile sale să plouă cu pâine din cer, nu putea hrăni în pustie poporul fugar, nu putea face să izvorască... hrana de care poporul avea nevoie... Aceste lucruri nu le puteau face decât Moise, Ilie și Dumnezeu însuși, de la Care și ceilalți căpătaseră această putere. Probabil că ele se potriveau pentru timpurile și împrejurările de atunci, întrucât minunile se făc pentru cei necredincioși, nu pentru credincioși. În schimb el a cugetat și a pus în practică, cu aceeași credință, cele ce sunt potrivite pentru vremurile de acum și urmăresc aceeași țintă. Prin cuvântările sale, a deschis hambarele celor avuți și prin îndemnurile sale a realizat spusele Scripturii: a împărțit pâine celor flămânzi, a săturat cu pâine pe săraci, i-a hrănit în timp de foamete și sufletele celor flămânzi s-au umplut de bunătate... A imitat slujirea lui Hristos, Care încins cu un șort, nu s-a sfiit să spele picioarele ucenicilor Săi. Tot așa și Vasile, de-a valma cu servitorii, care-i erau colaboratori, îngrijea de trupurile celor care aveau nevoie de ajutor, dar totodată și de sufletul lor, dându-le odată cu hrana și cinstea cuvenită, ajutându-i, cu alte cuvinte, din două părți".

A compus două *Cuvântări contra împăratului Iulian Apostatul*, în 363, în care dovedește superioritatea religiei creștine față de păgânism și critică între altele intenția împăratului de a nu permite creștinilor să ia contact cu literatura.

Un loc aparte ocupă în ansamblul operei sale *Cuvântul de apărare pentru fuga sa în Pont*, sau *Despre fugă*. Aici arată motivele pentru care a fugit, după ce fusese hirotonit preot. A fost rostită la Pastele lui 362. Se înscrie între tratatele despre preoție. Fragmente:

"Despre cauza nesupunerii mele și a micimii de suflet, care m-a determinat să fug în locuri pustii și să lipsesc vreme de lângă voi, cei ce mă iubeați, cât și despre cauza împlânzirii și transformării, care m-a făcut să revin acum în mijlocul vostru, firește, altceva cred și spun cei ce mă urăsc și altceva cei ce mă iubesc. Cei dintâi nu vor să admită nici o scuză, pe când ceilalți mă aprobă mai mult decât trebuie... Eu însă voi spune adevărul curat, fără să mă rușinez pe loc,

ținând deopotrivă cu ambele părți... Cu alte cuvinte, pe de o parte mă voi acuza singur, iar pe de altă parte mă voi și dezvinui".

Retras în singurătatea locurilor natale, Sfântul Grigorie Teologul a alcătuit o operă poetică importantă, tâlcuind dogmele prin versuri meșteșugite. Și ereticii folosiseră versul în propaganda lor. Sfântul Părinte a scris 507 poezii, constând în poeme teologice (dogmatice și morale) și poeme istorice (despre sine, despre alții, epigrame, epitafuri). Poemul despre *Viața sa* este ca o dramă.

Fragmente din opera poetică. Există un lirism al credinței, exprimat în imnele închinatelor lui Dumnezeu. Iată unul dintre aceste imne:

"O, Tu, cel mai presus de toate, cu ce alt cuvânt mi-e permis să te cânt?

În ce fel cuvântul Te va lăuda? Tu nu poți fi rostit prin nici un cuvânt.

În ce fel mintea te va înțelege? De nici o minte Tu nu poți fi înțeles. Singur ești ce nu poți fi spus. Câte le-ai făcut pot să fie spuse.

Singur ești ce nu ești cunoscut. Câte le-ai făcut pot fi cunoscute.

Toate câte cuvântă și câte nu cuvântă pe Tine Te cântă.

Toate câte au minte și câte n-au minte pe Tine Te cinstesc.

Dorințele obștești și durerile obștești la Tine se înalță.

Toți la Tine se roagă. Toate câte a Ta alcătuire înțeleg

Tie îți cântă un imn în tăcere.

Toate sunt în Tine și toate aleargă împreună la Tine.

Tu ești sfârșitul tuturor și unul și toate și nimic din acestea.

Și totuși nu ești nici unul, nici toate.

Tu, Cel ce toate numele porți, cum Te voi chema pe Tine,

Ce singur ești fără nume?"

Lirica Sfântului Grigorie descrie minunata natură. Iată o pădure plină de rouă, în care Sfântul Părinte s-a retras:

"Despărțit de ceilalți, stăteam ieri copleșit de durerile mele,
Cu sufletul ros de chinuri, într-o dumbrăvă umbroasă.

Acesta-i leacul ce-mi place în suferințele mele:

Să stau de vorbă chiar eu cu sufletul meu în tăcere.

Adieri ușoare și păsări cu cântecul lor se îngânau.

Vrăjind cu concertul lor cel frumos de prin ramuri,

Măcar că inima mea sângera. De prin copaci

Greierașii cu glasul lor dulce, sonor, prietenii soarelui,

Prin cântări făceau să răsune întreaga dumbrăvă.

Un izvor rece curgea pe lângă picioarele mele,

Mergând prin pădurea cea plină de rouă" ("Despre natura omenească").

Din același poem cităm și:

"Ție îți spun toate acestea, trup, dușman incurabil,

Plin de bunăvoință și veșnic în luptă, fiară

Ce te guduri amarnic, foc ce îngheață, minune!

Mult m-aș mira de mi-ai fi fost vreodată prieten!

Suflete, îți voi spune și ție ce se cuvine.

Cine ești? De unde vii? Sau ce ești? Cine te-a pus

Purtător de cadavru și te-a legat

De ale vieții oribile lanțuri și te-a făcut

Ca la pământ tu veșnic să fii apăsător?

Cum de-ai pus la un loc cu materia grasă, tu, spirit,

Spiritul, inteligența cu carnea, ce e ca fulgul cu ce e ca piatra?",

Între lucrările Sfântului Grigorie Teologul se numără și 245 epistole. Unele au caracter dogmatic (între care și trei epistole contra apolinarismului), altele prezintă teoria artei epistolare.

Cuvânt împotriva rătăcirii hristologice apolinariste. Este adresată preotului Cledoniu. Apolinarie de Laodiceea a apărut pe la 360 cu erezia sa hristologică. Pentru că Biserica nu învinsese încă în luptele cu ereticii antitrinitari și cum Sfântul Vasile cel Mare murise în 379, de abia din anul 381, prin Sfântul Grigorie Teologul ia atitudine contra lui Apolinarie. Ereticul denatura credința de la Niceea, provocând erori hristologice, antropologice și soteriologice. El omitea cuvântul "îtrupându-se" și folosea fraza "o fire întrupată a lui Dumnezeu-Cuvântul" (mia fisis tou Theou Logou sesarkomeni), accentuând că Logosul a luat doar trup omenesc, iar nu și suflet rațional.

Sfântul Grigorie atrage atenția că astfel, îndoindu-se de firea omenească a lui Hristos, se distruge unitatea omului și mântuirea lui. Apolinarie pornea de la principiul aristotelic că nu pot să coexiste două ființe. Sfântul Grigorie pornea de la adevărul teologic că "ceea ce nu a fost asumat, nu a fost mântuit" (aprosliptos, aterapeyτος). Ca omul să se mântuiască întreg, el trebuia să fie asumat tot întreg de Cuvântul întrupat. Căci "îl asumă pe om în întregime și-l amestecă cu dumnezeirea, ca să-i acorde o binefacere desăvârșită" (Epistola 101). Sfântul Grigorie ia unitatea ipostazelor în Sfânta Treime ca model al unității celor două firi în Hristos. Altfel era pericolul ca firea omenească să se absoarbă în cea dumnezeiască, ducând la monofizitism.

Iată un fragment din lucrarea *Contra lui Apolinarie*: "Să nu înșele oamenii aceștia pe alții, și nici pe sine să nu se înșele, afirmând că Omul Domnesc, cum zic 'ei, care însă se numește, mai bine, Domnul nostru și Dumnezeu, este fără minte. Căci noi nu despărțim omul de dumnezeire, ci pe unul și același îl mărturisim și-l învățăm, mai-nainte, ce-i drept, nu om, ci Dumnezeu și Fiul Unul Născut mai-nainte de veci, neîmpreunat cu trup și cu nimic din cele

trupești; la sfârșit însă om, luând asupra Sa umanitatea pentru mântuirea noastră; după corp a suferit, după dumnezeire însă n-a putut să pătimească; mărginit cu trupul, cu spiritul însă nemărginit; același și pământesc și ceresc, văzut și înțeles, cuprins și necuprins; ca prin El, om întreg și Dumnezeu, să se restaureze întregul om căzut în păcat.

Cine nu crede că Sfânta Măria e Născătoare de Dumnezeu, acela e afară de dumnezeire; iar de va zice cineva că Hristos a trecut prin Fecioară ca printr-un canal, și nu va mărturisi că s-a format în ea în mod dumnezeiesc cât și omenesc deodată: dumnezeiesc, pentru că s-a conceput fără bărbat, și omenesc, pentru că s-a format după legea nașterii, acela este așisderea ateu. De va zice cineva că omul s-a format, iar Dumnezeu s-a adăugat mai pe urmă este condamnat. Căci asta nu înseamnă nașterea lui Dumnezeu, ci ferirea Lui de naștere. De va introduce cineva doi Fii, pe unul născut din Dumnezeu și Tată, iar pe al doilea născut din mamă, acela să cadă din înfierea promisă celor credincioși. Naturi, cei drept, sunt două, Dumnezeu și om, deoarece este suflet și corp; dar totuși nu sunt doi fii, nici doi Dumnezei. Căci deloc nu sunt socotiți doi oameni, când vorbește și Pavel astfel despre omul cel dinăuntru și cel dinafară. Și dacă e vorba să mă exprim pe scurt, atunci și din una și alta se compune Mântuitorul - fiindcă doar nu este același lucru ceea ce se poate vedea cu ceea ce este nevăzut, și ceea ce nu e temporal cu ceea ce stă sub timp - dar el nu este și unul și altul. Nicidecum. Căci amândouă una sunt în această uniune. Dumnezeu înomenindu-se și omul îndumnezeindu-se, sau cum i-ai mai putea zice. Eu zic: și una și alta (cu privire la firea dumnezeiască a lui Hristos); cu Treimea stă lucrul tocmai invers, căci acolo este și unul și altul, ca să nu confundăm ipostasele; însă nu și una și alta, căci tustrele sunt una și aceeași cu privire la dumnezeire.

Cei ce va zice că dumnezeirea s-a efectuat din har, ca într-un profet, și nu s-a unit și este unită după ființă, acela să fie lipsit de inspirație mai bună, ba mai degrabă (să fie) plin de una contrară. Cine nu se închină Celui răstignit, anatema să fie și să se înșire între cei ce au omorât pe Dumnezeu. De va zice cineva că El a fost deplin pe urma faptelor Sale, și abia după botez sau învierea Sa din morți s-a învrednicit de înfiere, așa ca și acei (zei), pe care grecii, îi induc ca adaoși, anatema să fie. Căci ceea ce a avut un început, sau are un curs, sau prosperează și se desăvârșește, nu este Dumnezeu, cu toate că și acestea se pot zice despre El din cauza descoperirii pe-ncetul. Cei ce va zice că sfântul corp s-a depus și dumnezeirea este goală de corp și nu este cu trupul cel primit, atât acum cât și la a doua venire, unul ca acela să nu vadă mărirea venirii Lui. Unde să fie acum trupul, dacă nu cu acea natură, de către care s-a primit? Căci doar nu s-a așezat, potrivit închipuirilor nebune ale Maniheilor, în soare, ca să se venereze cu batjocură ori s-a vărsat în aer și s-a difuzat, așa cum e felul sunetului, cum e mersul mireasmelor și cursul fulgerului, ce ține atât de puțin? Dar unde să punem și faptul că după înviere a fost pipăit, ori că odată are să fie văzut de către cei ce i-au străpuns? Căci dumnezeirea în sine este nevăzută. însă eu cred că El va veni cu trupul, așa cum s-a arătat învățăceilor Săi pe munte, așa

cum a mai dovedit-o când dumnezeirea a întrecut ceea ce era carne. Precum acestea le spun pentru înlăturarea ocării alegoriei așa și acelea le scriu pentru îndreptarea înnoirii.

De va zice cineva că trupul lui Hristos s-a pogorât din cer, și nu că este de aici de la noi, deși mai presus de noi, să fie anatema. Căci acel: "Omul al doilea este din cer", și "precum este Cel ceresc, așa sunt și cei cerești", și "nimeni nu se va sui ia cer, decât cel ce s-a pogorât din cer, Fiul omului" și altele de felul acesta, câte credem că se pot zice din cauza uniunii cu ceea ce este ceresc, precum și acele cuvinte, că prin Hristos s-au făcut toate, și "Să locuiască Hristos în inimile voastre", nu se referă la Dumnezeu, care se poate vedea cu ochii, ci la cele ce se înțeleg cu spiritul, bine înțeles așa, ca fiind unite, cât și însușirile lor, și păstrându-se una pe alta, din cauza strânsei legături între ele.

De a nădădui cineva într-un om fără de minte, nebun este într-un adevăr și cu totul nevrednic de mântuire. Căci ceea ce nu s-a primit, este nevindecabil; iar ceea ce s-a unit cu Dumnezeu, aceea se mântuiește. Dacă a căzut Adam pe jumătate, atunci s-a înjumătățit și ceea ce s-a primit și ceea ce a primit mântuirea. Iar dacă a căzut întreg, atunci s-a unit cu întregul ce s-a născut și totul se eliberează. Deci să nu invidieze ei completa noastră mântuire și să nu pună pe seama Mântuitorului numai oasele, nervii și figura omului. Căci dacă omul a fost fără suflet - chiar și aceasta o zic arienii, ca să poată atribui lui Dumnezeu patima; dar ceea ce mișcă corpul nu poate să pătimească. Dar dacă are suflet, de minte însă este lipsit, atunci cum (de se mai numește) om? Căci omul nu este o vietate fără minte. Și e necesar ca numai specia, masca, să fie omenească, sufletul însă poate să fie de cal, de bou sau de alt dobitoc ce n-are minte? Și apoi aceasta e și ceea ce are să se mântuiască; Iar eu m-am înșelat de către adevărul însuși, ca unul ce mă fălesc și mă înalț singur, în vreme ce altul are parte de laudă. Iar dacă omul are minte și nu e lipsit de ea, atunci să înceteze ei a fi într-un adevăr fără minte!

Însă ajunge, zic ei, dumnezeirea în locul minții. Dar ce mă importă aceasta? Dumnezeirea numai cu trupul singur nu este om, și nici numai cu sufletul singur, dar nici cu amândouă, căci lipsește mintea, care cu deosebire îl face pe om. De aceea pe om reține-l întreg și leagă de el dumnezeirea, ca să-mi faci binefacerea deplină. Însă două deplinătăți, vei zice, nu a putut cuprinde. Dar nu este așa; afară doar dacă privești (lucrul) numai din punct de vedere omenesc. Căci un vas de o măsură nu va cuprinde două măsuri și nici spațiul unui singur corp două sau mai multe corpuri. De Ie consideri pe acestea însă ca pe niște lucruri intelectuale și necorporale, atunci ia aminte, că eu, unul și același om, am cuprins și sufletul și rațiunea și mintea și pe Duhul Sfânt, și că înainte de mine, lumea aceasta care se compune adică din lucruri văzute și nevăzute, l-a cuprins pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh. Căci așa este natura celor intelectuale, că se amestecă în mod necorporal și nedespărțit, atât întreolaltă cât și cu corpuri, fiindcă și de o singură ureche se pot cuprinde mai multe sunete, și fețele mai multora se pot

vedea simultan de aceeași ochi, și de același miros se pot simți mai multe miresme, așa că nici simțurile nu se strâmtorească întreolaltă și nu se înlătorează și nici lucrurile simțite nu se micșorează din pricina percepției".

Doctrina.

Cunoașterea lui Dumnezeu. Vorbește despre posibilitatea unei cunoașteri naturale și limitate, prin cercetarea, cu ajutorul minții, a lumii înconjurătoare. Aflăm că ordinea care conduce lumea nu este întâmplătoare, ci vine de la Dumnezeu. În acest complex, legea naturală, înnăscută în fiecare om, este primul conducător spre cunoașterea lui Dumnezeu. Ținta este saltul de la chip la arhetip.

Triadologie. Sfântul Grigorie Teologul trebuie privit ca un continuator al operei Sfântului Vasile cel Mare. Tatăl are specifică nenașterea, Fiul are nașterea, iar Sfântul Duh are purcederea. În Cuvântarea a V-a, Sfântul Duh este văzut ca Dumnezeu adevărat, nedespărțit și împreună-mărit cu celelalte Persoane ale Sfintei Treimi: "Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume (Ioan 1,9)-Tatăl. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume-Fiul. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume-Celălalt Mângâietor. Era și era și era, dar Una era Lumină și Lumină și Lumină, dar o singură Lumină, un Dumnezeu".

Hristologia. Contribuția Sfântului Grigorie Teologul în hristologie este recunoscută. Învățăturile eretice pe care el le combate țin de erezia lui Arie și se împart în două: unele care contestă dumnezeirea Fiului Omului și altele care combat umanitatea Fiului lui Dumnezeu. Hristologia Sfântului Grigorie Teologul arată raportul dintre Persoana Fiului, ființa dumnezeirii și celelalte Persoane, ca și raportul dintre cele două firi și Persoana Fiului, sau raportul dintre Hristos și umanitate.

Sfântul Grigorie Teologul a căutat să găsească însușirile specifice ale ipostaselor. Pentru el, deosebirea ipostaselor în firea unică a dumnezeirii nu înseamnă inegalitatea personală. "Atunci când vorbesc despre Dumnezeu ar trebui să vă simțiți scâlțați într-o lumină și în trei lumini, învață Sfântul Părinte, spun una în privința ființei, adică a Dumnezeirii. Căci aici este împărțire neîmpărțită". Vorbind despre raportul dintre Persoane, Sfântul Părinte spune: "Dumnezeu este dumnezeirea unică după ființă și întreită după însușiri sau ipostase. Dumnezeirea se desparte în chip nedespărțit în trei Persoane, iar Persoanele se unesc, rămânând deosebite într-o singură ființă".

Contra ereticilor ce contestau deofinitimea Persoanelor Sfintei Treimi, Sfântul Grigorie Teologul subliniază identitatea lor de ființă. În legătură cu problema nașterii supranaturale a Fiului, eunomienii ridicau diverse întrebări. Nașterea este un act al iconomiei voinței Tatălui, dar și un atribut al Fiului. Sfântul Părinte atrage atenția că hristologia ereticilor concepe un Hristos fără Dumnezeu, după întrupare. De aceea spune: "Ceea ce era, a rămas mai departe, iar ceea ce

nu era, a luat asupra-Și". Căci nașterea după trup a Fiului nu însemna nici renunțarea la firea dumnezeiască, nici prefacerea firii omenești în fire dumnezeiască.

De asemenea, întruparea nu este o simplă relație cu omul și nici o amestecare incompletă sau aparentă cu firea omenească, cum învăța ereticul Apolinarie. Sfântul Părinte a accentuat realismul întrupării Fiului, combătând pe ereticii ce puneau la îndoială integritatea firii omenești purtate de El. în întrupare, Dumnezeu face un pogorământ, se smerește, îndumnezeirea omului se face prin chenoza Fiului. Dumnezeu s-a înomenit, pentru ca omul să se îndumnezeiască.

În concluzie, hristologia Sfântului Grigorie Teologul este ortodoxă, cum au declarat-o Sinoadele ecumenice și întreaga gândire bisericească. Este o hristologie profundă, presupunând o trăire hristocentrică, fiindcă dogma hristologică este legată de viața creștină. în hristologia sa, "persoana" nu poate fi izolată de "ființă", iar Persoana Fiului trebuie privită doar în unitatea și comuniunea cu celelalte Persoane. Fiul este identic după ființă cu Tatăl, având o naștere supranaturală, din veșnicie și o întrupare în timp, din Fecioara Maria.

XI. Scriitori reprezentativi din Palestina și Cipru: Eusebiu de Cezareea, Sfântul Chiril al Ierusalimului și Sfântul Epifanie de Salamina

Eusebiu de Cezareea

Viața. Eusebiu este considerat cel mai mare istoric al Bisericii secolului său. S-a născut, după opinia celor mai mulți, în anul 285, probabil în Cezareea. Era de origine greacă. A fost ucenicul lui Pamfil, începând cu anul 296, când erau împreună, cercetând biblioteca lui Origen, de la Cezareea Palestinei. Prima mărturie a colaborării lor a fost *Apologia lui Origen*, terminată după moartea lui Pamfil. Datează din timpul persecuției lui Diocetian (303). Eusebiu a călătorit în diferite părți ale imperiului, spre a scăpa cu viață. Era atunci preot. în 313 a fost făcut episcop.

Din 323, când Constantin cel Mare a ajuns stăpânul imperiului, Eusebiu a început să joace un rol important, fiind sprijinit de împărat. Dar în problemele referitoare la arianism,, a fost mai întâi un susținător al ereziei, sub forma ei moderată, arătând chiar respingere față de Sfântul Atanasie (la Sinodul de la Tir, în 335). Nu accepta formula omoousios, ca și Eusebiu al Nicomidiei, căci avea impresia că ea sprijină sabelianismul. Cu toate acestea, el a semnat formula de la Niceea. A condamnat pe Marcel de Ancira. A ținut un discurs la 30 de ani de domnie a lui Constantin. Eusebiu a murit la 339 sau 340, la 80 de ani.

Opera. Nu a excelat printr-o teologie profundă, nici prin arta sa literară. Sinodul de la 787 a hotărât că el nu poate fi considerat ca martor al adevăratei credințe. În schimb, Eusebiu a

scris un număr mare de opere. Ni s-au păstrat 3 cataloage ale operelor sale: al lui Ieronim, al lui Fotie și un al treilea. Operele sale sunt apologetice, exegetice, dogmatice, discursuri și istorice.

Scrieri apologetice: 1) *Introducere elementară generală la Evangheliile*. În 10 cărți, se arată semnificația unor texte mesianice din Vechiul Testament. Este o introducere la următoarea carte. 2) *Preparatio evangelica*. Combate politeismul păgân și superioritatea religiei iudaice, ca pregătitoare pentru primirea Evangheliei. Arată iudeilor că s-au împlinit profețiile Vechiului Testament prin Hristos. 3) *Demonstratio evangelica*. Apără pe creștini împotriva iudeilor, care îi acuzau că nu respectă legea Vechiului Testament. Eusebiu arată că Vechiul Testament are o valoare universală, iar nu numai pentru evrei. Împlinirea profețiilor s-a făcut în creștinism prin întruparea Logosului. 4) *Theophania*, sau "*Despre arătarea lui Dumnezeu în trup*". Vorbește despre Logos, despre revelarea Sa în creație, dar și în om. Dovedește dumnezeirea lui Hristos prin argumente din Vechiul Testament. 5) *Împotriva lui Porfirie*. Contra acestui filosof neoplatonic, care spunea că există contradicții în Sfintele Evangheliile, privind genealogia Mântuitorului. 6) *Contra lui Hieracle*, care susținea că un anumit magician a fost chiar mai mare decât Hristos.

Scrieri biblice și exegetice: 1) *50 de exemplare ale Bibliei*, la cererea lui Constantin cel Mare. 2) *Canoanele evanghelice*. Este o lucrare nedatată, în care Eusebiu face o nouă împărțire a Evangheliilor, pe capitole, așezându-le în 10 tabele (canones), arătând concordanța dintre ele. De pildă, canonul I cuprinde textele comune tuturor celor patru Evangheliile, iar al șaselea pe cele comune la Matei și Marcu. În acest fel, pasajele paralele puteau fi ușor găsite. 3) *Onomasticonul*. Este un fel de dicționar de locuri biblice în ordine alfabetică. Cuprinde elemente geografice și istorice. Onomasticonul trebuia să fie a patra parte dintr-o lucrare mai mare. Titlul complet este *Despre numele de locuri din Sfânta Scriptură*. 4) *Întrebări și răspunsuri în Evangheliile*. Este un răspuns la întrebările pe care le-au pus doi clerici, despre neamurile din care de trăgea Mântuitorul și copilăria Sa, ca și despre punctele divergente referitoare la înviere. 5) *Comentarii la Psalmi*. Este una dintre cele mai importante opere exegetice, în spirit critic. 6) *Comentariu la Isaia*. Aici autorul este dependent de Origen, pe care îl și citează. 7) *Despre sărbătoarea Paștilor (lamurire mistică)*. Se explică în ce constă semnificația sărbătoririi Paștelui la evrei și la creștini, condamnând serbarea împreună cu evreii.

Scrieri dogmatice: 1) *Apologia lui Origen* (combate pe Metodiu de Olimp și pe alții). 2) *Contra lui Marcel, episcop de Ancira*. 3) *Despre teologia bisericească*. Dedicată unui episcop arian. Cuprinde o doctrină despre Logos plină de idei subordinaționiste.

Discursuri: Cel mai cunoscut este *Discursul festiv la aniversarea a 20 de ani de domnie a lui Constantin*. Alte discursuri: *Cu prilejul sfințirii Bisericii din Tir și Despre martirii din Antiohia*.

Scrieri istorice:

1) *Cronica*, numită și *Canoane cronologice și rezumatul istoriei universale a grecilor și a barbarilor*. De la începutul lumii și până la începuturile creștinismului, Eusebiu împarte lucrarea în: 1) schema istoriei popoarelor vechi: caldeeni, asirieni, evrei, egipteni, greci și romani; 2) tablou cronologic al evenimentelor istoriei profane și religioase, de la Avraam și până la anul 302.

2) *Viaia lui Constantin*. Autorul nu își propune să expună în mod amănunțit viața acestuia, nici faptele lui, ci este un panegiric, adică un elogiu. Constantin este văzut ca fiind trimisul lui Dumnezeu pentru a scăpa Biserica de persecuții.

Lucrarea are patru părți. În introducere expune scopul lucrării. Vorbește despre Constantius Chlorus, tatăl lui Constantin, despre înlăturarea lui Maxentiu de la Roma, despre victoria obținută sub ocrotirea Sfintei Cruci, cu viziunea lui Constantin. În cartea a doua se prezintă războaiele dintre Constantin și Liciniu, cu victoria primului, cu decretele în favoarea creștinilor, cu neînțelegerile iscate de Arie. Cartea a treia relatează Sinodul I de la Niceea, cu normele dogmatice și de sărbătorire a Paștilor, despre Sfânta Elena și construcția de biserici, cu închiderea templelor păgâne, cu decretul contra ereticilor. În cartea a patra de vorbește despre faptele lui Constantin în folosul statului, despre credința lui, despre normele de sărbătorire a Duminicii. Se relatează și despre ridicarea Bisericii Sfântului Mormânt, despre un sinod la care Sfântul Atanasie este acuzat de arieni, despre cei trei fii ai lui Constantin, despre zidirea Bisericii Sfinților Apostoli din Constantinopol, despre Botezul și moartea lui Constantin, la 337, despre înmormântarea și cinstirea sa după moarte, ca unul ce a fost cel mai credincios dintre împărații romani. Lucrarea este și panegiric și biografie, în același timp. Constantin este idealizat, prezentat ca model pentru urmași. Iată câteva fragmente:

I, 29-31: "Cum ședea împăratul, înălțând stăruitoare rugăciune, i s-a arătat un semn cu totul fără seamăn de la Dumnezeu... Cam pe la ceasurile amiezii, când ziua începe să scadă, zicea Constantin că văzuse cu ochii săi chiar pe cer, străjuind deasupra soarelui, semnul mărturisitor de biruință al unei cruci întocmite din lumină și că odată cu ea putuse desluși un scris glăsuind: Să biruiști întru aceasta. După care, la vederea unei asemenea priveliști, fuseseră cuprinși de uimire și el și întreaga oaste... în zori, trezindu-se, le împărtășise și prietenilor săi taina. După care chemase la sine meșteri... și le zugrăvise cam cum putea să arate acest semn, dându-le poruncă să-1 întocmească și ei la rândul lor așa, din aur și din pietre scumpe... Ei bine, de acest semn mântuitor s-a folosit împăratul necurmat în chip de semn ocrotitor împotriva a toată puterea potrivnică și vrăjmașă. Și a trimis poruncă tuturor unităților sale să poarte în fruntea lor câte un semn alcătuit după modelul acesta".

Despre ivirea Sfântului Mormânt scrie (III, 28): "Luându-se deoparte strat după strat..., ivitu-s-a împotriva tuturor așteptărilor și însăși minunata și prafânta dovadă a aducătoarei de

mântuire învieri, peștera cea întru toate sfântă, oferind privirilor icoana convingătoare a întoarcerii la viață a Mântuitorului".

Despre Sfânta Elena se spune (III, 45 și 47): "Deși strălucind de fapte bune, Elena nu dădea uitării nici dovezile de credință în Dumnezeu. În biserica lui Dumnezeu putea fi văzută oricând, casele de rugăciune le înzestra cu daruri minunate și nu dădea uitării nici măcar lăcașurile aflate în cele mai neînsemnate cetăți. Merita cu adevărat să vezi cum umbla femeia aceasta extraordinară, înveșmântată simplu și modest, în mijlocul poporului înghesuit în jurul ei, vădindu-și evlavia față de Dumnezeu prin tot soiul de fapte bine-plăcute Lui... Așa s-a sfârșit maica împăratului, ființă vrednică de necurmata noastră aducere aminte, atât pentru faptele ei plăcute lui Dumnezeu, cât și datorită mlădiței celei fără de pereche și minunate, căreia-i dăduse ea viață... Constantin izbutise să facă din Elena, care mai înainte nu fusese credincioasă, o ființă atât de cuvioasă, de parcă însuși Mântuitorul tuturor ar fi povățuit-o încă din frageda ei tinerețe".

Iar despre sfârșitul Marelui Constantin spune (IV, 64): "Acestea s-au petrecut în marele, prea-cinstitul și preasfințitul praznic al Rusaliilor... într-o asemenea sărbătoare a fost învrednicit Constantin de cele arătate mai sus. Iar în cea din urmă zi, pe la amiază, a fost și el înălțat, la Dumnezeuul său, lăsându-ne nouă, muritorilor, ceea ce avea el înrudit cu firea noastră, ca să se unească Dumnezeuului său cu tot ce era în sufletul său mai duhovnicesc și mai încins de dragostea de Dumnezeu. Așa s-a sfârșit Constantin".

3) *Istoria bisericească*. Este poate cea mai importantă lucrare a lui Eusebiu și în același timp monumentală. Mulțumită ei, aflăm detalii esențiale despre viața creștinilor din primele trei veacuri. Și tot datorită acesteia, Eusebiu a fost numit "Părintele istoriei bisericești". Încă din prefață, autorul cere indulgență de la cititor, indicând metoda de lucru. Aceasta a presupus adunarea unui volum mare de informații și texte, întocmind liste cu episcopii de la Sfinții Apostoli și până la el. Lucrarea are 10 cărți, cu următorul cuprins: 1) 0 apologie, despre Logos, profeții mesianice, motivul întrupării, într-o istorie a lui Iisus, după Sfințele Evanghelii și scrierile lui Iosif Flaviu; 2) 0 istorie bisericească, de la Sfinții Apostoli și până la războiul iudeii.

Arată cum s-a răspândit creștinismul în toată lumea, cum s-a sinucis Pilat, cum a murit ca mucenic Sfântul Iacob. Vorbște despre Simon Magul, dar și despre predica Sfântului Apostol Petru la Roma, despre Evanghelia Sfântului Marcu și cum a predicat el în Egipt, încheind cu prigoana lui Nero și martiriul Sfinților Apostoli Petru și Pavel; 3-6} Aceste cărți sunt o istorie a creștinismului de la Nero și până la Deciu. Se vorbește despre urmașii Sfinților Apostoli, despre Biserica din Ierusalim, despre episcopii Romei și ai Alexandriei, despre Epistola lui Clement Romanul, despre persecuția creștinilor sub Domițian, despre Sfântul Evanghelist Ioan și Evanghelia sa, despre Sfântul Ignatie al Antiohiei, despre ereticii Menandru, Ebion, Cerint, Nicolae, despre moartea lui Ioan și a lui Filip, despre împăratul Traian și edictul lui, despre scrierile lui Papias, despre cei care au scris apologii pe vremea lui Hadrian, despre episcopii

Ierusalimului; despre apologiile Sfântului Iustin și martiriul lui, despre Sfântul Policarp, despre episcopii Antiohiei, despre Hegesip, despre Teofil al Antiohiei, despre Tațian Asirianul, despre Apolinarie, despre Sfântul Irineu, despre Panten, despre Clement Alexandrinul, despre controversa pascală, despre Origen, pe larg, despre Ipolit, despre ucenicii lui Origen, despre erezia elchesaiților; 7-8) Vorbește despre suferințele Bisericii în secolele III și IV, despre răutățile lui Deciu, despre Sfântul Ciprian, Novatus, Sabeliu, Pavel de Samosata, despre persecuțiile sub Valerian, despre martirii din Nicomidia și Frigia, despre anularea edictelor de persecuție; 9) Vorbește despre victoria lui Constantin asupra lui Maxentiu și a lui Liciniu asupra lui Maximin, despre nimicirea definitivă a dușmanilor credinței; 10) vorbește despre victoria lui Constantin asupra lui Liciniu și de binefacerile aduse de Constantin Bisericii și creștinilor.

"" în introducerea la cartea I, Eusebiu scrie: "Sunt de părere că realizarea prezentei lucrări este de cea mai mare trebuință, deoarece până acum, după câte știu, nimeni dintre scriitorii bisericești nu a nutrit nădejdea să scrie cândva o lucrare de acest fel. Nădăjduiesc așadar că ea se va dovedi de foarte mare folos celor care privesc cu râvnă spre învățământul folositor al istoriei în general".

4) *Despre martiri din Palestina.* Aici se dezvoltă tema persecuțiilor din anii 303-311, în Țara Sfântă, unde Eusebiu cunoștea prea bine situația. Sunt amintiți 83 de martiri, între care Pamfî, prietenul și conducătorul Școlii din Cezareea Palestinei.

Iată ce scrie Eusebiu despre martirul mucenicului Apfian: "(Apfian) a fost bătut atât de cumplit, încât trupul îi era numai răni, dar el a suferit totul cu foarte mult curaj, după care a fost aruncat un timp iarăși în temniță. Aici, vreme de o zi și o noapte, amândouă picioarele așa strânse în butuci i-au fost îndepărtate unul de altul până la refuz, iar a doua zi a fost adus din nou în fața judecătorului. Când i s-a poruncit din nou să jertfească, el a arătat toată răbdarea în fața torturii și a durerilor, încât te cutremurau. Coastele i-au fost ciopârțite cu cângi de fier nu o dată sau de două ori, ci în mai multe rânduri, încât îi vedeai înăuntru și oasele și măruntaiele. Atâtea răni avea pe față și pe spate, încât nici cei ce-l cunoscuseră pe vremuri bune acum nu-i mai cunoșteau fața din pricina umflăturilor. Dar întrucât nu s-a dat învins nici după astfel de chinuri, i-au înfășurat amândouă picioarele în pânză înmuiată în ulei, sub care călăii, care ascultau de ordinul primit, au aprins focul. Ce suferințe a trebuit să îndure fericitul atunci, nu se poate descrie în cuvinte... Dar nici după aceste chinuri el nu s-a înconvoiat, cu toate că adversarii lui se vedeau învinși și aproape neputincioși în fața răbdării lui supraomenești. A fost pus din nou în lanțuri. După trei zile, fiind adus iarăși în fața judecătorului, el a declarat că nu-și schimbă hotărârea, așa că, în sfârșit, jumătate mort, a fost aruncat în mare. Ceea ce s-a întâmplat îndată după aceea ar părea de necrezut... Martorii acestui eveniment sunt toți locuitorii Cezareei. Curând după ce au văzut scufundându-se în valurile mării la adâncimi nesfârșite acest om cu adevărat sfințit și de trei ori fericit, dintr-o dată s-a produs o fierbere și o zguduire atât

de puternică, în marea însăși, precum și în tot ce era în jur, încât pământul și orașul întreg s-au zguduit din pricina acestui fenomen. Și deodată cu acest uimitor și neașteptat cutremur de pământ, ca și cum nici ea n-a putut să-I țină, însăși marea a aruncat înaintea porților orașului cadavrul dumnezeiescului martir. Si iată așa s-au întâmplat evenimentele în legătură cu dumnezeiescul Apfian!".

Doctrină. A luptat contra sabelianismului. Nu este cu totul ortodox, fiind prieten cu arienii sau semiarienii. Nu a folosit termenul omoousios. Doctrina sa trinitară este origenistă. Sfânta Măria este Născătoare de Dumnezeu. Sfântul Duh este creatură a Tatălui. Respinge cultul icoanelor.

Bibliografie:

Traduceri: Viața lui Constantin cel Mare, traducere de Radu Alexandrescu, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, voi. 14, București 1991; *Istoria Bisericească și Martirii din Palestina*, traducere, studiu și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, voi. 13, București 1987.

Studii: Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 153-159; Idem, *Patrologie*, voi. III, București 1988, p. 482-519; Idem, *Utilizarea "Stromatelor" lui Clement Alexandrinul de către Eusebiu al Cezareei în "Pregătirea evanghelică"*, în rev. "Studii Teologice", seria a H-a, an XXVII, nr. 7-8/1975, septembrie-octombrie, p. 501-521 ; Ștefan, Pr. Drd. Liviu, *Poporul biblic în Istoria mântuirii după Eusebiu de Cezareea*, în rev. "Glasul Bisericii", an XLVIII, nr. 1/1989, ianuarie-februarie, p. 65-76; Voiculescu, Drd. Mihail, *Situația creștinilor din Palestina, în secolele III-IV, după Eusebiu de Cezareea*, în rev. "Studii Teologice", seria a H-a, an XXXIV, nr. 5-6/1982, mai-iunie, p. 408-423.

Sfântul Chirii al Ierusalimului

Viața. Este primul care a fost numit *al Ierusalimului*. S-a născut între 313-315, poate în Ierusalim, poate în împrejurimi. A fost botezat de părinții săi ortodocși, care i-au dat și o educație creștinească aleasă. Se pare că a fost monah, căci în acea vreme monahismul înflorea. A studiat, așa cum reiese din opera sa, cu temeinicie Sfânta Scriptură, dar și operele câtorva Sfinți Părinți și scriitori bisericești (Sfântul Irineu, Eusebiu).

La 20 de ani a fost hirotonit diacon, iar la 30 de ani a fost preot. În anul 348 era episcop. Atunci a rostit Catehezele sale. Istoricii bisericești vorbesc de conflictele Sfântului Chirii al Ierusalimului cu mitropolitul Acaciu al Cezareei Palestinei, pe probleme de întâietate onorifică. Sfântul Chirii a fost exilat mulți ani. În anul 381 a participat la Sinodul II ecumenic. A fost un

orator talentat și popular. Mineiul păstrează și o descriere a sa: "Avea statură obișnuită, era palid, purta păr lung, alb și des, avea nasul mic, gura mare, fața largă, sprâncenele ieșite înainte, o barbă mare care, de sub bărbie, se împărțea în două". Sfântul Chirii al Ierusalimului a murit în 386, la 18 martie, la mai mult de 70 de ani.

A fost acuzat de simpatie față de grupările ariene. Chiar dacă nu a folosit termenul omoousios, pentru a nu favoriza sabelianismul, el spune în *Cateheza a XI-a*: "Tatăl Cel veșnic a născut din vecie și în chip negrăit pe Fiul", care este "întru toate asemenea Născătorului Său". Sfântul Chirii al Ierusalimului poate fi considerat cu adevărat ortodox.

Opera.

Catehezele baptismale. Procateheza, sau Prologul catehezelor celui între sfinți Părintele nostru Chirii, Arhiepiscopul Ierusalimului prezintă lucrarea ce o va desfășura autorul: "învățăturile pe care metodic vi le vom expune sunt multe. Acum vi le-am amintit răzleț, dar la timpul lor vi le vom expune metodic".

Cuprinsul celorlalte cateheze este următorul: 1)introducere pentru cei ce vin la botez, subliniind renașterea pe care acesta o aduce celor vrednici; 2)tratează problema păcătosului, a îndreptării lui, a pocăinței; 3)tot despre botez și elementele Tainei; 4)"despre cele zece dogme", sau un scurt rezumat al învățăturilor necesare; 5)explicarea simbolului credinței; 6)despre unitatea lui Dumnezeu; 7)despre Tatăl; 8)explicarea cuvântului "Pantocrator"; 9)despre Dumnezeu Creatorul; 10)despre Mântuitorul; H)Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului; 12)argumentează întruparea Fiului lui Dumnezeu din Fecioara; 13)despre răstignirea și îngroparea Domnului, despre rolul Crucii; 14)despre înviere și înălțare; 15)despre a doua venire, judecata și împărăția fără de sfârșit a Domnului, despre semnele Parusiei; 16)despre dumnezeirea Sfântului Duh și lucrarea Sa în Vechiul Testament; 17)despre Sfântul Duh, din Noul Testament; 18)despre Biserică, învierea trupurilor și viața veșnică.

Catehezele mistagogice au următorul cuprins: 1)celor de curând botezați; 2)realitatea mântuirii celui botezat prin realitatea morții și învierii lui Hristos; 3)despre ungerea cu Sfântul Mir; 4)despre Sfânta Euharistie; 5)despre Sfânta Liturghie.

Alte opere. A mai scris: Omilie la slăbănogul de la scaldătoarea Vitezda, Scrisoare către împăratul Constanțiu, Omilie la Nunta din Cana.

Doctrina.

Sfânta Treime. Dumnezeu Tatăl este din totdeauna Tatăl Unuia-Născut. El n-a devenit Tată prin schimbarea de voință, ci are această vrednicie înainte de orice ființă, înainte de toți vecii. Fiul este Dumnezeu născut din Dumnezeu, Viață născută din Viață, Lumină născută din Lumină, asemenea în totul Celui care L-a născut. Stă de-a dreapta Tatălui din veci, nu în urma vreunui merit, care să-L fi ridicat la această vrednicie. Sfântul Duh este unul singur și Mângâietorul. Este putere mare, dumnezeiască și nepătrunsă cu mintea. Trăiește, cugetă și

sfințește toate cele făcute de Dumnezeu prin Hristos. A lucrat în profeți, în Apostoli și în sufletele dreptilor. Tatăl, Fiul și Sfântul Duh nu sunt trei Dumnezei, cum pretind marcioniții, ci mărturisim un singur Dumnezeu, împreună cu Sfântul Duh, prin Fiul. Nici nu despărțim Sfânta Treime, nici nu amestecăm Persoanele, ca Sabelie. Sfântul Chirii al Ierusalimului combate pe ereticii care huleau Sfântul Duh (gnostici, valentinieni, manihei, marcioniți, montaniști). Sfântul Duh este Mângâietorul, căci ne mângâie și vine în ajutorul nostru, lucrând cu noi și pentru noi.

Hristologie. Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Măria pentru păcatele noastre. A luat fire omenească fără păcat. Întruparea este reală. Dacă Hristos ar fi fost numai Dumnezeu, noi rămâneam în afara mântuirii. Dacă era numai om, nu era folositor. Păcatul a fost ridicat de Hristos prin Crucea Sa, prin care ne-a răscumpărat.

Sfintele Taine. Sfântul Botez. Pentru primirea botezului este nevoie de o anumită pregătire fizică și morală a celor ce urmează să se boteze. "Tot cel ce dorește să se boteze, trebuie să lepede haina cea veche a păcatului și să îmbrace haina cea nouă a Bisericii, să respecte disciplina din timpul slujbelor, să ia aminte cu înțelepciune la tâlcuirea dumnezeieștilor Scripturi", să primească exorcismele, să stăruie în cateheze. Este vorba de o schimbare radicală a felului de a trăi. Mai presus de toate, se cere credința.

Sfântul Chirii al Ierusalimului stăruie asupra necesității Sfântului Botez, reamintind cuvintele Domnului (Ioan 3, 5). "Nu va intra în împărăția cerurilor cineva, spune ei, oricât de plin de virtuți ar fi și de fapte bune, dacă nu va primi prin apă pecetea", în afara mucenicilor.

Efectele Botezului sunt: iertarea păcatelor, moartea păcatului, desfătarea raiului, harisma înfierii, "Apa curățește trupul, iar Duhul pecetluiește sufletul, ca să se apropie de Dumnezeu". Botezul este poarta de intrare în Biserică, în comuniunea sfinților. Iată câteva numiri date acestei Sfinte Taine, ia Sfântul Chirii al Ierusalimului: "moarte și înviere", "libera renaștere a înfierii", "arvuna Duhului Sfânt", "pecete tainică", "baia pocăinței".

Mir ungerea. Pentru Sfântul Chirii al Ierusalimului Taina Mirungerii este taina plinății adăugate la harul înfierii și împărtășirii Sfântului Duh. Mirungerea desăvârșește unirea creștinului cu Hristos, unire începută prin botez. Această taină a fost săvârșită la început prin punerea mâinilor Sfinților Apostoli, în legătură cu materia tainei, Sfântul Părinte subliniază că ea nu este simplu mir, ci un dar al Mântuitorului și al Sfântului Duh. "Să nu-ți închipui că mirul acesta este simplu mir, căci, după cum pâinea Euharistiei, după invocarea Sfântului Duh, nu mai este simplă pâine, ci trup al lui Hristos, tot așa și acest mir, după invocare, nu este un simplu mir..., dimpotrivă este un dar al Iui Hristos și al Sfântului Duh". Ungerea pe frunte semnifică "slobozirea de rușinea pe care primul om călcător de poruncă o purta pretutindenea". Ungerea la urechi o primim spre a avea "urechi în stare să audă tainele dumnezeiești". Ungerea nasului este spre a fi bună mireasmă a Mântuitorului. Ungerea pieptului înarmează pe creștin împotriva uneltirii diavolului.

Sfânta Euharistie. Elementele (pâinea și vinul) se prefac în mod substanțial în Trupul și Sângele Domnului. Prezența este reală, substanțială, dar nevăzută. Aproape întreaga *Cateheză a Vi-a* mistagogică este dedicată prezenței reale. "Pâinea ce se vede nu este pâine, chiar dacă o simțim pâine la gust, ci Trup al lui Hristos, iar vinul ce se vede nu este vin, chiar dacă gustul o vrea, ci Sânge al lui Hristos". Sfânta Euharistie este și jertfa de Sine, pe care Mântuitorul o oferă neconținut Părintelui Ceresc pentru noi. Hristos nu încetează să se jertfească mereu pe altarul Bisericii prin jertfa euharistică. Sfânta Euharistie înfățișează prin anamneză economia mântuirii. Ea stabilește o legătură dinamică între Domnul Hristos și noi, pentru a deveni tot mai mult asemenea Lui. Iisus Hristos devine în noi un ferment care lucrează și ne angajează și pe noi în această lucrare. Sfânta Euharistie are și un aspect comunitar pentru toți creștinii ce mărturisesc credința cea adevărată.

Eshatologie. Sfântul Chirii al Ierusalimului vorbește despre a doua venire a Domnului. Face o paralelă între aceasta și prima Sa venire. Viața omenească presupune existența unei perspective eshatologice, căci: "Dacă n-ar exista această fază finală, atunci ar fi zadarnică toată viața noastră pământească cu Hristos", cum spune Părintele Dumitru Stăniloae.

Sfântul Părinte demonstrează logic și riguros că lumea aceasta va avea un sfârșit și descrie ce semne vor premerge Parusia. În ce privește învierea morților, el spune că o astfel de credință "este o mare poruncă și învățătură a Sfintei sobornicești Biserici". Dimpotrivă, negarea posibilității învierii este un semn al necredinței. Pentru cei care nu acceptau decât dovezile de ordin rațional, Sfântul Chirii demonstrează posibilitatea învierii pe temeiul argumentului atotputerniciei Lui Dumnezeu, alături de alte argumente, luate din natură, sau din viața omului. Mai presus de toate, Sfântul Părinte arată că această înviere este cerută de dreptate. Se prezintă și starea oamenilor la înviere, atât a dreptilor, cât și a păcătoșilor.

Nu se poate vorbi despre o prezentare sistematică a eshatologiei Sfântului Chirii al Ierusalimului, căci autorul nici nu și-a propus acest lucru. În vremea sa însă Biserica avea o învățătură eshatologică deja cristalizată, pe care Sfântul Părinte are meritul de a o fi adaptat stilului catehezei și puterii de receptare a ascultătorilor ei.

Frumoase sunt argumentele pe care el le ia din natură. De pildă, Sfântul Chirii spune că un copac tăiat înfrunzește din nou; o mlădiță tăiată din butuc și pusă în pământ capătă iarăși viață; se apelează și la cunoscutul exemplu al bobului de grâu, care putrezește, pentru ca dintr-însul să răsară iarăși viața. Și dacă înviază cele care sunt date omului spre folos, cu atât mai mult va învia omul, beneficiarul lor: "Grâul a fost făcut pentru noi, căci pentru folosul nostru au fost făcute atât grâul, cât și celelalte semințe și nu pentru ele însele. Apoi, dacă cele ce au fost făcute pentru folosul nostru capătă viață, după ce au murit, oare noi, pentru care au fost făcute acelea, nu vom învia după ce am murit?". Se repetă și legenda pasării Phoenix, simbol al aceleiași învieri.

Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Urmând învățătura Sfântului Apostol Pavel, Sfântul Chirii vorbește despre caracterul inspirat al Sfintei Scripturi și despre autoritatea ei divină, despre unitatea organică a celor două Testamente. Orice dogmă își are temeiul în Sfânta Scriptură. Pentru cercetarea Scripturii este nevoie de credință și de strădanie', pentru a afla adevărul, dar și de cercetarea mărturiilor Sfintei Tradiții. Căci pentru Sfântul Chirii, întemeierea învățăturilor pe Sfânta Scriptură nicidecum nu exclude Sfânta Tradiție. De pildă, în Cateheza a V-a spune: "Vedeți, deci, fraților și țineți predaniile pe care le primiți acum și înscrieți-le în latul inimii voastre".

Important este de sesizat că Sfântul Chirii insistă asupra necesității absolute a întemeierii învățăturilor Bisericii pe Sfânta Scriptură. Recunoașterea acestui punct de vedere a venit prin participarea Sfântului Părinte la Sinodul II ecumenic. După unii, la întocmirea Simbolului niceo-constantinopolitan s-a ținut cont de Simbolul ierusalimitean, prezentat de Sfântul Chirii, pe care îl numeau "cei mai iubit de Dumnezeu episcop".

Desăvârșirea creștină. Scopul catehezei creștine, cum reiese ea din opera Sfântului Chirii al Ierusalimului este de a face pe cateheți să devină personalități creștine, adică de a lucra pentru desăvârșirea lor proprie. Fiindcă dincolo de țelul educației creștine, care înseamnă a învăța despre dogmele Bisericii, Sfântul Părinte cere mobilizarea voinței noastre, pregătirea minții și lucrarea virtuții, adică transpunerea în viață a acelor dogme. Sfântul Chirii leagă idealul desăvârșirii de realizarea lui în Biserică, prin stăruința creștinului. Dar rolul cel mai important revine harului divin, fără de care nu există progres spiritual. Mijlocul prin care îi dobândim este cel oferit de Sfintele Taine, despre care vorbește Sfântul Chirii. În concluzie, Catehezele acestea dau sensul, metoda și mijloacele de realizare a desăvârșirii creștine.

Simbolul de credință al Bisericii din Ierusalim. Azi Biserica recunoaște ecumenice doar Simbolul niceo-constantinopolitan, Simbolul apostolic și Simbolul atanasian. Simbolul pe care Sfântul Chirii îl tâlcuiește este diferit de acestea, deși se apropie mai mult de cel apostolic și de cel niceo-constantinopolitan, fiind mai lung decât primul și mai scurt decât cel de-al doilea.

Lipseșc de asemenea referirile la Botez, Biserică, învierea morților, viața veșnică. Deci Sfântul Chirii nu a luat ca reper simbolul de la Niceea, formulat cu o jumătate de veac înaintea Catehezelor sale. Când se adaugă cuvintele: "a cărui împărăție nu va avea sfârșit", Sfântul Chirii se referă la Marcel de Ancira, care nega veșnicia împărăției Mântuitorului.

Iată textul Simbolului: "Credem într-unui Dumnezeu, atotputernicul, Făcătorul cerului și al pământului, văzutele tuturor și nevăzutele. Și întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Căruia născut, carele din Tatăl s-a născut, Dumnezeu adevărat, mai înainte de toți vecii, prin care toate s-au făcut. A venit în trup și s-a făcut om din Fecioară și de la Sfântul Duh. Și s-a răstignit și s-a îngropat. A înviat a treia zi. Și s-a suit la ceruri și stă de-a dreapta Tatălui. Și va veni în slavă, să Judece viii și morții, a cărei împărăție nu va avea sfârșit. Și întru unui

Duhul Sfânt, Mângâietorul, carele a grăit prin prooroci. Și într-un botez al pocăinței, spre iertarea păcatelor. Și într-una, sfântă, sobornicească Biserică. Si în învierea morților. Si în viața veșnică".

Acest simbol este regăsit în Cateheza I mistagogică. Există însă și o variantă foarte scurtă a simbolului, rostit de cei botezați: "Cred în Dumnezeu Tatăl si în Fiul si în Sfântul Duh. Si într-un botez ai pocăinței".

Latura pedagogică a Catehezelor. Sfântul Chirii așează în frunte o procateheză, o introducere, care pregătește pe ascultător pentru cele următoare. Ascultătorii, oameni maturi, care se pregăteau pentru a fi botezați, sunt învățați despre datoriile lor, insistându-se asupra ideii că Dumnezeu nu cere de la aceștia decât bunăvoință și inimă curată. Catehezele arată și armele care se folosesc împotriva păgânilor și ereticilor. Se cere credință și schimbarea morală a vieții catehumenilor. Simpla cunoaștere a dogmelor nu este suficientă. Spiritul catehezei Sfântului Chirii este cel al Școlii Antiohiene, pe care o întrece cu totul. El adaugă trăirea sinceră a învățăturilor. Pentru Sfântul Chirii, limba este mijlocul de predare a cunoștințelor. Ea este limpede și precisă. Este dublată de zelul apostolic al Sfântului Părinte.

Iată un fragment din *Cateheze*: "Cu adevărat, fraților, mare este lucru acesta: de aceea apropiați-vă cu luare aminte de el. Fiecare din voi are să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu în prezența nenumăratelor oștiri de îngeri. Duhul cel sfânt are să pecetluiască sufletele voastre. Veți fi înrolați în armata marelui împărat! Pentru aceea pregătiți-vă, fiți gata! Nu vă îmbrăcați cu veșmintele foarte strălucitoare ale hainelor, ci cu evlavia cea cu bună conștiință a sufletului. Nu te uita că apa botezului este apă obișnuită, ci uită-te la harul duhovnicesc dat împreună cu ana! După cum darurile aduse pe altarele idolești sunt prin natura lor daruri obișnuite, dar se pângăresc prin invocarea idolilor asupra lor, tot astfel în chip contrar, apa obișnuită, dacă primește invocarea Duhului Sfânt și a lui Hristos și a Tatălui, capătă putere de sfințire.

Pentru că omul este dublu, alcătuit din suflet și trup, dublă este și curățirea: una netrupească pentru suflet, iar alta trupească pentru trup. Apa curățește trupul, iar Duhul pecetluiește sufletul ca să ne apropiem de Dumnezeu fiindu-ne stropită inima de Duhul și fiindu-ne spălat trupul cu apă curată. Așadar când te vei coborî în apă, nu te uita numai la apă, ci primește mântuirea prin lucrarea Sfântului Duh! Căci fără amândouă este cu neputință să te desăvârșești. Nu sunt eu care-ți spun aceasta, ci Domnul Iisus Hristos, care are stăpânire peste această taină. El spune: "Dacă cineva nu se va naște de sus" și adaugă "din apă și din Duh, nu poate să între într-o împărăție a lui Dumnezeu". Nu are harul desăvârșit nici cei care este scufundat numai în apă, dar n-a fost învrednicit cu Duhul și nici nu va intra în împărăția cerurilor unul oricât de virtuos ar fi în fapte, dacă nu va primi prin apă pecetea. Cuvântul este îndrăzneț, dar nu-i al meu. Iisus este cel care a hotărât. Iar dovada cuvintelor ia-o din dumnezeiasca Scriptură! Corneliu era un bărbat drept; a fost învrednicit să vadă pe îngeri și i-au ridicat, în ceruri, înaintea

lui Dumnezeu rugăciunile și milosteniile sale ca pe o coIoană măreață. A venit la el Petru și Duhul s-a revărsat peste cei credincioși și au vorbit în alte limbi și au profețit. Scriptura spune că după primirea harului Duhului, "Petru a poruncit ca să se boteze în numele lui Iisus Hristos". Aceasta, pentru ca să participe harului, prin apă, și trupul, odată ce sufletul s-a renăscut prin credință".

Iată și un fragment din *Cateheza a patra mistagogică*: "într-un timp, (Hristos) a prefăcut în Cana Galileei apa în vin, care este foarte apropiat cu sângele (Ioan 2, 1-10) și să nu fie demn de crezut când a prefăcut apa în sânge? Chemat la nunta firească a făcut acest minunat lucru și să nu se poată crede că El a dăruit cu atât mai mult din cămara de nuntă trupul și sângele spre mâncare?"

De aceea, să le luăm cu credință ca trup și sânge al lui Iisus Hristos, căci sub formă de pâine și se dă trupul și sub formă de vin și se dă sângele. Ca luând trupul lui Iisus Hristos, să te faci un trup și sânge cu Dânsul. În felul acesta, ne facem și purtători de Iisus Hristos, împărțindu-ne trupul și sângele Lui în mădulele noastre. Tot astfel ne facem părtași ai firii dumnezeiești, după fericitul Petru (II Petru 1, 4)... în Noul Testament, pâinea cerească și potirul mântuirii sunt cele ce sfințesc trupul și sufletul, căci precum pâinea se cuvine trupului, asemenea și cuvântul se potrivește sufletului. Să nu crezi deci pâinea și vinul de lucruri simple, căci ele sunt după cum însuși Domnul ne încredințează, trupul și sângele lui Iisus Hristos. Simțirea deși îți-ar spune aceasta, să te lași întărit de credință. Să nu iei lucrul după gust, ci să fii cu desăvârșire încredințat că te-ai făcut vrednic de trupul și sângele lui Iisus Hristos".

Bibliografie.

Traducere: Catehezele, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, București 1943; *Cele cinci Cuvântări mistagogice. Traducere și studiu catehetic*, traducere de Ioan Popescu-Albota, editura Universității din București, Facultatea de Teologie, București 1908, p. 28-45.

Studii: Băbuș, Arhim. Grigore, *Opera catehetică a Sfântului Chirii al Ierusalimului și actualitatea ei*, în rev. "Ortodoxia", an XXXVIII, nr. 3/1986, iulie-septembrie, p. 139-149;

Bulacu, Pr. Prof. Mihail, *Liturghia catehumenilor și cateheza în Biserica creștină primară a Ierusalimului*, în rev. "Ortodoxia", an XXXII, nr. 4/1980, p. 601-619; Chițu, Magistr. Viorel, *Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului ca izvor pentru istoria cultului creștin*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XII, nr. 3-4/1960, martie-aprilie, p. 161-176; Ciocoiu, Pr. Magistr. Aurel, *Desăvârșirea creștină după Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Studii Teologice", seria a I-a, an IX, nr. 3-4/1957, martie-aprilie, p. 233-243; Coman, Pr. Prof. Ioan Q., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 159-160; Idem, *Patrologie*, voi. III, București 1988, p. 536-567; Qeorgescu, Pr. Magistr. Mihail, *Simbolul credinței și explicarea lui în opera Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Glasul Bisericii", an XVIII, nr. 3-4/1959, martie-aprilie, p. 216-233; Idem, *Sfintele Taine, după*

Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XI, nr. 7-8/1959, septembrie-octombrie, p. 428-442; Grigoraș, Pr. Lector C, *Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului și rolul lor în cultivarea credinței*, în rev. "Teologie și Viață", seria nouă, an VII (LXXIII), nr. 7-12/1997, iulie-decembrie, p. 79-92; Hau, Drd. Minai, *Tainele de inițiere după Catehezele mistagogice ale Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Ortodoxia", an XXXVIII, nr. 4/1986, octombrie-decembrie, p. 126-138; Iana, Drd. Constantin, *Concepția Sfântului Chirii al Ierusalimului despre Sfânta Scriptură ca temei al învățăturilor Bisericii*, în "Catehezele" sale, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XIX, nr. 7-8/1967, septembrie-octombrie, p. 446-455; Ioniță, Drd. Alexandru M., *Taina Sfintei Euharistii la Sfântul Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Glasul Bisericii", an XXXVIII, nr. 7-8/1979, iulie-septembrie, p. 804-806; Nicolae, Pr. Drd. Gheorghe, *Învățătura despre Sfântul Duh în Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XIX, nr. 5-6/1967, p. 302-308; Onofrei, Pr. Gh., *Eshatologia în Catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an LXVI, nr. 5-6/1990, octombrie-decembrie, p. 14-26; Sabău, Drd. Alex. Marcel, *Importanța actuală a "Catehezelor" Sfântului Chirii, arhiepiscopul Ierusalimului*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XXXVI, nr. 1-2/1984, ianuarie-februarie, p. 110-127; Stănuț, Drd. Constantin, *Doctrina euharistică în operele Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în rev. "Ortodoxia", an XXIII, nr. 2/1971, p. 210-218.

Sfântul Epifanie

Viața. S-a născut pe la anul 315, în Palestina și a fost atras de monahii de acolo, în special de Sfântul Ilarion. A călătorit și în Egipt, încât la 20 de ani avea o mare experiență monahală. A întemeiat o mănăstire în țara sa, pe care a condus-o timp de 30 de ani. A fost preocupat de studiu (cunoștea 5 limbi) și rugăciune. Din anul 367, a fost ales episcop al Salaminei, în Cipru.

Prin întreaga sa activitate, Sfântul Părinte a dovedit sfințenia vieții sale, trăită în chip ortodox, fiind cinstit chiar de atunci ca sfânt făcător de minuni. A luptat, inclusiv în scris, contra ereticilor timpului, dar mai ales împotriva lui Apolinarie și a lui Origen, despre care spunea că este ia originea tuturor ereziilor. Chiar și pe Sfântul Ioan Gură de Aur îl considera origenist. Prin intrigile lui Teofil al Alexandriei, crezând că slujește o cauză dreaptă, Epifanie a plecat în anul 402 la Constantinopol, vrând să-l mustre pe Sfântul Ioan Gură de Aur. Aflând adevărul, a renunțat. A murit pe drumul de întoarcere, în corabie, în anul 403, la 88 de ani.

Opera. Este importantă atât din punct de vedere istoric, cât și teologic.

1) *Ancoratul* este o lucrare scrisă la cererea creștinilor din Pamfalia, prezentând pe baza Revelației, învățătura despre Sfânta Treime și despre Sfântul Duh, care trebuie să fie precum o ancoră, de care creștinii să se țină, spre a nu fi luați de valurile ereziilor. Lucrarea cuprinde și două simboluri de credință, din care unul este bapțialmal.

2) *Panarion*, sau *Cutia, cu doctorii*, sau *Contra tuturor ereziilor*. Combate 80 de erezii, primele 20 fiind precreștine. Ereticii combătuți sunt, între alții: Simon Magul, mesalienii, origeniștii, maniheii, arienii, marcelienii, meietienii, pnevmatomahii, anomeii etc. Dovedește superioritatea Bisericii față de erezii între eretici sunt 44 de filosofi greci. Reprezintă cea mai mare combatere a ereziilor din acea vreme.

3) *Despre măsuri și greutăți* (canonul Vechiului Testament, interpretarea cărților biblice, din 392); 4) *Despre cele 12 pietre prețioase* (explicație alegorică a celor 12 pietre de pe pieptul marelui preot, din 394); 5) Două scrisori (lui Ioan al Ierusalimului, despre origeniști și Iulian); 6) Lucrări iconoclaste: *Pamflet contra icoanelor* (a căror cinstire o consideră idolatrie); *Scrisoare către împăratul Teodosie* (cere împăratului să hotărască dacă creștinii își pot face un Dumnezeu pictat); *Testamentul lui Epifanie* (caracter iconoclast).

Doctrina, Este cea tradițională, lipsită de speculații, bazată pe revelație și păstrată de Biserică.

Sfânta Treime. Tatăl este nenăscut, necreat. Fiul este născut, dar necreat. Sfântul Duh este veșnic, nu este născut, nu este creat, ci deoființă cu Tatăl și cu Fiul. Sunt 3 ipostase, o singură ființă, o singură dumnezeire. Descoperirea lui Dumnezeu s-a făcut în mod progresiv, începând cu Moise (dumnezeirea unică), apoi continuând cu profeții (Tatăl și Fiul) și desăvârșindu-se în Sfintele Evanghelii (Treimea).

g* *Hristologie. Soteriologie*. Mântuitorul a avut trup adevărat și suflet adevărat. Logosul nu s-a întrupat dintr-o necesitate, ci în virtutea înțelepciunii dumnezeiești, din dragostea față de oameni și pentru a înlătura stricăciunea. Sfânta Fecioară este Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară. Combate 80 de erezii de pe poziția Bisericii, pe care o consideră tezaurul credinței.

Cuvânt la învierea Domnului: "Astăzi, după trei zile de ședere în mormânt, Soarele dreptății răsare și luminează toată zidirea. Hristos, Cel de trei zile mort, dar care există mai înainte de veacuri, a crescut ca un ciorchine de strugure și lumea de veselie a umplut. Veniți să vedem zorile cele neînserate! Astăzi, înaintea zorilor să ne deșteptăm și să ne umplem de luminoasă bucurie. Hristos a deschis porțile iadului și morții ca din somn s-au sculat. A înviat Hristos, învierea celor căzuți și pe Adam împreună cu Sine l-a ridicat. A înviat Hristos, învierea tuturor și pe Eva de blestem a izbăvit. A înviat Hristos, învierea, și cu podoabă a luminat lumea cea mai înainte împodobită. Ca din somn S-a deșteptat Domnul și, biruind, a rușinat pe toți răstignitorii Lui. A înviat și a dăruit bucurie la toată zidirea. A înviat și a golit temnița iadului. A înviat și stricăciunea firii în nestricăciune a prefăcut. A înviat Hristos și a restabilit pe Adam.

învrednicindu-i de nemurirea de la început. Prin înviere, se înnoiește în Hristos orice făptură nouă. în Hristos, universul se înnoiește și noi, cei neîmpodobiți, prin El ne împodobim".

Bibliografie: Sfântul Epifanie, *Cuvânt la învierea Domnului*, traducere din P.G. 43, 465-477, de Protos. Ioasaf Popa, în rev. "Glasul Bisericii", an XVII, nr. 4/1958, aprilie, p. 327-330; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 161-163; idem, *Patrologie*, voi. III, București 1988, p. 575-594; Miculescu, Diac. Gheorghe, *Sfântul Epifanie Episcopul Salaminei. Biografia, scrierile și doctrina sa*, București 1902.

XII. Sfântul Chiril al Alexandriei

Sfântul Chiril al Alexandriei

Viața. S-a născut la Alexandria, în jurul anului 370. Unchiul său era episcopul Teofil al Alexandriei. Și-a format o cultură solidă, inclusiv prin lectura profundă a operelor Sfântului Atanasie cel Mare. A mers la călugării din pustiu. Apoi a însoțit pe Teofil, în anul 403, la Constantinopol, unde a participat la Sinodul de la Stejar, care a depus din treaptă pe Sfântul Ioan

Gură de Aur. în 412, Sfântul Chiril a luat locul lui Teofil, după moartea sa, continuând tradiția Bisericii din Alexandria și a scolii ei. A moștenit prejudecățile și dușmănia față de Sfântul Ioan Gură de Aur, refuzând săi treacă în diptice cel puțin la început (căci se pare că mai apoi la rugămintea lui Isidor Pelusiotul a acceptat). Sfântul Chiril a distrus sinagogile și a expulzat pe iudeii din Alexandria, după ce aceștia ucisese într-o noapte un număr mare de creștini. Prefectul, care nu îl iubea, a scris împăratului că astfel orașul rămăsese aproape gol. Dar și Sfântul Chiril a scris împăratului, denunțând răscoala iudeilor și măcelărirea creștinilor. Se pare că Sfântul Părinte a fost implicat și în moartea Hipatiei, conducătoarea școlii neoplatonice din Alexandria.

Din anul 429, Sfântul Chiril este prezent în lupta contra nestorianismului, sau dioprosopismului. Ceea ce a reprezentat Sfântul Atanasie pentru arianism a reprezentat el „pentru nestonianism. Ereticii susțineau că în Iisus Hristos sunt două persoane, iar Fecioara Măria nu era născătoare de Dumnezeu (Theotokos), ci Născătoare de om (Anthropotokos), sau cel mult Născătoare de Hristos (Hristotokos). în pastorală pascală din 429, Sfântul Chiril combate eroarea, iar papa Celestin face aceeași lucru în 430, într-un sinod ținut la Roma, Sfântul Părinte a trimis ereticului cele 12 anatematisme contra nestorianismului, cerându-i să retracteze tezele, sub amenințarea caterisirii și excomunicării.

Împăratul Teodosie II a convocat la Efes, în 431, Sinodul al IV-lea ecumenic. Grupa episcopilor orientali, ce susțineau pe Nestorie, nefiind încă sosită, iar Nestorie nevoind să se prezinte la ședință, Sfântul Chiril, împreună cu grupa lui, a caterisit pe Nestorie, a condamnat nestorianismul și a proclamat pe Fecioara Măria ca Născătoare de Dumnezeu. După patru zile au sosit episcopii orientali, în frunte cu Ioan de Antiohia, care au convocat un sinod al lor, caterisind și excomunicând pe Sfântul Chiril. Împăratul i-a caterisit și aruncat în temniță atât pe Sfântul Chiril cât și pe Nestorie. În cele din urmă, Sfântul Părinte se întoarce triumfător la Alexandria, iar Nestorie se retrage într-o mănăstire din Antiohia. Prin Simbolul de unire din 433 cele două centre s-au împăcat, iar Ioan de Antiohia a recunoscut condamnarea lui Nestorie. Simbolul se pare că a fost scris de Teodoret al Cirului. Sfântul Chiril a continuat să lupte pentru apărarea învățaturii Sinodului III ecumenic. A murit la 27 iunie 444. Este prăznuit, împreună cu Sfântul Atanasie, la 18 ianuarie.

Simbolul de unire din 433. Această mărturisire este împotriva lui Nestorie. Folosește termenul Theotokos, care exclude împărțirea lui Hristos în doi. Se admite unirea, nu o simplă legătură. Iată acest text:

"Mărturisim că Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut, e Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, din suflet rațional și trup, născut înaintea vecilor din Tatăl după dumnezeire, iar în zilele din urmă născut din Fecioara Măria după omenitate, pentru noi și pentru a noastră mântuire, deoființă cu Tatăl după dumnezeire și deoființă cu noi după omenitate. În adevăr s-a făcut unirea celor două firi. De aceea, mărturisim un Hristos, un Fiu, un Domn. Potrivit acestei idei a unirii neamestecate, mărturisim că Dumnezeu Logosul s-a întrupat și s-a făcut om și și-a unit templul luat din ea (Fecioara Măria) prin însuși actul zămislirii. Știm că teologii consideră unele din enunțurile evanghelice și apostolice despre Hristos drept comune pentru unitatea persoanei, iar pe altele ca deosebite pentru dualitatea firilor, pe cele demne de Dumnezeu ca ale dumnezeirii lui Hristos, iar pe cele umile ca ale omenității lui".

Opera. Dovedind o gândire teologică profundă, opera sa este foarte importantă mai ales pentru istoria dogmelor. Dacă până la 428 ea a constat mai ales în lucrări de exegeză, folosind o metodă alegorică moderată și în lucrări de polemică antiariană, după 428 vorbim de opere antinestoriene.

Exegeza Vechiului Testament: 1) Închinarea și slujirea în Duh și Adevăr (17 cărți, la anul 412). Lucrarea, un dialog între Sfântul Chiril și Paladiu, a fost scrisă înainte de începerea polemicilor Sfântului Chiril cu Nestorie. Interpretează jertfele Vechiului Testament ca pe chipuri ale jertfei lui Hristos și ale jertfei noastre spirituale în Hristos. Se accentuează așadar importanța pozitivă a jertfei, fără de care omul nu poate intra în legătură cu Dumnezeu. Desigur, este vorba despre jertfa curată de orice egoism. Numai Hristos a adus o astfel de jertfă și unindu-ne cu El, putem aduce și noi jertfa curată.

Iată un fragment din cartea a XVI-a - "Trebuie să ne aducem pe noi jertfe duhovnicești și daruri lui Dumnezeu": "Fiecare dintre noi cei îndreptați prin credință și sfințe a devenit un dar sfințit lui Dumnezeu. Și fiecare datorăm lui Hristos viața noastră. Căci precum a spus dumnezeiescul Pavel: Cu preț am fost răscumpărați și nu suntem ai noștri (I Corinteni 7, 25)... Căci ne-a câștigat prin Sine însuși lui Dumnezeu și Tatăl, punând ca pe un preț pentru noi, sângele Său. Să ne apropiem deci de Hristos, Mântuitorul tuturor, prin credință și sfințenie, aducând ca răsplătă pentru cele ce le-am primit de la El, închinarea vieții noastre întru evlavie. Dar modul acestei aduceri, pe drept cuvânt, nu se cugetă că e unul singur, ci variat. Căci unii vin la acesta nu cu destulă tărie, alții cu râvnă mai fierbinte și cu înțelegere riguroasă și cu minte trează. Și pornesc cu avânt puternic spre înfăptuirea celor ce trebuie împlinite și spre săvârșirea a ceea ce-i place Aceluia... Deci trebuie dăruită lui Dumnezeu, o Paladie, ca un miros de bună mireasmă și ca o datorie, o petrecere sfântă și strălucirile unei vieți alese... Cei vechi socoteau că îl cinstesc pe Dumnezeu prin jertfe de animale și prin arome. Căci aceea era calea viețuirii după lege. Iar noi cei în Hristos prin credință, mergând pe calea mai bună și suitoare, vom dărui Lui Dumnezeu închinarea în duh și adevăr".

2) *Glașira* sau *Comentarii elegante* (13 cărți de exegeză la Vechiul Testament). *Glașira* (Transparente) vede în diferite personaje și fapte pozitive ale unora dintre cărțile lui Moise, chipuri ale lui Hristos și ale faptelor Sale mântuitoare. Prin aceste chipuri, oamenii au fost pregătiți pentru venirea lui Hristos. Și această lucrare a fost scrisă înainte de polemica Sfântului Chiril cu Nestorie (429). În centrul operei Sfântului Părinte stă Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat. Titlul întreg al acestei lucrări este: "Transparente pline de grație sau de farmec în Pentateuh". Se vorbește despre unirea între Dumnezeirea atotputernică și umanitatea smerită în Hristos. Căci smerenia Lui este liberă, Sfântul Chiril învață că Hristos readuce omenirea în starea de dinainte de păcat. Descrierile lui Hristos sunt, cum spune Părintele Dumitru Stăniloae, "atât de subtile, atât de nuanțate, atât de bogate în paradoxuri, atât de adânci, de spirituale". Este o carte "atât de bogată în adâncirea tainei lui Hristos".

Din cuprinsul *Glașirelor* ia Facere amintim: în toate scrierile lui Moșe se dă de înțeles prin ghiciră taina lui Hristos; despre Adam; Cain și Abel; despre Noe și corabie; despre Avraam și Melchisedec; despre Avraam și despre făgăduința prin Isaac și că prin ei se preînchipuie taina credinței; despre Isaac și Rebeca; despre patriarhul, Iacob; despre Iosif; despre binecuvântarea celor doisprezece patriarhi.

Din cuprinsul *Glașirelor* la Ieșire amintim: despre nașterea lui Moise, despre vedenia lui Moise în rug; despre jertfa mielului; despre oferirea celor întâi născuți; despre Mera și despre lemnul arătat fericitului Moise; despre cele trei semne săvârșite prin Moise; despre piatra lovită; despre pogorârea din muntele Sinai și despre starea de față a lui Israel; despre vițelul turnat al lui Israel.

Din cartea Glafirelor la Levitic amintim: despre patima lui Hristos cea mântuitoare; împărtășindu-ne de binecuvântarea tainică, vom fi numaidecât sfinți și sfințiți.

Din cartea Glafirelor la Numeri amintim: despre Hristos și sinagoga iudeilor; despre cei ce au cercetat pământul făgăduințelor; Hristos s-a făcut pâine a vieții; despre șarpele de aramă.

În fine, în cartea Glafirelor la Deuteronom se vorbește și despre cel ce se războiește cu vrăjmașii; despre pietrele tencuite cu var; despre alegerea lui Iisus.

Iată un fragment despre vedenia lui Moise în rug: "Rugul este în pustie și pământul care-l are este sfânt și sfințit lui Dumnezeu. Și apropiindu-se Moise este oprit și i se poruncește să-și dezlege încălțăminte din picioare. Încălțăminte e semnul morții și al stricăciunii, dacă orice încălțăminte este rămasă a unui animal omorât și în stare de corupere. Aceasta înseamnă că de Hristos nu se pot apropia cei supuși legii și slujirii ei de pedagog. Trebuie mai întâi să spele întinăciunea și să șteargă pata pricinuită de păcat... Nu se îndreptază nimeni prin lege. Și nefiind desființat păcatul, are în mod necesar putere stricăciunea și stăpânește încă peste cei întinați moartea. De aceea, cei ce voiesc să vadă taina lui Hristos, trebuie să lepede mai întâi slujirea în chipuri și umbre, care nu e mai tare nici ca stricăciunea, nici ca moartea".

În Glafirele la Levitic se vorbește despre patima mântuitoare a lui Hristos: "Cuvântul, spune Sfântul Chiril, cuprinde în sine adevărul. Căci n-a supus Creatorul făptura Sa atât de strălucită și de minunată forțelor ce o pot corupe cu ușurință, ci moartea s-a introdus prin mânie, pentru că protopărintele Adam, nesocotind porunca dumnezeiască, s-a aolecat sDre neascultare.

Dar au încetat la sfârșit și s-au desființat în Hristos prin ascultare vinele prin ascultarea unui singur om. Căci am fost îndreptați în El... în aceia am fost osândiți la moarte; dar, am fost miluiți și ne-am înnoit spre viață prin Hristos".

3) *Comentariu la Isaia* (5 cărți, din 429; Isaia vorbește despre nașterea lui Hristos); 4) *Comentarii asupra profetilor mici* (la cei 12 profeti, cu câte un prolog); 5) *Catenele* (alte comentarii la Vechiul Testament).

Exegeza Noului Testament: 1) Comentariu la Evanghelia după Ioan (12 cărți de la 429).

Teza identității ființei Fiului cu cea a Tatălui și a Sfântului Duh, îndumnezeirea omului prin Sfântul Duh; combaterea ereticilor (arieni, eunomieni etc);

2) *Comentariu la Evanghelia după Luca* (omilii mai mult practice decât dogmatice, după anul 430).

Scrieri dogmatice și polemice contra nestorianismului: 1) Contra blasfemiilor lui Nestorie (5 cărți, 43 cap., din anul 430). Comentează omiliile lui Nestorie, mai ales cele care tăgăduiau atributul de Născătoare de Dumnezeu fără să menționeze numele ereticului. Maica Domnului este numită de către Sfântul Părinte, "cea mai sfântă frumusețe a dogmelor Bisericii".

Despre întruparea Unuia Născut. Acest dialog are de fapt un titlu mai lung care arată și ce temă tratează el: "întruparea Fiului lui Dumnezeu și faptul că Hristos este unul, adică o singură persoană, și nu două, cum ajunseseră să afirme antiohienii". Traducătorul în limba română atrage atenția că în locul cuvântului "întrupare" se putea folosi chiar mai bine termenul "înomenire".

Vorbind despre "unii", care "s-au lăsat amețiți de diferite păreri", Sfântul Chiril însuși lista celor care învățau greșit la tema tratată: "Unii au îndrăznit să declare că Cuvântul (născut) din Dumnezeu S-a arătat sub aparențele unui om și că nu a avut trup (luat) din Fecioară. Ei proferează minciuna unui mister pur aparent. Alții, pretextând că ei roșesc dacă apar ca închinându-se unui om, refuzând să încununeze de slavă cerească un trup pământesc, bolnavi de prea multă Ignoranță, dintr-o falsă și perversă evlavie, spun că Cuvântul născut din Dumnezeu Tatăl S-a transformat într-o ființă din oase, nervi și carne; de nașterea lui Emanuel din Fecioară râd nefericiții și descriu ca necuviincioasă această Iconomie atât de bună și demnă de Dumnezeu. Alții au crezut că Dumnezeu Cuvântul, Cel împreună-veșnic cu Tatăl, este născut târziu și a început să existe atunci când începutul nașterii Lui după trup a fost hotărât de voința divină. Alții sunt duși de un asemenea grad de nebunie și lipsă de evlavie, încât declară că Cuvântul lui Dumnezeu este lipsit de ipostas. Că ar fi pur și simplu un cuvânt, care primește existență în om numai prin pronunțarea a ceea ce s-a gândit. Aceștia sunt Marcel și Fotin. Alții cred că Unul-Născut S-a făcut într-adevăr om, că S-a făcut trup, dar nu (cred) că trupul asumat este, pe deplin animat de către un suflet rațional și că are o minte ca a noastră... că Și-a apropiat trupul asumat și că a jucat rolul sufletului rațional și intelectual. Alții... afirmă cu tărie că Emanuel este constituit și compus din Cuvântul lui Dumnezeu și dintr-un suflet rațional și un trup, altfel spus dintr-o natură umană deplină... Îl împart în două pe unicul Hristos și, introducând între cele două elemente o separație brutală, le prezintă practic pe fiecare dintre ele existând separat: unul fiind, susțin ei, om complet născut din Fecioară, altul Cuvântul din Dumnezeu Tatăl... îl pun pe unul aparte în calitate de om, îl numesc pe celălalt Dumnezeu, Fiu cu adevărat și prin natură... Iată deci ce gândesc aceștia. Noi însă nu gândim astfel. Fiindcă discursul ereticilor nu ne va convinge deloc să abandonăm drumul cel drept și să ne angajăm pe cel strâmb, care na duce la un scop".

3) *Despre credință, către preaevlaviosul împărat Teodosie II* (despre raportul dintre conducerea statului și credință; prezintă o hristologie biblică). 4) *Către regine* (13 cap., cu pasaje din Sfinții Părinți). 5) *Către regine* (59 cap., adresate sorei împăratului, Pulheria și soției acestuia, Eudoxia).

4) *Cele 12 anatematisme contra lui Nestorie, sau Apologie pentru cele 12 capitole contra episcopilor orientali* (din 431, prezentate ca dogme la Sinodul de la Efes, din același an, sunt un răspuns la reacțiile nestoriene față de primele scrieri ale Sfântului Chiril). Fiecare dintre ele este

alcătuită din câte un grup de obiecții, o apologie a Sfântului Chiril și o concluzie numită anatematismă, combătând și apolinarismul și monofizismul. Cele două firi s-au unit în chip natural. Lucrările lor respectă specificul fiecăruia, dar nu sunt doi, ci unui singur care lucrează. Sfânta Treime este "o singură ființă în trei ipostasuri", formulă pe care o folosise Sfântul Vasile cel Mare.

Anatematismele: 1) Dacă cineva nu mărturisește că Emanuel este Dumnezeu adevărat și Sfânta Fecioară este Născătoare de Dumnezeu, să fie anatema! 2) Dacă cineva nu mărturisește că Logosul din Dumnezeu Tatăl s-a unit ipostatic cu trupul și că există un singur Hristos, cu propriu-i trup, Dumnezeu și om deodată, să fie anatema! 3) Dacă cineva împarte după unirea lor ipostasele unui singur Hristos, unindu-le numai după demnitate, autoritate sau putere și nu printr-o unire naturală, atunci să fie anatema! 4) Dacă cineva atribuie la două Persoane sau ipostase termenii... pe unii omului separat de Logosul lui Dumnezeu..., iar pe alții numai Logosului din Dumnezeu-Tatăl..., anatema să fie! 5) Dacă cineva îndrăznește să spună că Hristos este un om purtător de Dumnezeu și nu Dumnezeu adevărat..., anatema să fie! 6) Dacă cineva îndrăznește să spună că Logosul din Dumnezeu este Dumnezeu... și nu mărturisește mai degrabă că El e Dumnezeu și om în același timp... anatema să fie! 7) Dacă cineva zice că Iisus a acționat ca om sub influența Logosului lui Dumnezeu și că și-a procurat celebritatea Unuia-Născut, ca unul de la altul, anatema să fie! 8) Dacă cineva... nu cinstește mai degrabă pe Emanuel cu o singură adorare și nu-l înalță o singură doxologie, întrucât Logosul s-a făcut trup, anatema să fie! 9) Dacă cineva zice că Unul-Domn Iisus Hristos a fost slăvit de către Sfântul Duh, folosindu-se ca de o putere străină... și nu zice mai degrabă că al Lui este Sfântul Duh, prin care se realizează minunile, anatema să fie! 10) Dacă cineva spune că nu însuși Logosul a fost arhieru și apostol atunci când s-a făcut trup și om pentru noi, ci un alt om născut special din femeie și diferit de Ei, sau dacă cineva zice că El a adus jertfă și pentru El însuși și nu mai degrabă pentru noi, anatema să fie! II) Dacă cineva nu mărturisește că trupul Domnului este de viață făcător și că este propriu Logosului din Dumnezeu-Tatăl, ci al altuia deosebit de Logos, sau că e doar un sălaş dumnezeisc..., anatema să fie! 12) Dacă cineva nu mărturisește că Logosul lui Dumnezeu a pătimit cu trupul..., anatema să fie!

7) *Explicarea celor 12 capitole* (expresia cea mai concentrată a hristologiei sale). 8) *Apologie către prea evlaviosul împărat Teodosie* (în care se apără de acuzațiile ce i se aduceau la cele întâmplare la sinodul de la Efes); 9) *Contra celor ce nu vor să mărturisească faptul că Sfânta Fecioară este Născătoare de Dumnezeu*. Combate pe cei care învățau că Logosul nu s-a făcut om, ci sălășluiește în omul născut din femeie. 10) *Dialogul Sfântului Chiril cu Nestorie despre faptul că Sfânta Fecioară e Născătoare de Dumnezeu - Theotokos și nu Născătoare de Hristos - Hristotokos*. 11) *Scolii despre întruparea (Jnuia-Născut* (se opune unei uniri ca amestec, exterioare a celor două firi). 12) *Contra lui Teodor și Dioscor*.

Cei doi fuseseră dascălii lui Nestorie. Teodor combătuse arianismul. Susținea că Cel născut din Măria este Fiul lui Dumnezeu *prin har*, iar Logosul *prin natură*. Combătându-i, Sfântul Părinte atrage atenția că fiul prin har nu e fiu real. Teodor spune că Fecioara Măria este "născătoare de om *prin natura* lucrului și Născătoare de Dumnezeu *prin relație*". După Dioscor, trupul Fecioarei, care altfel este la fel cu al oricărui om, capătă prin naștere un adaos de cinste. Hristos a devenit templul lui Dumnezeu - Logosul, agonisind cinstea numelor. Deci Logosul vine într-un trup fără suflet și fără inteligență. 13) *Apărarea celor 12 anatematisme contra lui Teodor de Cir*. Sfântul Chiril arată că cel întrupat nu era un om purtător de Dumnezeu, ci Dumnezeu, ce si-a luat din femeie trup cu suflet și inteligență.

Alte opere: Pentru sfânta religie a creștinilor, împotriva cărților nelegiultului Iulian (răspunde lucrării lui Iulian, numită "Contra galileenilor" și acuzațiilor aduse). *Scrisori pascale sau festale* (mici tratate, cu amănunte din viața creștină și pregătirea pentru sărbătorirea Învierii Domnului). *Corespondența* cuprinde 88 de scrisori (scrisoarea a patra este numită „Scrisoarea dogmatică”, aprobată solemn în prima ședință a Sinodului III ecumenic (431), iar a șasea și a șaptea cer lui Nestorie să retracteze blasfemiile).

Doctrină.

A încheiat discuțiile ariene și a aprofundat temele hristologice.

Învățătura despre Dumnezeu și Sfânta Treime. Firea dumnezeiască este simplă. Numirile lui Dumnezeu nu se referă la ființa Sa. Tatăl naște în chip firesc pe Fiul și creează prin Acesta. Cunoașterea lui Dumnezeu este fără hotar. Oamenii nu cunosc ce este Dumnezeu în ființa Sa. Raportul Tatălui cu Fiul este precum cel dintre minte și rațiune. Fiul iese din ființa Tatălui ca dintr-un izvor. El nu este creatură, ci Dumnezeu după fire și veșnic. Fiul este imaginea Tatălui. Primind chipul Fiului, adică pe Duhul Sfânt, primim pe Fiul și pe Tatăl.

Hristologia. Sfântul Chiril vorbește despre unirea reală a celor două firi în Hristos, iar nu despre o unire morală. Fiu! nu ia trup fără suflet, ci unul rațional. Nu sunt 2 persoane și 2 fii, ci unul singur. "Unirea fizică" este unirea adevărată. Expresia „o singură fire întrupată a lui Dumnezeu – Logosul” era socotită de Sfântul Chiril ca aparținând Sfântului Atanasie. Ea însă derivă din operele lui Apolinarie. Inițial, sensul acestei expresii era acela că Mântuitorul, după Întrupare, are o singură fire. Dar pentru că Sfântul Chiril folosea adesea cuvântul *fire* în loc de *ipostas* sau *persoană*, înțelegem că ea a fost folosită de Sfântul Părinte în sens ortodox. De fapt Sinodul V Ecumenic chiar așa o folosește. Sfântul Chiril nu a tăgăduit nici cele două firi în Hristos, cum făceau monofiziții, nici nu a contestat caracterul propriu al firii umane, ca Apolinarie. Sfântul Părinte vorbește și despre comunicarea însușirilor. Fecioara Măria este numită Theotokos.

Teoria enipostasei. Sfântul Chiril a creat această teorie a enipostasei, sau a "însușirii omenității de Logos, cu un secol înainte de Leonțiu de Bizanț. Răspunzând la întrebarea: de ce omenitatea în unire nu e o persoană, Sfântul Părinte zice: "Spunem că trupul a devenit propriul trup al Cuvântului, și nu al unui om existând aparte și separat, ca și cum Hristos și Fiul ar fi altul decât Cuvântul... Trupul său este omogen sau consubstanțial cu trupurile noastre (fiindcă e născut din femeie) și trebuie considerat și numit propriul trup al Cuvântului".

Sfânta Euharistie. Doctrina euharistică a Sfântului Chiril se opune cu eficacitate doctrinei hristologice nestoriene. Euharistia este continuitatea și desăvârșirea lucrării mântuirii noastre prin Hristos. Jertfa euharistică este Jertfa cea fără de sânge în Biserică, împărtășind credincioșilor plenitudinea harului sfintitor.

Harul divin este un factor decisiv în progresul spiritual al credincioșilor. Prin *Sfântul Botez* se sălășluiește Sfântul Duh în suflete. Apa Botezului purifică de toată întinăciunea, încât devenim temple ale lui Dumnezeu.

Lupta cu ereziile epocii. Sfântul Chiril ia atitudine împotriva docheților, a lui Arie, a lui Marcel și a lui Fotin, a lui Eustațiu de Antiohia și Apolinarie de Laodiceea. Marcel de Ancira și Fotin de Sirmium spuneau că Dumnezeu este o monadă indivizibilă, o singură persoană, nu trei ipostasuri. În Dumnezeu există Cuvântul, care nu poate fi numit Fiul decât după întrupare. Cuvântul există în Dumnezeu la început doar în potență, lipsit de ipostas propriu.

Dar Sfântul Chiril a luptat mai ales contra lui Nestorie. S-au reconstituit principalele elemente ale învățurii lui eretice. Nestorie refuza să atribuie Cuvântului acțiunile și pătimirile omenești, considerând aceasta ca apolinarism, sau amestecare a firilor, sau considerare a firii dumnezeiești ca pătimitoare. Actele și pătimirile omenești sunt atribuite unui subiect aparte. Nestorie vorbește de două persoane într-una singură, având numele comun de Hristos. Dar ereticul nu poate susține că omenirea lui Hristos a fost ridicată din stricăciune prin faptul că a devenit natura lui Dumnezeu - Cuvântul, nici că mântuirea noastră se realizează prin faptul că prin omenitatea Lui ni se comunică însăși dumnezeirea. Aceasta pentru că după Nestorie, mântuirea are caracter juridic.

Concluzii. Sfântul Chiril, continuator al Sfântului Atanasie cel Mare, luptător victorios împotriva tuturor ereziilor vremurilor sale, a condus Sinodul III ecumenic. A dat cea mai bună definiție a raportului dintre firile Mântuitorului. A subliniat termenul Theotokos pentru Maica Domnului.

Bibliografie.

Traduceri: Tâlcuirea Psalmilor, traducere de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în rev. "Mitropolia Olteniei", an XLI, nr. 3-5/1989, mai-octombrie, p. 37-62 și în numerele următoare, în 12 părți; *Închinarea și slujirea în duh, și adevăr,* traducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în colecția "Părinți și Scriitori Bisericești", volumul 38, Editura Institutului Biblic și

de Misiune al B.O.R. București 1991; *Scrieri, partea a doua, Glafire*, traduceri, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în colecția PSB, voi. 39, București 1992; *Despre întruparea (Unuia-Născut și că Hristos unul este și Domn după Scriptură*, traducere de Lucian Turcescu, în rev. "Studii Teologice", seria a I-a, an XLV, nr. 3-4/1993, p. 12-45.

Studii: Caraza, Drd. Ion, *Doctrina euharistică a Sfântului Chiril al Alexandriei*, în rev. "Studii Teologice", seria a II-a, an XX, nr. 7-8/1968, septembrie-octombrie, p. 528-542; Chițescu, Prof. Nicoiaie, *Formula "o singură fire întrupată a Logosului lui Dumnezeu"*, în rev. "Ortodoxia", an XVII, nr. 3/1965, iulie-septembrie, p. 295-307; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București 1956, p. 144-150; Idem, *Patrologie*, volumul III, București 1956, p. 224-357; Idem, *Momente și aspecte ale*
